This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

R 2
v. 5

OUDE VADERLANDSCHE RECHTSBRONNEN.

PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

RECHTSBRONNEN

VAN DEN

DOM VAN UTRECHT.

817163

UITGEGEVEN

DOOR

MR. S. MULLER FZ.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1903

Digitized by Google

Canon and ecclesiastical law, Netherlands. Utrecht.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

WERKEN

DER

VEREENIGING TOT UITGAVE DER BRONNEN

VAN HET

OUDE VADERLANDSCHE RECHT

GEVESTIGD TE UTRECHT.

TWEEDE REEKS.

No. 5.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1903.

Digitized by Google

OUDE VADERLANDSCHE RECHTSBRONNEN.

RECHTSBRONNEN

VAN DEN

DOM VAN UTRECHT.

UITGEGEVEN

DOOR

MR. S. MULLER FZ.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1903

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

Digitized by Google

817163
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1918 L

Typ. KEMINK & ZOON, over den Dom, Utrecht.

Digitized by Google

VOORREDE.

De hierbij in het licht gegeven vier rechtsbronnen vormen met het vroeger door mij uitgegeven *Rechtsboek van den Dom* een geheel, dat de geheele geschiedenis van de inrichting van het Utrechtsche Domkapittel op voortreffelijke wijze toelicht.

Het toeval heeft gewild, dat de leden van het kapittel zich telkens met vrij geregelde tusschenpoozen verledigd hebben om de toestanden van hunnen tijd in schrift te brengen. Eerst vinden wij omstreeks 1200 den onbekenden schrijver van het *Liber camerae*. Dan, 140 jaren later, Wstinc's *Rechtsboek* van 1342. Weder 120 jaren later, omstreeks 1460, den *Talmud* van Gerlach van der Donck. En ruim 100 jaren later (omstreeks 1565) den tweeden *Talmud* van Wouter Brock. De nieuwe toestand na de hervorming eindelijk wordt ingeleid door het rapport van 1586.

Uit deze zich geleidelijk ontwikkelende serie volgt, dat in de geschiedenis van het kapittel vier perioden te onderscheiden zijn, die zich mutatis mutandis ook bij de andere kapittelen voordoen. In de eerste periode leeft het kapittel samen met en onder zijn bisschop; de kanunniken worden onderhouden uit de kapittelgoederen en verdienen dit door hun onbezoldigd werk: immers de bisschop belast hen met verschillende werkzaamheden betreffende het beheer van het bisdom; zij volgen een ordesregel, die hen verplicht tot het gezamenlijk vieren der kanonieke uren. Deze oudste periode, waarvan geen schriftelijk getuigenis tot ons gekomen is, eindigde stellig reeds geruimen tijd voor 1017, toen al de „mansiones" van bisschop Adelbold door brand vernield werden en de bisschop dus afzonderlijk woonde in zijn paleis.

In de tweede periode woont het kapittel nog altijd bijeen in eene gemeenschappelijke huishouding bij zijnen munster met en onder zijn nieuw hoofd, den proost. De kanunniken doen, voorzoover wij zien kunnen, volstrekt niets meer; doch zij volgen

Digitized by Google

hunnen regel door het vieren der kanonieke uren en zij genieten hunne prebenden nog grootendeels in uitdeelingen in natura. Deze periode, beschreven in het *Liber camerae*, eindigde omstreeks 1240.

In de derde periode, de meest bekende, waarvan ook Wstinc's *Rechtsboek* en de beide *Talmuds* getuigen, vinden wij de kanunniken onder een derde hoofd, den deken, terwijl de proost op zijne beurt het kapittel verlaten heeft. De kanunniken wonen in den regel nog te Utrecht, echter niet meer te zamen, maar in afzonderlijke huizen, waar zij leven van de gelduitdeelingen, die thans hunne prebenden vormen. Zij volgen nog altijd hunnen regel; maar zij houden zich overigens bezig met de meest verschillende, zuiver wereldsche zaken. Deze periode eindigt in 1586.

In de vierde periode eindelijk leven de kanunniken niet meer te Utrecht, waar alleen hun deken is achtergebleven met de rentmeesters, die de goederen beheeren. Zooals het rapport van 1586 aanduidt, zijn de kanunniken zuiver wereldlijke personen geworden, door geen ordesregel meer gebonden; zij trekken alleen de inkomsten der prebenden, die zij gekocht hebben, maar die zij geheel niet meer verdienen. Aan dezen toestand heeft de opheffing der kapittelen in 1811 zeer terecht een einde gemaakt.

S. MULLER FZ.

Digitized by Google

I. LIBER CAMERAE.

(Omstreeks 1200.)

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEIDING.

De hierachter uitgegevene aanteekeningen zijn merkwaardig, zoowel om hun inhoud als om hunne oudheid. Het eerste kan de lezer zelf beoordeelen; het tweede moet ik bewijzen.

Vooraf ga eene beschrijving van het handschrift, berustende in het archief van het Domkapittel [1]), waarin het Liber camerae is opgenomen. Het is een lijvig deel in klein folio formaat, dat 64 + 149 bladen perkament bevat, geheel beschreven met dezelfde hand, die, naar ik elders [2]) bewees, van de jaren 1346—1376 moet dagteekenen en waarschijnlijk niet veel jonger is dan 1346. Het tweede, grootste deel (149 bladen) bevat een afschrift van Mr. Hugo Wstinc's traktaat, dat den onpassenden titel *Statuta ecclesiae Trajectensis* draagt en dat ik als het *Rechtsboek van den Dom* in het licht gaf. Daaraan gaat echter vooraf eene andere afdeeling (64 bladen), blijkbaar een afschrift van een ouder, door vele bijvoegselen en veranderingen onleesbaar geworden stuk. Aan het hoofd daarvan schreef de kennelijke hand van den Domdeken Johan van der Vorst van Loenbeke (1529—1546) den titel: „Iste est Liber camerae ecclesiae Trajectensis."

Het Liber camerae, veel gebruikt en veel aangehaald, schijnt ons aanvankelijk niet te beantwoorden aan den grooten roep, die daarvan uitgaat: het maakt een zonderlingen indruk. Immers het stuk bevat: 1°. eene verzameling aanteekeningen, uitgegeven hierachter onder N°. I—X, allen betrekking hebbende op de

---

1) Het is het eenige handschrift van dezen tekst in dit archief. Een tweede handschrift, naar het schijnt hieraan geheel gelijk, berust in de bibliotheek van Z. M. den Koning van Italië te Turijn. Zie daarover de inleiding mijner uitgave van Wstinc's Rechtsboek van den Dom p. XLV.

2) Zie de inleiding van het Rechtsboek van den Dom p. XLII.

Digitized by Google

wijze, waarop de Domproost door het verschaffen van spijs en drank voorzag in de behoeften der leden van het Domkapittel. Daarop volgt, zonder eenigen overgang of afscheiding, iets geheel anders: 2°. de ordinarius van het Domkapittel, nam. de feestkalender van den Dom met aanwijzing der heiligendagen, gevolgd door uitvoerige aanwijzingen, hoe op de verschillende feestdagen het altaar versierd moest worden, welke kerkdiensten moesten worden verricht, hoe de dienstdoende geestelijken moesten zijn gekleed enz., met opgave tevens van de versnaperingen, die aan de kanunniken op sommige feestdagen als loon voor hunne tegenwoordigheid in het kerkkoor werden uitgedeeld. Aan het einde leest men met roode inkt de in het oog vallende mededeeling: „Explicit ordinarius cum quibusdam adjectis antepositis." Doch niettegenstaande dezen duidelijken slotzin, gaat het handschrift onmiddellijk weder voort en levert ons nog: 3°. eene aanteekening over de jaren van gratie der kanunniken, en eene lijst van de goederen van het kapittel, — stukken, verwant aan hetgeen wij reeds in de eerste afdeeling ontmoet hebben (uitgegeven hierachter onder N°. XV en XVI).

Het blijkt derhalve, dat de inhoud van het Liber camerae, die bij den eersten blik eene verwarde massa van heterogene bestanddeelen schijnt, zeer duidelijk onderscheiden is in drie afdeelingen, waarvan de merkwaardige ordinarius van den Dom de kern is [1]), terwijl daarvoor verschillende aanteekeningen zijn geschreven, die het naschrift als de „adjecta antepositа" aanduidt, terwijl ook daarachter aanteekeningen zijn geschreven, die wij „adjecta postpositа" kunnen noemen.

Blijkbaar waren deze aanteekeningen gesteld op de schutbladen van den oorspronkelijken ordinarius, en zijn ze later (omstreeks 1350) te gelijk daarmede overgeschreven; dit afschrift is dan met Wstinc's Rechtsboek samengebonden. Het kan vreemd schijnen, dat men de schutbladen van het handboek voor den kerkdienst van den Dom ontwijd heeft door aanteekeningen over de voeding der kanunniken, die ons schijnen geheel niet daarbij te behooren. Maar verklaarbaar is dit toch wel. Der heeren aandacht werd het meest getrokken door die gedeelten van den ordinarius, waarin

---

1) Het geheele handschrift heet *Liber camerae;* maar toch wordt de ordinarius zelf door Wstinc onderscheiden van het *Liber camerae* (Rechtsboek van den Dom p. 89); naar het schijnt, moet dus alleen het hier door mij uitgegevene in strikten zin *Liber camerae* heeten.

Digitized by Google

melding gemaakt werd van de hun op feestdagen toekomende buitengewone uitdeelingen van pasteien, kannen wijn enz. enz. Voor hunne gulzige oogen scheen het derhalve als aangewezen, om in denzelfden band daarmede te vereenigen het traktaat, dat hunne aanspraken op de gewone dagelijksche uitdeelingen van vleesch, brood, wijn en bier te boek stelde.

Wanneer wij den ouderdom van het Liber camerae willen bepalen, dan moeten wij natuurlijk beginnen met den kern van het stuk, den ordinarius, die, naar wij moeten aannemen, ook het oudste stuk der verzameling is. Gelukkig levert dit stuk zelf ons voor deze bepaling talrijke gegevens. Allereerst merken wij op, dat bij de vermelding eener processie, die de tegenwoordige Oude gracht volgde, dit water wordt aangeduid als de Nieuwe gracht (Nova fossa). Deze naamsverwisseling verbaast ons niet, want zij komt nog éénmaal voor: in de oorkonde van bisschop Godebald over de vier Utrechtsche markten d.d. 1127. Reeds deze aanduiding schijnt den ordinarius terug te voeren tot eene eerbiedwekkende oudheid [1]); want het ligt voor de hand te meenen, dat de gracht slechts betrekkelijk korten tijd nadat zij gegraven is als de Nieuwe kan zijn aangeduid en dit epitheton moet verloren hebben lang voordat (in 1393) de tegenwoordige Nieuwe gracht gegraven werd [2]).

Omstreeks 1127 dus. Deze tijdsbepaling ontvangt bevestiging door het feit, dat in den ordinarius vermeld wordt de kapittelkerk van St. Marie, gewijd in 1081, en de „sepulcra imperatorum in choro", die respectievelijk van 1039 en 1125 dagteekenen. Ouder dan 1127 kon dus de ordinarius niet zijn en van daar af kunnen wij den ouderdom van het stuk geregeld vervolgen door de namen der bisschoppen, die in den ordinarius vermeld worden. Met ééne uitzondering (bisschop Herman) vinden wij geregeld alle bisschoppen van de 12e eeuw vermeld. De „cruces episcopi Burchardi" (1100—1112) worden gebruikt. De

1) De naam van eene andere Utrechtsche lokaliteit voert tot dezelfde conclusie: de Steenweg draagt in den ordinarius den van elders niet bekenden naam van Platea civitatis, herinnerd aan den naam Platea suburbana, dien de naburige Zadelstraat draagt in eene oorkonde van 1164 (De Geer, Oude Trecht. p. 98).

2) Deze voor de hand liggende meening zou trouwens onjuist zijn: nog in eene oorkonde van den elect Otto van Holland d.d. 1238 (feria V post Lucie Virginis d. i. 16 December) wordt de Novum fossatum vermeld.

Digitized by Google

memoriën der bisschoppen Godebald (1112—1127) en Harbert (1139—1150) worden gevierd. En dan vinden wij de altaarkleeden („pallia") van de bisschoppen Andreas (1129—1139), Godefrid (1156—1178) en Boudewijn (1178—1196) geregeld in gebruik bij den kerkdienst; die van bisschop Godefrid zijn bijzonder talrijk. Een latere bisschop wordt niet meer vermeld. En aangezien het de nagenoeg onveranderlijke gewoonte der bisschoppen blijkt geweest te zijn, hunnen Dom met eene gave of eene stichting te versieren, mogen wij hieruit afleiden, dat ons stuk niet veel jonger kan zijn dan 1196, toen bisschop Boudewijn (waarschijnlijk wel bij testament) zijn sierlijk altaarkleed schonk, — eene conclusie, die niet onbelangrijk versterkt wordt door de overweging, dat wel is waar Burchards kruisen nog gemakkelijk dienst hebben kunnen doen, al waren zij nagenoeg eene eeuw oud, maar dat althans het altaarkleed van bisschop Andreas, dat in 1196 reeds omstreeks 60 jaren oud was, door het geregelde gebruik toen wel versleten moet zijn geweest [1]).

Dus omstreeks het jaar 1200 is de ordinarius van den Dom opgesteld of althans in dezen ons bewaarden vorm op nieuw geredigeerd [2]). Uit welken tijd dagteekenen nu echter de „adjecta anteposita", die men later daarvóór schreef? Reeds de omstandigheid zelve, dat zij later geschreven zijn bij een stuk, dat van het jaar 1200 dagteekent, maakt het zeer onwaarschijnlijk, dat zij ouder zijn dan dat jaar [3]). Van den anderen kant kunnen de aanteekeningen niet jonger zijn dan 1250. Want op folio 4 werd in ons handschrift *later* bijgeschreven [4]), dat de Domproost

---

1) Met deze conclusie stemt overeen het feit, dat de St. Salvatorskerk voortdurend (behalve zeer op het einde van den ordinarius driemaal) St. Bonifaciuskerk genoemd wordt, — een naam, die slechts voorkomt in 1108—1247 (Muller, De St. Salvatorskerk, in: Arch. v. gesch. v. h. aartsb. Utrecht. XXV p. 56). — De kerk, waarvoor de ordinarius bestemd was, is ook blijkbaar niet de ons bekende Dom, maar de oude, welks koor afbrandde in 1253. Zie Wstinc's Rechtsboek van den Dom, p. 90: „cum corone et chorus et arcus, quorum fit mencio (in Libro camere), non existant."

2) Dat er echter in den ordinarius gedeelten van veel ouderen datum voorkomen, is waarschijnlijk: immers omstreeks 1200 waren er (blijkens onze adjecta anteposita) bij het Domkapittel 12 beambten, en toch is er op enkele plaatsen van den ordinarius sprake van de aanwezigheid van slechts 8 beambten.

3) In V § 6 zijn dan ook stukken uit den ordinarius overgenomen; doch zooals blijken zal, acht ik het wel waarschijnlijk, maar toch niet volkomen zeker, dat deze § tot het oorspronkelijke traktaat behoort.

4) Het moet echter erkend worden, dat dit ook het geval is met eene andere zinsnede op dezelfde bladzijde, die toch blijkbaar reeds in het origineel voorkwam

Digitized by Google

Dirc van Randerode (vermeld van 1225—1247, overleden vóór 1250) bij testament een dertienden minister instelde, den „ductor asini", die in de processies den houten, op rollen geplaatsten ezel met het Christusbeeld zou voorttrekken. Twaalf ministri worden in de adjecta anteposita vermeld: schenkers, bakkers, keukenmeesters, opzichters, een timmerman en meer soortgelijke beambten. Het kan Domproost Dirc kwalijk ingevallen zijn, om in dit corps van huishoudelijke dignitarissen een collega binnen te smokkelen, die alleen dienst deed bij eene kerkelijke processie en die zich dus onder zijne ambtgenooten ganschelijk misplaatst moest gevoelen. Eerst toen de diensten der twaalf beambten voor de huishouding van het kapittel niet meer noodig waren en toen men hun derhalve (nu zij eenmaal aangesteld waren en er toch bepaalde fondsen voor hunne bezoldiging waren aangewezen) zoo goed het kon een werkkring had aangewezen bij den kerkdienst [1]), kon de Domproost er aan denken, een ondergeschikten kerkdienaar als dertienden aan hun getal toe te voegen. Deze verandering in den werkkring der twaalf beambten moet dus voor het jaar 1250 hebben plaats gehad. Door deze opmerking wordt de datum onzer aanteekeningen, die onze ambtenaars nog in keuken en kelder plaatsen, dus nog eenige jaren vervroegd. Nauwkeurig kunnen wij den tijd, waarop de huishouding van het kapittel is opgebroken, niet bepalen; maar uit eene oorkonde van 1243 [2]), waarbij de Domproost de prebende van vier beambten van keuken en kelder ter beschikking stelt van het kapittel, om daarmede vier vicarissen te begiftigen, blijkt toch overtuigend, dat toen althans de diensten der vier beambten voor de huishouding van het kapittel niet meer benoodigd waren en dat dus de gemeenschappelijke huishouding, die in de adjecta anteposita wordt beschreven, was opgebroken [3]). Tusschen 1200 en 1243 dus zijn onze adjecta anteposita te boek gesteld, laat ons aannemen: in het midden van deze periode, tusschen 1220 en 1225.

---

en blijkbaar bij het afschrijven vergeten was. Trouwens de dood van dezen Domproost nam reeds de afschrijver van ons handschrift in den tekst van den ordinarius op.

1) Dat dit werkelijk geschiedde, blijkt uit Wstinc's Rechtsboek van den Dom p. 175.

2) Wstinc l. c. p. 20.

3) Niet onmogelijk hangt dit opbreken samen met de instelling der bona divisa, die in den Dom *bona nobilium* heetten (Wstinc, Rechtsboek. p. 207). Het jaar van de instelling der bona divisa van den Dom is onbekend; maar in het kapittel van St. Pieter dagteckent zij van 1227.

Digitized by Google

Verschillende omstandigheden pleiten voor deze tijdsbepaling. De ordinarius vermeldt herhaaldelijk acht à negen beambten; wij weten, dat de dertiende beambte omstreeks 1250 werd aangesteld; de adjecta anteposita met hunne twaalf ministri moeten dus tusschen deze beide tijden in liggen. Er is meer. De Dom was gewoonlijk het kapittel, dat aan de andere vier kapittelen het voorbeeld gaf van eene nieuwe instelling. Het kapittel van St. Pieter nu bepaalde in 1228, ten einde de toenemende afwezigheid der kanunniken tegen te gaan, dat afwezige heeren slechts een gedeelte der hun toekomende uitdeelingen zouden ontvangen. Het Domkapittel zal waarschijnlijk niet lang voor 1228 eene dergelijke regeling gemaakt hebben: welnu, zulk eene bepaling komt reeds voor onder de adjecta anteposita (hierna V § 10).

Ook van elders ontvangt de tijdsbepaling omstreeks 1225 eene zeer verrassende bevestiging. Onder de adjecta anteposita vinden wij een hoofdstuk (VI), dat de „Descripcio argenti et denariorum in episcopatu Trajectensi" bevat. Eenige gedeelten van dit hoofdstuk, die de waarde van de Utrechtsche en Groningsche denariën bepalen, komen *met nagenoeg dezelfde woorden als in ons stuk* voor in eene lijst der goederen van het Domkapittel in het graafschap Thrente, opgenomen in het Oorkondenboek van Groningen en Drente, I p. 55. Welnu, de uitgevers van dit Oorkondenboek, die ons Liber camerae niet kenden [1]), hebben uit de namen der daarin vermelde pachters besloten, dat deze goederenlijst van „omstreeks 1225" moet dagteekenen.

Dit alles spreekt er voor, dat ons stuk zou dagteekenen van omstreeks 1225. Maar toch is het nòg ouder. In hoofdstuk VII vinden wij eene lijst der vischpenningen, door de aan den Domproost ondergeschikte landdekens jaarlijks aan het kapittel uitgereikt. Van dezen last werden de dekens ontheven door den Domproost Lodewijk van Gelder, die de collatie der vier Utrechtsche parochiekerken aan het kapittel schonk met de bedoeling, dat de voortaan aan te stellen pastoors in de behoefte van het kapittel aan vischpenningen zouden voorzien [2]). Lodewijk

1) Daardoor zijn zij dan ook in de bij de tijdsbepaling gevoegde noot vervallen in de dwaling, dat de boven aangeduide bepalingen over de geldswaarde der denariën eerst van 1330 dagteekenen, omdat ze uit ons Liber camerae overgenomen zijn in Wstinc's Rechtsboek, dagteekenende van 1342.

2) De schenkingsakte is gedrukt bij: Van den Bergh, Oorkondenb. v. Holland, II, p. 511 (N°. 7).

Digitized by Google

van Gelder wordt als Domproost alleen vermeld in eene akte van 1204, terwijl zoowel in 1204 als in 1205 een andere proost vermeld wordt: hij is dus slechts proost geweest gedurende eenige maanden in 1204 en 1205, en de schenkingsakte moet uit dien tijd dateeren. Derhalve: sedert 1205 waren de dekens bevrijd van de uitkeering van vischpenningen, en aangezien ons stuk (in Hfdst. VII) ze nog daarmede belast, moet dit noodzakelijk ouder zijn dan 1204. Blijkbaar is het dus geschreven omstreeks 1200, evenals de ordinarius, die, naar wij zagen, jonger moet zijn dan 1196.

Wij hebben thans alleen nog te onderzoeken, uit welken tijd de aanteekeningen dagteekenen, die wij als de „adjecta postposita" aanduidden. Blijkbaar is dit de jongste der drie afdeelingen; immers toen de rubricator op in het oog vallende wijze zijn „Explicit" nederschreef, zal wel alleen de ordinarius in het handschrift aanwezig geweest zijn. Een nauwgezette schrijver uit lateren tijd heeft blijkbaar opgemerkt, dat deze inhoudsopgave niet meer volledig was, en hij voegde dus daaraan toe, dat er nog eenige „anteposita adjecta" waren. Hier eindigde toen echter ook stellig het handschrift; want het zou geen zin gehad gebben, het Explicit neder te schrijven voor het einde van het deel. En de nauwgezette aanvuller, die er aan hechtte de anteposita te vermelden, zou ook stellig de postposita niet vergeten hebben, als hij die gekend had. In latere jaren dus moeten wij zoeken. En inderdaad vinden wij in de postposita zelven althans ééne aanduiding, die op latere tijden wijst: aan het einde der laatste aanteekening (hierna Hfdst. XVI) vernemen wij, dat het Domkapittel 40 morgen land in den Eng bij Utrecht kocht van bisschop Henric, die de opbrengst gebruikte voor den bouw van het slot Vredelant. Deze burg is gesticht door bisschop Henric van Vianden (1251—1267): de postposita moeten dus dagteekenen van omstreeks 1260.

Wij hebben derhalve voor de drie afdeelingen van het Liber camerae drie dagteekeningen gevonden, volkomen overeenstemmende met de wijze, waarop die afdeelingen ons zijn overgeleverd. De tweede afdeeling, die uit zijn aard de oudste moet zijn, dagteekent van iets voor 1200; de tweede, die iets jonger zal zijn, van iets na 1200; de derde, blijkbaar de jongste, van omstreeks 1260.

Thans hebben wij nog na te gaan, of alles, wat onder een der drie afdeelingen voorkomt, uit denzelfden tijd dagteekent. Voor ons, die alleen kunnen raadplegen het afschrift, omstreeks

Digitized by Google

1350 van het geheele Liber camerae gemaakt, schijnt dit werkelijk het geval te zijn. Het is echter zeer wel mogelijk, dat het oorspronkelijke handschrift door groote verschillen in het schrift de duidelijke bewijzen geleverd heeft, dat niet alleen elk der drie afdeelingen op verschillende tijden geschreven werd, maar dat ook elke afdeeling op zich zelf volstrekt niet in denzelfden vorm en in denzelfden omvang, dien elk der stukken thans heeft, uit de pennen der oorspronkelijke schrijvers is gevloeid. Werkelijk leert eene nauwkeurige studie der stukken ons, dat dit vermoeden gegrond is. Om dit te bewijzen, moet ik vooraf eene korte schets geven van de toestanden, waarmede vooral de adjecta anteposita ons doen kennismaken [1]).

In onze aanteekeningen vinden wij de kanunniken van den Dom te zamen leven bij hunne kerk, „in claustro." In het dormitorium wordt alle nachten licht ontstoken, zoodat wij moeten aannemen, dat de heeren daar sliepen. Maar op den dag voor Paschen worden de heeren volgens den ordinarius gewekt „tam in dormitorio quam in domibus", zoodat blijkbaar toch niet *alle* heeren 's nachts in de gemeenschappelijke slaapzaal vertoefden [2]). Inderdaad blijken sommigen eene „habitacio in claustro" gehad te hebben, waar zij met een klerk of choraal woonden. Toch aten zij nog gezamenlijk; want er wordt herhaaldelijk gesproken van warm vleesch en gebraad, dat in de gemeenschappelijke keuken onder toezicht van een daartoe aangewezen ambtenaar gereed gemaakt en aan de heeren voorgezet wordt. Dit geldt natuurlijk van degenen, die „in claustro" aanwezig zijn. Doch er zijn ook andere: afwezige kanunniken worden herhaaldelijk vermeld, en de prelaten onder hen, aan wie bepaalde plichten zijn opgelegd, hebben voor de waarneming daarvan somtijds vicarissen aangesteld.

---

1) Zie eene meer uitvoerige schets dier toestanden in een artikel van mijne hand: *Een huishouden zonder geld*, geplaatst in het Tweemaandelijksch tijdschrift van September 1899. Ik stelde als tijd van het definitief opbreken der gemeenschappelijke huishouding den tijd tusschen 1200 en 1243. Doch zonder twijfel was die huishouding reeds lang te voren eene zeldzame antiquiteit, die alleen door de behoudzucht der Domheeren werd in stand gehouden; elders werd reeds veel vroeger het afzonderlijk wonen der kanunniken ingevoerd. (Zie eenige dagteekeningen bij Muller, Over claustraliteit. p. 25 noot 3.)

2) Dit was trouwens de oude kanonieke toestand; reeds de regel van Chrodegang zegt, dat de bisschop aan sommige kanunniken verlof kan geven, „ut in ipsa claustra per dispositas mansiones dormiant separatim."

Digitized by Google

Alle heeren benevens de vicarissen ontvangen dagelijks aan tafel eene bepaalde hoeveelheid vleesch, brood en bier, nu en dan ook wijn en andere lekkernijen, natuurlijk, zooals de omstandigheden medebrengen, in natura („carnes veraciter manducentur", heet het ergens). Alleen voor den visch, die op de vastendagen het vleesch vervangt, wordt eene uitzondering gemaakt: wegens de moeielijkheid om altijd visch te verkrijgen, wordt aan de heeren in plaats daarvan een bepaald getal denariën uitgekeerd, waarvoor zij zelven visch of eieren kunnen koopen.

Het spreekt van zelf, dat na het opbreken van de gemeenschappelijke huishouding (naar wij zagen, niet lang voor 1243 [1]) deze toestanden geheel veranderden. De heeren betrokken allen eigene woningen, waar zij nu ook eigene huishoudingen inrichtten. De gezamenlijke diners hielden dus op; aan ieder kanunnik werd in plaats van het warme vleesch en het gebraad dagelijks (of maandelijks) eene som gelds ter hand gesteld, waarvoor hij, naar het gebod der kerk het medebracht, niet alleen zooals vroeger visch, maar thans ook vleesch voor zich kon laten opdisschen. De heerenkeuken was dus gesloten en den keukenbeambten werden, naar wij reeds weten, andere werkzaamheden opgelegd. Natuurlijk was daarmede echter niet gezegd, dat elke kanunnik, al had hij nu eene eigene huishouding, ook zou begeeren zijn eigen brood te bakken en zijn eigen bier te brouwen. In de stad was de gelegenheid tot het verkrijgen van beide artikelen allicht nog niet te best, zoodat er voorshands geene aanleiding bestond, om ook de bakkerij en de brouwerij van het kapittel te sluiten. Zoo ontstond dus de toestand, die wij beschreven vinden in Wstinc's Rechtsboek van den Dom van 1342. In plaats van het vleesch, de visch, het spek, de kaas en den wijn wordt maandelijks geld aan de kanunniken uitgedeeld („denarii mensurnales"); het brood en het bier echter worden nog dagelijks van wege den proost verstrekt, al bestaat reeds de gelegenheid, om ook in plaats daarvan geld te ontvangen [2].

---

1) Het kapittel van St. Marie schijnt vrij wat langer uitdeelingen van eetwaren in natura ontvangen te hebben; althans nog in 1286 (St. Ambrosiusdag) stelde de elect Jan niet alleen de „vina praebendalia" van het kapittel vrij van kraangeld aan de Wiers, maar bevestigde tevens den tolvrijdom der schepen, die „pisces prebendales" en „annona" (graan) van het kapittel aanvoerden (Oorspr. charter. Arch. St. Marie). Reeds in 1135 worden echter toch de „domus" van de kanunniken van St. Marie vermeld (Annalen v. St. M., in: Bijdr. en meded. Hist. Gen. XI p. 477).

2) Zie Wstinc's Rechtsboek van den Dom p. 172, vgl. p. 116. De hier geschetste toestand bestond in het kapittel van St. Pieter reeds in 1228, want in het statuut

Digitized by Google

Wij zijn thans in staat om te beoordeelen, in hoeverre elke der drie afdeelingen van het Liber camerae op zich zelf een goed samenhangend en goed sluitend geheel vormt.

De ordinarius zelf levert de minste moeielijkheid. Het stuk is wellicht door den afschrijver wat onhandig afgeschreven, zoodat enkele stukken niet geheel op hunne plaatsen staan; maar over het geheel levert toch alles een goed sluitend geheel. Slechts zéér enkele kleine gedeelten maken ten dezen eene uitzondering. Daar ontmoeten wij dan tot onze verbazing mededeelingen, die met den kerkdienst hoegenaamd niets te maken hebben. En wanneer wij nog aarzelen mochten met onze conclusie, dat deze stukken daar niet tehuis behooren, dan wordt alle twijfel weggenomen door eene plaats, waar wij zulk eene mededeeling ontdekken (het hierachter in Hfdst. XII gedrukte stuk) midden in de opsomming van de lijkdiensten der maand November. Geen twijfel meer, deze stukken behooren hier niet: blijkbaar zijn zij, toen de schutbladen van het handschrift eenmaal vol waren, in den ordinarius zelf op den kant geschreven, waar daarvoor plaats was; door den afschrijver zijn zij later gedachteloos in den tekst ingelascht. Trouwens deze bijvoegingen zijn niet talrijk, en hun zeer heterogene aard maakt het gemakkelijk, ze weder uit den tekst te lichten [1]).

Veel meer moeite bezorgen ons de adjecta anteposita. Wanneer wij deze vrij verwarde aanteekeningen aandachtig nagaan, treffen ons sommige mededeelingen, wel geschikt om onze verbazing gaande te maken. Wanneer in hoofdstuk I § 5 is verhaald, dat aan de pueri dagelijks twee porties vleesch worden uitgedeeld, dan voegt het handschrift er bij de merkwaardige woorden: „id est 4 denarii." Zonderling, voorwaar! te meer daar eene dergelijke mededeeling ontbreekt in de voorafgaande § 4, waar verhaald wordt, dat den kanunniken dagelijks $2^1/_2$ porties vleesch worden uitgereikt. Hoe nu? zijn wij geneigd uit te roepen,

---

van dit kapittel over de rechten der afwezigen (d.d. 1228) wordt vermeld, dat de heeren ontvangen roggebrood, bier en denarii mensurnales. (In latere tijden werd in het Domkapittel ook in plaats van brood en bier geld uitgedeeld volgens den wisselenden marktprijs van het graan.)

1) Dit is niet het geval met enkele andere bijvoegingen in den tekst. Zoo wordt o. a. (zooals ik reeds opmerkte) in den ordinarius (fol. 21 vs.) vermeld het overlijden van den Domproost Dirc van Randerode, die, naar wij weten, omstreeks 1250 stierf en dus niet vermeld kon worden in den ordinarius, die omstreeks 1200 geschreven werd. Er kunnen meer dergelijke inlasschingen zijn, die ons ontgaan. Doch dit hindert weinig, daar zij geheel vallen in het kader van het stuk.

Digitized by Google

zooeven zagen wij het warme vleesch en het gebraad in de gemeenschappelijke keuken gereedmaken; men deelde ons zelfs mede, dat een speciaal ambtenaar was aangesteld, om toe te zien, dat alle porties even groot zouden zijn! En thans wil men ons doen gelooven, dat geen vleesch, maar geld wordt uitgekeerd? Of hoe anders? Moeten wij gelooven, dat de oude kanunniken vleesch ontvingen, terwijl den jongeren gelegenheid geboden werd, om zich met hunne vleeschpenningen elders een diner aan te schaffen? Onze verbazing klimt, wanneer wij in hoofdstuk II § 1 lezen: „*Quondam* dabantur carnes; *modo* qualibet die, quando carnes comeduntur, dantur 6 denarii etc." De vleeschuitdeelingen waren dus het oude systeem, later door de gelduitdeelingen vervangen. Is het dan denkbaar, dat men een dergelijken proef zal zijn begonnen met de jongeren, voor wie zij zooveel meer gevaar opleverde? Neen, zonder bezwaar mogen wij aannemen, dat wij hier te doen hebben met toevoegselen, die een nauwgezette gebruiker van het stuk tusschen de regels of op den kant heeft ingelascht, toen hij bemerkte, dat de gewoonten van het kapittel niet meer overeenkwamen met de in het gezaghebbende handschrift geboekstaafde normen. Deze gissing schijnt mij zóó waarschijnlijk, dat ik voor mij niet aarzelen zou ze aan te nemen, zelfs al kon ik hare juistheid niet bewijzen. Maar ik kan dit doen. In hoofdstuk II § 2 lezen wij nogmaals hetzelfde: „et pro carnibus 4 denarii dantur", en verderop weder: „pro 2 carnibus et pro 4 denariis". Het toeval heeft gewild, dat het gedeelte, waarin deze woorden voorkomen, nogmaals, in nagenoeg dezelfde woorden, in onze aanteekeningen gevonden wordt, namelijk in hoofdstuk V § 9. Welnu, aldaar ontbreken beide malen de woorden, die ik zooeven aanhaalde, — een klaar bewijs, dat zij in het oorspronkelijke stuk, waaraan beide redactiën ontleend zijn, niet voorkwamen.

Eene dergelijke opmerking is te maken over de kaaspenningen. In hoofdstuk I § 5 lezen wij: „prebenda casei, id est 1 denarius", — en in hoofdstuk III § 1: „pro caseo datur denarius". Na het bovenstaande zal wel niemand twijfelen, dat wij ook hier met latere inlasschingen te doen hebben.

Deze beide voorbeelden zijn van belang, omdat zij het wezen der zaak betreffen en ons van de geschilderde toestanden in het Domkapittel een geheel ander beeld geven dan het geval zou zijn, indien de verwarrende invoegselen voor echt moesten gehouden worden. Nu eenmaal onze argwaan is opgewekt, vinden

Digitized by Google

wij echter zonder moeite ook andere inlasschingen van minder belang, die ik kortelijk even wil aanwijzen. In hoofdstuk III § 2 wordt verhaald, dat aan de pueri het „waerscat" wordt uitgekeerd; het zal wel niet de steller van het handschrift zelf geweest zijn, die de onhandigheid had daarbij te voegen: „sicuti et dominis". — In hoofdstuk IV § 1 lezen wij, dat de twee eerste ministri de kerk („monasterium") en den toren bewaken zullen tegen een daarna vermeld loon; vrij zonderling staat daartusschen de mededeeling: „sed decanus recipit beneficium ipsius" (scil. campanarii), — denkelijk eene latere inlassching. — In hoofdstuk VII § 2 vinden wij de (reeds boven vermelde) lijst der betalingen, die de verschillende landdekens aan den proost moeten doen. Midden daartusschen verbaast ons de mededeeling, dat deze dekens vóor den Advent betalen zullen, omdat zij in den zomer of in den nazomer den send houden (waar zij boeten opleggen en innen kunnen). Het zal wel geen betoog behoeven, dat deze verduidelijking aanvankelijk niet in de lijst kan gestaan hebben.

Dit zijn kleinigheden zonder belang. Maar allengs wordt het ons duidelijk, dat niet alleen deze kleinigheden, maar ook veel grootere stukken eerst later in den tekst ingelascht zijn. Het duidelijkst blijkt dit, waar wij herhalingen aantreffen. Wij zagen reeds, dat hoofdstuk V § 9 in nagenoeg dezelfde woorden nogmaals zegt, wat reeds hoofdstuk II § 2 ons had medegedeeld. Hetzelfde is het geval met hoofdstuk V § 7, waar wij twee plaatsen terugvinden, die wij reeds in hoofdstuk II § 2 (in fine) en 3 gelezen hadden. — Maar ook andere groote inlasschingen zijn duidelijk genoeg. In hetzelfde hoofdstuk V § 6 treffen wij mededeelingen aan over de vischleverantiën van den meester van het Utermere op enkele feestdagen ten behoeve der kanunniken. Midden daartusschen verbaast ons de mededeeling, dat het „cotidianum stipendium" der kanunniken voor het geheele jaar is: 4 vischpenningen voor de domini, 3 voor de pueri. Een ontwijfelbare inlassching! — Als in hoofdstuk V § 2 de moutleverantie der hofmeiers besproken wordt, volgen daarop in § 3 en 4 mededeelingen, hoe de heeren door toevoeging van eigen haver den schenker in staat stellen het bier te verbeteren, — en verder hoe de schenker op Kerstdag en in de Vasten aan de kanunniken en ook aan den schaapherder extra-bier moet verstrekken. Belangrijke mededeelingen zeker, maar volkomen misplaatst hier, waar de verplichtingen der hofmeiers behandeld worden, die werkelijk in de dan volgende § 5 worden voortgezet

Digitized by Google

door de mededeeling, dat de meier van Hese bij uitzondering 18 kloosteramen dubbel bier voor de Vasten moet leveren. Trouwens wij zijn geneigd, ook deze mededeeling zelve, die evenals de beide vorige aanvangt met de woorden: „Sciendum est", als verdacht te beschouwen, en den echten tekst eerst weder te doen beginnen met § 6, die de verplichtingen van de meiers met betrekking tot de vischleverantie behandelt [1]). — Met meer stelligheid durf ik dezelfde verdenking uit te spreken met betrekking tot hoofdstuk V § 8, alweder beginnende: „Hoc est sciendum". Immers de daar gedane mededeeling over de kleedpenningen, die niet door den proost maar door het kapittel verstrekt worden, behoort geheel niet tehuis in dit hoofdstuk, dat de leverantiën der hofmeiers ten behoeve van den proost behandelt. — Nog vreemder in hetzelfde verband staat hoofdstuk V § 10, waar een geheel op zich zelf staand onderwerp behandeld wordt: de uitdeelingen, die de proost moet doen aan afwezige kanunniken. Reeds de aard van het behandelde onderwerp maakt dit stuk verdacht; want het is waarschijnlijk, dat deze strafbepalingen tegen de afwezigen, wien men het recht op een deel der uitdeelingen ontzegt, eerst van late dagteekening zijn. Ook de geheele vorm van het stuk, dat eene gedetailleerde regeling van het onderwerp bevat, stempelt het tot een op zich zelf staand statuut; reeds de aanhef doet eene afzonderlijke regeling, buiten verband met de daarbij geplaatste mededeelingen, verwachten. Zoo zijn wij derhalve gekomen tot hoofdstuk V § 11, dat als het ware den proef op de som levert. Want alsof er niets gebeurd is, — alsof niet in de zooeven door ons besprokene § 3—10 de meest verschillende onderwerpen behandeld waren, gaat het stuk dan doodeenvoudig weder voort met de bespreking van het doel, waartoe de 15 solidi, die de hofmeier blijkens § 2 had medegenomen, zullen dienen. Wij mogen dus vermoeden, dat niet alleen de boven als verdacht aangeduide § 5 over het dubbele bier, maar ook de mededeeling over de vischleverantiën der meiers (§ 6), zoo niet later ingevoegd, althans van hare plaatsen geraakt zijn.

Doch reeds zijn wij eene andere omvangrijke inlassching stilzwijgend voorbijgegaan: het geheele hoofdstuk III is stellig

---

1) In deze § 6 zijn de mededeelingen over de grootte der te leveren visschen (waarin de woorden *witematekecit* en *stolbraesne* voorkomen) ontleend aan den ordinarius op Cena Domini (met een klein toevoegsel van Dinsdag voor Hemelvaart).

Digitized by Google

later ingevoegd. Het bestaat uit drie mededeelingen (allen beginnende met het onvermijdelijke „Sciendum est"), die het verband van de geheele uiteenzetting op hinderlijke wijze storen. Het slot van het hoofdstuk, dat de rechten van de afwezigen en hunne vicarissen op vischpenningen behandelt, schijnt nog later aan hoofdstuk V § 10 ontleend en aan hoofdstuk III toegevoegd te zijn. Zoodoende scheen echter aan onze knutselaars zelven het verband van het stuk toch al te veel verstoord. Dus trachtten zij vrij onhandig dit verband weder te herstellen door in het voorbijgaan ook even te vermelden de vischpenningen der ministri, ... „quorum hec sunt beneficia et officia". En dan begint dadelijk hoofdstuk IV „de 12 ministris ecclesiae et stipendiis eorum". Gewis hadden deze naïeve schrijvers gehoopt, dat niemand hunne onbehoorlijke toevoegsels meer zou ontdekken, nu zij ze zoo kunstig hadden verstopt [1])!

Vrij wat stukken van de adjecta anteposita zijn thans aangeduid als vreemd aan de oorspronkelijke redactie daarvan. Wanneer wij, met deze wetenschap gewapend, het stuk nogmaals doorlezen, dan treft het ons, hoeveel beter de samenhang door de uitwerping daarvan wordt. Wat aanvankelijk een conglomeraat scheen van onsamenhangende aanteekeningen, is nu een logisch in elkaar gezet traktaat geworden. Hoofdstuk I somt de verschillende soorten van stipendiën der kanunniken van het Domkapittel op. Hoofdstuk II, zich daaraan zeer goed aansluitend, vermeldt, hoeveel de bezitter van elk stipendium ontvangt. (Hoofdstuk III vervalt.) Dan verhaalt hoofdstuk IV van de twaalf beambten van het kapittel en hunne stipendiën. En als zoodoende alle stipendiën genoemd zijn, zet hoofdstuk V uiteen, hoe de acht hoven van den proost door hunne leverantiën hem in staat stellen deze allen uit te betalen. (§ 3, 4, 7, 8, 9 en 10 vervallen, wellicht ook § 5 en 6.) Hoofdstuk VI maakt dan plotseling eene digressie door de waarde van het geld te bespreken. Maar deze afwijking van den weg, die aanvankelijk zoo vreemd schijnt, is noodig. Want de steller gaat

---

1) Op enkele plaatsen zijn ook verschillende mededeelingen in het stuk met elkander in strijd. Zoo verzekert ons hoofdstuk I § 4, dat de heeren „cotidie" 2 stopen wijn ontvangen, terwijl hoofdstuk II § 1 en III § 1 deze uitdeelingen tot de „dies profesti" beperken. — Hoofdstuk III § 3 kent den vicarissen 1 vischpenning daags toe, terwijl hoofdstuk V § 10 alleen den vicarissen der prelaten dit recht toekent. In deze gevallen meen ik echter liever te moeten denken aan slordige uitdrukkingen dan aan met elkander strijdige inlasschingen.

Digitized by Google

nu over tot een geheel ander gebruikssysteem van de proosdijgoederen. Tot nog toe ontving de proost de producten zelven in natura van zijne ondergeschikten. Thans zullen de wijn- en vischleverantiën besproken worden, die de proost niet in natura ontvangt, maar in geld, waarmede men zelf het noodige koopen kan. Op die geheele verandering bereidt hoofdstuk VI de onervarene en met het geld nog weinig bekende kanunniken voor door eene uiteenzetting van de waarde der verschillende geldsoorten in het Sticht. Als de schrijver het laatst aan de Groningsche munt gekomen is, stapt hij handig van het onderwerp af en begint te handelen over de inrichting van het Groningsche landgoed voor de wijnleverantie. En hoofdstuk VII (met een weinig passend, later bijgevoegd opschrift) vult het gezegde aan, door de ingewikkelde wijze te bespreken, waarop de proost er in slaagt, om ook de andere uitkeering, die hij niet in natura ontvangt, de vischleverantie, in orde te brengen.

Daarmede eindigt het traktaat; het wordt op zeer passende wijze besloten door de uitvoerige tabel (hoofdstuk X) van alle vleesch- en visch-, kaas- en spekdagen van elk der twaalf maanden, waarna nog enkele algemeene opmerkingen volgen over de leverantiën der hofmeiers gedurende het geheele jaar. Ik behoef wel niet te zeggen, dat het voorafgaande stuk (Hfdst. VIII) over de viering der Zon- en Vrijdagen en de lijst der tienden van het kapittel (Hfdst. IX), beiden weder aanvangende met „Sciendum est", in dit verband geheel misplaatst en later ingelascht moeten zijn, evenals de losse aanteekeningen in hoofdstuk X § 3, die grootendeels herhalen wat reeds vroeger gezegd was.

Over de adjecta postposita (Hfdst. XV, XVI) heb ik niets van belang mede te deelen. Zij behandelen de jaren van gratie der kanunniken, en geven daarna eene lijst der goederen van het Domkapittel. Elk dezer stukken vormt een goed geheel en schijnt mij vrij van inlasschingen. Waarschuwde niet de vermelding van de stichting van Vredelant ons, dat wij hier met latere aanteekeningen te doen hadden, dan zou reeds de vergelijking der goederenlijst (Hfdst. XVI) met de vroeger (Hfdst. IX) voorkomende veel kortere, ons leeren, dat tusschen beiden lange jaren waren verloopen, waarin het Domkapittel vrij wat aardsche goederen had veroverd.

Over de uitgave zelve van het Liber camerae heb ik thans niet veel meer te zeggen. Aanvankelijk was ik voornemens het ge-

Digitized by Google

heele boek uit te geven, — oordeelende, dat de hoogst merkwaardige, maar in onze werken misplaatste mededeelingen van den ordinarius over den kerkdienst niet wel van de andere te scheiden waren en dus ter wille daarvan mede opgenomen moesten worden. Doch naarmate ik een duidelijker inzicht kreeg in de samenstelling van het geheel, scheen het mij mogelijk, de beide afdeelingen te splitsen. En natuurlijk besloot ik toen aanstonds, onze Vereeniging niet, ter wille der belangrijke, maar korte mededeelingen over de huishoudelijke inrichting van het Domkapittel, ook te belasten met de zooveel omvangrijker berichten, die alleen den kerkdienst van den Dom betroffen. Ik heb dus mijn afschrift van den ordinarius, — na daaruit de heterogene bestanddeelen, die in het kader mijner uitgave vielen (hierna Hfdst. XI—XIV), overgenomen te hebben, — afgegeven aan Dr. G. Brom, die het belangrijke stuk zal uitgeven in het *Archief voor geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht.* Voor mij zelven bleef over de kleine, maar uiterst verwarde rest.

Gelukkig acht ik mij nu echter, in de voorgaande bladen te hebben kunnen aantoonen, dat de verschillende aanteekeningen, die aanvankelijk losse toevoegsels schenen bij den ordinarius en die dus zonder dezen geen goed op zich zelf staand geheel konden vormen, integendeel een afzonderlijk traktaat in zeven hoofdstukken vormen. Een traktaat, op zijne beurt weder vermeerderd door toevoegsels, wel is waar van allerlei aard, maar toch in inhoud eenigszins samenhangende en zich aansluitende bij het traktaat, waaraan zij zijn toegevoegd, en dus samen daarmede weder een geheel vormende.

Ik heb er wel aan gedacht, dit geheel eenigszins te redigeeren, — de volgorde der stukken hier en daar te veranderen — en de látere invoegselen, die het verband van het betoog storen, daaruit te verwijderen en afzonderlijk te plaatsen of naar de noten over te brengen, — althans ze door cursiefdruk van de rest te onderscheiden. Maar ik heb dit ten slotte nagelaten, omdat hetgeen ik hiervoor over de samenstelling en wording van het geheel beweerd heb, mij niet op alle punten zóó zeker scheen [1]), dat ik vrijmoedigheid gevoelde om het oordeel van den lezer te benevelen door hem een geheel verwerkten tekst voor te leggen [2]).

---

1) Deze onzekerheid geldt trouwens alleen de oorspronkelijkheid van V § 5, 6, en de verplaatsing der laatste alinea van V § 2.

2) Enkele verplaatsingen van kleine stukken, die volkomen duidelijk en bepaald noodig waren (I § 5 en V § 1) veroorloofde ik mij echter.

Digitized by Google

Thans echter, nu die tekst onveranderd onder de oogen van den lezer wordt gebracht, moet ik met nadruk herinneren, dat deze met eenige aandacht het betoog van het oorspronkelijke stuk opzoeken en het verband herstellen moet. Eerst zoodoende zal het traktaat, dat de hoofdzaak is, tot zijn recht kunnen komen [1]). Het verdient dit, want zoover ik weet is geen ander stuk ons bewaard, dat van het beheer en de exploitatie van het domein eener groote geestelijke stichting in het laatst der 12e eeuw een zoo duidelijk en volledig overzicht geeft als deze aanteekeningen, die tot nu toe met den ouden ordinarius van den Dom verscholen stonden in het handschrift met zijn geheimzinnigen naam Liber camerae.

Het stuk, dat als bijlage bij het Liber camerae afgedrukt wordt, behoort geheel niet daarbij, is zelfs drie à vier eeuwen jonger dan het eerste opstel. Het bevat aanteekeningen, door Wouter Brock (dien wij later zullen leeren kennen als vicaris in den Dom uit de tweede helft der 16de eeuw) geschreven op het achterste schutblad van zijne omwerking van den Talmud van den Dom, die hierachter uitgegeven wordt. Het doel, waarmede deze aanteekeningen hier uitgegeven worden, is alleen, de gaping tusschen het Liber camerae en Wstinc's Rechtsboek eenigszins aan te vullen.

In het Liber camerae worden allerlei goederen van het Domkapittel genoemd, die door het kapittel zelf „sine respectu prepositi" beheerd worden: het waerscat, de cellarius elemosinarum, de denarii graminum enz. enz. In het Rechtsboek vinden wij geheel andere rubrieken, waarin de kapittelgoederen verdeeld zijn: de Groote kamer, de Kleine kamer, de Fabriek enz. Waar zijn nu de oude goederen van het Liber camerae gebleven? Brock's aanteekeningen zullen het ons zeggen. Daar vinden wij alle oude goederen-afdeelingen terug, met allerlei bijzonderheden over hun beheer en over de rechten, die de kanunniken bij elke afdeeling konden doen gelden. Brock heeft dit alles, naar het

---

1) Nu de tekst van dit stuk (verreweg het belangrijkste van dezen bundel) eenmaal in zijn oud verband gedrukt is, bestaat er echter geen bezwaar meer tegen eene afzonderlijke, herstelde uitgaaf, met weglating van alle latere bijvoegselen; ik hoop, dat die uitgaaf nog eenmaal tot stand komen zal. Ook de opschriften der paragraphen, die later bijgevoegd zijn en veelal den zin storen, moeten dan natuurlijk vervallen.

Digitized by Google

schijnt, ontleend aan oude, door hem meer dan eens geciteerde opgaven uit de eerste jaren der 14de eeuw, die dus nog betrekkelijk dicht bij het Liber camerae stonden. Geen wonder dus ook, dat wij de in het boek geschetste toestanden van het goederenbeheer hier nog terugvinden. Met stelligheid verzekert ons Brock verder, dat deze toestanden zelfs tot het jaar 1320 onveranderd gebleven zijn. En wat van nog meer belang is, hij licht ons in, hoe het beheer veranderd is en waar de goederen gebleven zijn.

Door hem opmerkzaam gemaakt, bemerken wij trouwens, dat ook Wstinc zelf ons daarover in hoofdzaak reeds had kunnen inlichten. In caput LXXVIII § 18 van zijn Rechtsboek, waar hij de goederen der Groote kamer zal gaan bespreken, somt hij alle goederen op, die ook in het Liber camerae onze aandacht getrokken hadden en die wij verloren waanden. Dan gaat hij (§ 19) aldus voort: „Quamvis olim predicta bona satis intricate ministrabantur, tamen nostris temporibus ex communi ordinacione capituli sic ministrantur et collacione simili dividuntur." Uit het verband begrijpen wij, dat uit al deze goederen de Groote kamer van het kapittel gevormd is. Eerst Brock's aanteekeningen maken het echter duidelijk, waarom Wstinc bepaaldelijk de „similis collacio" der nieuwe regeling op den voorgrond stelt: al de oude goederen-afdeelingen werden op verschillende wijzen tusschen de kanunniken verdeeld, de gerechtigden in elke afdeeling verschilden. Daardoor werd natuurlijk een afzonderlijk beheer van elke afdeeling noodig, en eerst toen het gelukt was eene „similis collacio" voor alle afdeelingen in te voeren (m. a. w. toen de kanunniken hadden goedgevonden, dat alle goederen op dezelfde wijze tusschen alle leden van het kapittel verdeeld zouden worden), was het mogelijk een uniform beheer over alle afdeelingen in te voeren.

Wanneer had nu deze belangrijke hervorming in het beheer der kapittelgoederen plaats? Brock zegt ons ook dit in zijne aanteekeningen. Hij vermeldt eerst het charter van 2 Maart 1341 (gedrukt in Wstinc's Rechtsboek, XLI § 1), waarbij de Bona divisa op nieuw onder één gezamenlijk beheer gebracht werden, terwijl hunne opbrengst voortaan gelijkelijk onder de 40 leden van het kapittel verdeeld werd. Dan brengt hij daarmede in verband de tweede, niet minder gewichtige hervorming, waarbij voor de goederen der Groote kamer juist hetzelfde werd bepaald. En hij deelt mede, dat dit geschiedde „circa annum 1341"; even te voren, als hij hetzelfde nogmaals gezegd heeft, schrapt hij

Digitized by Google

zelfs de woorden „vel circa" door en bepaalt dus de hervorming juist op het jaar 1341. En daarbij deelt hij mede, dat tegelijk in het beheer van de Kleine kamer en van de Bona cervisie gelijksoortige veranderingen zijn gebracht.

Mij dunkt, deze mededeeling geeft ons een helderder inzicht in de wording van Wstinc's Rechtsboek. Tot nog toe moesten wij ons vergenoegen met de vage aanduidingen, die de schrijver zelf in den aanvang van zijn boek geeft: dat er twist was geweest in het kapittel door gebrekkige kennis van de oude gebruiken, en dat daaruit haat en veeten tusschende leden van het kapittel waren ontstaan. Thans, nu wij weten, dat in 1341 (juist één jaar voor het opstellen van het Rechtsboek) het geheele beheer van de goederen van den Dom hervormd is, wordt ons dit alles veel duidelijker. Er was dus twist geweest tusschen de kanunniken over hunne rechten op de uitdeelingen der verschillende kamers van beheer; men was ten slotte met onderling goedvinden er toe gekomen, het geheele oude beheer der goederen te hervormen, om een einde te maken aan de twisten. En Wstinc, die allicht in het tot stand komen der schikking een werkzaam aandeel genomen had, zette zich, op verzoek van den deken, tot het schriftelijk uiteenzetten van de nieuwe toestanden, ten einde eene herhaling van het gekijf te voorkomen.

Toevallig ben ik in staat, nog in een ander opzicht het ontstaan van Wstinc's Rechtsboek toe te lichten. Mijne aandacht is gevallen op een stuk, dat hem wellicht ten voorbeeld gestrekt heeft. Nog geen twintig jaren, voordat Wstinc zich aan het werk zette, gaf het Luiksche Domkapittel van St. Lambert aan een van zijne leden de opdracht, om uit oude schriften en mondeling overgeleverde gewoonten een overzicht samen te stellen van de plichten der talrijke ambtenaren van het kapittel. Dit stuk, het *Liber officiorum ecclesie Leodiensis*, was in Juli 1323 voltooid [1]). Ofschoon veel korter dan Wstinc's Rechtsboek (het bevat slechts 50 bladzijden), vertoont het opstel daarmede eene verrassende gelijkheid van opzet. Omtrent de plichten der ambtenaren van het Luiksche kapittel heeft het, evenals Wstinc, een veel ouder traktaat geraadpleegd, en het toont ons, evenals het

1) Het is uit het cartularium van het kathedraal-kapittel uitgegeven door Bormans en Schoolmeesters in de: Compte-rendus des séances de la Commission royale d'histoire de l'Académie de Belgique, 5e série VI p. 445.

Digitized by Google

Utrechtsche Rechtsboek, de onnoodig geworden huishoudelijke ambtenaars uit den tijd van het gemeenschappelijke leven der kanunniken, vervormd tot helpers bij den kerkdienst. Aan het slot is aan het geschrift toegevoegd een overoud opstel over een geschil tusschen het kathedraal-kapittel en de andere Luiksche kapittelen in het begin der 12de eeuw, dat onlangs herkend is als het verloren gewaande traktaat van Algerus *De dignitate ecclesie Leodiensis* [1]). Zou het gewaagd zijn te onderstellen, dat Wstinc, toen hij zich twintig jaar later aan het schrijven zette, zich dit zoo nauw verwante traktaat over de inrichting van het kapittel der belangrijkste Nederlandsche kathedraal ten voorbeeld gesteld heeft?

Volledigheidshalve vermeld ik ten slotte, dat ik in de *Verslagen en Mededeelingen der Vereeniging tot uitgaaf van oudvaderlandsche Rechtsbronnen* (III p. 325) reeds twee andere toevoegselen op mijne inleiding voor Wstinc's Rechtsboek heb gegeven, waarin ik: 1°. de aandacht vestigde op twee handschriften van het traktaat, die ik reeds vroeger als onbelangrijk voor de vaststelling van den tekst herkend en daarom bij de uitgave vergeten had te vermelden, en 2°. mededeelde, dat de indeeling van Wstinc's Rechtsboek mij gebleken was ontleend te zijn aan het Corpus juris canonici, hetgeen eene wijziging op sommige punten van de in de uitgave aangebrachte indeeling noodig maakt.

---

1) Zie G. Monchamp, L'écrit d'Algerus sur la dignité de l'église Liégeoise, in: Bulletin de la Société d'art et d'hist. du dioc. de Liège, XII p. 207.

Digitized by Google

LIBER CAMERAE [1]).

I. De stipendio altaris.

1. Statuta sunt Trajecti in ecclesia beati Martini 40 stipendia et unum, quod dicitur domine, ut habeant qui asscripti sunt et meruerunt. „*Positum est altare in cancello, quasi bravium in stadio, ut qui altari servit de altari vivat; nec extendat manum ad stipendium, qui non exercuerit altaris servicium; sicut nec bravium contingit qui ad stadium non accesserit*" [2]). De hiis ergo stipendiis 30 appellantur dominorum stipendia et 10 puerorum.

2. Unum, quod superest, dicitur stipendium domine, omnem habens plenitudinem de hiis, que prepositus disspensat, de aliis autem nichil.

Hoc dividunt inter se sacerdos, dyaconus, subdyaconus hac racione:

De panibus. — Panes ita dividunt. Unum album panem recipit sacerdos in die, et dimidium dyaconus, et dimidium subdyaconus; recipit eciam siliginem subdyaconus.

De cervisia. — Cervisiam ita dividunt. Unum stopum recipit dyaconus, duos subdyaconus.

De carnibus. — Carnes ita dividunt. Sacerdos recipit ferculum calidum carnis et ferculum noctis et assaturam; dyaconus recipit prebendalem carnem.

---

1) Dit opschrift komt niet in het handschrift voor. Maar de Domdeken J. van der Vorst van Loenbeke (16e eeuw) teekende hierbij in margine aan: „Iste est Liber camerae ecclesiae Trajectensis."

2) Vgl. I Cor. IX 9, 13, 24. Dit citaat geeft de reden op, waarom (zooals in § 2 verhaald wordt) de 41e prebende verdeeld werd tusschen de drie kanunniken, die als priester, diaken en subdiaken elke week den kerkdienst van het kapittel verrichtten; het zal dan ook denkelijk wel als kantteekening later bij deze § gevoegd zijn.

Digitized by Google

De ferculis. — In festivis diebus, quando ad cotidianas carnes dantur tria fercula, tunc sacerdos recipit duo, scilicet callum et gallinam; dyaconus recipit sultam. Quando quatuor fercula dantur, tunc iterum sacerdos recipit duos: gallinam et callum; dyaconus recipit calidum ferculum, subdyaconus sultam.

Crassum ferculum. — Quando vero 5 fercula dantur, tunc sacerdos recipit tria fercula: callum, gallinam et artocreas; dyaconus et subdyaconus duo, sicut superius dictum est.

Omnes pejores carnes recipit sacerdos.

De denariis piscium. — Denarios piscium ita dividunt. Si in septimana fuerint quatuor denarii, tunc sacerdos recipit 2, et dyaconus et subdyaconus 2. Si octo, sacerdos recipit 5, dyaconus et subdyaconus 3. Si 12, sacerdos recipit 8, dyaconus et subdyaconus 4. Si 16, sacerdos recipit 10, dyaconus et subdyaconus 6. Si 20, sacerdos recipit 13, dyaconus et subdyaconus 7. Si 24, sacerdos recipit 16, dyaconus et subdyaconus 8. Si 28, sacerdos recipit 18, dyaconus et subdyaconus 10.

De convivio. — Quando vero dantur pro convivio quatuor denarii, sacerdos recipit 3 et dyaconus 1. Quando vero pro convivio 8, sacerdos recipit 6, dyaconus et subdyaconus 2.

De piscibus. — In ebdomada Palmarum et in Diebus rogacionum sacerdos recipit salmonem et lucium, dyaconus fercula brasmorum, subdyaconus vornos vel ova.

De vino. — Vinum ita dividunt. Quando dantur duo stopi, hos recipit sacerdos. Quando vero 4 vel 5 vel 6 dantur, dyaconus recipit 1. Quando vero 7 dantur, sacerdos recipit 4, dyaconus 2, subdyaconus 1.

3. *De prebenda episcopi.* — Tricesimum stipendium de stipendiis dominorum habet dominus episcopus libere cum omni beneficio, si fuerit in civitate presens; si autem fuerit absens, caret refectorio et cellario elemosinarum et denariis vinorum.

Idem beneficium recipit ejusdem ecclesie decanus, sive fuerit presens sive absens. Si obierit episcopus, et alius eligatur qui fuerit canonicus, ipse electus stipendium conservabit quousque regalia susceperit, decano recipiente stipendium predecessoris; post investituram regalium, vacabit canonia [1]) episcopi defuncti, et decanus recipiet electi stipendium. Si is, qui eligetur, canonicus non fuerit, cedet ei prebenda defuncti episcopi, et tunc ante investi-

1) Het HS. heeft: „vocabitur canonica,"

Digitized by Google

turam regalium et postea decanus semper habebit stipendium: decanus enim nunquam carebit [1]).

4. *(De stipendiis dominorum et stipendio domine* [2]). —) Stipendiis que appellantur dominorum, et stipendio domine duo albi panes dantur cotidie et unus siligineus, duo stopi vini et 3 cervisie.

Singulis Dominicis diebus dantur 4 stopi vini, in aliis festivitatibus sicut sequens martilogium [3]) indicabit.

Singulis diebus dantur due carnes et dimidia vel 4 denarii pro piscibus. Cotidianis carnibus quandoque in festivis diebus addiciuntur vel 3, vel 4, vel 5 fercula secundum ordinem martylogii [3]). Si aliqua istarum sollempnitatum evenerit in sexta feria, pro tribus ferculis dantur 4 denarii, pro 4 ferculis sex, pro 5 ferculis 8 [4]).

In Dominica *Invocavit* dantur octo denarii pro piscibus, in Dominica Palmarum 8, in Cena Domini 8.

5. *De stipendiis puerorum* [5]). — Singulis stipendiis puerorum dantur due carnes cotidiane, id est 4 denarii, vel 3 denarii pro piscibus; datur unus albis panis et unus siligineus; dantur 3 stopi cervisie.

Quando cantatur *Gloria in excelsis*, datur prebenda casei, id est unus denarius. In sexta feria caseus non datur, nec in Passcha, nec in Pentecoste, nec in Dedicacione, nec in festo sancti Martini, nec in Natali Domini.

6. Decimum stipendium de stipendiis puerorum pertinet ad custodiam dormitorii. Quod qui habuerit, faciet custodiri aut ipse custodiet dormitorium; et ille habebit stipendium, sive sit presens sive absens.

Et recipiet a sacerdotibus Civilis ecclesie 10 solidos in Assumpcione sancte Marie; inde providebit, ut singulis noctibus sit lumen in dormitorio. Recipit eciam ab ipsis sacerdotibus 5 libras cere in Octobri, in Novembri, in Decembri, in Januario, in Februario pro 355 *spintlicht*. Istam ceram instituit prepositus, ut custos dormitorii singulis noctibus anni tocius singulas habeat candelas,

---

1) De in deze alinea beschrevene regeling berust op het charter van bisschop Godebald van 1118 (Rechtsboek van den Dom p. 78).

2) Dit hoofd ontbreekt in het handschrift, maar is blijkbaar vergeten.

3) Nam. het martyrologium of de in den ordinarius opgenomene kalender, die elders uitgegeven wordt. (Zie de Inleiding.)

4) Nam. vischpenningen, geene vleeschpenningen.

5) Dit opschrift is in het handschrift (blijkbaar verkeerd) geplaatst bij de volgende § 6, over de 10 prebende van den custos dormitorii.

Digitized by Google

quibus inferat lumen in dormitorium et accendat lucernam in fenestra necessariorum.

Si quid autem perditum fuerit in dormitorio de vestimentis, que [1]) pertinent ad chorum, ipse custos reddet aut aliquo jure contradicet.

Vicario suo dat siliginem de stipendio suo, et stopum cervisie, et duos denarios de denariis piscium in septimana, et vornos et caseos.

7. Sunt autem 12 ministri, qui serviunt supradictis 40 canonicis, de quibus postea dicemus.

II. De cotidiano stipendio fratrum.

1. *De siligine.* — Suprascriptis prebendis dominorum et stipendio domine datur singulis diebus siligo, ponderans in pasta 10 marcas cum supplemento [2]), et absque supplemento 8 marcas.

De cervisia. — Dantur eciam unicuique 3 stopi cervisie. Et talis erit stopus, ut 120 [3]) stopi perficiant amam vini, que habet 42 sextaria, que sextaria nos *takas* appellamus; et 45 stopi perficiunt amam cervisie claustralem.

De albo pane dominorum. — Dantur eciam duo albi panes; unus autem ponderabit in pasta 8 marcas.

De carnibus dominorum. — Datur eciam prebendalis caro, que est caro per se; et ferculum calide carnis et ferculum noctis, que duo fercula habent in se aliam carnem; datur eciam assatura, que est dimidia caro. Ita quod due carnes et dimidia caro sunt cotidiane carnes unius domini, que dantur in Dominicis diebus et in terciis feriis et quintis et Sabbatis. Excipiuntur omnes dies, qui sunt a Dominica *Esto michi* usque ad Dominicam *Resurrexi;* excipitur tercia feria [4]) in Diebus rogacionum; et excipiuntur profesti dies a festo beati Odulphi usque ad festum sancti Johannis Baptiste; excipitur eciam Letania [5]) major, si in tercia aut quinta feria aut Sabbato evenerit; excipiuntur eciam profesti dies ab octava sancti Andree usque ad Natalem Domini, et duo Sabbata, unum in ebdomada *Spiritus Domini*, aliud in ebdomada

---

1) Het woord „que" is in het handschrift met latere hand bijgeschreven.

2) Het supplement nam., dat de kanunniken zelven bij de rogge van den proost voegden: zie hierna V § 3.

3) Het HS. heeft hier 70 (LXX in plaats van CXX). Ten onrechte: zie II § 3 en V § 7.

4) Met latere hand is hier ingevoegd: „que est".

5) Het HS. heeft: „Letamina."

Digitized by Google

beati Lamberti; excipiuntur eciam omnes vigilie inbannite, ita videlicet si in terciam aut quintam feriam aut Sabbatum evenerint. Itaque omni prima et tercia et quinta et septima feria dantur dominis carnes per annum, exceptis prescriptis diebus.

Quondam dabantur carnes; modo qualibet die, quando carnes comeduntur, dantur 6 denarii. Et quando aliqua fercula adduntur, pro ferculo 1 denarius datur; si 3 fercula 3 denarii dantur; si quinque, dantur 5 denarii, et pro pejoribus 1 denarius. Et ista dantur illis, qui plenas habent prebendas.

De vino dominorum. — In profestis diebus dantur duo stopi vini de cellario prepositi et in Dominica 4; in ceteris festivitatibus vinum datur, sicut scriptum est in martylogio [1]).

2. *De stipendiis puerorum.* — Decem autem stipendiis puerorum, unicuique hic dantur 3 stopi cervisie et siligo et unus albus panis et cotidiane carnes. Et pro carnibus 4 denarii dantur; pejores non dantur pueris nec denarii; et [2]) pro ferculis dantur quot adduntur ad cotidianas carnes [3]), que talis est: ferculum calide carnis et ferculum noctis, que duo fercula equalia sunt ferculis dominorum.

De prebendali carne. — Datur eciam prebendalis caro, que talis est. Dimidium capud porci trium vel 4 annorum, vel due lingue porcorum [4]) cum pulmonibus, vel duo crura anteriora unius porci, vel duo jecora duorum ovium, aut alia caro secundum similitudinem istarum et secundum voluntatem et estimacionem dapiferi. Et hec caro villico pro una carne computatur, quam eciam carnem vicarii recipiunt in absencia dominorum suorum [5]). Itaque caro unius pueri computatur villico pro duabus carnibus et pro 4 denariis [6]).

---

1) Zie hiervoor p. 25 noot 2.

2) In het HS. „que", met latere hand veranderd in: et.

3) Deze invoeging, betrekking hebbende op de latere vervanging der vleeschuitdeelingen door gelduitdeelingen, ontbreekt nog in V § 9, waar ditzelfde stuk nogmaals voorkomt.

4) In het HS. „pecorum", met latere hand veranderd in: porcorum.

5) Deze volzin, die in V § 9 ontbreekt, is blijkbaar een later invoegsel. De bedoeling schijnt te zijn, dat de dapifer voordeel had van het vleesch der afwezige heeren, daar hunne vicarissen minder kregen dan zij zelven zouden ontvangen hebben. (Vgl. hierachter II § 3, waar hun slechts 1 van de 4 vischpenningen van hunne heeren wordt toegelegd.) Daarom kon de dapifer dan ook wel genoegen nemen met de berekening van het prebendale vleesch voor 1 portie (wat trouwens, vlg. II § 1, ook bij het vleesch der heeren het geval was en dus billijk scheen).

6) In V § 9, waar dit gedeelte nogmaals voorkomt, ontbreken de woorden „et pro 4 denariis." Bij het stuk sluit zich daarentegen daar aan een gedeelte over de kaasuitdeelingen aan de pueri, dat hier ten onrechte ontbreekt.

Digitized by Google

De vino. — Vinum autem de cellario prepositi pueris non datur, nec dominis absentibus.

Cervisia bis cocta non datur similiter.

3. *De cellario elemosinarum.* — Omni die, quo celebratur missa pro defunctis, dantur domino [1]) duo stopi vini et puero unus; et stopus ille talis erit, ut 120 stopi habeant amam. Et de hoc cellario vinum absentibus non datur.

III [2]).

1. Sciendum est, quod singulis diebus Dominicis per annum dantur dominis cotidiane carnes et 4 stopi de cellario prepositi et pueris caseus; pro caseo datur denarius. Excipiuntur sex Dominice, que sunt in Quadragesima, et de caseo Dominica *Resurrexi* et Dominica *Spiritus Domini.*

Dantur eciam cotidiane carnes feria tercia, quinta et Sabbato. Excipiuntur dies Quadragesime, et dies, qui sunt a festo sancti Odulphi usque ad festum sancti Johannis, et dies, qui sunt ab octava sancti Andree usque ad Natale Domini; excipiuntur eciam duo Sabbata Quatuor temporum, et tercia feria Rogacionum. Si aliquis istorum dierum trium venerit in vigilia alicujus sancti, carnes non dantur.

In omnibus eciam profestis diebus per totum annum dantur duo stopi vini de cellario prepositi absque diebus superius exceptis, que sunt in Quadragesima et in Adventu Domini.

2. Sciendum est, quod pueris datur census, qui teutonice dicitur *waerscat*, sicuti et dominis, — sed magnus census excipitur, inde non recipiunt, — sed dimidietatem, idem in Pascha et in festo beati Martini [3]), et denarii de Ravard et Thimaringhen [4]) et census de [5]) Wadenoye et de censu de Andelse et de Westvresia.

3. Sciendum est eciam, quod si aliquod festum, in quo ad cotidianas carnes dantur 3 fercula, in sexta evenerit feria,

---

1) In het HS. ontbreekt „domino".

2) De drie onder dit hoofdstuk vereenigde opmerkingen zijn blijkbaar latere invoegsels in het stuk.

3) De bedoeling schijnt, dat zij de helft van den cijns ontvangen op Paschen, de wederhelft op St. Maarten (11 November).

4) Lees: Thummaringh.

5) Het HS. heeft: „et", met latere hand veranderd in: de.

Digitized by Google

octo denarii dantur [1]) pro piscibus; in Natali sancti Johannis 10, in festo Apostolorum Petri et Pauli decem; in Dedicacione ecclesie nostre et in festo sancti Martini et in Natali Domini 12; in aliis diebus superius non descriptis dantur dominis 4 denarii pro piscibus, pueris 3.

Quot sunt dies piscium, tot denarii vicario dantur. Absentibus [2]) et ministris in septimana 2 denarii dantur. Quorum hec sunt beneficia et officia [3]).

IV. De 12 ministris ecclesie et stipendiis eorum.

1. Sunt enim 12. Ex hiis unus custodiet monasterium; et alter deberet esse campanarius [4]), sed decanus recipit beneficium ipsius. Hii duo simul recipiunt cotidie 3 stopos cervisie et duas siligines. Recipiunt eciam singulis Dominicis diebus 4 albos panes per totum annum, et in Dominica *Esto michi* 8, exceptis 6 Dominicis, que eveniunt in Quadragesima. Et recipiunt eciam in hiis 21 diebus 4 albos panes, scilicet: in Ascensione Domini, in die sancti Wironis, in die sancti Johannis, in Dedicacione, in die sanctorum Petri et Pauli, in Translacione beati Martini, in die sancti Ponciani, in Assumpcione sancte Marie, in Nativitate ejus, in die sancti Gorgonii, in die sancti Mychaelis, in die Omnium Sanctorum, in die sancti Willibrordi, in die sancti Martini, in octava ipsius, in die sancti Andree, in Natali Domini, in Circumcisione, in Ephyphania Domini, in die sancte Agnetis, in Purificacione. Si aliquis istorum dierum in Dominica evenerit, tantummodo 4 panes recipiunt; si autem in sexta feria evenerint, panes non recipiunt, quia illi panes da(n)tur eis pro lardo. Recipiunt eciam duas prebendas caseorum, quando [5]) pueris caseus datur; in illis autem diebus, in quibus eis panes lardorum [6]) dantur, caseus eis non datur.

Tercius et quartus sunt portatores cervisie. Qui duo simul

---

1) In het HS. met latere hand veranderd in: dabuntur.

2) Zie over de rechten der afwezigen en hunne vicarissen uitvoeriger: hierna V § 10.

3) De laatste zes woorden zijn blijkbaar later bijgevoegd, om den overgang te vormen tot het volgende, dat weder tot den oorspronkelijken tekst behoort.

4) „Campanarius" = koster, 1345 (vgl. Mittheil. Stadtarch. Köln. XXX p. 5). Nog in de rekening der stad Utrecht van 1402/3 worden naast elkander vermeld „de coster van der ghervecamer" en „de coster van den toern."

5) In het HS. „que", later onduidelijk veranderd.

6) Nam. de wittebroodjes, die hun in plaats van spek gegeven werden; ze werden dan ook bereid met spek en vet: zie hierna V § 2 al. 7. (Spekpannekoeken.)

Digitized by Google

recipiunt 3 stopos cervisie et duas siligines singulis diebus, et ossa collorum et caudarum in coquina. Excipiuntur duo, que dantur pro lignis assaturarum.

Sextus et quintus duo dapiferi, septimus qui habet officium cervisie, octavus qui habet officium siliginis, nonus pistor. Et hii quinque [1]), qui simul scripti sunt, recipiunt cotidie [2]) unusquisque eorum 3 parvos stopos cervisie et siligineum, ponderantem 8 marcas in pasta, et in diebus carnium unam carnem integram.

Decimus est pincerna vini de cellario prepositi. Ille cotidie recipit album panem et siligineum et duos magnos stopos cervisie et unam carnem.

Undecimus [3]) talis erit, qui sciat bene cognoscere et discernere carnes dominorum et puerorum. Et ipse intrabit coquinam et providebit, ne nimis sit magna nec nimis parva caro dominorum et puerorum [4]). Illi dantur duo stopi cervisie cotidie et unus albus panis et una caro.

Duodecimus est carpentarius. Illi dantur 3 parvi stopi cervisie cotidie et siligo et una caro. Datur eciam ei [5]) prebenda casei, quando pueris caseus datur.

Tercius decimus est ductor asini [6]).

2. Omnes isti duodecim habent simul in septimana 2 solidos, quando dominis dantur denarii piscium; unde unusquisque eorum recipit duos denarios pro piscibus. Habet enim unusquisque eorum ante Pascha duas prebendas brasmorum et duas prebendas vornorum et in Diebus rogacionum similiter.

Dantur eciam omnibus de coquina prepositi centum pelles ovine; inde duo campanarii non recipiunt partes, sed unusquisque aliorum 10 recipit pelles; et hee pelles in Augusto dividentur.

Octo autem ministris, scilicet duobus dapiferis et duobus pincernis et duobus pistoribus, provisori carnium et carpentario, istis autem datur ad cotidianum stipendium in Pascha, in Pentecoste, in Dedicacione, in festo sancti Martini, in Natali Domini, unicuique eorum una caro et in Dominica *Esto michi* due carnes. In hiis autem suprascriptis sex festivitatibus 7 ministris dantur 7 panes ad cotidianum stipendium eorum, et carpentario duo panes et

---

1) Het HS. heeft: „sex".
2) „Cotidie" is met latere hand in het HS. ingevoegd.
3) Dezelfde, die hierna „provisor carnium" heet.
4) Deze geheele volzin is met latere hand in het HS. bijgeschreven.
5) „ei" is met latere hand in het HS. bijgeschreven.
6) Deze regel is met latere hand op den kant bijgeschreven.

Digitized by Google

dimidius. Si autem aliquis istorum dierum in sextam evenerit feriam, nec carnes nec panes eis dantur.

In suprascriptis 6 festivitatibus datur ad coquinam dimidius panis et una caro, (a)d cellarium cervisie eciam (d)imidius et una caro, (p)istori quarta pars panis (et) dimidia caro [1]).

V.

1. Ad hec suprascripta stipendia perficienda serviunt curtes et ville et villici eorum.

Darnen servit Octobrem et Aprilem.

Amerunge servit Decembrem et Junium.

Coten servit in Marcio 15 dies et Majum totum et 15 dies in Augusto.

Angeren servit Februarium et 15 dies in Augusto.

Loen servit Novembrem [2]).

Hese servit Januarium totum et 15 dies in Julio.

Afferden servit Septembrem.

Wadenoye servit dies (in Marcio quindecim et [3])) in Julio quindecim.

2. *De pleno servicio unius mensis, unde villicus cujuslibet curie debet curam inpendere.* — Si quis villicorum daturus [4]) est plenum servicium unius mensis, hec omnia dabit [5]):

De farina dominorum. — Dabit autem villicus pistori 65 modios farine. Et talis erit farina, ut de uno modio pistor possit facere 31 panes; et panis ille in pasta ponderabit 8 marcas. Et pistor unum panem optinebit, qui dicitur panis profetibus.

De siligine. — Dabit eciam villicus 45 maldra siliginis; et unum maldrum habebit 40 siligines, et unus panis ponderabit in pasta 8 marcas. Vel dabit pro maldro 2 denarios [6]), sicut dant illi,

---

1) Deze laatste uitkeeringen dienden denkelijk voor de elders vermelde pueri, die in de keuken, de kelders en de bakkerij hielpen. — De laatste vijftien woorden zijn met latere hand op den kant bijgeschreven en later eenigszins afgesneden.

2) Deze hof, waarvan de ligging niet met volkomene zekerheid blijkt, werd vlg. den ordinarius (zie den kalender ad 4 October) aan het kapittel geschonken door de abdis Gherberga van Burchorst.

3) Het tusschen haakjes geplaatste ontbreekt in het handschrift; daar de 2e helft van Maart bij vergissing in de lijst ontbreekt, moet die hier denkelijk geplaatst worden.

4) Het HS. heeft: „dant", met latere hand veranderd in: daturus.

5) Deze twee regels staan in het HS. verkeerdelijk vóór de lijst der hoven.

6) Het HS. herhaalt hier ten onrechte „40 siligines", in plaats van „2 denarios", zooals de zin eischt.

Digitized by Google

qui serviunt Octobri, Decembri, Aprili, Majo, Junio. Et villici, qui serviunt hiis 5 mensibus, non dant nisi septem solidos et 6 denarios; qui autem serviunt Novembri, Januario, Februario, Marcio, Julio, Augusto, Septembri, dant 45 maldra siliginis [1]).

De cervisia. — Dabit eciam villicus ad cervisiam 82 maldra bracii; ex hiis erunt 42 maldra de bono et puro ordeo, quod nos *curmalt* appellamus; et 40 erunt de ordeo et avena, ita videlicet ut due partes sint avena, tercia ordeum, quod nos *spintmalt* appellamus. Et hii 82 continent 36 modios ordei et 18 modios avene. Si autem villicus tale bracium non habuerit, pro illo dabit centum modios avene; et talis erit avena, que nec optima sit nec pessima; valebit autem minus uno denario optime.

De porcis. — Dabit eciam villicus ad coquinas dominorum 30 vorscgingos porcinos, et unus *vorscginc* habebit 50 carnes. Vel dabit 60 vorscgingos ovinos; et *vorscginc* habebit 25 carnes.

De verre. — Dabit eciam villicus verrem, qui habebit in se 60 fercula calli et 33 carnes pejores.

De porcis magnis. — Dabit eciam villicus duos magnos porcos, qui appellantur *specswijn*. Et unus porcus habebit in se 30 pejores; pejores dantur coquine dominorum. Lardum duorum porcorum et arvinam omnium vorscgincgorum recipiet dominus prepositus pro panibus campanariorum et pro panibus 6 dierum, qui dantur absentibus [2]) in Pascha, in Pentecoste, in Dedicacione, in festo sancti Martini, in Natali Domini, in Dominica *Esto michi*.

De gallinis. — Dabit eciam villicus 30 gallinas et 15 anseres; et gallina talis erit, ut possit computari pro duobus ferculis, et anser pro 4.

De caseis. — Dabit eciam villicus $4^1/_2$ maldra caseorum; et maldrum habebit in se 30 caseos; et caseus habebit duas prebendas. Sunt itaque in hiis maldris caseorum 270 prebende, que dantur pueris et absentibus dominis.

De minoribus porcis. — Dabit eciam villicus duos parvos porcos coquine prepositi, quos nos *situar* appellamus; et tales erunt, ut 3 possint pro uno vorscgincgo computari.

De sale. — Dabit eciam villicus duos lopos salis; ex hiis recipiet prepositus unum lopum et 2 partes alterius lopi recipiet pistor dominorum, et terciam partem recipient dapiferi.

---

1) Zie de zeven overige maanden vermeld hierna V § 2 laatste alinea.
2) Zie hierna V § 10 al. 3.

Digitized by Google

De denariis. — Dabit eciam villicus 15 solidos Trajectensis monete; unde pistor recipit 30 denarios, et coquina dominorum recipit 30 denarios pro igne, et 30 reservantur ad vasa coquine et alia necessaria in coquina et in claustro, et pistor siliginis recipit 7 solidos et 6 denarios [1]).

Illi [2]) autem, qui serviunt Novembri, Januario, Februario, Marcio, Julio, Augusto, Septembri, dant 45 maldra siliginis; et maldrum habebit in se 40 siligines, et siligo ponderabit in pasta 8 marcas. Tales autem siligines per totum annum 11 ministri recipiunt. In hiis suprascriptis [3]) 7 mensibus siligo dominorum ponderabit in pasta 10 marcas propter supplementum 200 modiorum, qui dantur de duobus mansis juxta Amerungen.

Quando mensis habet 30 dies, remanent preposito 6 maldra siliginis; quando vero 31 dies habet, remanent $4^1/_2$ maldra et 8 siligines.

3. Sciendum est [4]), quod ad cervisiam tocius anni, ut bona fiat, domini addunt 200 modios avene de 10 mansis in Palude. Dant eciam domini ad cervisiam 5 libras Trajectensis monete, scilicet de Gasperwerde. In festo beati Martini $3^1/_2$ uncias recipiet pincerna; recipit eciam de Deyle in Aprili 18 uncias, et de ecclesia Civili in Assumpcione beate Marie 20 solidos, et de Thincmeringhe [5]) in Septembri 26 uncias.

4. Sciendum est [6]) eciam [7]), quod de uno stopo cervisie, quam pincerna retinet de absentibus, inde dabit in festo Martini et in Natali Domini ad sultam anserum et calli tantum cervisie, quantum placuerit dominorum dapiferis. Dabit eciam in Quadragesima cervisiam ad mandatum prepositi. Et quando ovine [8]) carnes dantur, tunc dabit ad noctium fercula singulis diebus carnium $6^1/_2$ stopum, si opus fuerit. Et dabit pastori ovium unum stopum

1) Nam. voor den afkoop van het leveren van roggebrood: zie V § 2 al. 3.

2) De hier volgende alinea schijnt te behooren achter de regeling der roggebrooden in de overige vijf maanden: hiervoor V § 2 al. 3.

3) Het HS. heeft ten onrechte: „subscriptis".

4) Deze alinea is blijkbaar later hier ingelascht, waar zij zich scheen aan te sluiten bij het gezegde omtrent hetgeen de kanunniken uit eigene kas bij het roggebrood voegden.

5) Lees: Thummaringh.

6) Deze alinea is blijkbaar later ingelascht hier, waar toevallig van bier gesproken werd. Haar inhoud behoort geheel niet in deze afdeeling over de dienende hoven.

7) Het HS. heeft „enim".

8) Het HS. heeft: „omnes", met latere hand veranderd in: ovine.

Digitized by Google

singulis diebus, ita videlicet si villicus in civitate habuerit oves. Et idem opilio recipiet a pistore unum panem factum de furfure, id est de *afterlinc*.

5. *De bis cocta cervisia.* — Sciendum est, quod villicus de Hese ad hec omnia supradicta dabit 18 amas claustrales bis cocte cervisie. Et hec cervisia datur in Quadragesima dominis presentibus; et inde pueri nec absentes domini habent porcionem.

6. *De denariis et piscibus.* — Est eciam villicus in Utermere, qui solvet 50 solidos Trajectensis monete. Ex hiis 20 in Cathedra sancti Petri solvet ad denarios piscium, et 30 in Dominica Palmarum; et hii dantur in Cena Domini ad mandatum pauperum. Dabit eciam tres piscaturas: unam dominis in ebdomada Palmarum, secundam in Diebus rogacionum, terciam domino preposito. Et insuper dabit tot lucios, quot poterit dominus prepositus extorquere ab eo. Piscatura una talis erit, scilicet: 60 fercula luciorum et 300 fercula brasmorum et mille vorni; de hiis dantur dominis [1]) in die Palmarum et in Cena Domini et in Sabbato sancto et in tribus Diebus rogacionum 6 fercula salmonis et 4 fercula luciorum, si fuerint in civitate presentes [2]). Et tale erit ferculum, ut duo magni salmones vix habeant 30 fercula; 30 autem fercula pro salmone curiali computantur, qui est *hofsalm*. Ferculum autem lucii tale erit, ut unus lucius, quem vulgus *witematehecit* appellant, qui habet cupitum inter caput et caudam, absque visceribus detur pro duobus ferculis; et si lucii minores sunt, tanto majus datur [3]).

Cotidianum stipendium de piscibus per totum annum tale est: pro piscibus dantur dominis 4 denarii, pueris 3 [4]).

Preterea in Cena Domini et in sexta feria et Sabbato sancto et in tribus Diebus rogacionum dantur dominis et pueris equaliter omnibus, si fuerint in civitate presentes, 4 fercula barasmorum, duo ante Pascha et duo post Pascha. Ferculum autem tale erit, ut una brasma, que appellatur *stolbraesne*, habeat duo fercula et unam prebendam. Si autem magister lacus non habue-

---

1) Het HS. heeft: „domino".

2) Het HS. heeft: „si fuerit in civitate presens".

3) Deze laatste volzin is overgenomen uit den ordinarius op Cena Domini.

4) Deze alinea is blijkbaar later midden in het stuk over de vischuitdeelingen ingevoegd. Het schijnt eene aanteekening op den kant, om te herinneren, dat de vischuitdeelingen overigens door gelduitdeelingen vervangen zijn.

Digitized by Google

rit tales brasmas, dat aut 2, aut 3, aut 4, aut 5 pro una, secundum estimacionem dapiferorum.

Preterea dantur omnibus presentibus et absentibus due prebende brasmarum secundum quantitatem brasme superius descripte et due prebende vornorum. Et una prebenda habet octo vornos magnos, alia 12 mediocres; aut si non poterit habere vornos, dabit 20 ova pro 2 prebendis [1]).

7. . Vinum autem de cellario prepositi pueris non datur; dominis presentibus in civitate datur secundum hoc, quod descriptum est in capitulari. Et secundum hoc [2]) datur eciam bis cocta cervisia [3]).

De cellario elemosinarum. — Omni die, quo celebratur missa pro defunctis, dantur domino 2 stopi vini, puero unus. Talis erit stopus, ut 120 stopi habeant amam vini, ita videlicet si fuerint in civitate presentes [3]).

8. *De censu vestiture.* — Hoc est sciendum, quod omnia, que data sunt ad vestituram ab imperatoribus, regibus, episcopis, prepositis ceterisque fidelibus, antequam composicio facta fuisset de Palude [4]), domini inde recipiunt duas partes, pueri unam; quicquid post composicionem Paludis datum est equaliter dividunt domini et pueri [5]), quia composicionem fecit prepositus (et con)firmavit inter dominos et (pue)ros [6]).

9. Stipendio puerorum hoc datur: 3 stopi cervisie, et siligo sicut domino, et albus panis, et cotidiana caro, que talis est. Datur eis ferculum calide carnis et ferculum noctis, que duo fercula faciunt unam carnem perfectam. Datur et alia caro, que appellatur caro prebendalis: (sed non est pro illa, quando datur [7]))

---

1) De laatste vier volzinnen zijn weder ontleend aan den ordinarius op Cena Domini; de laatste twaalf woorden uit dezelfde bron op Dinsdag voor Hemelvaart.

2) In het HS. is „secundum hoc" later veranderd in: hoc modo.

3) Deze beide alineas (herhalingen van het reeds in II § 2 in fine en § 3 gezegde) behooren niet in het hoofdstuk over de hoven: blijkbaar zijn het latere kantteekeningen.

4) De „compositio de Palude" is vlg. eene aanteekening van Wouter Brock (zie de bijlage) het charter van bisschop Godebald over de Amerongsche veenen dd. 1126, gedrukt bij Heda, Historia. p. 153. Het verband blijkt echter niet.

5) In het HS. staat: „dividunt inter dominos et pueros", later veranderd in: dividunt domini et pueri.

6) Ook deze alinea is in dit hoofdstuk misplaatst en dus later bijgevoegd. De woorden: „quia composicionem" enz. zijn in het HS. met latere hand bijgeschreven.

7) Het tusschen haakjes geplaatste, blijkbaar eene latere invoeging, ontbreekt in II § 2.

Digitized by Google

dimidium caput porci, aut due lingue porcorum cum pulmonibus, aut duo jecora duarum ovium, aut alia caro secundum similitudinem istarum et secundum voluntatem dapiferorum. Ita quod cotidiana caro unius pueri conputatur pro duabus carnibus [1]).

In omnibus festis diebus, in quibus cotidiane carnes [2]) dantur, et in omnibus profestis diebus, in quibus et carnes et pejores dantur, puero prebenda casei datur, sive sit presens sive absens. Exceptis quinque festivitatibus superius nominatis: Pascha, Pentecoste, Dedicacio, festum beati Martini, Nativitas Domini; in hiis diebus caseus non datur [3]).

10. *Quid detur absentibus* [4]). — Est autem jus et consuetudo supradictorum canonicorum, ut omnis absens careat albo pane, vino, carnibus, conviviis, refectione, quinto stopo cervisie, denariis piscium; non omnibus tamen, quia si est prelatus et habet vicarium, vicarius tot denarios recipit, quot sunt [5]) dies piscium, et simplex canonicus per septimanam recipit 2 denarios.

Si autem aliquis eorum abierit in matutinis vel post matutinas ante lucem, habebit plenarie stipendium instantis diei. Si autem reversus fuerit ante matutinas, habebit stipendium preterite diei.

Et interim, dum absens est, datur ei siligo et duo stopi cervisie et prebenda casei, quando pueris caseus datur, et 2 albi panes in Pascha, Pentecoste, Dedicacione, festo beati Martini, Nativitate Domini et Dominica *Esto michi;* et omnis census vestiture datur ei, et 2 denarii dantur eis pro piscibus.

Si autem in illa septimana, in qua reversus fuerit canonicus, transierit unus dies piscium vel 2 vel 3, de uno vel de pluribus habebit 2 denarios, ut de septimana.

Si autem absens in claustro habitacionem habuerit et secum clericum vel scolarem choralem, non pro alio beneficio frequentantem, habuerit, illi prebendalis caro datur et vicario alia caro, que pejor est prebendali carne.

Poterit autem absens hac racione optinere stipendium suum, si

---

1) Deze geheele alinea komt reeds voor in II § 2, en stoort hier het verband.

2) Het HS. voegt hier in: „et peiores", later doorgehaald.

3) Deze alinea, hier niet thuis behoorende, schijnt bij de vorige alinea te behooren, hoewel zij in II § 2 ontbreekt.

4) Deze geheele regeling van de rechten der afwezigen op uitdeelingen is natuurlijk hier later ingelascht. Denkelijk zijn de porties der afwezigen eerst besnoeid, toen de absentiën zeer talrijk werden.

5) In het HS. is „sunt" met latere hand bijgevoegd.

Digitized by Google

licencia fratrum ierit in peregrinacione, causa oracionum, vel appellans aliquem vel appellatus ab alio judicem pecierit, vel pre timore vite sue in civitate non fuerit ausus remanere, et antequam abierit timorem clam duobus fratribus aut aperte omnibus ostenderit, aut si rogatu fratrum aliquis pro aliquo jure ierit, vel fratres aut prepositus ei ad iter necessaria dederint vel amminstraverint, vel si licencia fratrum cappellanus summi pontificis [1]) vel episcopi extiterit; isti omnes absque aliqua contradictione stipendium suum habebunt.

11. De denariis prepositi ementur necessaria ad coquinam dominorum, scilicet caldaria et alia hujusmodi [2]).

12. Hec omnia suprascripta dantur singulis mensibus [3]).

A festo beati Remigii usque XVII Kal. Junii, et si illa dies fuerit prima feria vel 3 vel 5 vel 7, dantur et porcine carnes et ovine. Et a XVII Kal. Junii usque ad festum sancti Remigii dantur omnia suprascripta a villicis; sed pro porcinis carnibus dabit ovinas vel bovinas. Dabit autem in mense 60 vorscgincgas ovinas pro 30 vorscgingis porcinis; et unus *vorsginc* habebit 25 carnes. Dantur autem ovine carnes a XVII Kal. Junii usque in Nativitate beate Marie tam dominis quam pueris; et interim, si placuerit dapifero, dat duo jecora puero pro prebendali carne.

In die autem beate Marie in Septembri dabit villicus dominis vaccinas carnes in hunc modum: scilicet pro duobus ferculis, id est pro ferculo calide carnis et assatura, dabit unam integram carnem, pro ferculo noctis dabit veru cum [4]) intestinis, pro prebendali carne dantur domino duo jecora. Pueris a festo beate Marie usque ad festum beati Remigii jecora non dantur, sed alie carnes, sicut bonum videtur dapifero.

VI. Descripcio argenti et denariorum in episcopatu Trajectensi.

1. In episcopatu Trajectensi hii, qui presunt redditibus monachorum, canonicorum, laycorum, quidam dant annonam, quidam

---

1) In het HS. is „pontificis" eerst door J. van der Vorst veranderd; vroeger had eene latere hand bijgeschreven: „prepositi".

2) Dit schijnt te behooren achter het in V § 2 al. 12 medegedeelde *De denariis*.

3) Nam. al hetgene boven (vóór al de latere invoegsels) is opgesomd over de verplichtingen der hofmeiers.

4) „cum" is later in het HS. bijgeschreven.

Digitized by Google

diversi generis animalia [1]), ut superius ex parte dictum est; quidam eciam dant denarios, quidam argentum.

De denariis et marcis. — De denariis et argento Trajectensi ista notanda sunt [2]). Marca Trajectensis argenti constat ex 16 partibus, sicut et cetere marce, id est ex 16 lodis. Ex quibus 15 partes erunt de puro argento, et 16ª pars erit de puro cupro. Et hec 16 partes, de manu artificis confecte, faciunt marcam Trajectensis argenti, que eciam alio nomine marca mercatorum appellatur.

Marcam Trajectensis argenti monetarii domini episcopi in civitate Trajectensi dabunt servis suis nummulariis; et illi facient inde 10 et 7 uncias; et 16 uncias et decem denarios reddent magistris suis, decem vero denarios pro labore et expensa retinebunt.

De forma denarii. — Inscripcionem et monetam secundum voluntatem episcopi monetarii facient. Sciendum est eciam, quod quocienscunque placuerit episcopo, mittet nuncios in fabricam nummulariorum; et ibidem accipient 30 solidos, et per manum artificis in ignem ponent. Et si de illis denariis marcam puri argenti examinaverit, bene res acta est; si autem monetarii in personam episcopi peccaverint, peccatum episcopus corriget.

2. *De denariis in Groninghe.* — Gronienses denarii tales erunt, ut de 33 unciis possit emi marca Trajectensis argenti, vel de tribus libris marca puri argenti fieri.

De denariis Fresie. — Tales debent esse eciam Staverenses denarii. Et tales denarii Bodeleswerdenses. Tales quoque Dockingenses denarii erunt, tales Linwerdenses.

De correccione denariorum in Frisia. — Si aliqua istarum monetarum levioris et minoris precii fuerit quam supra determinatum est, dominus episcopus corrigere faciet. Si vero episcopus non correxerit, canonici, qui dampnum inde paciuntur, querimoniam coram episcopo de monetariis facient; et tunc justo judicio episcopus corriget.

3. *De denariis Groningensis monete.* — Sciendum est, quod dominus prepositus habebit villicum in Groninghen, qui preerit illis, qui habent feodum illud, quod lingua eorum *losleen* appellatur [3]). Et idem villicus recipiet ab eis in Translacione beati

---

1) In het HS. staat hier „et", later doorgehaald.

2) Deze volzin is in het HS. later bijgeschreven.

3) Zie de namen dezer 25 losleenmannen in denzelfden tijd genoemd in de lijst,

Digitized by Google

Martini 80 libras illius monete [1]); et ibidem de denariis canonicis de Embrico 10 libras dabit, et preposito vel suo camerario infra 14 dies in civitate Trajectensi 65 libras solvet, et sibi ipsi reliquos pro labore suo servabit.

De justicia. — Si quis vero illorum in Translacione beati Martini denarios denominatos non solverit, in festo sancti Odgeri, quod est IV Idus Septembris, pro 19 unciis marcam Trajectensis argenti solvent; et qui eodem die argentum non solverint, villicus nomina eorum in cedula, et argentum receptum infra 9 dies post festum sancti Odgeri preposito apportabit; et statim prepositus de illis, qui nec denarios nec argentum solverunt, vel nuncius ejus domino episcopo querimoniam faciet, et episcopus eos vocabit. Si autem ad primam et secundam et terciam vocacionem non venerint, episcopus eos excommunicabit; post excommunicacionem prepositus feodum illorum, si ei placuerit, aliis dare poterit.

De cellario prepositi. — De supradictis 65 libris prepositus vinum dominis amministrabit. Et si illi denarii non suppetunt, consilio dominorum, vel de decima in Palude, vel de aliis rebus tantum addet, ut possit de vino servire.

4. *De denariis in Groninghen, qui pertinent ad cellarium elemosinarum.* — De cellario elemosinarum item in Groninghen canonici beati Martini et canonici sancti Bonifacii recipiunt 40 libras: de monetariis 20 libras et de justicia 20 libras. Et hos denarios in Translacione beati Martini et in festo sancti Odgeri solvent, et camerarius dominorum aut per se aut per nuncium suum recipit. Et hos denarios ita dividunt. Duas partes, id est 26 libras et 8 uncias, canonici sancti Martini recipiunt; terciam partem, id est 13 libras et 4 uncias, canonici sancti Bonifacii recipient [2]).

VII. De jure domini prepositi in ecclesia.

1. *De villicis.* — Notandum est de domino preposito, quod

---

gedrukt: Oorkondenboek v. Groningen, I N°. 83. Er volgen daar nog vijf mannen, „qui tenentur ad hospitium", die dienen moeten door logies te verleenen aan de boden van het kapittel.

1) Het bedrag is in het Oorkb. v. Groningen (l. c.) 105—2—8 Gron. ponden.

2) De laatste drie woorden zijn in het HS. later bijgeschreven. — Vgl. met het hierboven gezegde de lijst der inkomsten van het Domkapittel in het graafschap Thrente, gedrukt: Oorkondenboek van Groningen. I N°. 83. (Zie ook de Inleiding.)

Digitized by Google

ipse collocabit consilio dominorum curias et constituet villicos, qui reddent servicium superius descriptum [1]).

2. *De decaniis.* — Collocabit eciam decanias in archidyaconatu suo, et constituet decanos, qui reddent denarios piscium statutis temporibus.

De Rinlant. — Decanus de Rinlant in festo sancti Remigii solvet 8 libras.

De Scolden. — Decanus de Scolden solvet duas marcas Trajectensis argenti in festo beati Martini.

De Walcheren. — Et ille de Walcheren solvet eciam duas marcas.

De Zutbevelant. — De Sutbevelant solvet 5 fertones.

De denariis. — Suprascriptum argentum in denarios computatum habet in se 8 libras et 3 solidos et 6 denarios. Et argentum vel denarios in festo sancti Martini solvent.

De Kinemere. — Decanus de Kinemere in festo sancti Andree solvet 8 libras, qui quondam solvebat 10 libras.

De Westliglant. — Decanus de Westliglant eodem tempore solvet 4 libras.

De jure decanorum. — Idcirco isti supradicti decani solvent debitum suum ante Adventum Domini, quoniam in estate vel in autumno synodum tenere possunt [2]).

De Betewe. — In Purificacione sancte Marie decanus de Betewe solvet 6 libras, qui quondam solvebat octo.

De Hollant. — Decanus eciam de Hollant solvet 3 libras.

De Goye. — Decanus de Goye solvet 4 libras, duas in Purificacione sancte Marie et duas in Dominica *Invocavit.*

De civitate. — Decanus de civitate solvet 7 libras, 4 in Dominica *Judica* et tres in Ascensione Domini.

De Amestelle. — Decanus de Amestelle in festo sancti Johannis solvet 4 libras; quidam tamen dicunt, quod debeat solvere 4 [3]).

Collectio denariorum. — Suprascripti autem denarii de decanis sunt 49 libre et 3 solidi et 6 denarii. *Denarii piscium.*

3. *De redditibus ecclesie beati Martini.*

De Jaresvelde. — Annona de decima de Jaresvelde ex utraque parte aque, quam prepositus consilio dominorum faciet vendere, cum eis oportunum tempus videtur esse, que ad minus potest computari pro 5 libris et aliquando pro decem.

---

1) Nam. in Hfdst. V.

2) Blijkbaar is deze alinea eene inlassching.

3) Aldus in het HS.; natuurlijk is een der twee vermeldingen van 4 libre eene schrijffout.

Digitized by Google

De civitate. — Nuncius vero prepositi a scabinis civitatis recipiet 4 libras infra 3 dies post festum sancti Martini. Quodsi infra 3 dies illas non solverint, quodsi 20 vel 10 solidi remanserint, dominus prepositus poterit [1]) interdicere divina in omnibus ecclesiis civium [2]), quousque denarios reddant et excessum domino preposito emendent.

De Gaspewerde. — Est eciam villicus in Gaspewerde, qui solvit 10 libras, 5 in festo sancti Andree et 5 in Dominica *Domine ne longe.*

De salmonibus. — De decem libris istis 7 [3]) dantur ad denarios piscium, et 3 libre dantur ad salmones in ebdomada Palmarum et in Diebus rogacionum.

De Utermere. — In Cathedra sancti Petri de Utermere dantur 20 solidi, et de Hikelhem 20 uncie; de Hysle dantur 3 libre, de Lecke 3 libre.

De Wille. — In festo sancti Martini de Wille dantur 2 marce, et domino preposito duo boni casei et electi, sicut apportantur de Anglia; unde quondam dabantur octo marce.

De Brucge. — In Dominica *Letare* de Brucge dantur 2 marce et dimidia; unde quondam dabantur 3 marce et dimidia.

De Oesterlo et Westerlo. — In Dominica Palmarum de Osterlo et Westerlo dantur decem marce.

De Prat. — Eadem die de Prat dantur decem marce.

De computacione denariorum. — Denarii de redditibus simul computati, absque annona de Jaresvelde, continent 20 libras minus 4 unciis.

De argento. — Et 26 marce et dimidia continent 36 libras et octo solidos et 9 denarios.

4. *De provisione prepositi.* — De suprascripto argento et de omnibus denariis providebit dominus prepositus, ut singulis annis canonici beati Martini 100 libras habeant Trajectensis monete. Hac racione hos [4]) denarios solvet: in proximo Sabbato ante festum sancti Remigii mittet nuncium suum ad camerarium dominorum, et inquirere faciet, quot solidi sufficiant ad septimanam sequentem, et tot solidos in eodem Sabbato solvet.

Scire eciam debet, quod unusquisque dominorum presencium recipiet 4 denarios singulis diebus, quando carnes non dantur,

---

1) Het HS. heeft: „potest", later veranderd in: poterit.

2) D. i. in de Buurkerk (ecclesia Civilis) en de andere drie parochiekerken der stad Utrecht.

3) Het HS. heeft: „6", later veranderd in 7.

4) In het HS. is „hos" later bijgeschreven.

Digitized by Google

puer 3, vicarius 1; absentes vero domini et pueri et 12 ministri unusquisque eorum recipiet 2 denarios in septimana. Et ita ut superius dictum est, hos denarios de Sabbato in Sabbatum solvet, quousque 100 libras persolverit [1]). Si quid superfuerit, sibi ad opus suum retineat.

VIII [2]).

1. *De die Dominico.* — Sciendum est, quod in omnibus Dominicis diebus et in omnibus diebus, quibus unus dominus choro providet, erunt 5 candele ante altare et una in choro [3]) ad vesperas, ad completorium, ad matutinas; in missa autem due candele super altare et due ante altare, que extinguuntur post ewangelium. Ad chorum 2 cotidie cappe et thuribolum cum incenso ad vesperas, ad matutinas et in missa.

2. In singulis profestis diebus erunt ante altare 3 candele ad vesperas, ad completorium, ad matutinas; ad missam due super altare et tercia ante altare, que extinguetur post ewangelium. A festo autem Apostolorum Symonis et Jude usque ad Dominicam *Esto michi* erit candela in choro ad vesperas, ad vigiliam, ad completorium.

3. *De sexta feria.* — Est eciam mos, quod singulis sextis feriis defertur lignum Domini super altare ligneum ante chorum, quod erit ornatum pallio et manutergio. Dum autem defertur, providebit custos, ut sint ibi due candele et thuribulum cum incenso; et dum ille due candele accenduntur, cotidiana candela ante crucem extinguetur. Providebunt autem duo campanarii, ut sit ibi aqua in urna et in alio vase, quam sacerdos benedicit ligno Domini; pro quo labore datur unicuique denarius; oblaciones autem lini et cere custos recipiet.

IX [4]).

1. Sciendum est, quod subscripte decime pertinent ad ecclesiam Majorem sancti Martini Trajectensis, scilicet ad capitulum.

---

1) Dit geheele hoofdstuk VII heeft derhalve betrekking op de betaling der vischpenningen door den proost.

2) Dit hier geheel misplaatste hoofdstuk is natuurlijk eene latere inlassching.

3) De tien voorafgaande woorden („providet — choro") zijn in het HS. later bijgeschreven; blijkbaar waren zij bij vergissing weggevallen door de herhaling van het laatste woord „choro".

4) Dit hoofdstuk over de tienden van het kapittel (in tegenstelling met de zooeven vermelde proosdijtienden) is natuurlijk eene latere inlassching. Vgl. hiermede de veel langere lijst, medegedeeld in Hfdst. XVI.

Digitized by Google

Decima in Hereward totalis magna et minuta, et presentacio ecclesie, cum vacat.

Item Laxmunde magna et minuta, et dimidia pars justicie pertinet ad sanctum Martinum et sanctum Bonifacium communiter.

Decima de 5 Mansis ad sanctum Martinum, presentacio ad ecclesiam ad sanctum Bonifacium.

Decima in Dalsen et presentacio ecclesie.

Decima Herevelde et Andels, et presentacio de Herevelde. Item Hûclem.

Item Scobben et presentacio ecclesie, et Westvrisia, presentacio Medenblijch et presentacio Bovenkerke.

Item decime in Gaspewerde, Everdinghen, Godebrechtinghe, Tulle, Wale, Huntswijch ad sanctum Martinum et ad sanctum Bonifacium communiter, et presentacio ecclesiarum.

Hec supràscripte decime pertinent ad capitulum tantum; sed alie plures decime supra et infrascripte pertinent ad amministracionem prebendarum [1]).

Item collacio ecclesie in Bodelswerde in Oestfresia.

X.

1. Hec pagina quolibet mense ostendit dies carnium quot sint et lardorum et pejorum, caseorum et piscium, per litteras dominicales [2]).

	carnium 18	carnium 18	carnium 18	carnium 17	carnium 18	carnium 19	carnium 18
	caseorum 8	caseorum 7	caseorum 8	caseorum 7	caseorum 7	caseorum 8	caseorum 7
	piscium 13	piscium 13	piscium 13	piscium 14	piscium 13	piscium 12	piscium 13
October	a	b	c	d	e	f	g
	carnium 21	carnium 20	carnium 21	carnium 21	carnium 19	carnium 20	carnium 18
	caseorum 14	caseorum 14	caseorum 13	caseorum 12	caseorum 12	caseorum 12	caseorum 11
	lardorum 9	lardorum 7	lardorum 8	lardorum 8	lardorum 8	lardorum 8	lardorum 6
	piscium 9	piscium 10	piscium 9	piscium 9	piscium 11	piscium 10	piscium 12
November	a	b	c	d	e	f	g
	carnium 16	carnium 15	carnium 15	carnium 14	carnium 13	carnium 13	carnium 14
	caseorum 12	caseorum 11	caseorum 11	caseorum 10	caseorum 11	caseorum 10	caseorum 11
	lardorum 7	lardorum 4	lardorum 5	lardorum 4	lardorum 5	lardorum 7	lardorum 6
	piscium 15	piscium 16	piscium 16	piscium 17	piscium 18	piscium 18	piscium 17
December	a	b	c	d	e	f	g

1) Nam. de vroeger (Hfdst. VII) vermelde proosdijtienden.

2) Men lette hierbij op, dat de opgaven steeds betrekking hebben op de maand, die *onder* elke tabel geschreven is met de Zondagsletters. De dies carnium en de dies piscium maken te zamen steeds het getal dagen der maand. De dies caseorum en lardorum (bijzondere uitdeelingen) vallen daarbuiten, daar ze allen op vleeschdagen vallen. De kaas vervangt voor de pueri de worst (pejores carnes) der heeren,

Digitized by Google

	carnium 23	carnium 22	carnium 24	carnium 23	carnium 22	carnium 23	carnium 21
	caseorum 17	caseorum 17	caseorum 18	caseorum 16	caseorum 17	caseorum 15	caseorum 16
	lardorum 7	lardorum 7	lardorum 8	lardorum 8	lardorum 8	lardorum 7	lardorum 6
	piscium 8	piscium 9	piscium 7	piscium 8	piscium 9	piscium 8	piscium 10
Januarius	a	b	c	d	e	f	g
Nisi Quadra-	carnium 16	carnium 17	carnium 17	carnium 17	carnium 18	carnium 15	carnium 17
gesima aut	caseorum 6	caseorum 7	caseorum 7	caseorum 7	caseorum 7	caseorum 6	caseorum 7
bissextus	lardorum 5	lardorum 5	lardorum 5	lardorum 5	lardorum 8	lardorum 5	lardorum 4
inpediat.							
Februarius	a	b	c	d	e	f	g

Marcius ad majus 9 dies carnium habet, quandoque octo, quandoque 6 vel infra.

Cavendum	carnium 17	carnium 17	carnium 17	carnium 16	carnium 17	carnium 16	carnium 17
est de Pa-	caseorum 4	caseorum 4	caseorum 4	caseorum 4	caseorum 4	caseorum 4	caseorum 4
scha et Ro-	lardorum 4	lardorum 4	lardorum 4	lardorum 4	lardorum 4	lardorum 4	lardorum 4
gacionibus.							
Aprilis	a	b	c	d	e	f	g

Majus tot dies habet porcinarum carnium vel tot ovinarum, nisi Rogaciones vel Pentecoste inpediant.

	carnium 11	carnium	carnium 11	carnium 8	carnium 10	carnium 10	carnium 9
Majus	a	b	c	d	e	f	g
Nisi Pente-	carnium 9	carnium 9	carnium 9	carnium 10	carnium 9	carnium 9	carnium 9
costes inpe-	caseorum 10	caseorum 8	caseorum 10	caseorum 9	caseorum 10	caseorum 11	caseorum 10
diat.	lardorum 6	lardorum 5	lardorum 6	lardorum 6	lardorum 6	lardorum 7	lardorum 4
Junius	a	b	c	d	e	f	g
	carnium 18	carnium 20	carnium 17	carnium 18	carnium 17	carnium 18	carnium 19
	caseorum 8	caseorum 7	caseorum 5	caseorum 7	caseorum 5	caseorum 7	caseorum 7
	lardorum 7	lardorum 6	lardorum 5	lardorum 6	lardorum 5	lardorum 6	lardorum 6
Julius	a	b	c	d	e	f	g
	carnium 18	carnium 21	carnium 17	carnium 21	carnium 15	carnium 18	carnium 17
	caseorum 9	caseorum 10	caseorum 8	caseorum 11	caseorum 5	caseorum 10	caseorum 7
	lardorum 5	lardorum 5	lardorum 5	lardorum 6	lardorum 5	lardorum 5	lardorum 5
Augustus	a	b	c	d	e	f	g
	carnium 16	carnium 16	carnium 19	carnium 17	carnium 19	carnium 17	carnium 16
	caseorum 7	caseorum 10	caseorum 10	caseorum 11	caseorum 9	caseorum 9	caseorum 9
	lardorum 5	lardorum 5	lardorum 5	lardorum 6	lardorum 6	lardorum 6	lardorum 6
September	a	b	c	d	e	f	g
	Dominica-	Dominica-	Dominica-	Dominica-	Dominica-	Dominica-	Dominica-
	lis littera.	lis littera.	lis littera.	lis littera.	lis littera.	lis littera.	lis littera.

2. In sequenti mense intrat servicium novarum frugum, et serviet villicus de Dornen in porcinis carnibus, in farina, in cocta siligine, et dat 40 siligines pro maldro; servit eciam in brachio et caseis. Villicus assignabit litonibus siliginem, et ipsi molent inde farinam, coquent panem, ducent Trajectum, portabunt in claustralem officinam dominorum, unusquisque secundum quantitatem possessionis sue, secundum quam eciam addiciet de propria annona ad augmentum panis et ponderis.

Digitized by Google

3. *De denariis piscium* [1]). — Denarios piscium dabit decanus de Rinlant, 8 scilicet libras, qui quondam solvebat 12.

Duo campenarii accipient singulis diebus 4 albos panes, singuli duos; sed partem, quam unus accepturus erat, accipit decanus.

Nulla Dominica dantur pejores; nulla sexta feria dantur carnes nec panes conviviorum.

4. *Nota.* — Si Octobri completo aliquid de carne vel de farina supercreverit, providus dispensator sequenti mensi reservabit; si quid defuerit, de servicio sequentis mensis supplebitur. Et sic de singulis mensibus usque in XVII Kalendas Junii, qui atunc fit commutacio porcinarum carnium in ovinas. Si villicus procurator sequentis mensis ammonitus neglexerit precedentem mensem supplere, statim perlata querimonia ad episcopum sine vocacionibus excommunicabitur, solvet bannos et amittet villicacionem [2]).

XI [3]).

1. Novembri servit villicus de Loen in porcinis carnibus, scilicet 30 vorsginc, et farina, scilicet in 65 modiis, vel dat 45 maldra siliginis, vel 32 modios, $4^1/_2$ maldra caseorum et bracii, et verrem, et 30 gallinas.

2. Scabini eciam [4]) dant 4 libras ad pisces in vigilia vel in die sancti Martini vel sancti Lebuini.

3. In die sancti Martini decanus de Scolden solvet 2 marcas, de Walcheren 2 marcas, de Sutbevelant 5 fertones, de Wille 2 marcas et 2 caseos preposito.

In XI is de laatste paragraaph bij vergissing weggelaten, aldus:

4. In festo sancti Martini dantur cotidiane carnes et 5 fercula, ferculum calide carnis, ferculum sulte, ferculum galline, ferculum artocrearum, ferculum calli. Dantur duo panes absentibus dominis et pueris, et campanario 4 panes, stipendio dormitorii panis, carpentario due carnes et duo panes et dimidius. Aliis septem ministris ad cotidianum stipendium additur unus panis et una caro, servientibus cervisiarii dimidius panis et una caro, servientibus dapiferorum dimidius panis et una caro, servientibus pistoris quasi quarta pars panis et dimidia caro. Singulis dominis dantur 7 stopi vini, et in comune omnium ministrorum stopus unus. In die sancti Martini precones civitatis recipient spinam integram de verre.

Digitized by Google

mansus, qui solvit sex solidos et duos anseres; dimidius mansus, qui solvit 4 solidos et 1 anserem; dimidius mansus, qui solvit 30 denarios et unum anserem.

In Teyle est mansus, qui solvit 6 solidos et duos anseres.

In Overmalsen dimidius mansus, solvit solidos 3 et anserem.

In Hundeswiic dimidius mansus, solvit 2 solidos et anserem.

In Godebrechteswijc dimidius mansus, solvit 2 solidos et anserem.

In Spijc dimidius mansus, solvit 2 uncias.

In Deyle dimidius mansus, solvit 5 solidos; et unus mansus, solvit 4 uncias et 2 anseres; et iterum unus mansus, solvit 4 (uncias) et 2 anseres; et tercius mansus, solvit similiter 4 uncias et 2 anseres.

In Tamethe sunt tres mansi, quorum singuli solvunt 6 solidos; insuper sunt 1 mansus et dimidius vacantes.

In Renichem mansus et dimidius.

In Radenchem dimidius mansus, solvit 30 denarios et 1 piscem.

In Arkele mansus, solvit solidos 5 et 3 anseres.

In Gornichem dimidius mansus, solvit 30 denarios.

In Suren duo mansi, quorum singulus solvit 5 solidos.

In Wakele 7 ferteli, solventes 5 solidos.

In Sulenchem duo mansi, quorum tercia pars est sancti Bonifacii.

In Anlo dimidius mansus.

In Poderoye dimidius mansus.

In insula juxta Venen dimidius mansus.

In Husden mansus, solvit 5 solidos.

In Rusele mansus, solvit 5 solidos et ceram et *reuel.*

In Hatthen dimidius mansus, solvit 3 solidos et anserem.

In Heire sunt duo mansi et dimidius, quorum quilibet solvit 6 solidos; et sunt sex fertalli, solventes 6 solidos et 4 denarios et anserem.

In Hynen dimidius mansus, solvit 2 uncias et anserem.

In Wadenoye mansus et dimidius absque *selec.*

2. *In festo sancti Andree hii solvent denarios piscium per Adventum.* — Villicus de Gaspewerde solvet 5 libras et in Dominica Palmarum duas libras.

Decanus de Betewe 6 libras.

Decanus de Kinemere 8 libras.

Decanus de Westinglant 4 libras.

3. Decembri servit villicus de Amerunghe per omnia sicut villicus de Darnen.

Digitized by Google

XIII [1]).

1. Inter capitulum Majoris ecclesie in Trajecto et eorum pistorem talis facta fuit transactio.

Albus panis unius diei et noctis habebit in pondere et mensura 6 marcas et dimidiam; insuper serviet preposito in jure suo.

De eodem jure [2]) prepositus serviet dominis 31 dies, dum illum supercrescere contigerit in mense.

Quod officiales minus percipiunt in siligine, illud idem accrescet dominis in eorum siligine.

Singulis mensibus recipiet pistor 94 modios avene; si mensem contigerit habere 31 dies, illum supercrescentem diem domini ministrabunt.

2. Tercius stopus cervisie absencium cedet ad mandatum pauperum; si quid residuum fuerit, cedet dominis.

3. Decima in Hereward magna et minuta tota est ecclesie Majoris et collacio ecclesie ipsius. Et quicquid inde poterit provenire consuetum est dari et ministrari [3]), in festo beati Petri ad Cathedram vel infra octavas ejus, presentibus in civitate semiplenis prebendis.

XIV [4]).

1. Sciendum est, quod in adventu regis vel imperatoris, cum ecclesiam beati Martini intraverit, superiorem vestem ipsius custos Major habebit.

Item episcopus tenetur mittere sacramentum ante festum Pasche in custodiam Majoris ecclesie, decanis et sacerdotibus distribuendum per custodem Majoris ecclesie sive per suum nuncium et per nullum alium. Item quicunque sacerdos ante Pentecosten afferre neglexerit, si postea venerit, custodi 10 solidos solvet. Item

---

1) Ook deze twee aanteekeningen staan in den kalender van den ordinarius (fol. 21, 22).

2) In het HS. is hier met latere hand ingevoegd: „idem".

3) In het HS. is hier met latere hand ingevoegd: „canonicis".

4) Deze aanteekening staat in den kalender van den ordinarius (fol. 24). Zij betreft in hoofdzaak de rechten van den thesaurier (koster) van het kapittel. Daar deze rechten meestal betrekking hebben op de ambtsaanvaarding van keizer en bisschop, heeft men er een en ander over de verplichte uitkeeringen van den proost, den deken en de kanunniken bij hunne ambtsaanvaarding aan ambtenaren van het kapittel bijgevoegd.

Digitized by Google

cuicunque [1]) decano sacramentum dederit, par caligarum vel 5 solidos ipse decanus custodi dabit. Item sacerdos cum receperit, custodi sex denarios dabit vel bonum caseum.

Quando novus eligitur episcopus, vestes ejus sunt Majoris custodis, et pallium suum curiale, quando venit de curia regis; dabit eciam campanario tunicam et famulo dormitorii similiter.

Quando novus eligitur prepositus, dabit campanario tunicam et famulo dormitorii similiter. Et sic faciet decanus.

Quando canonicus noviter percipit prebendam suam, prima dies est duorum camp(an)ariorum, secunda custodis dormitorii, tercia duorum pistorum. Rogabit eciam scolaribus tocius civitatis licenciam ludendi.

XV [2]).

1. In ecclesia Trajectensi fuit consuetudo ab antiquo, quod capitulum recepit fructus trium annorum de prebe(n)dis, qualicunque modo vacantibus. Sed capitulum residentibus in ecclesia et in percepcione existentibus prebendarum post mortem dedit redditus duorum annorum de gracia ad solvenda debita et exequias faciendas, de quibus redditus unius libre ad memoriam mortui sunt recipiendi. De non residentibus vel in percepcione non existentibus qualitercunque vacantibus 3 annos ad utilitatem ecclesie convertendos sibi capitulum reservavit.

XVI [3]).

1. Sciendum est igitur, quod hec spectant ad capitulum: decime de Gaspewerde, Godebrechting pro media parte sunt capituli et alia pars capituli sancti Bonifacii, Tulle, Wale, Hontswijch quarta pars est capituli, Pisteltiende, census de Afforde, census Lebuni, census de Wadenoye, census de Scippled, de censu curtis in Andels 30 solidi, decima minuta in Scoben, quinque libre de gruta Trajecti, census de Hoclem. Hec prenominata bona vocantur magnum waerscat.

---

1) In het HS. staat „quicunque", later veranderd in: cuicunque.

2) Deze aanteekening over de drie jaren van gratie der kanunniken volgt dadelijk achter den ordinarius.

3) Deze lijst van de goederen van het kapittel (te vergelijken met de veel kortere en dus denkelijk ook wel oudere van Hfdst. IX) volgt onmiddellijk achter bovenstaande aanteekening aan het slot van het handschrift.

Digitized by Google

Et omnia alia, que magnum waerscat [1]) appellantur, sunt denarii vestiture. Et recipiunt, qui sunt presentes in civitate a vigilia Thome continue usque ad octavam Epyphanie, pro media parte dictos denarios vestiture. Item qui fuerint presentes a festo Palmarum continue usque ad octavam Pasche, aliam mediam partem de hiis habebunt [2]).

Semiplena prebenda mediam partem, que quondam habere consuevit terciam partem.

2. Item in Eyteren sunt decem mansi, quorum proprietas est capituli. Item decima de 36 Mansis et justicia. Et quicquid inde provenit vocantur denarii graminum, qui dantur presentibus a festo Pentecostes usque ad Nativitatem Johannis Baptiste. Inde autem recipiuntur 7 libre ad parvum waerschat.

3. Idem 7 libre in Fresia de Rauwarde; item decima in Dalsen totalis. Inde recipiuntur 7 libre ad memoriam Godefridi episcopi.

4. Item in Fresia Thuvimaringh [3]) 15 libre Trajectensis argenti.

Hec vocantur parvum waerscat; et recipiunt equaliter plene prebende et semiplene [4]).

5. Item media pars magne et minute decime in Laxmunde, et totalis decima Quinque mansorum ibidem, et justicia et quicquit inde provenit, quinque libre de gruta Trajecti, 6 libre de Civili ecclesia, $5^1/_2$ libre de Putten et totalis decima in Andels spectant ad vinum de celario elemosinarum. Et singulis diebus cum celebratur missa pro defunctis, dantur dominis 2 stopi vini et puero unus.

6. Item quicquid provenit de decima in Harwarde, que solet solvere 10 vel 12 [5]) Trajectensis argenti; recipiunt presentes in Cathedra beati Petri et per octavas.

---

1) Deze laatste zes woorden zijn in het HS. later bijgeschreven. Zij waren zeker wegens de herhaling der woorden „magnum waerscat" uitgevallen.

2) Het HS. heeft: „habebit".

3) Lees: Thummaringh.

4) Eene aanteekening van Wouter Brock achter den omgewerkten Talmud zegt: „Bona data ad vestituram, antequam facta fuit compositio de Palude per Godebaldum episcopum anno 1126 et deinde per apostolicam inter dominos et pueros approbata, habebant domini inde duas partes et pueri unam partem. Hec bona seu proventus, inde annue providentes, vocabantur *magnum waerschat.*

Bona vero, data post dictam compositionem, domini et pueri qualiter dividebant. *Parvum waerschat* recipiunt canonici residentes per maiorem partem anni."

Vgl. hiervoor V 8.

5) Hier is in het HS. eene kleine opene ruimte.

Digitized by Google

7. Item media pars Longe paludis, que vendi solent singulis annis pro avena, que solvit uno anno majus, alio anno minus.

Et recipiunt presentes in civitate a festo sancti Remigii, tamdiu prout avena quolibet anno se extendit, in qualibet ebdomada quelibet plena prebenda dimidium modium avene ad papulum, semiplena nichil.

8. Item in Enga juxta civitatem, que empta fuit erga dominum Henricum episcopum pro quadam summa pecunie, que fuit exposita ad structuram castri Vredelant, sunt circa 40 jugera terre, de quorum redditibus recipiuntur 7 libre ad waerschat.

Et quicquid superfuerit dividetur inter fratres capituli pro media parte in festo sancti Martini et pro alia media parte in Cathedra sancti Petri tali modo. Qui fuerint presentes in civitate in vigilia sancti Martini et continue per octavam, item in vigilia Petri et continue per octavam, recipiunt inde presencias capituli, et nulli alii, nisi fuerint pro aliquo negocio missi per capitulum.

Digitized by Google

BIJLAGE.

AANTEEKENINGEN VAN WOUTER BROCK OVER DE GESCHIEDENIS VAN HET BEHEER DER KAPITTELGOEDEREN VAN DEN DOM [1]).

I.

1. Administratio omnium bonorum capitularium olim, quando adhuc regularem ducebant vitam, penes prepositos nostros fuit; sed posteaquam de communi non amplius vivebant, episcopus noster prepositos a capitulo separavit.

Bona, administrationi prepositis nostris commissa, hodierno tempore adhuc juxta antiquum modum dominis ministrantur, videlicet panes, cervisia et (pro vino, carnibus, piscibus, caseis et lardo) denarii mensurnales.

Vinum, carnes, pisces, caseus et lardum sunt in pecunia commutata, que dicuntur denarii mensurnales; panes et cervisia adhuc manent, que dominus prepositus adhuc dominis ministrat.

Cetera bona, que data sunt ad vestituram etc., capitulum administrat.

2. Reliqua vero bona modo infrascripto per capitulum anno 1320 ministrabantur.

Bona, data ad vestituram antequam facta fuit compositio de Palude per Godebaldum episcopum anno 1126 et deinde per apostolicam inter dominos et pueros approbata; habebant domini inde duas partes et pueri unam partem.

---

1) Zie daarover de Inleiding. Het cursief gedrukte is later door Brock op den kant bijgeschreven en door mij ingevoegd op de plaatsen, waar het mij scheen te behooren. Ook in den tekst zelf komen echter vele latere bijvoegingen voor. Brock heeft volgens zijne gewoonte aan zijne aanteekeningen voortdurend nieuwe toegevoegd in zijn zeer klein schrift; het is onmogelijk dit alles in druk weer te geven. De geheele bijlage beslaat slechts 1 1/2 bladzijde schrift.

Digitized by Google

Hec bona seu proventus, inde annue provenientes, vocabantur Magnum waerschat.

Bona vero, data post dictam compositionem, domini et pueri equaliter dividebant.

Juxta ordinarium ecclesie omnes prebende equalem de bonis in Palude, ad vestituram datis, habent portionem.

Magnum et parvum waerschat recipiunt canonici, qui per majorem partem anni residentes sunt.

3. *Magnum wairschat seu denarii vestiture.* — Continent hec bona: decime in Hagenstein, Goberdingen, Tul, Wael, Honswijck, Pisteltient, census de Afforde, census Lebuini, census de Wadenoy, census de Sciplij, census in Andels, decima minuta in Scoben, de gruta Trajecti 5 libre, census in Hokelom, de bonis In den Eng 7 libre.

Predictos denarios vestiture recipiunt presentes in civitate Trajectensi a vigilia Thome continue usque ad octavas Epiphanie pro media parte, et a festo Palmarum continue usque ad octavas Pasche pro alia et reliqua media parte.

Recipiunt canonici, residentes per majorem partem anni.

4. *Bona cellarii elemosinarum sive spectantia ad vinum de cellario elemosinarum.* — Decima in Lexmonda, decima Quinque mansorum cum justicia temporali ibidem etc., 5 libre de gruta in Trajecto, 6 libre de ecclesia Civili, $5^1/_2$ libre de Putten, tota decima in Andels. Inde domini 2 stopos et pueri unum stopum.

5. *Denarii graminum.* — In Eyteren 10 mansi, decima de 36 mansis ibidem et justicia ibidem; inde dantur 7 libre ad Parvum waerschat.

De sacramento Frisie, de ecclesia Civili et gruythuse, de Bosinchem et Jutfaes.

Hos denarios graminum promerentur presentes a festo Pentecostes usque ad Nativitatem Johannis Baptiste [1]).

6. *Parvum waerschat.* — De bonis in Yselstein 7 libre, et 7

---

1) Hierbij (d. i. bij het Magnum waerscat, de Bona cellarii en de Denarii graminum) staan op den kant de volgende aanteekeningen:

„Omnia hec bona dividebant pleni capitulares cum mortuis et prelatis equaliter, et medii capitulares cum aliis mediis equaliter, hoc est: fiebat divisio tantum inter plenos et medios.

Nota quod quilibet vicariorum recipit 5 grossos de prebendis dominorum suorum prelatorum ex bonis de Hagenstein.

Nota prebendatus dormitorii de bonis in Langbroick, in den Eng, in Lexmont et Andels et Herwarden nihil habet."

Digitized by Google

libre de Rauwerde in Frisia, decima in Dalffvessen, in Frisia Thumuarich [1]) 7 libre Trajectensis argenti.

Bona in Harwarden recipiunt presentes in cathedra beati Petri et per octavas; et omnes recipiunt equaliter, et semipleni et defuncti. (Sic observatum 1303.)

Groningen.

Parvum waerschat recipiunt canonici, residentes per majorem partem anni.

De hiis bonis fiebat divisio inter omnes plenos et medios cum prelatis et mortuis equaliter, hoc est omnes erant pleni; demptis de bonis in Groningen, ubi medii nil habent, nisi dormitorium, quod est plenum.

7. *Bona cervisie.* — In Papencoop 36 jugera, decime in Hoechlande, 9 jugera in Kesteren.

Hec bona dividebantur inter plenos capitulares viventes cum preposito nostro tantum.

8. *Denarii pabuli.* — Decime in utroque Langbroick pro media parte. Recipiunt presentes in civitate a festo beati Remigii, tamdiu ut havena quolibet anno se extendit, in qualibet hebdomada; quelibet plena prebenda medium modium havene ad pabulum, semiplena nil; ut habet Liber camere anni 1344, quod contrarium observatum fuit anno 1324, ut in margine [2]), quod concordat cum ordinario ecclesie.

Prepositus noster cum ceteris simplicibus canonicis, etiam mortuis, pleni plenam et medii mediam portionem; imperator cum reliquis prelatis et dormitorii habent inde nihil.

9. *Bona In den Eng prope Trajectum, que vocantur Magna presentia Enge, et sunt* 40 *jugera.* — Hanc pecuniam recipiunt soli capitulares, qui infra octavas sancti Martini sunt presentes et extra civitatem non pernoctant, cum preposito nostro et mortuis capitularibus pro media parte, et infra octavas sancti Petri ut supra pro alia media parte. (Et sic observatum est anno 1305.)

10. *Denarii piscium de prepositura Frisie.* — Omnes hec participant, tam capitulares quam non capitulares, prelati, mortui cum stipendio altaris. Et omnes sunt pleni, etiam semiplene prebende, que habent integras prebendas preter quartam partem. Et vicarii recipiunt quartam dominorum suorum.

---

1) Lees: Thummaringh.

2) De marginale bijvoeging is door mij in den tekst overgebracht en volgt.

Digitized by Google

11. *Denarii convivii.* — Absentes nil habent. Omnes presentes hic participant, tam capitulares quam non capitulares, prelati, mortui, prebende altaris, equaliter. Hoc est: omnes sunt pleni preter semiplenas prebendas, que habent tantum quelibet unum grossum. Et quilibet vicariorum habet 6 denarios de portione dominorum suorum.

12. *Sparingia Majoris camere.* — Bis in anno, scilicet Petri et Remigii, dividebatur. Hanc sparingiam dividebant soli capitulares. Quenam illa sit, Liber camere nusquam exprimit. Prepositus enim usque annum 1404 habuit sparingiam canonicorum absentium, hoc est: canonicis absentibus nihil ministrabat, sed sibi reservabat. Similiter idem prepositus usque annum 1337 habuit preter predictam sparingiam etiam sparingiam de canonicis presentibus sive residentibus, qui, quamvis per m[ajorem partem] anni residebant, tamen pro diebus, quibus [absentes] erant, nihil [recipiebant].

Sub sparingia Majoris camere comprehendebantur portiones dominorum, qui certis diebus Trajecti non residebant et tamen integros reliquos fructus percipiebant.

13. *De sacramento Frisie.* — Inter capitulares, non capitulares, prelatos, mortuos, cuilibet juxta qualitatem prebende sue.

II.

1. Retroscripte divisiones usque ad annum Domini 1341 sic observate sunt.

2. Anno autem 1341, 2 mensis Martii, Bona divisa cepta sunt dividi in quadraginta equales portiones. Sed sparingia absentium, si erat particularis, cedebat capitularibus; si erat tota, cedebat omnibus residentibus [1]).

3. Circa quem annum, vel annum 41, cepta est pro primo fieri de bonis Majoris camere, Minoris camere, Bonorum divisorum et cervisie divisio inter 40 personas, juxta modum infrascriptum, videlicet:

Sparingia bonorum divisorum (que bona nobilium vocamus et que bona divisa certis diebus residentibus ministrabantur) inter solos capitulares dividi cepta est, si erat particularis; si autem erat tota, scilicet si pro majori parte anni non resederant, cedebant omnibus

1) Deze § is later ingevoegd.

Digitized by Google

eodem anno residentibus, tam non capitularibus quam capitularibus, ut infra in Majori, Minori camera et Bonis cervisie fiebat.

Sparingia autem bonorum Majoris camere [1]), Minoris et Bonorum cervisie, videlicet de prebendis, quorum possessores toto anno absentes fuerunt et ad officium non scribuntur, cedebat capitulo, hoc est omnibus canonicis, tam vivis quam defunctis, et Fabrice equaliter, juxta cujuslibet prebende qualitatem seu quantitatem dividenda.

Si dicta sparingia particularis erat, prout sunt portiones absentium de bonis In den Eng, Herwerden et denarii convivii (que certis anni temporibus promerebantur, quum cetera bona fere omnia ab anno 1344 per residentes pro majori anni parte cepta sunt promereri), cedebat dumtaxat inter capitulares dividenda.

3 [2]). *De proventibus capitularium usque annum* 1320 [3]). — *Pro capitularibus autem tantum erant:*

a. *Bona In den Enge, continentia* 40 *jugera, inter quos capitulares, etiam prepositus noster, cum capitularibus mortuis computabantur singuli ut pleni.*

b. *Item Bona cervisie in Majori camera, videlicet decima de Enge (nunc dicta Hochlandt prope Trajectum),* 36 *jugera in Papencoop et* 9 *jugera in Kesteren, inter hos capitulares, etiam prepositus noster, sed non moriui capitulares, singuli ut pleni.*

---

1) Hierbij is later op den kant geschreven het volgende:

„Ex statuto capituli, edito 23 Decembris anno 1343, canonicis, apostolico privilegio gaudentibus, in absentia addicta est quadragesima portio, quam Major camerarius eisdem integre ministrabit.

Et idem statutum habet, quod sparingia concanonicorum nostrorum absentium competit dumtaxat pro servicio presentibus deservientibus, hoc est capitularibus et non capitularibus equaliter.

Ergo tunc facte sunt due divisiones in Majori camera, quarum una inter 40 facta est propter apostolico privilegio gaudentes, et altera de sparingia canonicorum per totum annum absentium inter omnes plenos et medios, tam capitulares quam non capitulares, equaliter, juxta cujuslibet prebende qualitatem.

Et depost predicta sparingia cessit tantum capitularibus, ex eo quia prima divisio inter 40 in usu mansit, prout antea in Bonis divisis factum est; et sic capitulares in Majori camera annue quinque plenas prebendas lucrati sunt preter prebendas non residentium canonicorum, quia sunt tantum in Majori camera 35 plene prebende, propter 10 medios.

Liber camere, capitulo *Sparingia*, § *Et quamvis olim dicta bona etc.* (LXXVIII 19): Anno 1344 30 stipendia dominorum de bonis Majoris camere, temporibus quando dividuntur, equalem et integram percipiunt portionem, et 10 stipendia puerorum dimidiam capiunt portionem, prout vidi de annis 1395 et 1396 ac 1397."

2) Deze § is later op den kant geschreven.

3) In het HS. 1344, later veranderd: 1320.

Digitized by Google

c. *Item sparingiam Majoris camere, quam hodie vocamus negligentias Majoris camere.*

Predicta omnia erant capitularia, et non plus; nam reliqua omnia inter plenas et medias prebendas dividebantur, non attento quis capitularis esset, modo retroscripto.

Nota quod predicta bona Enge et Cervisie anno 1320 *dividebantur inter capitulares ut supra; sed anno* 1344 *juxta Librum camere capitulo De stipendiis, § Et quamvis olim etc. (LXXVIII* 19*)* 30 *stipendia dominorum equalem et integram portionem et* 10 *stipendia puerorum dimidiam capiebant portionem de predictis bonis, prout omnia alia bona Majoris camere.*

III.

1. Anno 1344 2ª Decembris diffinitum fuit per capitulum, quod qui non est residens Trajecti pro majori parte anni non capit portionem avene domini Florentii; sed computatur et cedit sparingie, hoc est cedit presentibus, tam capitularibus quam non capitularibus, equaliter. Hanc avenam nunc Bona cervisie vocamus.

2. Anno 1403 Sparingia prepositure omnium primo cepta est dividi inter solos capitulares, et hoc vigore juramenti, per dominum Johannem de Montfoort prepositum Trajectensem feria 2ª post festum sancti Brixii episcopi capitulo prestiti anno 1404, quum ad ea usque tempora semper Sparingia prepositure cessisset ipsi preposito.

3. Anno 1502 excrescentie Minoris camere omnium primo de facto divise sunt inter solos capitulares, exclusis omnibus non capitularibus; et hoc per magistrum Adrianum Ram, Minorem tunc camerarium.

4. Anno 1535 omnium primo minorennis canonicus post quadriennium adhuc mansit quartarius; quum ad ea usque tempora semper sole(b)at esse post quadriennium plenus non supplementatus, etiam existens tunc adhuc minorennis.

5. Anno 1509 canonicus novus, succedens pleno supplementato, tunc in prepositura pro primo factus est primo quadriennio quartarius, quum ad eum usque annum fuisset medius simpliciter in eadem prepositura. In aliis autem cameris et in presentiis tunc, scilicet anno 1509, adhuc mansit medius.

6. Anno autem 1550 idem canonicus novus, succedens pleno supplementato, tunc in omnibus cameris et officiis mansit quartarius.

Digitized by Google

7. Anno 1417 et 18 in Bonis cervisie divisio adhuc facta fuit inter 40 personas equales, prout hodierno tempore fit in Bonis divisis; et omnes post triennium erant pleni, et defuncti cum prebenda defunctorum singuli suas habebant portiones cum aliis dominis. Et sic observatum vidi usque ad annum 1440 inclusive; anno autem 1441 ceperunt hodiernum modum observare [1]).

8. Anno 1395, 96 et 97 facta fuit divisio restantiarum Majoris camere et Minoris camere inter plenos supplementatos equaliter, et medios non supplementatos similiter equaliter. Hoc est: omnes pleni supplementati, sive capitulares sive non capitulares, prelatus sive non prelatus, equalem ex quolibet anno habebat portionem. Similiter singuli medii equalem habebant semiplenam portionem.

---

1) Hierbij is later op den kant geschreven het volgende:

„Bona cervisie inter 40 equales portiones dividuntur, prout Bona divisa: Libro camere, § *Et quamvis* (LXXVIII 19); et sic observatum vidi usque annum 1439 inclusive. Anno 1440 mutaverunt in hodiernum modum tamen; portiones per totum annum absentium dividebant capitulares cum non capitularibus equaliter, ut supra".

Digitized by Google

Digitized by Google

II. DE TALMUD
VAN GERLACH VAN DER DONCK.
(Omstreeks 1460.)

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEIDING.

Ziehier de beschrijving der handschriften, die ons den tekst van den Talmud van den Utrechtschen Dom bewaard hebben.

1°. Handschrift *A* bestaat uit 16 folio bladzijden, beschreven bijna geheel met dezelfde 15de eeuwsche hand, maar blijkbaar op zeer verschillende tijden [1]). Eene latere hand, uit het begin der 16e eeuw, voegde hier en daar iets bij, zelfs één geheel artikel.

Tusschen de tweede en de derde bladzijde is een klein blaadje papier ingevoegd, waarop met de hand van den vicaris Wouter Brock geschreven staat: „Presens hoc primum Thalmodt sua propria manu scripsit venerabilis D. Gerlacus van der Donck, canonicus ecclesie Traiectensis." De latere hand, die de bijvoegselen in het handschrift schreef, is, zooals blijkt door vergelijking met handschrift B, die van Mr. Adriaen Ram, proost van Leiden.

Het handschrift is blijkbaar geschreven kort na 1456, daar in VII § 1, als de schrijver verhaald heeft, dat de kanunnikscholier twee jaren op eene universiteit zal verblijven, als toelichting later bijgevoegd is: „Nota secundum novam ordinacionem capituli, ab anno LVI citra observatam" [2]). *Kort* na 1456, want de toegepaste „ordinacio capituli" wordt als „eene nieuwe" aangeduid. In ieder geval vóór het statuut van 7 Maart 1475, waarbij de oude in onbruik geraakte gewoonte hersteld werd, dat de inkomsten eener vacante prebende niet gedurende één,

1) Later door Van der Donck bijgeschreven zijn: I § 4—6, III § 7, IV § 6 (noot), VI § 3—6, VII § 1—3, VIII § 14 en X § 2, 3.

2) Deze mededeeling werd door Van der Donck wel is waar later bijgeschreven; maar de bepaling, waarop de bijvoeging slaat, stond reeds dadelijk in den tekst. — In ieder geval is het stuk trouwens jonger dan 1441, daar volgens eene aanteekening van Wouter Brock de daarin medegedeelde verdeeling der bona cervisie eerst sedert dat jaar in de rekeningen van het kapittel voorkomt.

Digitized by Google

maar gedurende twee jaren ten bate der kerkfabriek zouden komen. Reeds in I § 1 verwijst eene door Van der Donck zelven *later* geschrevene bijvoeging naar dit statuut, en in het geheele tractaat is dientengevolge overal, waar van de jaren van gratie sprake is, het woord „triennium" later veranderd in „quadriennium".

De latere bijvoegsels van Ram schijnen volgens eene aanteekening in IV § 6 te dagteekenen van het jaar 1506 of kort daarna.

De omstandigheid, dat gedurig in den tekst voorkomt het woord „etc." schijnt aan te duiden, dat wij voor ons hebben eene verkorte kopij van een ouder en uitvoeriger origineel. Maar de bijvoegingen, door Van der Donck zelf voortdurend in den tekst bijgeschreven, schijnen er tegen te spreken, dat ons opstel een excerpt zou zijn: het schijnt veeleer eene eerste, voortdurend vermeerderde redactie. Het woord „etc." komt dan ook in den regel voor daar, waar alleen eene herleiding in geld („facit etc.") voorkomt; het is te begrijpen, dat *deze* reductie, ieder oogenblik voor verandering vatbaar, door Van der Donck uit zijn klad niet in het nette afschrift is overgenomen, en het woord „etc." is dan ook in alle latere handschriften terecht weggelaten. Slechts éénmaal (in VI § 1) komt het woord „etc." in ander verband voor: „De canonico scolari etc."; daar is echter alleen een citaat uit Wstinc's Rechtsboek weggelaten, dat later nog is ingevuld.

Handschrift A is de gemeenschappelijke bron van alle latere handschriften. Dit blijkt onwederlegbaar uit hoofdstuk VIII, waar met een verwijzingsteeken onder aan de bladzijde is bijgevoegd eene inlassching, behoorende in § 3 („in quantum etc."). De schrijver van handschrift B, op het verwijzingsteeken niet lettende, voegde dezen volzin als afzonderlijke § 5 in op de plaats (na § 4), waar zij in handschrift A voorkomt. Geen der latere afschrijvers heeft de fout opgemerkt: in *alle* handschriften prijkt daarom de zinlooze § 5.

Maar er zijn meer bewijzen. In X § 3 schreef handschrift A aanvankelijk „faciunt," deed dit woord later vervallen (door er puntjes onder te plaatsen) en verving het door het bovengeschreven „valent". Handschrift B (en alle volgende) lette niet op de puntjes, maar schreef: „valent sive faciunt."

In XI § 5 schreef Van der Donck later aan het slot: „pro pleno, quia post quadriennium canonicus." Alle handschriften

Digitized by Google

nemen dien onvoltooiden volzin gedachteloos over; alleen handschrift E vult hem aan door de bijvoeging: „semper est plenus".

In XII § 1 is in handschrift A een geheele volzin doorgehaald, die nu ook in geen der andere handschriften overgenomen is.

In VIII § 7 wordt het woord „valet" voluit geschreven. In handschrift B wordt het echter volgens eene vrij algemeene gewoonte aangeduid door de letter *v'* met eene verkorting. Handschrift C begreep dit niet goed en verving de verkorting door eene andere (vc' = „videlicet"); handschrift E neemt dit over en corrigeert het later uit handschrift A in „valet"; doch handschrift D schrijft met eene variant: scilicet.

In VIII § 14 zegt handschrift A in fine: „ut in capitulo *De tribus annis expectandis* fol. XLIX, LIII". Handschrift B schrijft dit juist over, maar verandert het woord „capitulo" in „titulo". Handschrift C aarzelt en laat eene plaats voor het quaestieuse woord open. Handschrift E schrijft nu: „ut inde . . . . . tribus annis expectandis fol. XLIX, LIII". Handschrift D daarentegen schrijft terecht: „ut in Li(bro) ca(mere) *De tribus annis expectandis* fol. 49".

Nadat echter handschrift A aldus gekopiëerd was, is het nog vermeerderd: X § 4 is door de latere hand (van Ram) bijgeschreven, doch niet meer in de kopieën overgenomen. Evenzoo is in XIV § 6 door hem bovengeschreven: „hoc est porcionem suam inter 40," wat in de afschriften ontbreekt.

Handschrift B is geschreven op 13 folio bladzijden, geheel door dezelfde hand uit het begin der 16e eeuw, en wel blijkbaar achtereen, behoudens enkele kleine bijvoegingen op p. 4 en 5. Het hoofd luidt evenals in handschrift A: „*Cognitio qualitatis prebende*", waarbij dezelfde hand later voegde „*Traiectensis*"; doch later schreef dezelfde hand weder daarbij een anderen titel: „*De divisioue fructuum prebendarum capituli Maioris Traiectensis secundum cujuslibet clerici (?) capacitatem*". Naast dit hoofd schreef de kennelijke hand van den vicaris Wouter Brock: „Presens hoc Thalmodt scripsit M. Adrianus Ram, prepositus Leydensis sua propria manu."

Handschrift B, blijkens het voorgaande overgenomen uit handschrift A, is later door dezelfde hand vermeerderd: in VIII § 5 vindt men eene bijvoeging betreffende een kapittelbesluit van 1504.

Handschrift B is de bron van alle latere handschriften. In X § 1 is ingevoegd eene alinea („similiter si in mense sunt etc."),

Digitized by Google

die in handschrift A ontbreekt, maar in alle latere handschriften voorkomt: in handschrift C (evenals in handschrift B) als afzonderlijke alinea, — in handschrift D en handschrift E als onderdeel der eerste alinea.

In VI § 6 ontbreekt in handschrift B eene bijvoeging van handschrift A: „Et omnes canonici sunt pleni"; zij ontbreekt ook in alle latere handschriften, behalve in E, dat (ook blijkens andere gegevens) uit handschrift A is aangevuld.

In VIII § 6 is aan het slot eene latere bijvoeging uit handschrift A door handschrift B eenigszins geredigeerd, terwijl alle latere handschriften deze redactie overnemen.

In VIII § 3 schrijft handschrift A: „alios duos annos", handschrift B met alle latere handschriften: „duos sequentes".

Het artikel VIII § 14, in handschrift A later bijgeschreven, is door handschrift B anders geredigeerd, en deze redactie is door alle latere handschriften overgenomen.

Het slot van X § 3 is eveneens door handschrift B nieuw geredigeerd, en aldus in de latere handschriften overgenomen.

In artikel XI § 1 is de volzin „Omnia ista clare patebunt etc.", die niet in handschrift A voorkomt, uit handschrift B overgenomen in alle latere handschriften; alleen handschrift E verandert „bene formatam" in „bene factam".

In XIV § 7 leest handschrift A: „juxta novum statutum et privilegium studencium", handschrift B met alle latere: „secundum statutum et privilegium studencium".

Nadat handschrift B aldus afgeschreven was, is het echter nog eenigszins vermeerderd: in V § 5 is de slotzin („Et erit eciam plenus etc.") in handschrift B later bijgeschreven, doch niet meer in de andere handschriften overgenomen; ook het later bijgevoegde randschrift in VIII § 5 over het in onbruik raken van het statuut van 1504 is niet meer door anderen overgenomen.

Handschrift C is geschreven op 17 folio bladzijden met eene loopende klerkenhand van omstreeks 1540, die blijkbaar alles achter elkander heeft afgeschreven. Latere bijvoegsels komen er niet in voor; alleen heeft Wouter Brock op de voorlaatste bladzijde enkele kleinigheden bijgeschreven.

Het bevat volkomen hetzelfde als handschrift B met alle latere bijvoegsels. Het is, ook blijkens het vroeger medegedeelde, zonder twijfel eene nette kopie van handschrift B, dat onduidelijk

Digitized by Google

geschreven en door de latere bijvoegsels vooral niet duidelijker geworden was.

De handschriften A, B en C bevinden zich bij elkander voor in een handschrift in het archief van den Dom, dat tal van divisiën en andere comptabele aanteekeningen bevat van den bekenden computator Wouter Brock (laatst der 16e eeuw), — blijkbaar de ligger, waarvan deze zich bediend heeft bij het samenstellen van de ingewikkelde verdeelingen van de saldo's der kapittelrekeningen.

Handschrift D is geschreven op 38 folio bladzijden papier door eene hand uit de eerste helft der 16e eeuw, zonder latere bijvoegingen.

Het bevat tot pagina 21 den Talmud, geheel als in de handschriften B en C, doch slordig afgeschreven en voordat enkele bijvoegingen waren gemaakt in de laatste afdeeling van handschrift C.

Daarna volgt op blz. 21—37, met dezelfde hand geschreven als de rest, een opstel, min of meer van denzelfden aard als de Talmud, doch korter en minder volledig en grootendeels bestaande uit kapittelbesluiten van het laatste tiental jaren der 15e en het eerste tiental der 16e eeuw, tot 1516 toe. Dit opstel komt in nagenoeg onveranderden vorm ook voor in handschrift E; maar handschrift D lascht tusschen de ook in handschrift E voorkomende stukken vele andere in. — Aan het slot van handschrift D vindt men twee bladzijden, waarop onder het hoofd *De officio scholastici* door eene latere hand is overgeschreven hetgeen voorkomt in het Rechtsboek van den Dom hoofdstuk XX en XXI.

Uit het voorafgaande blijkt dus, dat er een nauwere band bestaat tusschen de handschriften D en E dan tusschen deze beide en de andere handschriften, — hetgeen bevestigd wordt door het reeds boven medegedeelde feit, dat eene nieuw ingevoegde alinea in X § 1 („Similiter si in mense sunt etc.") alleen in deze beide handschriften aan § 1 gehecht is. — Toch is handschrift D niet de bron van handschrift E, want in VIII § 7 heeft (zooals boven medegedeeld is) alleen handschrift D de onjuiste lezing „que scilicet", in plaats van: „videlicet" of „valet". Reeds boven deelde ik ook mede, dat het in VIII § 14 ingelaschte citaat alleen in handschrift D eene afwijkende redactie heeft, die niet in handschrift E is overgenomen. Ook begint XII § 1 alleen

Digitized by Google

in handschrift D verkeerdelijk met „Non quod" in plaats van: „Nota quod". — Omgekeerd kan handschrift D niet overgenomen zijn uit handschrift E: 1°. omdat het schrift van handschrift E jonger schijnt, — maar ook 2°. omdat handschrift E alleen in XI § 1 in fine voor „formatam" leest „factam", — en 3°. in XI § 5 alleen handschrift E het slot bevredigend aanvult.

Handschrift E is een boekje in 4°, bevattende 66 bladzijden, geheel beschreven met de kennelijke hand van den vicaris ten Dom Wouter Brock. Het bevat in den aanvang: 1°. den Talmud, geheel overeenkomende met de handschriften B en C en dus gewis naar een van beiden afgeschreven. Doch het bevat daarna op blz. 23 vlg.: 2°. het opstel, dat ook in handschrift D (met eenige varianten) achter den Talmud voorkomt en dat hier door Brock's hand voorzien is van het min vleiende opschrift: „Hec que sequuntur pro majori parte contrariantur suprascripto Thalmud et Libre camere; questus enim magis quam pietatis causa (prout affectus privatus cujuslibet canonici ferebat) adinventa" [1]). Daarna volgen: 3°. tallooze bijvoegselen, door Brock zelven ingeschreven en bevattende extracten uit allerlei statuten en besluiten van het Domkapittel over de rechten der kanunniken op de hun toekomende uitkeeringen, blijkbaar om bewijzen en antecedenten te leveren bij het beslissen van geschilpunten.

De tweede afdeeling (het opstel) is, blijkens het schrift, geheel geschreven op éenzelfden tijd, en wel vóor 1564, want er komt eene latere bijvoeging in voor van 22 October van dat jaar. De derde afdeeling is op verschillende tijden geschreven, blijkbaar op een tijdstip niet lang na het schrijven van het tweede opstel, immers er komen latere bijvoegselen in voor van 17 Augustus 1565 en 29 Maart 1566. Maar beide stukken, vooral de laatste afdeeling, zijn later steeds vermeerderd, niet alleen door kantteekeningen, maar ook door bijvoeging van geheele stukken op de witte bladen en onderaan de bladzijden.

---

1) Ik heb er een oogenblik aan gedacht, dit opstel als bijlage achter den Talmud uit te geven, omdat het in twee HSS. daarbij is opgenomen. Maar ten slotte heb ik daarvan afgezien. De naam „opstel" is voor deze ongeregelde compilatie uit de resolutiën van het kapittel eigenlijk te vleiend. Brocks opschrift geeft van den inhoud geene goede gedachten, en sommige kantteekeningen van zijne hand („Deleatur quia totus barbarus". — „Textus hic est totus impertinens, quem etiam ipse compilator non intellexit") versterken dezen indruk nog zeer.

Digitized by Google

In die latere bijvoegselen vinden wij genoemd de jaren 1570, 1572, 1574, 1575, 1576 en zelfs nog 1585 en 1587. Zoolang heeft Brock dus (nadat het eerste deel van zijn handschrift door het omwerken van den Talmud nutteloos geworden was) de tweede en derde afdeelingen, waarin het door hem veroordeelde opstel en vooral de tallooze statuten en besluiten vervat waren, voortdurend gebruikt en bijgewerkt. — Aan het slot van het boekje heeft Brock ingeschreven eenige aanteekeningen over de geschiedenis van het bisdom en het Domkapittel.

Wij zagen reeds, dat handschrift E vooral in de bijvoegselen nauw verwant is aan handschrift D, hoewel geen van beide handschriften uit het andere overgenomen is.

De tekst van den Talmud, in handschrift E overgenomen uit handschrift B of C, is echter later door Brock uit het oorspronkelijke handschrift A gecorrigeerd. Zoo is in VI § 6 aan het einde daaruit overgenomen de alleen daar voorkomende bijvoeging: „Et omnes canonici sunt pleni". Zoo komt in XIV § 2 alleen in handschrift E voor de tusschenzin: „sive plenus non supplementatus habet", die de andere handschriften niet hebben overgenomen. Zoo komt in XIV § 5 alleen in de handschriften A en E tusschen de woorden „divisione"en „canonici" voor de bepaling „maioris camere".

Handschrift F bevat eene geheele omwerking van den Talmud, geheel geschreven door Wouter Brock, die ook handschrift E ten papiere bracht. Daar deze tekst hierna afzonderlijk uitgegeven wordt, zal ik dit handschrift daar in de inleiding uitvoerig beschrijven.

De handschriften D, E en F berusten allen afzonderlijk in het archief van het Domkapittel.

Uit het bovenstaande volgt met volkomene duidelijkheid de geschiedenis van den Talmud.

Het is de kanunnik ten Dom Gerlach van der Donck, die kort na 1456 (waarschijnlijk wel in 1459, toen hij kanunnik werd) uit de kladaanteekeningen, die hij aanvankelijk gemaakt had, zijn opstel in eene betere redactie overbracht en in het net overschreef. Dit is ons handschrift A, dat Brock uitdrukkelijk als den „primum Thalmodt" aanduidt.

Ik ben in de gelegenheid, omtrent onzen auteur het een en

Digitized by Google

ander mede te deelen. Hij was de zoon van Jan van der Donck heer van Obicht, een Geldersch edelman. Toen hij zich op 21 December 1455 tot subdiaken deed wijden, hadden zijne ouders vooraf bij openbare akte verklaard, dat hij zijn 21ste jaar bereikt had [1]), zoodat hij in 1434 moet geboren zijn. Zonder twijfel was hij een jongere zoon, zoodat zijn vader het raadzaam oordeelde voor hem te staan naar eene geestelijke prebende, waarvan hij fatsoenlijk leven kon. En zoo werd de 11-jarige knaap in Januari 1445 toegelaten tot de gesupplementeerde prebende in het Domkapittel, die Henric Raescop de jonge (natuurlijk door het geld van den heer van Obicht bewogen) daartoe geresigneerd had. Op 17 April 1450 geëmancipeerd, trok Gerlach eerlang ter studie, en nadat hij 21 December 1455 de wijding als subdiaken ontvangen had, reisde hij weder naar de universiteit en kwam volgens den uitgesproken wensch van het kapittel niet terug, voordat hij den titel van magister artium of wel van baccalaureus in een der beide rechten ontvangen had [2]). Den 30 September 1459 had hij zijn graad zeker reeds veroverd, want hij werd zonder bezwaar tot het kapittel toegelaten. Wij vernemen, dat hij ook de priesterlijke waardigheid deelachtig werd. Toen schijnt hij, zooals zoo menige kanunnik, een leven van ongestoorde rust geleid te hebben, dat hem in staat stelde een hoogen ouderdom te bereiken: eerst 27 Augustus 1503 is hij overleden [3]).

Bijzondere aanleiding, om den studielust en den historischen zin van Gerlach van der Donck te prijzen, hebben wij niet. Waarschijnlijk is het, dat geen hooger motief dan de naijverige zorg om niet door de kameraars van zijn kapittel beetgenomen te worden, hem aangezet heeft, om de rechten en gewoonten van het Domkapittel met betrekking tot de aan de kanunniken verschuldigde uitdeelingen in schrift te brengen. Doch om het even, toen hij voor eigen gebruik in een kort overzicht het moeielijk te ontwerpen samenstel van bepalingen ten papiere bracht, zooals dat zich ontwikkeld had in de eeuw, die verloopen

---

1) Zie het protokol van den notaris ten Dom P. Hasert op 24 Mei 1454 en 18, 21 December 1455.

2) Zie het bovengenoemde protokol op 18 December 1455.

3) Deze mededeelingen zijn in hoofdzaak ontleend aan een aanteekeningboekje in het archief van den Dom, waarin Wouter Brock alle levensbijzonderheden aanteekende, die hij omtrent de prelaten en kanunniken van het Domkapittel gevonden had.

Digitized by Google

was sedert Wstinc zijn rechtsboek schreef, bewaarde hij niet alleen zijne eigene beurs voor schade, maar hij bewees ook aan zijne collega's en aan hunne opvolgers tot in lengte van dagen een belangrijken dienst [1]).

Spoedig werd dit gevoeld. Van der Donck's handschrift was, nadat hij het bij zijne toelating tot het kapittel gesteld en in het net geschreven had, in de vele jaren, die hem nog gegund waren, allengs belangrijk vermeerderd met menige wetenswaardige bijzonderheid, die hij in zijn lang verkeer in het Domkapittel vernomen had. Zoo had het stuk allicht in den kring der kanunniken eenige bekendheid en eenig gezag verkregen; althans toen de schrijver in 1503 overleed, toonde zijn ambtgenoot Adriaen Ram zich begeerig het te bezitten. Deze (geboren in 1464, als de zoon van Arend Ram) was een geleerd man, die het zelfs tot doctor in de rechten gebracht had en die, in 1485 naar Rome vertrokken om zijn fortuin te beproeven, zijne pogingen daar weldra beloond zag met een kanonikaat ten Dom. Hooger in rang steeg hij, toen hij in 1517 van den bisschop de proosdij van Leiden verkreeg; maar hij genoot er slechts kort van, want reeds 22 Juni 1518 overleed hij [2]).

Aanstonds was Ram er op uit geweest, zijn nieuw verworven schat in beteren vorm te brengen. Reeds een jaar na Van der Donck's dood (1504) had hij het geheele stuk eigenhandig overgeschreven en de kopie vermeerderd met een kapittelbesluit van St. Luciendach 1504 (zie VIII § 5); en in 1506 vinden wij hem nog bezig met het maken van aanteekeningen in Van der Donck's handschrift (zie IV § 6).

Wie na Dr. Ram's dood in 1518 eigenaar van het handschrift is geworden, bleek mij niet. De onbekende kooper verplichtte echter de nakomelingschap, toen hij Ram's afschrift meer toegankelijk maakte, door van het onduidelijk gekrabbel een afschrift te bestellen aan een ervaren klerk, die omstreeks 1540 meermalen door het Domkapittel gebruikt werd. De drie handschriften van den Talmud bleven dus in het kapittel, denkelijk

---

1) Een analoge arbeid is het „Manuale D. Johannis de Styevordia, tractans de officio Maioris camere et aliorum omnium officiorum ecclesie beate Marie", een handschriftje in 12°. uit de 1e helft der 16e eeuw, berustende in het kapittel-archief van St. Marie. Het bevat bovendien aanteekeningen over computatiën en ministratiën, een kalendarium, tabellen van de geldswaarde en van de verdeeling van geldsommen enz., en is blijkbaar het werk van een computator van het kapittel van St. Marie.

2) Zie de boven aangehaalde aanteekeningen van Wouter Brock.

Digitized by Google

wel bijeen. Want alle drie vinden wij omstreeks 1560 in het bezit van Wouter Brock, den geleerden praktizijn, die 5 December 1561 tot computator van het kapittel benoemd werd, en over wien ik een en ander zal mededeelen in de inleiding van de volgende afdeeling van dit boek.

Brock zelf vermeerderde zijn schat met een vierde afschrift van den Talmud, dat hij zelf samenstelde en met tallooze aanteekeningen vermeerderde (handschrift E). Dit afschrift dagteekent gewis uit de eerste jaren zijner praktijk: wij zullen ons allicht niet veel vergissen, wanneer wij aannemen, dat hij omstreeks 1561, toen het kapittel hem in dienst nam, als ligger bij zijne werkzaamheden, Van der Donck's Talmud, die hem in vele opzichten verouderd bleek, eigenhandig overschreef. En verwonderen kan het ons niet, dat hij in die eerste jaren, toen zijne onervarenheid hem telkens voor onoplosbare vraagstukken moet gebracht hebben, met den hem eigen rusteloozen speurzin de resolutieboeken en de statuten-verzamelingen voortdurend doorsnuffelde, om na te gaan, wat de praktijk in de inrichting van zijn kapittel veranderd had, sedert zijn geleerde voorganger Hugo Wstinc in 1342 de toen geldende rechtsbepalingen had gecodificeerd.

Zoo zwol het kleine boekje, dat aanvankelijk alleen Van der Donck's Talmud bevat had, voortdurend aan. Eerst werden de witte bladen daarachter volgeschreven met een opstel, dat, hoewel door hem als onnauwkeurig veroordeeld, allicht nuttig kon zijn, al was het alleen om hem op te verwachten oppositie tegen zijne divisiën vooraf gevat te maken. Toen volgden allerlei aanteekeningen, die allengs de witte bladen geheel vulden, en ten slotte nog allerlei kantteekeningen en andere toevoegsels. Ook de randen der bladen, die den Talmud bevatten, werden volgekrabbeld met tallooze opmerkingen en citaten. Overal werden kleine papiertjes met aanteekeningen tusschen de bladen gelegd of door den rug gestoken. De massa groeide en wies steeds meer aan, totdat Brock zelf, die het boekje dagelijks gebruikte, er nauwelijks meer den weg in vinden kon. Spoedig zette hij zich dan ook tot het stellen van eene geheel omgewerkte redactie van den Talmud, vermeerderd met al hetgeen eene praktijk van eenige jaren hem geleerd had. Over deze nieuwe redactie, die hierna volgt, zal ik te gelegener tijd handelen.

Ziedaar de geschiedenis van den Talmud van den Dom. Alleen ons handschrift D hangt met die geschiedenis niet samen. Het staat buiten de ontwikkeling van het tractaat, die, met Van der

Digitized by Google

Donck begonnen, in Brock culmineert. Ook heb ik niets omtrent dit handschrift op te merken. De onbekende schrijver deed veertig jaren voor Brock nagenoeg hetzelfde, wat deze later doen zou: hij voegde bij den tekst een opstel van denzelfden aard, maar van afwijkende strekking, dat hoofdzakelijk aan de resolutieboeken van het kapittel ontleend was. Zeker zou zijn arbeid vruchten gedragen hebben, indien het geluk gewild had, dat Wouter Brock in de gelegenheid geweest was, kennis te nemen van den arbeid van zijn voorganger. Maar het lot heeft dit niet gewild, en zoo is het stuk op zich zelf blijven staan.

Over de beste wijze om den Talmud uit te geven heb ik lang geaarzeld. Aanvankelijk was ik voornemens Ram's redactie van het werk, die in vier handschriften (B—E) tot ons is gekomen en die dus als het ware den definitieven tekst van het geschrift scheen te vertegenwoordigen, aan de uitgave ten grondslag te leggen. Die redactie scheen mij aanvankelijk verkieselijk boven den tekst van Van der Donck zelf, die, oorspronkelijk met zorg gesteld, door de latere bijvoegingen, in verschillende tijden, zonder eenheid en zelfs in twee talen gesteld, te onoogelijk voor eene uitgave scheen. Ik wilde den oorspronkelijken tekst van Van der Donck, waar hij van de latere redactie afweek, in noten opnemen en daaraan toevoegen de tallooze aanteekeningen, waarmede Brock's ervaring Ram's redactie in den loop der jaren vermeerderd had.

Maar dit werkplan bleek al doende kwalijk uitvoerbaar. Ram heeft Van der Donck's tekst overgeschreven zonder zorg; zijne veranderingen zijn niet altijd verbeteringen, maar dikwijls het gevolg van grilligheid of slordigheid; zijn tekst, die natuurlijk minder authenticiteit heeft dan die van Van der Donck, staat ook in andere opzichten niet hooger dan deze. En de omstandigheid, dat Ram's redactie in vier afschriften overgeleverd is, verliest veel van haar gewicht, als men weet, dat deze redactie niet wijd verspreid is geweest, maar dat drie van de vier exemplaren waarschijnlijk altijd met Van der Donck's origineel in het bezit van éénzelfden persoon zijn gebleven en dus geen invloed naar buiten geoefend hebben.

Ook de uitgave van Brock's aanteekeningen bij den Talmud bleek nagenoeg ondoenlijk. Zij leveren een verbijsterend samenstel van zeer verschillende, somtijds strijdige gegevens. Door de uitgave dezer verwarde en verwarrende massa ware niemand ge-

Digitized by Google

baat geweest. Alleen als curiositeit ware zij wellicht opgemerkt geworden: als een staaltje, hoe onze voorvaderen zich een leiddraad schiepen, om te dwalen langs de kronkelpaden van den doolhof der middeleeuwsche praktijk. Maar er was meer: de uitgave ware alleen dan bruikbaar geweest, als het gelukt was de overstelpende massa verwarde gegevens te ordenen volgens den leiddraad, dien de tekst van den Talmud zelf aan de hand geeft. Doch dit was zéér bezwaarlijk en ik vroeg mij af, of de moeite van dezen arbeid gerechtvaardigd zou worden door het nut daarvan. Terwijl onze Talmud alleen de hoofdlijnen aangeeft der ontwikkeling, die de inrichting van het Domkapittel tot het midden der 16e eeuw heeft doorloopen, ware hij dan bezwaard geworden met eene onevenredig grootere massa noten. En die noten zouden zeker licht verspreiden over allerlei bijzonderheden dier inrichting, hoogst belangrijk, onmisbaar zelfs voor de praktijk der 16e eeuw; maar zij zouden allicht blijken van twijfelachtig belang te zijn voor ons, wien over het algemeen slechts de algemeene gang der historische ontwikkeling van het kapittel belang inboezemt.

Zoo werd dus een ander plan van uitgave gekozen. Van der Donck's eigen tekst, hoe gebrekkig ook, is uitgegeven. De varianten van Ram's redactie zijn (als over het algemeen onbelangrijk) weggelaten en slechts dan opgenomen, als de verandering werkelijk van eenige beteekenis is. — De tallooze bijvoegingen van Brock zijn *allen* weggelaten. Maar daarentegen is afzonderlijk uitgegeven de omwerking, waarin Brock zelf het voornaamste uit zijne aanteekeningen met Van der Donck's Talmud verwerkte tot een nieuw geheel. Een geheel, dat, 120 jaren jonger dan de Talmud zelf, eene nieuwe schrede in de ontwikkeling van het kapittel in beeld brengt, evenals Van der Donck na Wstinc's Rechtsboek eene verdere ontwikkelingsphase vertegenwoordigt. De uitgave der beide redactiën beslaat meer plaats dan die van de geannoteerde eerste redactie alleen zou hebben ingenomen; maar daartegenover staat het voordeel, dat beide stukken een goed sluitend geheel leveren, dat gemakkelijk te overzien is.

Nog twee opmerkingen. 1°. Menig lezer ziet thans, aan het einde dezer inleiding, wellicht eenigszins teleurgesteld op. Stellig toch had hij hier eene verklaring verwacht van iets, dat hem wellicht het meest zal geïntrigeerd hebben: den zonderlingen titel

Digitized by Google

van Van der Donck's opstel. Maar ik kan die verklaring niet geven; alleen eene gissing durf ik te wagen. Het volk van Israel hield den ouden Talmud in eere als eene verzameling rechtsgewoonten en interpretatiën, door de wijsheid van vele generatiën bijeenverzameld als leiddraad op den levensweg der nakomelingschap, — als eene verzameling, die allengs gold als een supplementair wetboek naast den officieëlen Pentateuch. Zoo ook kunnen de godgeleerde leden van het Domkapittel bedoeld hebben, het gezaghebbende opstel van Gerlach van der Donck, — een even betrouwbaren leidsman op het doornig pad der computatoren van den Utrechtschen Dom, — te eeren door het, naast Wstinc's algemeen gevolgd rechtsboek, den titel te geven van het oude en beroemde Joodsche geschrift. Eenigen steun verkrijgt deze gissing gewis door de omstandigheid, dat niet Van der Donck zelf zijn werk met dezen eerwaardigen naam heeft aangeduid, maar dat eerst Wouter Brock, zoover ik zien kan, dien naam geregeld en als algemeen begrijpelijk gebruikt heeft.

2°. De verdeeling der prebenden in verschillende soorten, verwarrend reeds voor elken lezer, wordt volkomen onbegrijpelijk voor hem, die het Domkapittel kent uit de voorstelling, door Wstinc in zijn Rechtsboek gegeven. Immers in dit boek worden sommige zaken aangeduid door andere namen dan Van der Donck gebruikt. Bepaaldelijk moet er tegen gewaarschuwd worden, dat de „halfvolle" („semiplene") prebenden van Wstinc volstrekt niet gelijk zijn aan de prebenden, bezeten door degenen, die Van der Donck als „halve" kanunniken („medii") aanduidt. Ziehier hoe dit in elkaar zit.

Het Domkapittel bezat oorspronkelijk 40 prebenden [1]). Daarvan heetten 30 „plene"; de 10 overige, bestemd voor knapen die tot kanunniken opgeleid werden, „semiplene." Deze 10 hadden slechts recht op kleinere uitdeelingen dan ten deel vielen aan hunne 30 medebroeders, die ouder waren dan zij en dus geacht werden, meer tot hun onderhoud noodig te hebben. Naarmate de gewoonte, om minderjarigen tot kanunniken aan te nemen, algemeener werd, verviel echter de aanleiding, om 10 prebenden door den naam van „halfvolle" te stempelen als minderwaardige, nu de hoogere leeftijd van de bezitters der volle prebenden de depreciatie der andere niet langer rechtvaardigde. *Alle* prebenden

1) Ik laat de 41ste prebende, die onder de drie dienstdoende geestelijken der week verdeeld werd, buiten bespreking.

Digitized by Google

heetten dus voortaan „volle". Maar 30 van de 40 bezitters werden in de gelegenheid gesteld, om eene niet onbelangrijke vermeerdering hunner inkomsten te verkrijgen door de verleening van een zoogenaamd „supplement", dat de meerdere waarde der vroegere „volle" prebenden vertegenwoordigde. De bevoegdheid om dit supplement te verkrijgen schijnt niet meer aan 30 bepaalde prebenden verbonden geweest te zijn. Want wel vererfde de bezitter eener gesupplementeerde prebende zijn recht op zijn opvolger; maar die opvolger moest toch door den proost in het bezit van het supplement gesteld worden. En de proost was ten dezen zelfs niet volkomen vrij; want de kanunnik, die negen kanunniken had zien sterven, had bij den dood van den tienden *recht* op het daardoor vrijkomende supplement.

Iets geheel anders dan de oude „halfvolle" prebenden waren de prebenden der zoogenaamde „canonici medii". Voordat de kanunniken „pleni" werden, waren zij „quartarii" of „medii". Ieder kanunnik moest (wegens de jaren van gratie voor de erfgenamen van zijn voorganger en voor de kerkfabriek) vier jaren wachten, eer hij in het bezit van de inkomsten zijner prebende kwam („quartarius"); resideerde hij echter bij het kapittel, dan had hij, als tegemoetkoming in de kosten van zijn onderhoud, recht op de helft der inkomsten („medius").

Digitized by Google

COGNICIO [1]) QUALITATIS PREBENDE.

I.

1. Omnis canonicus assequitur prebendam pleni supplementati aut pleni non supplementati.

Si predecessor ejus erat plenus supplementatus, hoc est habens stipendium domini, tunc ejus successor erit medius simpliciter quatuor [2]) primis annis, et participabit cum mortuo aut cum prebenda defunctorum ad medietatem illis quatuor [2]) primis annis. Et hoc si se ad servicium et residenciam in ecclesia nostra obtulerit [3]) secundum constitucionem *Suscepti regiminis;* alias mortuus recipit duos primos annos gracie integraliter anno inchoante Remigii, et duos alios sequentes annos [4]) fabrica seu [5]) prebenda defunctorum integraliter, si per mortem assecutus fuerat prebendam suam; sed si assequitur prebendam per resignacionem sui predecessoris, tunc omnes quatuor [6]) primos annos recipit prebenda defunctorum cum fabrica ut supra [7]).

Si predecessor ejus erat plenus non supplementatus, idem habens stipendium pueri, tunc successor ejus erit medius non supplementatus, qui communiter vocatur quartarius, in prebenda quatuor [2]) primis annis et participabit cum mortuo aut cum

---

1) HS. „Congnicio."

2) HS. „tribus", veranderd in: quatuor. — In margine is door Adr. Ram (1506) bijgeschreven: „Hodie esset ad 4 annos, et fuit innovatum statutum anno 1475 7 Martii, et primus fuit Assendelff." Het statuut van 7 Maart 1475 herstelde de oude, in onbruik geraakte bepaling, dat de inkomsten van elke vacante prebende gedurende twee jaren ten bate van de fabriek zouden komen.

3) HS. B „et hoc si in ecclesia nostra resederit."

4) HS. „tercium annum", veranderd in: duos alios sequentes annos.

5) „fabrica seu" ontbreekt in HS. B.

6) HS. „tres", veranderd in: quatuor.

7) „cum fabrica ut supra" ontbreekt in HS. B.

Digitized by Google

prebenda defunctorum ad medietatem, eodem modo sicut suus predecessor habuit in vita. Istis quatuor [1]) annis sic elapsis, erit plenus post quadriennium [2]), non tamen supplementatus, nisi habuerit ipsum supplementum per quadriennium [2]) a die admissionis ad prebendam cum supplemento. Et post quadriennium [2]) non refert, an in primis annis quatuor [1]) fuit medius simpliciter vel quartarius, quia omnes post quadriennium [2]) sunt pleni. Deinde habet vocem in capitulo, quod est verum si in primo anno residencie executus fuerit publice et sollempniter actum suum [3]), scilicet cantando epistolam, ewangelium vel missam in suo ordine, et hoc capitulo prius intimato, quia semper oportet expectare biennium post actum factum, antequam admittitur ad capitulum [4]). Licet enim omnis canonicus post quadriennium [5]) dicitur plenus, manet tamen medius in presenciis et capitularibus, donec habuerit supplementum. Et si habuerit, non erit capax supplementi nisi adhuc quatuor [6]) annis elapsis a die admissionis ad supplementum, et post actum factum in choro sollempniter ut supra ad duos annos [7]); tunc anno sequenti inchoante Remigii erit capax supplementi et non prius.

2. Nota quod supplementum istud acquiritur aut per archidiaconum nostrum aut per mortem; et tunc oportet, quod supervivat novem dominos supplementatos [8]). Deinde ipse erit tricesimus supplementatus, quia sunt nisi triginta stipendia dominorum habencia supplementa, et unum quod dicitur Nostre Domine vel altaris, quod stipendium solum est plenum in hiis, que prepositus noster amministrat, in aliis autem nichil participat; et sunt decem stipendia puerorum, que dicuntur prebende semiplene sive sine supplemento, unde decimum stipendium puerorum dicitur stipendium dormitorii, quod numquam acquirit supplementum.

3. Canonicus igitur novus semper succedit ad medietatem sui predecessoris; non tamen infra quartarium. Hoc est si prede-

---

1) HS. „tribus", veranderd in: quatuor.

2) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

3) HS. B: „si ad biennium ante quadriennium completum celebraverit actum suum publice et solemniter".

4) HS. B: „et hoc capitulo ad hoc indicto et de licentia capituli."

5) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

6) HS. „tribus", veranderd in: quatuor.

7) HS. „ad duos annos" later bijgeschreven.

8) HS. B lascht in: „aut seniores ęo."

Digitized by Google

cessor ejus fuit plenus supplementatus, tunc succedens erit medius simpliciter ante quadriennium [1]); idem participabit ad medietatem tantum sicut suus predecessor habuit in vita, *videlicet computando inter* 40 [2]). Si predecessor ejus fuit plenus post quadriennium [1]), non tamen supplementatus, tunc ejus successor erit quatuor [3]) primis annis medius non supplementatus, qui communiter dicitur quartarius uno modo. Alio modo dicitur eciam quartarius, qui succedit medio simpliciter, qui eciam succedit ad medietatem sui predecessoris; unde habebit iste minus alio quartario in denariis mensurnalibus, in siligine et havena.

4. *De supplemento* [4]). — Item quocienscumque et quandocumque supplementum aliquod sive per mortem vel liberam resignacionem alicujus, vel ipsum supplementum quomodocumque vel qualitercumque vacare contigerit, non tamen per liberam resignacionem alicujus, ex causa permutacionis factam, prepositus et archidiaconus ecclesie existens pro tempore [5]) priorem seu seniorem canonicum in stallo ipsius ecclesie, in ea supplementum hujusmodi non habentem, capitulo presentare tenetur, salvo sibi a recipiente $1\frac{1}{2}$ marcha argenti et fabrice 3 marchis argenti et singulis dominis capitularibus unam takam vini de meliori, cum nuncio et notario capituli.

5. *Quando tenetur acceptare supplementum* [6]). — Item senior in stallo non habens supplementum debet acceptare vacans supplementum infra sex menses a die vacacionis computatos, aut senior in stallo post eum potest acceptare illud supplementum, quod ipse per negligenciam vel alias omisit acceptare, et debet postponi omnibus aliis [7]) in ordine.

6. *De vino dando in prima admissione* [8]). — Item canonicus Trajectensis in prima sua admissione pro duobus plaustris boni vini Renensis dat dominis capitularibus 25 scuta antiqua, quo-

---

1) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

2) In HS. is „videlicet computando inter 40" door Adr. Ram (1506) bijgeschreven en niet overgenomen in HS. B.

3) HS. „tribus", veranderd in: quatuor.

4) Dit geheele art. is in het HS. later bijgeschreven.

5) HS. B heeft, in plaats van de laatste 29 woorden, het volgende: „sive per mortem sive per resignationem liberam sive qualitercumque, non tamen ex causa permutationis, vacare contigerit, tunc archidiaconus pro tempore existens."

6) Dit geheele art. is in het HS. later bijgeschreven.

7) HS. B lascht hier in: „non supplementatis".

8) Dit geheele art. is in het HS. later bijgeschreven.

Digitized by Google

libet scuto computato pro $1^1/_2$ aureo floreno Renensi. Item dat nuncio capituli adhuc 3 scuta antiqua, et notario capituli unum scutum antiquum, et choralibus unum scutum antiquum, faciunt simul 30 scuta antiqua. Item adhuc rectori scholarium unam takam vini pro inscripcione tabule, et pro licencia puerorum ad minus unam quartam vini. Et prelatus in eadem ecclesia dat omnia suprascripta dupliciter.

II. De medio simpliciter.

1. Canonicus novus, succedens pleno supplementato, erit medius simpliciter quatuor [1]) primis annis, et habet primo a preposito nostro ex denariis mensurnalibus omni anno 3 libras 14 solidos bonorum veterum, facit etc. [2]). Item habet in servicio ab eodem 9 modios tritici cum dimidio scepel, $4^1/_2$ modios siliginis cum $2^1/_2$ dicis, et 12 modios havene cum sexta parte modii, facit etc.

2. Item in bonis divisis erit medius in primo suo anno, Remigii inchoante [3]), in prima divisione principalis dumtaxat. Et tunc anno immediate sequenti erit similiter medius in prima divisione restanciarum. Et sic deinceps participabit in bonis divisis quousque compleverit quadriennium [4]).

3. Item in majori camera erit medius in primo suo anno, Remigii inchoante, in prima divisione principalis dumtaxat, et tunc anno immediate sequenti erit similiter medius in prima divisione restanciarum. Et sic de cetero participabit in majori camera singulis annis, quousque fuerit capax supplementi.

4. Item in minori camera erit medius in presenciis a die admissionis sue ad prebendam; et tot annis manebit medius in presenciis, quousque fuerit capax supplementi. Sed de excressenciis minoris camere, si alique fuerint, non participabit in primo anno suo, quia computantur et dividuntur sicut restancie, ut corpus prebende, inter 40.

5. Item in bonis choralium et cervisie erit medius in primo

---

1) HS. „tribus", veranderd in: quatuor.

2) HS. B heeft in plaats van „facit etc.": „qualibet libra faciente II ducatos de Florencia de pondere."

3) HS. B heeft: „Item talis canonicus, succedens pleno supplementato, habebit in bonis divisis in primo Remigii inchoante anno, quia erit medius."

4) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

Digitized by Google

suo anno, Remigii inchoante, in prima divisione, et manebit medius, quousque fuerit capax supplementi. Item in primo anno suo non participabit de bonis choralium et cervisie. Racio quia simili modo quo supra computántur et dividuntur sicut restancie [1]); modo nullus participat de restanciis, quin prius anno precedenti Remigii inchoante participavit in principali. Sed aliis annis sequentibus participabit semper secundum quotam prebende sue.

III. De medio non supplementato sive quartario.

1. Canonicus novus, succedens pleno post triennium [2]) non supplementato, erit medius non supplementatus, qui communiter vocatur quartarius. Et habebit singulis tribus [3]) primis annis a preposito nostro primo in denariis mensurnalibus 2 libras 12 solidos $1^1/_2$ denarios bonorum veterum, facit etc. Item habet ab eodem in servicio singulis annis $4^1/_2$ modios tritici et $2^1/_2$ dicas, $4^1/_2$ modios siliginis cum $2^1/_2$ dicis et 12 modios havene cum sexta parte modii, facit etc.

2. Item in bonis divisis erit medius in primo suo anno, Remigii inchoante, in prima divisione principalis dumtaxat; et tunc anno immediate sequenti erit similiter medius in prima divisione restanciarum. Et sic de cetero participabit in bonis divisis, quousque compleverit quadriennium [4]).

3. Item in majori camera erit quartarius in primo suo anno, Remigii inchoante, in prima divisione principalis dumtaxat; et tunc anno immediate sequenti erit similiter quartarius in prima divisione restanciarum. Et sic deinceps participabit singulis annis, quousque compleverit quadriennium [4]).

4. Item in minori camera erit quartarius in presenciis quatuor [5]) primis annis, anno primo inchoante a die admissionis sue ad prebendam; et tunc prima die post quadriennium [4]) erit medius in presenciis, quousque fuerit capax supplementi. Sed in primo anno suo non participabit de excressenciis, si alique fuerint, quia excressencie minoris camere computantur et divi-

---

1) HS. B: „Ratio quia computantur ut restantie."

2) „post triennium" is later in het HS. ingevoegd; denkelijk behoort het na „supplementato".

3) HS. B „quatuor".

4) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

5) HS. „tribus", veranderd in quatuor.

Digitized by Google

duntur ut restancie: sic ergo in illis participabit prius anno sequenti [1]).

5. Item in bonis choralium et cervisie erit quartarius in primo anno suo, Remigii inchoante, in prima divisione. Et sic participabit in bonis choralium et cervisie singulis annis, quousque compleverit quadriennium [2]).

Item in bonis choralium et cervisie eciam non participabit in primo anno suo. Racio quia simili modo computantur et dividuntur [3]) ut restancie; modo nullus participat de restanciis, nisi per annum precedentem prius participavit [4]) secundum consuetudinem.

6. Item fructus vicariorum absencium eciam computantur et dividuntur ut restancie inter [5]) solos capitulares, secundum antiquam observanciam. *Modo cedunt fabrice ex nova ordinacione capituli* [6]).

IV. De pleno non supplementato.

1 [7]). Canonicus post quadriennium [2]), a die admissionis sue ad prebendam computando, dicitur vel nuncupatur plenus non supplementatus, quousque fuerit capax supplementi. Et habet a preposito nostro aut ab ejus socio primo [8]) in denariis mensurnalibus 5 libras 4 solidos 3 denarios bonorum veterum, facit etc.; item habet in servicio ab eodem 9 modios tritici cum dimidio scepel, facit etc.; 9 modios syliginis cum dimidio scepel, facit etc.; et 24 modios havene cum tercia parte modii, facit etc.

2 [9]). Item in bonis divisis erit plenus, in prima divisione principalis dumtaxat, in primo anno suo post quadriennium [2]), Remigii inchoante. Et tunc anno sequenti erit similiter plenus in prima divisione restanciarum.

3. Item in majori camera [10]) erit nisi medius simili modo quo

---

1) HS. B: „quia dividuntur ut restantie, quarum non est capax in primo anno, sed in anno sequenti."
2) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.
3) HS. B: „Sed in primo anno non participabit, quia dividuntur."
4) HS. B: „nisi anno precedenti resederit."
5) HS. B: „absentium dividuntur inter."
6) De laatste volzin is een bijvoegsel van Adr. Ram (1506).
7) HS. B heeft hier een hoofd: „*In prepositura.*"
8) „aut ab ejus socio primo" ontbreekt in HS. B.
9) HS. B heeft hier een hoofd: „*In bonis divisis.*"
10) HS. B lascht hier in: „non."

Digitized by Google

supra. Et manebit medius eciam in prima divisione principalis et restanciarum [1]), donec fuerit capax supplementi.

4. Item in minori camera, scilicet in presenciis, erit medius post quadriennium [2]), a die admissionis sue ad prebendam computando. Et manebit medius, donec fuerit capax supplementi.

5. Item in bonis choralium et cervisie erit medius in prima divisione in primo anno suo post quadriennium [2]), Remigii inchoante. Et manebit medius, donec fuerit capax supplementi [3]).

6 [4]). Item in antiquis restanciis erit medius in prima divisione post 6 annos [5]), anno inchoante Remigii, et manebit medius quousque fuerit capax supplementi. Hoc est tantum dicere, quod novus canonicus residens aut deserviens prebende sue secundum consuetudinem ecclesie nostre, oportet expectare sex [6]) annos complete [7]), antequam participat de antiquis restanciis. Quia semper oportet residere aut deservire prebende sue per duos integros annos, anno inchoante Remigii, aut duas plenas computaciones, quamvis in absencia fuisset plenus canonicus eciam supplementatus per 10 vel 20 annos, vel plus vel minus, antequam participabit in antiquis restanciis. Quando igitur canonicus plenus, scilicet post quadriennium [2]), resedit per duas integras computaciones, tunc Remigii immediate sequente participabit in antiquis restanciis secundum quotam prebende sue. Hoc est dicere si fuerit plenus non supplementatus, tunc erit medius; et manebit medius, quousque fuerit capax supplementi [8]).

---

1) HS. B heeft: „medius in utraque divisione, tam principalis quam restanciarum."

2) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

3) In HS. B staat nog op den kant: „Bona choralium dividuntur ut restantie, ergo debet semel in primo anno suo, Remigii inchoante, postponi."

4) HS. B. heeft hier een hoofd: „*In antiquis restantiis.*"

5) HS. „triennium", waarbij later gevoegd: „et adhuc duos annos aut post duas computaciones plenas vel completas." Dit is later (gedeeltelijk) weder doorgehaald en veranderd in: „quinquennium", — later weder veranderd in: „6 annos."

6) HS. „quinque", veranderd in: sex.

7) HS. „complete ad minus"; de beide laatste woorden zijn doorgehaald.

8) HS. B leest dit artikel aldus: „In antiquis restanciis erit medius in prima divisione post 6 annos incipiente Remigii, aut postquam vidit capitulariter duas completas computaciones a Remigii ad Remigii inchoantes; et sic manebit donec fuerit capax supplementi, hoc est tantum dicere quod necesse est, quod capitularis canonicus deserviat prebende sue per duos integros annos inchoante Remigii. Et sic quamvis absens supplementatus capitularis per 10 vel 20 annos fuerit, tamen, quia non resedit per duas plenas computaciones, nichil capit. Cum igitur resedit capitularis per duas integras computaciones, tunc de anno Remigii immediate sequenti participabit suam quotam prebende — hoc est plenus non supplementatus — ut medius, donec fuerit capax supplementi."

Digitized by Google

Conclusum fuit in anno 1506 *prima Martii, quod sufficiat quod semel compleverint duas plenas residencias; licet postea se absentaverint, non tenentur de novo reiterare. Et fuit practicatum cum Krijss* [1]).

V. De pleno supplementato.

1. Nota quod nemo est capax supplementi, quin habuit ipsum per quadriennium [2]), computando a die admissionis ad supplementum [3]), et est emancipatus et eciam in sacris ordinibus constitutus etc. [4]).

2 [5]). Item talis plenus supplementatus recipit a preposito nostro primo in denariis mensurnalibus annuatim 7 libras 8 solidos bonorum veterum, qualibet libra computata pro duobus florenis [6]) de Florencia, quos saluciis [7]) equiparamus, facit hoc anno etc. Item habet idem adhuc ab eodem in servicio 18 modios tritici et unum scepel, facit etc., 9 modios siliginis cum dimidio scepel, et 24 modios havene cum tercia parte modii, facit etc.

3 [8]). Item in bonis divisis erit plenus in prima divisione principalis et restanciarum ut supra; et nichil participabit de secunda divisione, hoc est de sparingia bonorum divisorum, quin [9]) fuerit capitularis per annum integrum, anno inchoante Remigii [10]).

4 [11]). Item in majori camera erit simili modo plenus in prima divisione principalis et restanciarum, ut supra; et non participabit de secunda divisione, nisi fuerit capitularis per annum precedentem [12]), de quo anno fit divisio.

5 [13]). Item in minori camera erit similiter plenus in presenciis

---

1) Deze geheele alinea is in het HS. bijgevoegd door Adr. Ram.
2) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.
3) HS. B voegt hier bij: „inclusive".
4) „etc." ontbreekt in HS. B.
5) HS. B heeft hier een hoofd: „*In prepositura*".
6) HS. B: „ducatis".
7) „Salucii" = Fransche munten (saluts), waarop de H. Maagd en de engel der Annuntiatie (de „engelsche groet") zijn afgebeeld.
8) HS. B heeft hier een hoofd: „*In bonis divisis*".
9) HS. B: „nisi".
10) In HS. B later bijgeschreven: „de quo divisio fit".
11) HS. B heeft hier een hoofd: „*In majori camera ut supra in bonis divisis.*"
12) HS. B voegt hier in: „integrum."
13) HS. B heeft hier een hoofd: „*In minori camera ut supra.*"

Digitized by Google

prima die post quadriennium [1]), computando a die admissionis sue ad supplementum [2]).

6 [3]). Item in bonis *cervisie*, *que dicuntur eciam* [4]) choralium, erit plenus in prima divisione, ut supra. Et nichil habet de secunda divisione, nisi fuerit capitularis [5]).

7. Item in antiquis restanciis erit plenus in prima divisione post quadriennium [1]) et duas integras computaciones ut supra, anno inchoante Remigii. Et non participabit de secunda divisione, nisi fuerit capitularis per duos integros annos et resederit. Quod nota.

VI. De voce capitulari et emolumentis earundem.

1. In capitulo nostro canonicus noster vocem non habet, qui in sacris non existens ad prebendam assumptus fuerit, donec ad ordinem sacrum promotus fuerit et in aliquo sacro ordine constitutus aliquod officium in ecclesia nostra sacro ordini deputatum publice et sollempniter executus fuerit, agens in ordine, et hoc capitulo nostro prius intimato et licencia obtenta [6]); et dehinc lapso biennio et non prius vocem in capitulo habet, si quadriennium [1]) lapsum fuerit a tempore assumpcionis vel provisionis sue [7]).

Si vero in sacris existens assumptus fuerit, quadriennium [1]) dumtaxat exspectabit, nec exigitur quod aliquid in ordine agat; licet consuetudo sit nunc in contrarium. Secus est de canonico scolari etc., ut habetur [8]) in Libro camere *De voce capitulari* cap. *In capitulo nostro* [9]).

2. Nota quod prelatus in aliquibus istis quinque collegiis,

---

1) HS. „triennium", veranderd in quadriennium.

2) In HS. B is door Adr. Ram later bijgeschreven: „Et erit etiam plenus in subdivisione excrescentiarum, si per annum illum, de quo anno divisio fit, Remigii inchoante, fuerit capitularis."

3) HS. B heeft hier een hoofd: „*Cervisie sive choralium.*"

4) In HS. is „cervisie que dicuntur eciam" later boven den regel bijgeschreven.

5) In HS. B heeft hier nog iets gestaan, dat later door doorhalingen bijna geheel onleesbaar gemaakt is: „Idem (?) .... anno (?) .... inchoante Remigii, quia semper semel in .... divisione post .... debet ..... ut restantie."

6) HS. B heeft: „aliquod officium solemniter in ecclesia nostra celebraverit, capitulo ad hoc prius certificato."

7) HS. B: „a die provisionis sue."

8) HS. B: „expectabit; et de consuetudine est, quod similiter officium peragit. De canonico vero scolari habetur."

9) Vgl. Wstinc's Rechtsboek. V 4.

Digitized by Google

quamdiu manet prelatus, non potest fieri capitularis, licet eciam multis annis fuerit canonicus noster; nec eciam gaudebit de emolimentis capitularibus.

3. Item novicii [1]) recepti ad capitulum non prius gandent aut participant de emolimentis capitularibus, provenientibus ex computacionibus officiorum, scilicet de subdivisione vel secunda divisione, que cedet solis capitularibus, tam principalis quam restanciarum, bonorum divisorum, majoris camere et aliorum officiorum seu aliarum computacionum vel divisionum [2]), nisi prius fuerint capitulares per annum [3]), anno inchoante Remigii etc. Sed bene gaudent et participant de emolimentis capitularibus accidentalibus, provenientibus aliunde, scilicet de denariis vini et aliis tractatibus, qui tractatus concluduntur et terminantur in capitulo [4]), ipsis presentibus in capitulo aut in civitate Trajectensi.

4. Nota prebenda presbyteralis [5]) eciam [6]) dividitur inter solos sacerdotes capitulares, secundum antiquam observanciam.

5. Nota fructus vicariorum absencium dividuntur inter solos capitulares secundum consuetudinem, sicut restancie; modo nullus participat de restanciis, nisi in secundo anno, anno semper inchoante Remigii. Sic eciam est in bonis choralium et cervisie. *Nunc ex nova ordinacione ista bona cedunt fabrice ex vicariis* [7]).

6. Nota quod capones dividuntur eciam [8]) inter [9]) capitulares, presentes in vigilia beati Martini Obitus. Et omnes canonici sunt pleni [10]).

VII. De emancipacione [11]).

1. Nota de canonico scolari, quod postquam fuerit 18 annorum, presentabitur capitulo nostro per scolasticum ad emancipandum; et post emancipacionem statim faciet juramentum studere volencium. Tunc arripiet iter versus universitatem et faciet fidem

---

1) HS. B „canonici".
2) „vel divisionum" ontbreekt in HS. B.
3) HS. B lascht hier in: „de quo divisio fit."
4) „et terminantur in capitulo" ontbreekt in HS. B.
5) Nam. de 41e prebende in het kapittel, de zoogenaamde *prebenda domine*.
6) „eciam" ontbreekt in HS. B.
7) Deze laatste volzin is bijgeschreven door Adr. Ram (1506).
8) „eciam" ontbreekt in HS. B.
9) HS. B lascht hier in: „solos."
10) Deze laatste volzin, later bijgeschreven, ontbreekt in HS. B.
11) Dit opschrift ontbreekt in ons HS. en is overgenomen uit HS. B.

Digitized by Google

capitulo nostro de intitulacione illius universitatis, permanendo ibi per biennium. Nota secundum novam ordinacionem capituli, ab anno 56 citra observatam [1]). Post hoc de licencia capituli redibit [2]) et faciet se ordinari in subdyaconum, et de licencia capituli et ebdomedarii faciet actum suum. Illo facto redibit iterum ad studium universale [3]), permanendo ibi per duos annos ad omne minus; et non redibit antequam fuerit graduatus, hoc est magister artium vel baccalarius in altero jurium. Deinde efficietur capitularis.

2. Item si canonicus post quadriennium [4]), qui primam residenciam compleverit, se taliter absentaverit causa studii, ut prescriptum est, tunc gaudebit antiquo privilegio studencium non capitularium, scilicet quod participabit in tota prepositura et in majori camera, acsi nobiscum resideret, demptis negligenciis Enghe et Harwarden etc., quia infra triennium [5]) nemini datur absencia.

3 [6]). Item si canonicus capitularis, qui primam residenciam suam compleverit et cotidianis consueverit interesse capitulis, saltem per majorem partem anni proxime precedentis, se ad studium universale de licencia capituli transtulerit, et quamdiu in studio supradicto fuerit, gaudebit [7]) novo privilegio studencium, videlicet quod participabit in tota prepositura, in sparingia et singulis cameris vel officiis in prima divisione et subdivisione inter capitulares; in singulis divisionibus integraliter percipiet [8]), acsi in capitulo nostro presens esset, accidentalibus capitularium dumtaxat exceptis, scilicet denariis vini, de novis recepcionibus [9]), et vinicopiis racione alicujus consensus capituli provenientibus [10]).

---

1) Deze volzin is later met dezelfde hand bijgeschreven. HS. B heeft: „secundum novum statutum." Ik heb dit statuut niet gevonden; het blijkt dus niet, of daarbij de geheele studie aan eene universiteit, dan wel alleen de tweejaarlijksche duur daarvan voor het eerst is vastgesteld.

2) HS. „reveniet", veranderd in: redibit.

3) HS. B: „ad universitatem."

4) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

5) HS. B: „ante quadriennium."

6) Bij dit artikel staat in HS. B op den kant: „Non observatur, nec est usitatum."

7) HS. B heeft den aanhef van dit artikel aldus: „Item est novum statutum, quod canonicus capitularis post completam primam residentiam et per partem majorem anni quotidianis interfuit capitulis, de licentia capituli se ad studium transtulerit, gaudebit."

8) De laatste 5 woorden ontbreken in HS. B.

9) De laatste 3 woorden ontbreken in HS. B.

10) In plaats van de laatste 2 woorden heeft HS. B: „etc., ut in statuto desuper edito plenius continetur."

Digitized by Google

VIII. Informacio componendi et concludendi sparingiam prepositure [1]).

1. Statuta sunt in ecclesia beati Martini quadraginta stipendia, et unum dicitur Domine [2]). Ex hiis ergo stipendiis triginta appellantur dominorum stipendia et decem puerorum; unum quod superest dicitur stipendium Domine vel altaris, omnem habens plenitudinem de hiis, que prepositus noster amministrat, de aliis autem nichil. Et hoc stipendium dividunt inter se sacerdotes etc., qui asscribuntur tabule et meruerint, lector ewangeliorum et lector epistolarum per totum annum.

2. Videantur ergo nunc omnes nominatim, an omnes isti stipendiati, tam [3]) dominorum quam puerorum, deserviant suis prebendis aut beneficiis secundum consuetudinem et statuta ecclesie. Hoc est si omnes compleverint primam residenciam — scilicet annalem si fuerit canonicus, si prelatus 15 dierum — et deinde secundam residenciam, que est majoris partis anni, tam in prelatis quam canonicis saltem, conjunctim vel divisim, ante Remigii, id est ante finem illius anni, de quo fit divisio aut sparingia.

3. Videndum est eciam, an sit aliquis de illis triginta supplementatis, qui adhuc non est capax supplementi, sicut non emancipatus aut quia adhuc non fecit actum suum in choro ante Remigii in anno precedenti etc. Omnes taliter deficientes veniunt ad sparingiam, inter solos capitulares dividendam, cum tali qualitate et quantitate prebende, sicut haberent si residerent [4]), et hoc post quadriennium [5]) anno inchoante Remigii, quia duos primos annos gracie habet mortuus — in quantum mortuus compleverat primam residenciam et secundam, scilicet majoris partis anni tunc currentis vel proximo preteriti; alias non habebit annos gracie, sed intrabit sparingiam [6]), — et alios duos annos [7]) fabrica

---

1) Met de hand van Wouter Brock staat op den kant hierbij: „Hec sparingia inventa est post annum 1402 sub preposito Montfoort. Nam ad ea usque tempora prepositus fructus prepositure omnes tam canonicorum quam officiatorum non residentium sibi reservabat etc. Prima sparingia prepositure pro capitulo fuit de anno 1403."

2) HS. B voegt bij: „sive altaris."

3) HS. B lascht hier in: „stipendiis."

4) HS. B: „deservirent."

5) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

6) Deze geheele tusschenzin („in quantum-sparingiam") is in het HS. later onder aan de bladzijde bijgeschreven en van daar bij vergissing in HS. B (en in alle latere handschriften) opgenomen als afzonderlijke § 5.

7) HS. „tercium annum", veranderd in: alios duos annos. HS. B: „duos sequentes."

Digitized by Google

seu prebenda defunctorum [1]), si per mortem vacaverit; sed si vacaret per resignacionem aut permutacionem, tunc omnes quatuor [2]) primos annos haberet prebenda defunctorum [1]), anno inchoante Remigii, salva semper constitucione *Suscepti regiminis*, cui nec derogare volumus nec debemus. Hoc intelligo sic: si resederit successor, tunc participabit ad medietatem cum mortuo aut cum prebenda defunctorum [1]).

4. Si in aliquibus istis supratactis dubitatur, videlicet de nominibus dominorum vel de die et anno admissionis ad prebendam vel ad residenciam sive ad supplementum aut ad actum in choro etc., tunc habeat recursum ad notarium nostrum et ad ejus protocollum, qui vos in omnibus istis certificabit [3]). Et si dubitatur de secunda residencia, scilicet an resedit per majorem partem anni aut non, hoc videbitur in cedula, ubi scribunt: *Exivit et intravit.* Istis omnibus sic visis et examinatis cito patebit, qui venient ad sparingiam.

5. Item si quis canonicorum se absentat a civitate [4]) sine licencia decani, nichil omnino capit, sed suspensus est usque ad satisfactionem. Et si talis decedere vel mori contigerit in absencia, non habet annos gracie, sed veniet ad sparingiam duobus primis annis, quia semper tercium annum [5]) recipit fabrica ac [6]) prebenda defunctorum. Nunc et quartum annum ex ordinacione capituli et innovacione antiqui statuti in Libro camere [7]).

6. *De anno resignacionis aut decessus.* — Item si aliquis canonicorum decederet aut resignaret prebendam suam, antequam deservivit prebende per majorem partem anni, tunc veniet ad

---

1) HS. B: „defuncti."

2) HS. „tres", veranderd in: quatuor, zooals ook HS. B heeft.

3) „qui vos in omnibus istis certificabit" ontbreekt in HS. B.

4) „a civitate" ontbreekt in HS. B.

5) HS. B: „tertium et quartum annum."

6) „fabrica ac" is in HS. doorgehaald en ontbreekt ook in HS. B.

7) Het onderstreepte is later in het HS. bijgeschreven. — In margine staat met de hand van Wouter Brock: „Liber camere titulo *De officio collectoris prebendarum ad fabricam decedentium* habet, quod quatuor primi anni veniunt ad fabricam." (Wstinc, Rechtsboek. XLII 1.) — HS. B laat hier volgen een nieuw artikel: „Item anno 4" Lucie fuit conclusum per capitulum, quod iste, qui non vivit tempore divisionis sparingie, nichil capit, licet deservierit prebende in anno, sicut domini Ysbrandi, qui mortuus fuit in mense Decembri et non fuit capax sparingie, que fuit divisa Lucie." In margine staat daarbij met latere hand: „Non observatur, quia sparingia jam dividitur ut corpus prebende, scilicet pro illis, qui supervixerunt et resederunt pro majore parte anni."

Digitized by Google

sparingiam illo anno dumtaxat, et sibi tunc distrahentur dies et mensurnales pro diebus et mensibus, quibus supervixit aut resedit; et eciam pro successore suo, si dederit se ad residenciam. Et iste annus usque Remigii non erit de numero illorum quatuor [1]) primorum annorum, scilicet gracie aut prebende defunctorum. Et quia successor, residens post quadriennium [2]) a die admissionis sue ad prebendam vel eciam ad supplementum, est plenus, sic pro diebus, quibus successor [3]) fuerat plenus post quadriennium [2]), subtrahentur prebende defunctorum, scilicet de quarto [4]) anno, dies et mensurnales usque Remigii exclusive pro eodem successore residenti; alias non, quia si successor non resederit, tunc nichil subtrahetur prebende defunctorum. Sic seniores dixerunt, de consuetudine longo tempore esse observatum, ut eciam in antiquis registris seu sparingiis repertum est [5]).

7. *De foranea prebenda.* — Item si aliquis canonicorum nostrorum post quadriennium [2]), qui primam complevit residenciam, voluerit de licencia decani se longo tempore absentare, talis habet foraneam suam, hoc est si petit [6]); que valet [7]) in toto annuatim: primo a preposito nostro 9 modios siliginis cum dimidio scepel et 16 modios havene. Et habet integram porcionem in prima divisione principalis bonorum divisorum; unde ista foranea subtrahetur prebende ejus intrantis sparingiam.

8. Item si aliquis canonicorum nostrorum non resederit per majorem partem anni, saltem conjunctim vel divisim, sed interscisis temporibus vel diebus exierit vel intraverit [8]), tunc pro diebus et mensibus, quibus fuerat presens, subtrahentur pro eodem, secundum qualitatem stipendii sui, a prebenda ejus intrantis, sparingia vel prebenda defunctorum [9]).

9. *Dies pleni.* — Item plenus supplementatus habet singulis diebus, quibus est presens, 2 panes triticeos sive duas dicas et

---

1) HS. „trium", veranderd in: quatuor.
2) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.
3) In HS. is „successor" later bijgeschreven.
4) HS. „3°", later veranderd in: 4°.
5) De laatste 9 woorden zijn later bijgeschreven. — Op den kant: „Johannes Colentier, Johannes Elsweert, H. Raescopp, T. Wassanar, Petrus Mylet."
6) In HS. is „hoc est si petit" later bijgeschreven.
7) HS. B: „videlicet."
8) „vel intraverit" ontbreekt in HS. B.
9) „vel prebenda defunctorum" is later bijgeschreven.

Digitized by Google

unum panem siligineum sive unam dicam, quia 40 panes sive dice [1]) faciunt unum modium [2]).

10. *Dies medii.* — Item medius simpliciter habet quolibet die, quo [3]) presens fuerit, unum panem triticeum et dimidium panem siligineum. Accipitur hec dica et panis pro eodem, quia dica sive panis est 40ª pars modii [4]).

11. *Dies pleni non supplementati.* — Item plenus post triennium [5]) non supplementatus habet quolibet die, quo presens fuerit, unum panem triticeum et unum siligineum [6]).

12. *Dies quartarii.* — Item medius sive quartarius habet singulis diebus, quibus presens fuerit, dimidium panem triticeum et dimidium siligineum [7]).

13. *Quando accipitur mensurnale.* — Item qui presens est in principio mensis per tres dies et dixerit se velle residere per mensem, talis capit denarios mensurnales illius mensis; taliter habetur in Libro camere in tytulo *De annis expectandis* [8]).

14 [9]). Nota quod nemini datur aliqua absencia infra quadriennium [10]), quamvis eciam studens fuerit et primam compleverit residenciam; quia mortuus habet duos annos gracie integre et tercium annum fabrica et quartum [11]) similiter, nisi successor residens fuerit in civitate: tunc participabit ad medietatem cum predecessore suo, alias non, ut in capitulo *De tribus annis expectandis* folio XLIX, LIII [12]).

IX. Prepositura tam de mensurnalibus quam in servicio.

1. *Plenus supplementatus.* — Stipendium domini sive pleni supplementati habet primo a preposito nostro in mensurnalibus

---

1) „sive dice" ontbreekt in HS. B.

2) HS. B. voegt hier bij: „et tres stopos cervisie juxta Librum camere." (Wstinc, Rechtsboek. LXXVIII 3.)

3) HS. „qua."

4) HS. E voegt hier bij: „et 3 stopum cervisie, ut supra."

5) HS. B: „quadriennium."

6) HS. E voegt hier bij: „et tres stopos cervisie."

7) HS. E voegt hier bij: „et unum stopum cum dimidio cervisie."

8) Wstinc, Rechtsboek. LXXVIII 15.

9) Dit geheele art. is in HS. later bijgeschreven.

10) HS. „triennium," later veranderd in: quadriennium.

11) In HS. is „et quartum" later bijgevoegd.

12) Wstinc, Rechtsboek. LXXVIII 32? — HS. B heeft dit artikel aldus: „Item nulli datur aliqua absentia, sive causa studii sive etiam foranea, infra quadriennium, quia fructus cedunt fabrice aut mortuo; sed tantum successori, si resederit, ut in titulo *De tribus annis exspectandis* folio XLIX, LIII."

Digitized by Google

de mense Octobri et octo mensibus sequentibus quolibet mense 13 solidos 4 denarios bonorum veterum, et quolibet trium mensium residuorum 9 solidos 4 denarios bonorum veterum: facit simul in mensurnalibus pro pleno supplementato [1]) de toto anno 7 libras 8 solidos bonorum veterum, qualibet libra computata pro duobus florenis [2]) de Florencia, quos saluciis comparamus, facit etc.

Et habet in servicio 18 modios tritici et unum scepel sive 10 panes triticeos; 9 modios siliginis cum dimidio scepel sive cum quinque panibus siligineis; et 24 modios havene cum tercia parte modii sive 12 amas cervisie et terciam partem unius ame, faciunt etc.

2. *Medius simpliciter.* — Successor istius pleni [3]) tribus [4]) primis annis dicitur vel nuncupatur medius simpliciter, qui succedit ad medietatem sui predecessoris. Unde habet primo in mensurnalibus de mense Octobri et octo mensibus sequentibus, quolibet mense 6 solidos 8 denarios bonorum veterum, et quolibet trium ultimorum mensium 4 solidos 8 denarios bonorum veterum: facit simul de toto anno 3 libras 14 solidos bonorum veterum [5]) ut supra. Et habet iste medius tribus [6]) primis annis in servicio 9 modios tritici cum dimidio scepel, $4^1/_2$ modios siliginis cum $2^1/_2$ dicis sive panibus siligineis, et 12 modios havene cum sexta parte modii.

3. *Plenus non supplementatus.* — Stipendium vero pueri sive pleni non supplementati post triennium [7]) habet a preposito primis novem mensibus, scilicet de mense Octobri cum octo sequentibus, quolibet mense 9 solidos et 3 denarios bonorum veterum, et quolibet residuorum trium mensium 7 solidos bonorum veterum: facit simul pro pleno post triennium [7]) non supplementato in mensurnalibus in toto anno 5 libras 4 solidos 3 denarios bonorum veterum, ut supra [8]). Et habet in servicio plenus non supplementatus annuatim 9 modios tritici cum dimidio scepel, 9 modios siliginis cum dimidio scepel, 24 modios havene cum tercia parte modii: facit etc.

4. *Medius vel quartarius.* — Successor istius pleni non sup-

---

1) „supplementato" ontbreekt in HS. B.
2) HS. B: „ducatis."
3) In HS. „residens," later veranderd in: „pleni."
4) HS. B: „quatuor."
5) „veterum" ontbreekt in HS. B.
6) HS. B: „quatuor."
7) HS. B: „quadriennium."
8) „ut supra" ontbreekt in HS. B.

Digitized by Google

plementati quatuor [1]) primis annis dicitur communiter quartarius, qui eciam succedit ad medietatem sui predecessoris. Unde habet a preposito in mensurnalibus primis novem mensibus, quolibet mense 4 solidos $7^1/_2$ denarios bonorum veterum [2]), et quolibet trium ultimorum mensium 3 solidos 6 denarios bonorum veterum [2]); sic facit pro eodem in toto anno 2 libras 12 solidos $1^1/_2$ denarium bonorum veterum [2]). Et habet in servicio quatuor [1]) primis annis 4 modios tritici cum dimidio et $2^1/_2$ dicas, $4^1/_2$ modios siliginis cum $2^1/_2$ dicis, et 12 modios havene cum sexta parte modii: facit ut supra [3]).

5. *De supplemento.* — Supplementum valet in denariis mensurnalibus 2 libras 3 solidos 9 denarios bonorum veterum, ut supra [4]). Et in servicio valet dimidium triticum vel [5]) 9 modios tritici cum dimidio scepel: facit etc.

X. De modo taxandi servicium seu frumenta singulis annis.

1. *Taxacio frumentorum.* — Videatur primo taxacio tritici secundum quod jurati [6]) taxarunt ipsum triticum singulis mensibus, qui 12 menses reducuntur ad unam summam sive massam, que summa tunc iterum dividitur in 12 partes, et illa 12^a pars est et manet [7]) taxacio tritici [8]).

Simili modo de syligine et havena, unde eciam primo reducuntur 12 menses ad unam summam, que summa iterum dividitur in duodecim partes; et illa 12^a pars habebitur pro taxacione siliginis vel eciam havene. Et talem taxacionem frumentorum solvet nobis socius prepositi, pro quolibet modio etc., post finem anni, scilicet post Remigii [9]).

2 [10]). Cloestergoet, dats te weten die alrebeste weyt, dye opp

---

1) HS. „tribus," veranderd in: quatuor.

2) „veterum" ontbreekt in HS. B.

3) „facit ut supra" ontbreekt in HS. B.

4) „ut supra" ontbreekt in HS. B.

5) „dimidium triticum vel" ontbreekt in HS. B.

6) HS. B: „jurati civitatis."

7) HS. B: „pars que remanet est."

8) HS. B lascht hier in eene nieuwe alinea: „Similiter si in mense sunt quinque Sabbata aut quatuor. Si quinque, reducuntur ad unam massam, et tunc quinta pars masse est taxatio mensis. Si sunt quatuor Sabbata, similiter reducuntur ad unam massam, et quarta pars est taxatio mensis."

9) HS. B heeft in plaats van deze alinea het volgende: „Simili modo de syligine et havena, reducendo menses 12 ad massam, et tunc duodecima pars ut supra est taxatio",

10) Dit geheele art. is in HS. later bijgeschreven.

Digitized by Google

dye marckt vercofft wert, ende eenen cromstart daeropp off meer, alsoe dat men 40 korff weyts uwet een mud backen mach. Dessgelijken den alrebesten rogh, ende eenen halven Vleems daer boven opp. Ende dye alrebeste haver, dat men van 2 mud haveren brouwen mach een aem goet dyck byer.

Alduss sullen dy twe gesworen alle marcktdaech onser kercken notario ende dye grote camerer dat geset ende valuasy van den korn overleveren primo Sabbato in mense Septembri; daer ons Doemproest gesell ons schuldych is onsen dijnst na te betalen in fine anni [1]).

3 [2]). Item 10 emmer sive urne faciunt unam amam cervisie, que ama valet 2 modios havene; sic facit ergo een emmer vel una urna decimam partem unius ame, sive quintam partem unius modii havene in valore. Item 12 stopi faciunt unam urnam [3]); item 20 stopen faciunt sextam partem unius ame et terciam partem unius modii havene. Intelligitur de stopis minimis, qui centum et viginti perficiunt amam. Et 60 stopi valent [4]) modium havene; item 4 stoep faciunt decimam quintam partem modii havene. Exemplum ut [5]), quando modius havene valet 12 cromstert, tunc 4 stopi valent vel faciunt 4 wyt 3 doitken. Competit cuilibet plene prebende 12 amas et 20 stoepp, que valent 24 modios havene cum tercia parte modii [6]).

4. *Item ministrat prepositus et archidiaconus preter quadraginta unum stipendia, videlicet dominorum, puerorum et nostre Domine, duodecim officiatis sive ministris* 25 *modios tritici et quinque panes,* 72 *modios siliginis,* 3 *scepel et* 116 *modios havene cum uno emmer, hoc est quinta parte modii, et* 23 *libras* 12 *solidos* 6 *denarios bonorum veterum, simul cum denariis convivii.*

Item ministrat choralibus ad mandatum pauperum. Item exactori festa violancium [7]).

---

1) In plaats van dit artikel heeft HS. B het volgende: „*Cloestergoet* est melius frumentum, quod reperiatur in foro et ultra addendo medium stuferum, adeo quod ex modio fiant quadraginta dice. Et majori camerario habent jurati singulis ebdomadis consignare mercatum. Et secundum hoc in primo Sabbato Septembris habet socius prepositi dominis satisfacere."

2) Dit geheele art. is in HS. later bijgeschreven.

3) HS. B lascht hier in: „sive emmer."

4) HS. „faciunt," later veranderd in: valent,

5) HS. B: „unde."

6) HS. B heeft in plaats van den laatsten volzin het volgende: „Item cuilibet plene prebende competunt 20 ame et 20 stopi cervisie, que valent 24 modios havene cum tertia parte modii."

7) Dit geheele artikel, in HS. door Adr. Ram bijgeschreven, ontbreekt in HS. B.

Digitized by Google

XI. Informacio concludendi divisionem seu computacionem bonorum divisorum.

1. *Forma divisionis.* — In computacione seu conclusione bonorum divisorum fiunt due integre divisiones. Prima in receptis restanciarum, que primo dividuntur inter quadraginta personas equaliter. Deinde fit divisio restanciarum hoc modo: Anno tali etc. Capaces: non capitulares in restanciis, scilicet archidiaconus noster, imperator [1]), dormitorii etc., pleni et medii, si sint. Tunc scribitur summa, quantum facit pro illis capacibus. Quo facto scribuntur venientes ad sparingiam in receptis restanciarum, sicut non residentes hoc anno etc. [2]), pleni et medii, si sint. Et scribitur summa omnium illorum, qui veniunt ad sparingiam, que subdividitur inter solos capitulares participantes. Qui capitulares nominatim tunc scribuntur, et additur: Competit cuilibet pleno capitulari ex sparingia tantum, et medio tantum, si sint. Et tunc superadditur ex prima divisione restanciarum, pro quolibet scilicet 40mam partem. Et scribitur tunc sic: Facit pro quolibet capitulari simul, tam ex prima divisione quam secunda restanciarum, tot libras etc. Et in fine scribuntur medii capitulares per se, quia, licet in sparingia sunt medii, sunt tamen pleni in prima divisione, quia canonici post quadriennium [3]), anno inchoante Remigii, *semper in bonis divisis sunt pleni inter* 40 [4]). Omnia ista clare patebunt intuenti unam antiquam divisionem, saltem bene formatam.

Simili modo et eodem ordine fit adhuc una integra divisio in principali bonorum divisorum, sicut in receptis restanciarum ut supra. Hoc adjecto, quod in principali interponitur prebenda defunctorum [5]) post nomina dominorum non capitularium participancium in principali, scilicet nomina eorum, qui hoc eodem anno in sparingia prepositure venerunt ad prebendam defunctorum. Illi participabunt hic, scilicet in principali bonorum divisorum, in prima divisione dumtaxat.

Attendat diligenter, quod in omni divisione faciat mensionem

---

1) Dit woord is in HS. B later veranderd in: „imperiales."

2) HS. B: „residentes, si sunt."

3) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

4) De laatste 8 woorden ontbreken in het HS. en zijn in HS. B later bijgeschreven, nadat eene eerste bijvoeging onleesbaar was gemaakt.

5) HS. B heeft: „prebenda defuncti."

Digitized by Google

omnium 40 stipendiatorum, et omnium nomina includuntur in divisione, scilicet ut nominantur inter participantes non capitulares, aut in numero veniencium ad sparingiam aut in numero dominorum capitularium, ita ut nullus omittatur; alias cito deficeret aut erraret, quia sunt quadraginta plena stipendia post quadriennium [1]).

2. Nota quod in bonis divisis omnes sunt pleni post quadriennium [1]), anno semper inchoante Remigii, in prima divisione principalis; et anno sequenti similiter plenus in prima divisione restanciarum, et in secunda divisione, scilicet sparingie, manebit medius capitularis, quousque fuerit capax supplementi.

3. Item nullus participat in vel [2]) de restanciis, quin prius participavit anno precedenti in principali; extunc anno immediate sequenti participabit in restanciis cum tali quantitate [3]), sicut participavit anno precedenti in principali.

4. Nota quod mortui, habentes annos gracie, et prebenda defunctorum non participant de restanciis, sed participant in principali in prima divisione cum ea integritate sicut habuerunt in vita. Quod est verum, si non habuerint successores residentes; sed si resederint, successores secundum constitucionem *Suscepti regiminis* tunc participabunt cum mortuo aut cum prebenda defunctorum ad medietatem semper quatuor [4]) primis annis, sicut predecessores habuerunt in vita. Depost efficiuntur pleni in prima divisione, licet eciam non habuerint supplementa; quia supplementum nichil superaddit in bonis divisis in prima divisione tam principalis quam restanciarum.

5. Item prebenda foranea eciam participat in principali bonorum divisorum in prima divisione dumtaxat, id est in 40ª parte, pro pleno; quia post quadriennium [1]) canonicus [5]) *semper est plenus* [6]).

XII. Informacio concludendi divisionem majoris camere singulis annis.

1. Nota primo quod ex diutina observancia prima divisio tam principalis quam restanciarum in singulis officiis fit inter quadraginta personas. Tamen intellexi ab aliquibus, quod deberet fieri inter 35 personas dumtaxat; racio: quia sunt nisi triginta

1) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.
2) HS. B: „ibi" (in plaats van: „in vel").
3) HS. B: „qualitate."
4) HS. „tribus," veranderd in: quatuor.
5) De laatste 6 woorden zijn in het HS. later bijgeschreven.
6) De laatste 3 woorden komen alleen voor in HS. E.

Digitized by Google

stipendia dominorum supplementatorum et decem puerorum, que dicuntur medie prebende; sic ille decem puerorum equipararentur nisi quinque dominorum etc. [1]). Deinde scribuntur capaces non capitulares in receptis restanciarum: primo pleni, secundo medii, tercio quartarii, si sunt. Tunc: Summa pro omnibus istis participantibus, qua summa subtracta a totali summa receptorum restanciarum [2]), que fuit etc.; id totum, quod tunc superest, subdividitur inter solos capitulares; et scribuntur nomina capitularium etc. Simili modo fit secunda divisio, scilicet in principali majoris camere; et scribuntur primo capaces non capitulares in principali: pleni, medii, quartarii, si sunt. Tunc additur hic in principali dumtaxat prebenda defunctorum cum illis eisdem personis, que ponuntur in sparingia prepositure ac eciam in principali bonorum divisorum. Deinde ponitur: Summa pro omnibus istis suprascriptis etc., qua subtracta a summa omnium receptorum in principali dividenda, que fuit etc., manet summa dividenda inter tot capitulares subsequentes [3]); unde competit cuilibet tantum. Extunc scribuntur negligencie dominorum [4]) participancium: tantum, necnon prebende defunctorum, facit: summa negligenciarum tantum, qua divisa inter tot capitulares, competit cuilibet tantum. Item si fuerint dies aliquorum dominorum, illi subtrahentur a summa negligenciarum; quo facto scribuntur nomina dominorum capitularium in principali pleni e(t) medii. Omnia ista patebunt ad oculum intuenti unam divisionem majoris camere bene formatam.

XIII. Hec sunt negligencie dominorum, scilicet Enghe, Harwarden et denarii convivii.

1. 10 *Novembris*. — Qui non est presens in vigilia Obitus beati Martini et per totam octavam ipsius in civitate Trajectensi, si talis est plenus supplementatus, negligit 3 libras 15 solidos; si est medius sive plenus, non tamen supplementatus, negligit 37 solidos 6 denarios.

2. 21 *Februarii*. — Qui non est presens vel residens in civitate Trajectensi in vigilia sancti Petri ad Cathedram et per

---

1) In het HS. is deze geheele volzin „Tamen intellexi — dominorum etc." doorgehaald; zij komt in HS. B niet voor.

2) „restanciarum" ontbreekt in HS. B.

3) HS. B lascht hier in: „tantum etc."

4) HS. B: „nomina dominorum negligentium."

Digitized by Google

totam octavam ejus [1]), negligit totidem ut Martini, secundum quantitatem stipendii sui.

3. 24 *Marcii.* — Qui non est presens in vigilia Annunciacionis beate Marie usque secundum completorium, si est plenus, negligit 15 solidos; si est medius, negligit 7 solidos 6 denarios; si est quartarius, 3 solidos 9 denarios.

4. 7 *Septembris.* — Qui non est presens in vigilia Nativitatis beate Marie usque secundum completorium, simili modo negligit ut in Annunciacione, secundum quantitatem stipendii sui, ut supra.

XIV. Isti sunt dies stipendiorum in majori camera.

1. *Dies pleni supplementati.* — Qui est plenus supplementatus habet omni die, quo presens fuerit, a capitulo nostro ex majori camera unum grossum, id est 1 solidum [2]).

2. *Dies medii.* — Qui est medius sive plenus non supplementatus, habet [3]) omni die dimidium grossum, facit 6 denarios, ex majori camera [4]).

3. *Dies quartarii.* — Qui est quartarius, habet omni die, quo presens fuerit [5]), ex majori camera 3 denarios.

4. Nota quod tales dies dantur illis solum, qui non participant integraliter secundum qualitatem et quantitatem stipendii sui, sicuti illi qui non resederunt per majorem partem anni. Et quando crescunt in stipendiis, tunc eciam crescunt in diebus, sicut quando medius vel plenus non supplementatus efficitur capax supplementi, eciam residens per majorem partem anni; tunc sibi de tot diebus duplicabuntur dies et subtrahentur summe negligenciarum.

5. Item in ista divisione majoris camere [6]) canonici eciam post quadriennium [7]) manent et sunt nisi medii, quamdiu non sunt capaces supplementi; et semper succedunt in tribus [8]) primis annis ad [9]) medietatem sui predecessoris, ut supra.

---

1) HS. B: „et in octava ejus."

2) HS. B: „unum solidum sive grossum."

3) „sive plenus non supplementatus habet" ontbreekt in HS. B (doch komt voor in HS. E).

4) „ex majori camera" ontbreekt in HS. B.

5) „quo presens fuerit" ontbreekt in HS. B.

6) „majoris camere" ontbreekt in HS. B.

7) HS. „triennium", veranderd in: quadriennium.

8) HS. B: „quatuor."

9) HS. B: „secundum."

Digitized by Google

6. Item mortui, qui scilicet habent annos gracie, participant duobus primis annis, anno inchoante Remigii, in principali dumtaxat in prima divisione majoris camere; deinde prebenda defunctorum habet tercium annum et quartum [1]). Sed si vacat vel vacavit prebenda per resignacionem ex causa permutacionis [2]), tunc prebenda defunctorum capit omnes quatuor [3]) primos annos integraliter; hoc est cum ea integritate, sicut predecessor habuit in vita, *hoc est porcionem suam inter* 40 [4]). Quod est verum, si successor non resederit; si autem resederit successor, participabit [5]) cum mortuo aut cum prebenda defunctorum semper ad medietatem, que medietas subtrahitur mortuo aut prebende defunctorum quatuor [6]) primis annis.

7. Nota quod canonici scholares sive studentes, eciam non capitulares, participant hic in majori camera in prima divisione in principali dumtaxat, et nichil in bonis divisis. Sed studentes capitulares participant hic in majori camera et eciam in bonis divisis in utraque divisione et subdivisione, tam restanciarum quam principalis, acsi personaliter in capitulo residerent, juxta novum statutum et privilegium studencium.

XV [7]).

1. Plenus supplementatus habet:

quolibet novem primorum mensium 13 solidos 4 denarios bonorum veterum

et quolibet trium ultimorum mensium 9 solidos 4 denarios, facit: 7 libras 8 solidos

et in servitio quolibet die duos panes sive dicas tritici, facit . . . . . 18 modios tritici 1 scepel

et in siligine quolibet die unum panem seu dicam, facit . . . . . 9 modios $^1/_2$ scepel

et in havena. . . . . $24^1/_3$ modios.

---

1) HS. „tantum", veranderd in: et quartum. HS. B heeft: „tertium et quartum annos."

2) HS. „aut permutacionem", veranderd in: ex causa permutacionis. HS. B: „per resignationem sive ex causa permutationis."

3) HS. „tres", veranderd in: quatuor.

4) In HS. is „hoc est — inter 40" later bovengeschreven; het ontbreekt in HS. B.

5) HS. B: „sed si resederit, participabit."

6) HS. „tribus", veranderd in: quatuor.

7) Het hier volgende komt in het HS. niet voor, doch staat afzonderlijk op de achterste bladzijde van HS. B.

Digitized by Google

2. Plenus non supplementatus habet:
quolibet 9 primorum mensium . . 9 solidos 3 denarios bonorum
et quolibet ultimorum . . . . . 7 solidos bonorum, facit simul: 5 libras 4 solidos 3 denarios.

In servitio habet quolibet die unum panem seu dicam tritici. . . . . 9 modios $^1/_2$ scepel
et in siligine quolibet die unum panem. . . . . 9 modios $^1/_2$ scepel
et in havena. . . . . $24^1/_3$ modios.

3. Medius simpliciter habet:
in mensurnalibus quolibet 9 primorum mensium . . . . . 6 solidos 8 denarios
et quolibet trium ultimorum . . . 4 solidos 8 denarios, facit: 3 libras 14 solidos.

Item in servitio quolibet die unum panem tritici . . , ... 9 modios $^1/_2$ scepel
et in siligine quolibet die dimidium panem. . . . . $4^1/_2$ modios 5 panes
item in havena. . . . . $12^1/_6$ modios.

4. Medius non supplementatus seu quartarius habet:
quolibet 9 primorum mensium . . 4 solidos 7 denarios 1 obolum.
et quolibet trium ultimorum . . . 3 solidos 6 denarios, facit: 2 libras 12 solidos $1^1/_2$ denarios.

In servitio quolibet die medium panem tritici . . . . . $4^1/_2$ modios $2^1/_2$ panes,
in siligine quolibet die medium panem. . . . . $4^1/_2$ modios $2^1/_2$ panes,
in havena. . . . . $12^1/_6$ modios.

5. Item supplementum in mensurnalibus est . . . . . 2 libre 3 solidi 9 denarii.
Item supplementum in servitio est . 9 modii tritici $^1/_2$ scepel.
Tanto minus habet plenus non supplementatus quam supplementatus, ut est scriptum supra.

6. Nota quando aliquis plenus non supplementatus efficitur capax supplementi in aliquo mensium ante primam diem mensis, tunc ipse recipit quolibet

Digitized by Google

9 primorum mensium, in quo prima die mensis fuit capax, plus quam solebat	4 solidos 1 denarium 1 obolum.
et quolibet trium ultimorum . . .	2 solidos 4 denarios.
Item quando medius simpliciter efficitur plenus non supplementatus, tunc habet quolibet 9 primorum mensium plus quam ante solebat.	2 solidos 7 denarios
et quolibet trium ultimorum . . .	2 solidos 4 denarios.
Item quando quartarius efficitur plenus non supplementatus, tunc habet quolibet 9 primorum mensium plus quam ante	4 solidos 7 denarios 1 obolum.
et quolibet trium ultimorum . . .	3 solidos 6 denarios.
Item quando quartarius efficitur medius simpliciter, prout sunt et manent duo prebendati imperiales, tunc habet quolibet 9 primorum mensium plus quam ante	2 solidos 1 obolum.
et quolibet trium ultimorum . . .	14 denarios.

817163 Digitized by Google

Digitized by Google

III. DE TALMUD
VAN WOUTER BROCK.
(Omstreeks 1575.)

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEIDING.

De naam van Wouter Brock, den bewerker van het hierachter gedrukte tractaat, mag aan niemand onbekend blijven, die zich over de geschiedenis van den Utrechtschen Dom in bijzonderheden wenscht te onderrichten. Typische vertegenwoordiger van het middeleeuwsche klerkenras, dat met hem uitstierf in dezen kring, beloont deze onvermoeide navorscher de moeite der kennismaking steeds.

Wouter Brock was opgeleid in de school der familie Beyer, wier leden gedurende de 16e eeuw hun leven sleten in de Utrechtsche rechtspraktijk en zich meestal tegelijk in den dienst van bisschop en officiaal eene prebende in een der Utrechtsche kapittelen wisten te veroveren. Hij was de dienaar van Jan Beyer, kanunnik ten Dom († 9 September 1566), en met de papieren van zijn meester schijnt hij ook diens ervaring in de praktijk geërfd te hebben. Zelf breidde deze ijverige zoeker zijne kennis der Utrechtsche oudheid nog voortdurend uit; steeds verder studeerde hij en niet moede werd hij de achterzijden van alle beschrevene stukjes papier, die hem ter hand kwamen, vol te krabbelen met aanteekeningen van zijne mikroskopische doch duidelijke hand. Alles, wat oud was, trok hem aan: historische gebeurtenissen even goed als oude rechtsgewoonten en onbeduidende bijzonderheden der praktijk. Zoo werd hij de man, dien de kanunniken van den Dom behoefden, als zij zich rekenschap wilden geven van de ingewikkelde inrichting van hun kapittel, dat leefde naar oude gewoonten en zich krampachtig vasthield aan antecedenten, — de onmisbare man, die alleen den weg wist te vinden in den doolhof van tegenstrijdige besluiten en exceptiën, waarin ieder ander verdwaalde. Den 5 December 1561 nam het kapittel hem dan ook, als „callens divisionem sparingie et aliarum computacionum", in zijn

Digitized by Google

dienst, om als computator de ingewikkelde verdeelingen van de saldo's der rekeningen tusschen de rechthebbende kanunniken tot stand te brengen [1]). Men opende hem het uitzicht op de eerste openvallende vicarie, die ter begeving van het kapittel zou staan, en gewis dacht hij zoodoende de eerste sport te betreden van den ladder, die scheen te leiden naar de hoogere waardigheden, waarop zijne uitgebreide kennis hem het uitzicht opende. Doch hij bedroog zich: was het de veldwinnende hervorming en de nieuwe tijdgeest, aan een man als Brock natuurlijk niet gunstig, die hem den weg versperden? Wij weten het niet. Doch hoe het zij, op 13 September 1583 was hij, hoewel altijd in blakende gunst bij zijn kapittel, nog niet verder dan in 1561: nog steeds was hij slechts vicaris. Een schrale troost zal het hem geweest zijn, dat het kapittel hem, toen het hem op dezen dag op nieuw aannam voor het maken der jaarlijksche divisiën en subdivisiën volgens de statuten en costumen der kerk, complimenteerde over zijne „goede scientie ende vervarentheyt van alle der kercke statuten, costumen, gerichticheyden ende privelegiën". Beteren troost zal hij allicht gevonden hebben in de jaarrente van 100 Carolusguldens uit de inkomsten der kerkfabriek, die hem tegelijk levenslang verzekerd werd, ook wanneer ziekte hem in het uitoefenen zijner ambtsfunctiën verhinderde [2]). Want zoo had hij althans verkregen datgene, wat meer dan iets anders destijds een kanonikaat aantrekkelijk maakte: een vast jaarlijksch inkomen, waarvoor men zich weinig behoefde in te spannen en dat dus de gelegenheid liet, den tijd te wijden aan het verkrijgen van wat des bezitters hart het meest begeerde: geld en goed, roem en eer, geleerdheid en kennis, of wel rust en genot. Het laatste was zeker niet het deel, dat Wouter Brock voor zich uitkoos. Nog meer dan het vierde eener eeuw heeft hij genoten van zijne vicarie en van zijn jaargeld, zonder financieele zorgen, maar toch stellig niet in rustige rust: altoos werkende, altoos schrijvende, totdat de dood hem in 1610 of 1611 wegnam.

Wij hebben vroeger gezien, dat Brock, denkelijk kort na zijne aanstelling als computator van het kapittel in het laatst van 1561, den ouden Talmud van Gerlach van der Donck overschreef en met tal van aanteekeningen vermeerderde. Maar zoo

---

1) Resol. Domkapittel 5 Dec. 1561.

2) Zie het contract op de rugzijde van een charter van het Domkapittel van 17 Augustus 1462.

Digitized by Google

groot was zijn rustelooze ijver in het verzamelen van alles, wat kon strekken om het reeds eene eeuw oude tractaat toe te lichten en te brengen op de hoogte van zijn tijd, dat al spoedig het afschrift van het korte opstel door de tallooze bijvoegingen onleesbaar en onbruikbaar was geworden. Kort en goed besloot hij dus, het kostbare document, dat hij blijkbaar dagelijks noodig had, met al zijne toevoegselen in het net te schrijven; niet meer dan natuurlijk was het, dat hij er tegelijk toe kwam, het gebrekkig geredigeerde stuk, door de tallooze bijvoegselen bovendien topzwaar geworden, op nieuw in te deelen en te redigeeren.

Het resultaat van zijn werk geef ik hierbij in het licht. Het vult slechts 10 bladen folio papier; het handschrift (dat verder alleen eenige schutbladen bevat, gedeeltelijk aan oude rekeningen en inventarissen ontleend, en natuurlijk door den onvermoeiden auteur weder grootendeels met allerlei notities volgekrabbeld) is ingenaaid in een eenvoudigen perkamenten omslag. De tien bladen hebben eene breede witte marge, waarop bij de meeste artikelen dadelijk de bewijsplaatsen zijn aangeteekend, maar die verder door Brock grootendeels zijn volgekrabbeld met vermeerderingen en aanteekeningen. Op de witte randen onderaan de bladzijden zijn deze aanteekeningen voortgezet, die ten slotte hare toevlucht weder vinden op kleine losse papiertjes, hier en daar in den rug van het handschrift gestoken. Over den inhoud van het opstel kan de lezer, die den hierachter volgenden tekst raadpleegt, zelf oordeelen.

Op mij rust thans de plicht om aan te toonen, hoe deze tekst ontstaan is. Boven zeide ik, dat hij ontleend is aan Brock's handschrift van den Talmud van Gerlach van der Donck. Ik behoor dit thans te bewijzen en bovendien duidelijk te maken, hoe Brock is te werk gegaan bij zijne omwerking van den ouden, door hem met tallooze aanteekeningen vermeerderden tekst tot een nieuw tractaat.

De taak is gemakkelijk. Ik heb de eerste bladzijde van Brock's exemplaar van den Talmud met al zijne veranderingen en aanteekeningen overgeschreven. Daarbij heb ik aangeteekend, waar de lezer elke paragraaph in het nieuwe tractaat aantreft. En ten slotte heb ik de afwijkingen van Brock's nieuw ingedeelden tekst van den ouden in de noten vermeld. De lezer oordeele nu zelf.

Digitized by Google

TALMUD.

(Collectus post annum 1456, *ut patet de emancipatione canonicorum minorennium.)*

COGNITIO QUALITATIS PREBENDE.

De assequentibus prebendas per mortem et per resignationem sive per privationem.

= Brock I. 1. Omnis canonicus assequitur prebendam pleni supplementati aut pleni non supplementati.

= Brock I. 2. Si predecessor ejus fuit plenus supplementatus, hoc est habens stipendium domini, tunc ejus successor erit medius simpliciter quatuor primis annis, et participabit cum mortuo et prebenda defunctorum ad medietatem *etiam in supplemento* istis quatuor annis [1]). Et hoc *quidem* si in ecclesia nostra *successor* [2]) resederit, secundum constitutionem *Suscepti regiminis*. Alias, *si non in ecclesia nostra resederit* [3]), mortuus recipit duos primos annos gratie integraliter, anno *semper* inchoante Remigii, et alios duos *sequentes* annos *recipit* prebenda defunctorum integraliter.

= Brock II. 1*a*. Et [4]) hec vera, si per mortem assecutus fuerit suam prebendam; sed si assequitur prebendam per resignationem sui predecessoris, tunc omnes quatuor *primos* annos recipit prebenda defunctorum, et

= Brock II. 1*b*. successor resignantis, qui tantum est medius non supplementatus, semper usque quadriennium completum dividit in fabrica.

= Brock II. 1*b*. *Hoc* [5]) *est verum, si resignans aut permutans fuerit capitularis et successor non resederit; sed si successor*

---

1) De 2e Talmud heeft: „istis quatuor primis annis ad medietatem, etiam in supplemento."

2) De 2e Talmud: „si successor in ecclesia nostra resederit."

3) De 2e Talmud: „si in ecclesia nostra non resederit."

4) In plaats van deze alinea had de 2e Talmud aanvankelijk: „Si quis assequatur prebendam per liberam resignationem aut ex causa permutationis, tunc omnes quatuor primos annos recipit prebenda defunctorum, cum qua successor semper (si resederit) dividit, et habet medietatem prebende resignantis."

5) Deze alinea is in den 2en Talmud veel uitvoeriger uitgewerkt; de zin is echter dezelfde.

Digitized by Google

= Brock II. 1b. *resederit, participabit cum prebenda defunctorum illis quatuor annis, et supplementum semper cedit sparingie; si autem non fuerit capitularis resignans, vadit illis quatuor annis tota prebenda ad sparingiam. Ita ab anno 1536 fuit observatum.*

= Brock I. 3. Si autem [1]) predecessor ejus erat plenus non supplementatus, hoc est habens stipendium pueri, tunc successor ejus erit quatuor primis annis medius non supplementatus, et iste [2]) vocatur communi vocabulo quartarius istis quatuor primis annis [3]), et participabit cum mortuo aut cum [4]) prebenda defunctorum [5]) ad medietatem, eodem modo sicut suus [6]) predecessor habuit in vita [7]).

Quando canonicus dicatur plenus non supplementatus.

= Brock III. 1. Istis quatuor annis [8]) sic elapsis [9]), erit plenus, non tamen supplementatus, nisi habuerit ipsum supplementum per quadriennium post diem admissionis ad prebendam *cum supplemento* [10]).

= Brock III. 2a. Et [11]) post quadriennium non refert, an in quatuor primis annis fuerit medius vel quartarius, quia omnes *altero die* post quadriennium sunt pleni.

= Brock III. 2b. *Advertendum* [12]) *est, quod nunc minorennes semper manent in ea qualitate prebende, qua erant primo anno inchoante Remigii, donec quatuor annos fuerint*

---

1) De 2e Talmud laat „autem" weg.

2) De 2e Talmud heeft: „ille."

3) De woorden „istis quatuor primis annis" zijn in het handschrift doorgehaald en ontbreken in den 2en Talmud.

4) De 2e Talmud heeft: „et."

5) De 2e Talmud lascht hier in de woorden: „istis quatuor primis annis," die in dit handschrift even te voren geschrapt waren.

6) De 2e Talmud heeft: „ejus."

7) In den 2en Talmud volgt hier nog eene bijvoeging.

8) De 2e Talmud lascht hier nog een tusschenzin in.

9) De 2e Talmud had aanvankelijk ook: „Istis quatuor annis sic elapsis," doch veranderde dit later: „Effluxis istis quatuor annis."

10) De 2e Talmud heeft: „admissionis ad supplementum."

11) De 2e Talmud zet deze alinea aldus om: „Omnes enim canonici, tam majorennes quam etiam minorennes, altero die post quadriennium sunt pleni non supplementati (que est qualitas prebende pueri), licet quatuor primis annis fuerint medii vel quartarii."

12) Deze alinea is in den 2en Talmud geheel omgewerkt; de zin is echter dezelfde.

Digitized by Google

= Brock III. 2b. *emancipati. Ercklents fuit primus omnium, in quo hec qualitas sic observata fuit anno* 1535.

De voce capitulari.

= Brock IV. 1a. Deinde habebit vocem in capitulo, quod est verum, si ad [1]) biennium ante quadriennium completum [2]) celebraverit actum suum publice et solemniter, scilicet cantando epistolam, evangelium vel missam quisque in suo ordine [3]), et hoc capitulo ad hoc indicto et de licentia capituli [4]).

Quando quis dicatur plenus supplementatus.

= Brock VI. 1a. Licet enim omnis canonicus post quadriennium dicatur plenus, manet tamen medius in presentiis et *emolumentis* capitularibus, donec habuerit supplementum, *id est: sit capax supplementi* [5]). Et si habuerit [6]), adhuc non erit capax *perceptionis* supplementi, nisi quatuor annis elapsis post diem admissionis ad supplementum.

= Brock VI. 1b. Et etiam post actum celebratum solemniter [7]) ad duos annos, tunc anno sequenti, Remigii incipiente, erit capax *perceptionis* supplementi, et non prius.

= Brock VI. 3. *Illud* [8]) *hodie non observatur; satis enim est, si quatuor annos habuerit supplementum, ad hoc ut sit capax supplementi, licet non celebraverit actum suum; sed ut aliquis fiat capitularis, oportet quod duos annos ante celebraverit actum suum. Testatur Henricus Godefridi et Gent.*

---

1) De 2e Talmud heeft „ante", zooals hier ook aanvankelijk stond.

2) De 2e Talmud heeft: „antequam lapsum est predictum quadriennium."

3) De 2e Talmud lascht hier in: „quo promotus est."

4) De 2e Talmud heeft: „et capitulo ad hoc prius indicto et licentia obtenta," met nog eene bijvoeging.

5) De 5 ingelaschte woorden ontbreken in den 2en Talmud.

6) De 2e Talmud lascht hier in: „supplementum."

7) De 2e Talmud lascht hier in: „in choro." De rest van de alinea is daar verwerkt tot een afzonderlijk artikel VI 2, naar aanleiding van de hierna volgende uitgebreide toelichting der bepaling.

8) Deze alinea is in den 2en Talmud tot een afzonderlijk artikel verwerkt, eveneens met beroep op het getuigenis van Henric Govertss. en Fred. van Gent.

Digitized by Google

Niet bij Brock. *Item*[1] *oportet, quod quisque habeat 22 etatis sue annos, antequam erit capax supplementi; et minorennes non acquirunt supplementum, antequam sint emancipati. Bene(?) acquirunt, sed non sunt capaces perceptionis supplementi.*

= Brock VI. 2. *Statutum*[2] *fuit anno* 1490, *quod nemo erit capax perceptionis supplementi, nisi completo biennio post susceptos sacros ordines. Prescriptum statutum fuit practicatum contra dominum Joannem Bochout, et sic tunc observatum; sed non reperitur unquam ante illa tempora, nec postea sic observatum; sed semper sufficiebat quadriennali possessori dicti supplementi celebrasse actum ut supra, et tunc Remigii sequenti erat capax.*

Al genoeg! De lezer is zonder twijfel reeds overtuigd, dat het nieuwe tractaat door Brock ontleend is aan zijn vermeerderd afschrift van den Talmud: de veranderingen van Van der Donck's ouden tekst, die in beiden voorkomen, bewijzen dit overtuigend. En de nieuwe hoofden, die Brock in zijn afschrift van den Talmud later boven de afdeelingen schreef en die wij in zijn nieuw tractaat terugvinden, leveren het bewijs, dat hij met bewustheid het oude tractaat verdeelde in hoofdstukken volgens een nieuw verbeterd systeem, voordat hij het ging verwerken. Op welke wijze hij daarbij verder te werk ging, blijkt reeds uit de medegedeelde eerste bladzijde. Maar naarmate hij verder vorderde, wijkt hij, zoowel in de indeeling als in de redactie van den tekst zelf, steeds meer van zijn voorbeeld af.

Eéne bijzonderheid trekt nog onze aandacht. Bij de meeste artikelen van het nieuwe tractaat vinden wij op den kant verwijzingen naar het *Liber camerae* (niet het hiervoor sub I gedrukte opstel, maar Wstinc's *Rechtsboek van den Dom*, dat het oudere stuk verving en weldra ook zijn naam overnam) en naar verschillende statuten van het kapittel. Moeten wij aannemen, dat Brock Van der Donck's tekst met deze authentieke bescheiden vergeleken en met behulp daarvan omgewerkt heeft? De

---

1) Deze alinea schijnt in den 2en Talmud niet voor te komen; denkelijk was de bepaling intusschen afgeschaft.

2) Geheel hetzelfde als in deze alinea wordt in den 2en Talmud met andere woorden uitvoeriger verhaald.

Digitized by Google

hierboven medegedeelde proeve van zijn werk stelt ons in staat, deze vraag ontkennend te beantwoorden. Immers hoewel het *Liber camerae* bij den tekst van Brock's eerste bladzijde herhaaldelijk aangehaald wordt, is die tekst toch meerendeels letterlijk in de nieuwe redactie overgenomen; er is geen spoor van eenige verandering, die ontleend zou kunnen zijn aan de aangehaalde plaatsen van het *Liber camerae*. De citaten zijn dus slechts bewijsplaatsen voor den ouden tekst van Van der Donck, geene opgaven van bronnen, waaraan Brock zelf in zijn nieuwen tekst iets ontleend heeft [1]).

Wij weten thans, hoe Wouter Brock zijn werk heeft samengesteld uit dat van zijn voorganger; de vraag blijft thans over: *wanneer* heeft hij dat gedaan? Oppervlakkig schijnt die vraag door Brock zelven reeds beantwoord te zijn. Immers hij teekende bij den titel van het tractaat aan, dat hij de gewoonten der Utrechtsche kanunniken had ten papiere gebracht, „prout *nunc anno* 1575 observantur." In 1575 dus moet het tractaat geschreven zijn. Doch wie zoo oordeelde, zou door den schijn misleid worden. Wij zullen zien, dat tal van kapittelbesluiten uit de jaren 1564—1569 *later* in het handschrift zijn bijgeschreven, en het is geheel onaannemelijk, dat Brock, die leefde in en met den gang van zaken in het kapittel, al deze besluiten, die tijdens zijn leven en als in zijne tegenwoordigheid genomen werden en waaraan hij, zooals hij metterdaad toonde, groot gewicht hechtte, zou vergeten hebben, toen hij slechts enkele jaren later het tractaat samenstelde, waarin zij eigenaardig tehuis behoorden [2]). Wij moeten dus voorloopig geene rekening houden met het noemen van het jaartal 1575, dat ons op een verkeerd spoor blijkt te leiden.

---

1) Toch is de aanwezigheid dier citaten voor ons van belang: er blijkt uit, dat Van der Donck's arbeid wel gebruikt werd als gemakkelijk overzicht van de bestaande gebruiken en rechten, maar geen zelfstandig gezag had naast Wstinc's rechtsboek, dat nog in de 16e eeuw de norm bleef, waarnaar men zich richtte en waarop men zich als eene autoriteit kon beroepen.

2) Het is waar, dat Brock op tal van plaatsen (o. a. in hoofdstuk II 1, VI 3, enz.) ook *later* bijgeschreven heeft toevoegselen en noten, waarin besluiten vermeld worden uit de jaren 1522—1558; maar het is toch onmogelijk, daaruit te concludeeren, dat Brock's handschrift ouder is dan deze jaren, daar zijn voorbeeld zelf stellig eerst na 1561 ontstaan is. Blijkbaar zijn deze oudere jaartallen het product van zijne jacht naar precedenten en zijne zucht tot studie van de oude toestanden in zijn kapittel.

Digitized by Google

Wij hebben derhalve geen ander uitgangspunt dan het jaar 1561, waarin Brock, naar wij aannamen, zijn afschrift van den Talmud, dat als voorbeeld voor de nieuwe redactie strekte, geschreven heeft. En van daar uitgaande, helpt de tekst van het nieuwe tractaat zelf ons geleidelijk verder. Hoofdstuk VII 1 vermeldt als bewijsplaats een kapittelstatuut van 1561, dat dadelijk met dezelfde hand bij den tekst geschreven is: het handschrift is dus jonger dan dit jaar. Op dezelfde wijze leveren hoofdstuk VII 4, dat het kapittelstatuut van 24 Augustus 1562, en hoofdstuk XXII 1, dat het kapittelstatuut van 28 April 1564 noemt, het bewijs, dat ons tractaat jonger moet zijn dan deze dagen.

Dan houden echter de data, die *dadelijk* in den tekst geschreven zijn, op. De hoofdstukken II 1 en XXVIII 2, waarin Brock op duidelijk herkenbare wijze *later* noten heeft bijgeschreven, die kapittelbesluiten van 1564/65—1569 noemen en die dus niet ouder kunnen zijn dan 1570, leveren het bewijs, dat toen althans het handschrift in zijn primitieven vorm voltooid moet geweest zijn. Maar veel duidelijker spreekt hoofdstuk IV 2, 3, waar kapittelbesluiten vermeld worden, den 31 Mei 1566 genomen naar aanleiding van de decreten van het concilie van Trente, — besluiten, uit den aard der zaak gewichtig [1]) en die Brock dus niet licht zou vergeten hebben, indien hij na Mei 1566 zijn tractaat had samengesteld. Hoofdstuk VIII 9, dat ons eene bijvoeging geeft, waarin als voorbeeld wordt aangehaald eene kapittelrekening, loopende van Jacobi 1564—Jacobi 1565, maakt het weder waarschijnlijk, dat deze *latere* bijvoeging juist in het jaar 1565 zal geschreven zijn: immers men is gewoon als voorbeelden de rekeningen van het loopende jaar, geene oude aan te halen. Maar hoofdstuk XVIII 3 maakt de zaak uit: immers dit later bijgeschreven artikel noemt in margine (en later nog eens) een kapittelbesluit van 17 Augustus 1565. Thans kunnen wij niet nauwkeuriger preciseeren. Maar dit is ook niet noodig; want wij hebben zekerheid voor wat wij wenschten: eene voldoend nauwkeurige tijdsbepaling voor ons tractaat. Wij kunnen nu toch aannemen, dat dit door Wouter Brock geschreven is na 28 April 1564 en vóór 17 Augustus 1565.

Allicht is heer Wouter ingenomen geweest met den bruikbaarder vorm, waarin hij het tractaat, dat hij dagelijks gebruikte,

---

1) Zóo gewichtig dat Brock het noodig oordeelde, ze naderhand nogmaals in uitvoeriger en juister vorm op nieuw te boek te stellen.

Digitized by Google

gebracht had. Maar die ingenomenheid ontaardde toch niet in zelfvoldaanheid en verleidde hem ook niet om op zijne lauweren te gaan rusten. Voortdurend gebruikte hij zijn werk, als hij zijne ambtsplichten vervulde, en hij beschouwde dit werk dan met een kritisch oog, dat hem leemten deed ontdekken daar, waar hij die aanvankelijk niet vermoed had. En dan aarzelde hij niet, zijne twijfelingen en zijne afkeuring op den kant van zijn werk aan te teekenen. „Corrigatur hic textus," heet het dan (hoofdstuk XI 6), — of, als hij eene onoplosbare moeielijkheid aantrof bij zijn gepeins over zijn handschrift, dan teekende hij aan: „Decidatur hic" (hoofdstuk VII 2), en hij ging verder en wees reeds dadelijk de richting aan, waarin zich zijns erachtens die beslissing zou hebben te bewegen, om een einde te maken aan een onbehoorlijken toestand van strijd tegen een kapittelbesluit, dat reeds in 1490 genomen was, maar sedert 1545 niet meer geobserveerd werd. Eene dergelijke verwijzing naar den weg, dien het kapittel volgens Brock's oordeel behoorde te bewandelen, was waarschijnlijk iets meer dan een zelfbehagelijk genot voor een theoretiseerenden geleerde. Want wanneer wij hem een andermaal (hoofdstuk XXII 1) weder zien aanteekenen: „Decidantur," dan kan hij eerlang triomfantelijk daarachter voegen: „Decisum 7 Octobris anno 1575 juxta hunc textum, quia sic a majoribus observatum semper legitur."

Zoo werd hij door het kapittel zelf in staat gesteld zijn werk voortdurend te vermeerderen en te verbeteren. Voortdurend ging hij dan ook daarmede voort. Wij hebben reeds gezien, hoe hij tot 1570 toe zijn handschrift steeds bleef bijwerken en op de hoogte houden van den tijd. En ook verder kunnen wij hem stap voor stap volgen. In hoofdstuk V 5 verwijst hij in eene later gemaakte aanteekening naar het nieuwe kapittelstatuut van 13 Juni 1571 over de supplementen. In den tekst van hoofdstuk XXVIII 1 schrijft hij dan iets bij over het statuut van 18 September 1574 [1]). En het statuut van 7 October 1575 wordt niet minder dan driemalen (hoofdstuk XXII 1, XXIII 1 en XXIV 2)

---

1) Ook in Hfdst. XXVIII 2 wordt ditzelfde statuut aangehaald, en wel als bewijsplaats voor het daar gezegde, zoodat het den schijn heeft, alsof dit citaat reeds dadelijk bijgeschreven is in het tractaat, dat dan tien jaar jonger zou zijn, dan ik aannam. Doch dit is niet zoo: het citaat heeft slechts betrekking op de later in het begin van het artikel ingelaschte woorden, die den jaarlijkschen residentietijd der vicarissen bepalen op 9 maanden; het statuut van 1574 bevestigde toch in dit opzicht de oude gewoonte, terwijl het overigens daarin wijzigingen aanbracht.

Digitized by Google

vermeld, — de tweede maal in termen, die duidelijk bewijzen, dat Brock de aanteekening dadelijk na het maken van het statuut heeft neergeschreven. („*Nunc*, 7 Octobris 1575, sparingia capit totum quadriennium.")

Zoo zijn wij dus gekomen tot het jaar 1575, dat Brock zelf in eene latere bijvoeging bij den titel van zijn tractaat noemt. Inderdaad komen, zooals wij zagen, uit het jaar 1575 meer gedateerde bijvoegingen voor dan van eenig vroeger jaar. Maar deze drie aanteekeningen schijnen mij toch niet voldoende, om de bijvoeging in den titel te rechtvaardigen. Waarschijnlijker komt het mij voor, dat Brock in het jaar 1575 (wellicht naar aanleiding van de herhaalde vermelding van het door hem zelven geprovoceerde statuut) zijn werk, dat toen reeds tien jaren oud was, nog eens aan eene algemeene herziening onderwierp, en dat hij daarin toen tal van wijzigingen aanbracht, die wij, omdat ze niet gedateerd zijn, thans niet meer kunnen herkennen, maar die allen de strekking hadden, het tractaat te brengen op de hoogte van den toestand. Zóo kon hij dan door eene uitdrukkelijke bijvoeging op den titel terecht constateeren, dat zijn tractaat toen de gewoonten van het Domkapittel beschreef, „prout tunc, anno 1575, observabantur."

Ik houd het er voor, dat wij in hoofdzaak deze nieuwe redactie van 1575 voor ons hebben: zoover ik zien kan, is er na dit jaar niet veel meer in het tractaat veranderd. Wel bleef Brock het boek nog voortdurend gebruiken. Bij hoofdstuk XXIV 3 teekende hij aan: „Cessat modo juxta transactionem, 13 Septembris anno 1580 initam," — en bij de volgende paragraaph (XXIV 4) voegde hij eene noot, waarin besluiten van 1581—1585 aangehaald worden, terwijl de daarop volgende paragraaph (XXIV 5) in eene noot weder een besluit van 30 November 1585 vermeldt. Een los blaadje bij hoofdstuk XXXI noemt nog een kapittelbesluit van 24 September 1591, terwijl in den tekst van hoofdstuk VII 4 zelfs een statuut van Mei 1601 wordt geciteerd.

Toen legde de zeker reeds bejaarde computator de pen neder. Nog tien jaren heeft hij daarna geleefd en wellicht zijn handschrift nog gebruikt, zonder er echter verder iets in bij te schrijven. Toen is hij, oud en afgeleefd, gestorven, en het handschrift, dat hem gedurende eene halve eeuw vergezeld had op de levensreis, kwam in vreemde handen. Gelukkig niet in die van onverschilligen: denkelijk bewaarde dé bekende oudheidkundige Arnold van Buchell het stuk, dat, vroeger kostbaar als

Digitized by Google

handleiding voor de praktijk, allicht reeds toen eene hoogere waarde had als historisch document, dat welsprekend getuigde van voorbijgegane toestanden. Want in de uitgebreide verzameling handschriften van den geleerden Utrechtschen burgemeester Dr. Cornelis Booth, die de hand wist te leggen op Van Buchell's geheelen handschriftenschat, is Brock's tractaat teruggevonden. En met Booth's collectiën, die twee eeuwen lang in zijne familie gebleven zijn, is het, nu eene halve eeuw geleden, door de provincie Utrecht aangekocht. Thans is het stuk teruggebracht naar het archief van het Domkapittel, waar het bewaard wordt naast zijne bron, Brock's afschrift van den ouden Talmud, dat het kapittelarchief nooit verlaten heeft.

Digitized by Google

CONSUETUDINES, OBSERVATIONES, DIVISIONES ET QUALITATES PREBENDARUM CANONICORUM TRAJECTENSIUM

(PROUT NUNC ANNO 1575 OBSERVANTUR).

I. De assequentibus prebendas per mortem.

1. Omnis canonicus assequitur prebendam pleni supplementati aut pleni non supplementati [1]).

1) Hierbij in margine: *„Antiquum jus promerendi et dividendi fructus prebendarum.* — Postquam domini canonici ecclesie Trajectensis (abjecta regulari vita) ceperunt inter se annuos distribuere proventus, bona capituli, videlicet bona majoris, minoris camere, divisa et cervisie, in diversis et certis terminis per totum annum residendo promerebant; atque singuli 30 pleni supplementati de bonis majoris et minoris camere equalem et integram habebant portionem, et decem pueri singuli dimidiam equalem capiebant portionem de predictis ambabus cameris; de bonis autem divisis et cervisie omnes 40 stipendiati equalem et integram habebant portionem. Pro capitularibus tantum erant sparingie particulares, sed non tote, quia fructus prebende canonici per totum annum absentis cedebant omnibus residentibus per illum annum, equaliter ut supra inter ipsos dividendi. Prout hec Liber camere multis in locis et diverse divisiones de predictis bonis, ante collectum Librum camere per Wstinck confecte et per me vise, et de multis annis subsequentibus divisiones desuper confecte hec abunde docent. Quamvis anno 1343 propter absentes privilegiatos apostolice divisio ceperit fieri inter 40, tamen de bonis majoris et minoris camerarum omnes quotquot residebant de 30 plenis supplementatis plenam et equalem et 10 pueri dimidiam et equalem ut supra habuerunt portiones, sicuti ipse Wstinck in Libro camere docet et rigor justicie id ipsum exigit, prout vidimus restantias de ipsis duabus cameris, pro annis 1395, 1396 en 1397 divisas. Et quod fructus canonici per totum annum absentis cesserint residentibus omnibus equaliter, probat statutum anno 1343 die 23 Decembris editum, quid canonici absentes vigore apostolici privilegii percipient, et alterum anno 1341 secunda Martii factum de bonis divisis, et Liber camere de bonis cervisie et aliis in locis quamplurimis, etiam ubi agit de privilegiatis, ut fructus prebendarum capient in absentia.

De minori camera antiqua jura. — Excrescentie minoris camere prout bona majoris camere dividuntur, videlicet 30 supplementati equalem et 10 semipleni equalem semiplenam portionem capiunt. Volentes promereri predictas excrescentias oportet residere in ecclesia et pro majori parte anni intra civitatem Trajectensem pernoctare. Prelati etiam aliarum ecclesiarum Trajectensium et apud nos prebendati, similiter et minorennes ecclesie nostre canonici, apud nos ut supra residentes, habent presentias et excres-

Digitized by Google

2 [1]). Si predecessor ejus fuit plenus supplementatus, hoc est habens stipendium domini, tunc ejus successor erit medius simpliciter quatuor primis annis et participabit cum mortuo et prebenda defunctorum istis quatuor primis annis ad medietatem, etiam in supplemento. Et hoc quidem si successor in ecclesia nostra resederit, secundum constitutionem *Suscepti regiminis;* alias, si in ecclesia nostra non resederit, mortuus recipiet duos primos annos gratie integraliter, anno semper inchoante Remigii, et alios duos sequentes annos recipiet prebenda defunctorum integraliter. *Et hoc si mortuus annos gratie habuerit; si autem dictus mortuus annos gratie non habuerit, veluti si extra civitatem Trajectensem sine licentia vel in casu seu causis non permissis, vel si non existens in possessione perceptionis plene prebende, veluti si emancipatus infra primum quadriennium decedat vel seholaris non emancipatus decedat, tunc prebenda defunctorum capit totum quadriennium.*

3 [2]). Si predecessor ejus erat plenus non supplementatus, hoc est habens stipendium pueri, tunc successor ejus erit quatuor primis annis medius non supplementatus, et ille vocatur communi vocabulo quartarius, et participabit cum mortuo et prebenda defunctorum istis quatuor primis annis ad medietatem, eodem modo sicut ejus predecessor habuit in vita. Ec hoc quidem si successor in ecclesia nostra resederit; quodsi non resederit, mortuus et prebenda defunctorum recipient quatuor primos annos integraliter, prout supra.

II. De assequentibus prebendas ex causa permutationis sive privationis [3]).

1 [4]). Si quis assequatur prebendam *plenam supplementatam aut plenam non supplementatam* per liberam resignationem aut ex

---

centias singuli juxta qualitatem prebende sue. Soli enim absentes et apud nos non residentes, etiam non capitulares studentes (licet ipsi in absentia in aliis cameris participant) a perceptione fructuum bonorum minoris camere secluduntur."

1) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Notandum est* (§ 11). — Liber camere De officio collectoris prebendarum ad fabricam cedentium (XLII). — (NB. Het hier en telkens in het vervolg geciteerde *Liber camerae* is niet het hiervóór afgedrukte stuk van dien naam, maar Wstincs Rechtsboek van den Dom, dat met het eigenlijke *Liber camerae* in één band gebonden was en zoodoende allengs mede onder dien naam begrepen werd. Zie mijne inleiding voor de uitgave van het Rechtsboek. p. XXI, XXXV.)

2) Liber camere ut supra (LXXVIII, 11).

3) „sive privationis" is later bijgeschreven.

4) Liber camere tit. De supplenda negligentia (IX) cap. *Vacante prebenda* (§ 7). Et in statuto, dato anno 1343.

Digitized by Google

causa permutationis *sive ex privatione alterius*, tunc omnes quatuor primos annos recipit prebenda defunctorum [1]), *eritque successor (si resederit) tantum medius non supplementatus, qui communiter vocatur et dicitur quartarius, sive succedat pleno supplementato sive pleno non supplementato* [2]). Sed nunc ex consuetudine, per dominum Henricum Godefridi anno 1550 introducta et deinceps observata, si resignans fuit plenus capitularis, tunc successor ejus (si resederit) participabit cum prebenda defunctorum ad medietatem, videlicet quilibet ut medius non supplementatus, quia supplementum quatuor primis annis recipit sparingia, *et successor manet dictis 4 annis quartarius.* Si autem resignans non fuerit capitularis, tunc tota prebenda quatuor primis annis vadit ad sparingiam et subtrahetur pro successore (si resederit), ut medio non supplementato, quia successor tam pleni supplementati quam non supplementati ex causa resignationis aut permutationis *sive privationis* nunc est et manet quatuor primis annis medius non supplementatus, id est quartarius.

III. QUANDO QUIS DICATUR PLENUS NON SUPPLEMENTATUS.

1 [3]). Effluxis istis quatuor annis post diem admissionis sue ad

---

1) Aanvankelijk volgde hier: „prebenda defunctorum, cum qua successor semper (si resederit) dividit, et habet medietatem prebende resignantis aut privati." Later is dit veranderd, zooals in den tekst staat.

2) Hierbij als noot: „Omnis novus canonicus semper succedit ad medietatem sui predecessoris, videlicet in ea qualitate prebende, in qua dictus predecessor tempore cessionis sive privationis sue erat participans. Donck, Gruter et Joannes de Solms, et Thomas de Nykerken anno 1522 et Anthonius Grauwert anno 1547 et Poelenborch anno 1549 (quia ejus predecessor Hoetfeter nondum etiam fecerat annualem residentiam) admissi ad plenas prebendas; non tamen fuerunt medii simpliciter, sed tantum quartarii, et hoc ex eo quia eorum predecessores ante cessionem nondum erant capaces perceptionis supplementi. Et sic inconcusse observatum fuit usque annum 1509, quo anno Reael successit decano Lochorst in plena prebenda cum supplemento, et tamen idem 4 primis annis fuit in prepositura medius non supplementatus et in aliis omnibus cameris medius inter 40. Idem anno 13 contigit Waltero ab Ysendoren. Idem anno 14 contigit Ge(rar)do Beyer. (De woorden: „Usque annum 1509 — Ge^do. Beyer" zijn doorgehaald en veranderd in: „usque ad annum Domini 1546, quo anno Theodericus de Mera, admissus ad prebendam plenam Nykerken pleni supplementati non capitularis participantis, mansit quartarius; et Zulen fuit secundus.) Primus quartarius, authoribus domino Henrico Godefridi et L. ten Dunen, anno 1550 Stephanus de Zulen successit in prebenda plena supplementata Amelii Uutenengh canonici capitularis; idem Zulen tamen mansit in omnibus officiis quartarius per socium Godefridi ut supra. Idem accidit Vliet anno 65. Idem Campo anno 69, et sic deinceps."

3) Statutum capituli datum 8 Octobris anno 1506.

Digitized by Google

prebendam et postquam ecclesie de statutis sive denariis vinalibus *integraliter et cum effectu* satisfecerit (nam aliis illi tempus currere non potest), *si in admissione sua ad prebendam emancipatus fuerit*, erit plenus, non tamen supplementatus, nisi habuerit ipsum supplementum per quadriennium post diem admissionis ad supplementum [1]), *quo casu erit plenus supplementatus* [2]). *Si autem dictus canonicus in admissione sua ad prebendam minorennis fuerit, manebit in ea qualitate prebende, qua erat primo anno, anno inchoante Remigii, donec totum quadriennium post diem emancipationis sue elapsum fuerit, quo elapso erit plenus non supplementatus (si careat supplemento) aut plenus supplementatus, si ipsum supplementum per quadriennium post diem admissionis sue ad supplementum habuerit ut supra.*

2 [2]). Omnes enim canonici, tam majorennes quam etiam minorennes, altero die post quadriennium sunt pleni non supplementati (que est qualitas prebende pueri), licet quatuor primis annis fuerint medii vel quartarii. Sed nunc ex consuetudine, anno 1535 *per dominum Henricum Godefridi, tunc socium prepositi*, introducta, minorennes semper manent in ea qualitate prebende, qua erant primo anno inchoante Remigii, donec per quatuor annos fuerint emancipati; et primus omnium fuit Mauritius Ercklents, qui post quartum annum, videlicet anno 1535, mansit quartarius, ut minorennis, *adhuc per quatuor annos* [3]).

IV. De voce capitulari.

1 [4]). Deinde habebit vocem in capitulo. Quod est verum si ante biennium antequam lapsum est predictum quadriennium celebraverit actum suum *in ecclesia nostra* publice et solemniter, scilicet cantando epistolam, evangelium aut missam, quisque in suo ordine, quo promotus est, et capitulo ad hoc prius indicto

---

1) Vroeger stond hier: „prebendam cum supplemento," later veranderd in: „supplementum."

2) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Si vero iste* (§ 13, 14).

3) Consuetudo introducta per dominum H. Godefridi, qui anno 1535 fuit socius prepositi ex parte Zoudenb(alch) defuncti, et camerarius bonorum divisorum anni predicti 35 etc. et cervisie anni 34.

4) Liber camere tit. De electione (V) cap. *In capitulo nostro* (§ 4), ubi dicit: „Et quoad premissa non refert inter ordinem subdiaconatus, diaconatus vel presbyteratus. Nec metus vel aliqua necessitas corporalis potest eum excusare, nec aliqua protestatio vel absentia vel impotentia, crimen irregularitatis vel defectus corporalis."

Digitized by Google

et licentia obtenta. Ita quod post diem possessionis sue et solutionis statutorum vinalium quatuor anni, *et post diem celebrationis actus predicti duo anni semper* debeant esse elapsi, antequam ad vocem et jura capitularia admitti debeat.

2. *Si vero dictus canonicus in admissione sua ad prebendam minorennis fuerit, is postquam post emancipationem suam quatuor continuis annis in universitate aliqua generali studium suum necessarium compleverit, gradumque magisterii artium vel baccalauriatus in altero jurium inibi susceperit, poterit de licentia capituli primitus obtenta domum redire, ordinemque subdiaconatus de licentia ejusdem capituli suscipere, eoque suscepto primum actum de licentia capituli et hebdomadarii pro tempore celebrare; quibus omnibus absolutis is admitti debet ad capitulum et jura capitularia* [1]).

3. *Similiter quum juxta decreta concilii Tridentini nullus ad subdiaconatus ordinem ante vigesimum secundum etatis sue annum promoveri debeat, sic omnes et singuli alii ecclesie nostre canonici, in* 19 *aut* 20 *etatis sue anno emancipati, ad possessionem prebende assumpti, poterunt postquam jam vigesimum secundum etatis sue annum compleverint, ordinem subdiaconatus de licentia capituli suscipere, eoque suscepto, primum actum suum de licentia capituli ejusdem et hebdomadarii pro tempore celebrare; istisque omnibus absolutis, si tunc post diem admissionis sue et solutionis statutorum vinalium quatuor anni elapsi fuerint, quamvis post actus celebrationem biennium adhuc lapsum non sit, admitti ii debent ad capitulum et jura capitularia* [1]).

4 [2]). Prelatus in aliquibus istis quinque ecclesiis collegiatis quamdiu manet prelatus, non potest fieri capitularis [2]), licet etiam multis annis fuerit canonicus ecclesie nostre; nec etiam

---

1) In plaats van deze twee alinea's was aanvankelijk later bijgeschreven het volgende: „Sed ex quo concilium Tridentinum non permittit aliquem promoveri in subdiaconum ante vigesimum secundum etatis sue annum completum, sic capitulum ultima Maji anno 66 statuit et ordinavit, quod posthac. Si autem dictus canonicus in admissione sua ad prebendam minorennis fuerit, post emancipationem suam celebrabit actum suum, postquam quatuor anni necessarii studii sui in universitate elapsi fuerint, prout hec latius infra: *De canonico scholari.*" Dit is later weder doorgehaald en vervangen door de twee alinea's, die thans in den tekst staan. — In margine staat hiernaast: „Nota. Vox capituli potest admittendo ad capitularia per procuratorem peti et assignari; sed sic admissus non est pro aliquo negocio de aliquo loco ad capitulum evocandus, nec ad vocem capitularem potest procuratorem deputare, nisi personaliter in capitulo juramentum prestiterit. Liber camere cap. De electione (V) paragrapho *Item nullus cui vox* (§ 6)."

2) Est statutum ecclesie, editum 9 Junii 1506.

Digitized by Google

gaudebit de emolumentis capitularibus. Sed si prelaturam suam dimiserit et ad capitularia admissus fuerit, ordinem et locum habebit in capitulo a tempore admissionis et installationis sue ad prebendam et dignitatem seu prelaturam predictis. *Idem jus habent et omnes canonici prebendati, qui habent locum in capitulo juxta stallum, quem habent in choro* [1]).

5. *De vino per capitularem noviter admissum dando.* — Admittendus ad vocem et jura capitularia hujusmodi tenetur singulis dominis capitularibus cum nuntio et notario dare unam tacam vini Renensis melioris in civitate Trajectensi venalis, seu precium ejusdem in pecunia.

V. De supplementis.

1. *Quomodo supplementum acquiratur.* — Supplementum istud acquiritur per archidiaconum nostrum, videlicet quando vacat per mortem sive per liberam resignationem *alicujus, aut quomodocumque vel qualitercumque vacare contigerit. Non tamen* ex causa permutationis factum [2]); *permutari enim potest supplementum apud sedem apostolicam aut apud episcopum Trajectensem seu eorum ad hoc deputatos* [3]).

2 [4]). Si per mortem, oportet quod habiturus supplementum supervivat novem dominos supplementatos, aut sit senior in prebenda et emancipatione ac stallo aliis octo canonicis non supple-

---

1) In margine staat hierbij: „Anno 1422 die 28 Augusti dominus Arnoldus de Tricht, qui per 49 annos fuerat prepositus sancti Johannis Trajectensis et canonicus noster, admissus est ad capitulum et jura capitularia. Et erat statim vicedecanus ecclesie Trajectensis, ex quo tunc erat senior in prebenda. Henricus Raescop admittitur ad prebendam anno etc. 1419, et ad capitulum anno 1432, et anno 1440 ad prepositurarn sancte Marie, quam resignavit anno 52; et tunc precessit in capitulo dominum Henricum Rover, ex quo Rover fuit emancipatus anno 1420, scilicet post admissionem predicti Raescoep, licet ipse Rover circiter annum 1426 fuerit admissus ad capitulum; quia locus debetur canonico in capitulo juxta stallum, quem habet in choro, prout R. Zoudenb(alch) et Joannes Drakenborch etc., Apeltern et Lavennis et Beverweerdt, qui precessit octo confratres in capitulo etc. Et sic semper inconcusse est observatum, videlicet quod locum habebant in capitulo juxta stallum in choro."

2) Lees: facte.

3) Aanvankelijk luidde dit artikel aldus: „Supplementum istud acquiritur aut per archidiaconum nostrum aut per mortem." Later is dit veranderd zooals in den tekst staat.

4) Statutum de supplementis, editum 19 Aprilis 1413.

Digitized by Google

mentatis. Deinde ipse erit tricesimus supplementatus, quia sunt tantum triginta stipendia dominorum habentia supplementa, et unum quod dicitur domine Emme [1]) vel altaris, omnem habens plenitudinem in hiis que prepositus noster administrat, in aliis autem cameris nihil.

3 [2]). Et sunt decem stipendia puerorum, que dicuntur prebende semipleni sive sine supplemento; unde decimum dicitur stipendium dormitorii, quod numquam acquirit supplementum [3]).

4. Quotiescumque aliquod supplementum sive per mortem *sive per liberam resignationem alicujus sive ipsum supplementum* [4]) *quomodocumque vel qualitercumque vacare contigerit (non tamen quando supplementum ad manus prepositi et archidiaconi resignari, ut infra, aut ex causa permutationis vacare contigerit* [5])), tunc archidiaconus pro tempore existens priorem sive seniorem canonicum in stallo ipsius ecclesie, supplementum non habentem, capitulo presentare tenetur. Salvo sibi a recipiente 13 marchis argenti puri, *et pro sigillo uno scuto antiquo de 42 stuferis* [6]), *et notario pro scriptura medio scuto antiquo valoris predicti*, et fabrice ecclesie nostre tribus marchis argenti puri, qualibet marcha ad novem florenos Renenses aureos de pondere computata, et singulis dominis capitularibus una taca vini Renensis de meliore cum nuntio et notario capituli.

5 [7]). *Si autem ad manus prepositi et archidiaconi nostri pro tempore aliquot contingat resignari supplementum, ejus dispositioni, tamquam vacantis, primus in ordine vel ipsum porro insequentes canonici, supplementum adhuc expectantes, sese inmiscere non poterunt, nec ad illum aliquid juris pretendere; sed illius omnimoda et plena provisio ad prescriptum prepositum et archidiaconum*

---

1) Lees: Eme. (De vrouw van der Eme, zuster van bisschop Jan van Arkel.)

2) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII § 1).

3) In margine: „Inseratur hic statutum, factum de supplementis 13 Junii anno 1571."

4) De woorden „ipsum supplementum" schijnen overbodig en zinstorend.

5) Aanvankelijk luidde de aanhef van dit artikel aldus: „Quotiescumque aliquod supplementum sive per mortem, sive per resignationem liberam sive qualitercumque (non tamen ex causa permutationis, quo casu preposito nostro nihil datur, sed solum prelato, in cujus manibus fit permutatio, jus sigilli) vacare contigerit." Later is dit veranderd zooals in den tekst staat.

6) Hier stond vroeger: „13 florenis Renensibus aureis."

7) Juxta statutum, editum 11 Junii 1571. — Ex quo presens statutum est factum sine consensu domini prepositi, collatoris supplementi, sic invalidum, nisi ipse prius approbet.

Digitized by Google

libere pertinebit, et provisus de hujusmodi supplemento tenetur solvere leges suprascriptas.

6. *Si supplementum ex causa permutationis vacare contigerit, tunc preposito nostro nihil datur, sed solum prelato, in cujus manibus fit permutatio, jus sigilli; fabrice autem et capitularibus ac reliquis officiatis solvuntur leges prout supra.*

7. *Quando tenetur acceptare supplementum.* — Senior canonicus in stallo, non habens supplementum, debet acceptare vacans supplementum infra sex menses, a die vacationis computando; alias senior in stallo post eum potest acceptare illud supplementum, quod ipse per negligentiam vel alias omisit acceptare, et debet postponi omnibus aliis non supplementatis in ordine.

8. *De valore supplementi.* — Supplementum valet in mensurnalibus 2 libras 3 solidos 9 denarios bonorum veterum, et in servitio valet 9 modios tritici et dimidium scepel. *Et in majori camera valet medietatem omnium fructuum. In bonis divisis et cervisie nihil superaddit, quia omnes canonici prebendati, etiam minorennes, primo quadriennio sunt in predictis bonis sive debent esse medii; et expleto predicto quadriennio debent esse omnes, etiam minorennes, pleni, hoc est equalem habere* [1]) *portionem, sive supplementum habeant sive non, sive etiam capitulares fuerint sive non.*

VI. Quando quis dicatur plenus supplementatus.

1 [2]). Licet enim omnis canonicus post quadriennium dicitur plenus, manet tamen medius in presentiis et emolumentis capitularibus, donec habuerit supplementum. Et si habuerit supplementum, adhuc non erit capax perceptionis *fructuum* supplementi, nisi quatuor annis elapsis post diem admissionis ad supplementum et etiam post actum celebratum solemniter in choro. Ad cujus actus celebrationem prelati nostre ecclesie canonici non tenentur, sed sufficit eos esse in sacro ordine *et capitulo intimasse, se in subdiaconatus aut alterius altioris ordine sacro constitutos. Excepto decano nostro, qui, licet ratione prebende episcopalis ad actus celebrationem non obligetur, si tamen postea aliam adeptus fuerit prebendam, oportet quod ratione dicte secunde*

---

1) Lees: habent.

2) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Post triennium* (§ 12), et cap. *Anno Domini* (§ 14) et cap. *Quamvis* (§ 19).

Digitized by Google

prebende omnia agat, quemadmodum ceteri simplices canonici, tam in actus celebratione quam in admissione ad jura capitularia et reliquis omnibus, etiam prima peragenda residentia, quam tamen ut prelatus 15 *diebus perficere poterit* [1]).

2. Et sic observatum est semper usque annum Domini 1490, quo anno capitulum decrevit, quod nullus canonicus supplementatus ecclesie Trajectensis erit deinceps capax perceptionis supplementi, nisi completo biennio post susceptos sacros ordines. Et hoc fuit practicatum contra Bochout, contra quem solum hoc tunc decretum observatum fuit; et est unicus actus, nam postea suprascripta observantia (que est conformis Libro camere) rursus observata fuit, quia Ercklents, admissus ad supplementum 24 Maji anno 40, fecit actum suum 24 Julii anno 1545 et habuit ex anno 44 Remigii inchoante pro septem diebus, quibus tantum resederat, dies ut plenus supplementatus [2]).

3. Dominus Henricus Godefridi et Fre(dericus) Gent attestantur, prescriptas consuetudines non observandas esse, sed sufficere *majorenni canonico* habuisse quatuor annos supplementum, ad hoc ut sit capax perceptionis ejusdem, licet non celebraverit actum suum, quia actus celebratio requiritur tantum ut aliquis fiat capitularis [3]).

VII. De statutis vinalibus solvendis.

1 [4]). Canonicus Trajectensis in prima admissione sua ad prebendam solvit pro duobus plaustris boni vini Renensis, continentibus duodecim amas boni vini Renensis mensure civitatis Trajectensis, centum scuta antiqua, quolibet ad 42 stuferos computato, de quibus habent *custos dormitorii pro veste, quon-*

---

1) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Post triennium* (§ 12), et cap. *Anno Domini* (§ 14) et cap. *Quamvis* (§ 19).

2) Hierbij in margine: „Decidatur hic. Observetur potius antiqua consuetudo, conformis Libro camere, usque annum 1490 inconcusse observata." Daarna zijn twee regels onleesbaar gemaakt.

3) Deze alinea is doorgehaald. Daarnaast in margine: „Anno 1522 14 Augusti capitulum admisit ducem Bernardum Saxonie ad plenam perceptionem supplementi, attento quod jam complevisset 4 annos a die, quo sibi de supplemento provisum est. Hic dux Bernardus actum celebrasse non legitur, et tamen admissus ut supra ad perceptionem supplementi; ergo celebratio actus tantum requiritur ut quis fiat capitularis."

4) Statutum capituli, datum anno 1561.

Digitized by Google

dam de liberalitate donari solita [1]), tria scuta antiqua, notarius, *qui super admissione confecit instrumentum*, unum scutum antiquum, et chorales unum scutum antiquum, facit simul *quinque scuta antiqua similia* [2]); et reliquum, quod superest, recipit fabrica *juxta concilium Tridentinum sess. 24 cap. 14.* Solvit adhuc rectori schole pro inscriptione tabule unam tacam vini Renensis [3]).

2 [4]). *Nulli canonico current anni expectantie ad prebendam hujus ecclesie etc., nisi prius solutis integraliter et cum effectu vinariis supra- et infrascriptis. Actum 8 Octobris anno 1506.*

3 [5]). Prelati vero ecclesie nostre, videlicet prepositus decanus et choriepiscopus, post admissionem ad prelaturam singuli tenentur solvere duplum, videlicet ducenta scuta antiqua, rectori schole duas tacas vini [6]).

4 [7]). Scholasticus, thesaurarius et prepositus Elstensis singuli tenentur fabrice ecclesie nostre solvere in eorum admissione ad predicta officia etc. centum scuta antiqua, quolibet ad 42 stuferos computato [8]), *de quibus custos dormitorii et notarius eapituli cum choralibus nihil habent. Nunc autem ex ordinatione capituli, facta Maji 1601, fabrica de illis vinalibus solvet decano, custodi dormitorii et notario capituli cuilibet scutum antiquum de 42 stuferis.*

5. *Prebendatus de prebenda dormitorii et duo semiprebendati imperiales singuli in prima admissione eorum solvent fabrice* [9])

---

1) Aanvankelijk stond hier: „domini capitulares 25 scuta antiqua et nuntius capituli tria scuta antiqua," later veranderd in: „custos — scuta antiqua."

2) Aanvankelijk stond hier: „30 scuta antiqua, quolibet pro 1 1/2 florenis aureis computato, et floreno aureo ut supra computato pro 32 stuferis", later veranderd in: „quinque scuta antiqua similia."

3) Aanvankelijk volgde hier nog: „et pro licentia puerorum ad minus unam quartam vini," wat later is doorgehaald.

4) Statutum, datum 8 Octobris anno 1506.

5) Statutum in Libro camere De vino dando per canonicos noviter receptos, actum 1327 (LXXXIX 9).

6) Aanvankelijk volgde hier nog: „et pueris unam tacam," later doorgehaald.

7) Statutum capituli, datum 24 Augusti 1562.

8) Aanvankelijk stond hier: „et non plus", later vervangen door het thans in den tekst staande slot.

9) Aanvankelijk stond hier: „solvent fabrice medietatem denariorum vini, quos canonicus prebendatus ejusdem ecclesie tempore admissionis sue exolvere consuevit," later veranderd als in den tekst. — Hierbij in margine: „Equius foret, ut quemadmodum singuli hii solvunt medietatem vini, ita similiter solvant medietatem pro capitularibus, videlicet 12 1/2 scuta antiqua, et pro fabrica 35 scuta antiqua, pro notario 1/2 scutum, pro choralibus 1/2 scutum, et pro nuntio 1 1/2 scutum, facit simul 50 scuta." Blijkbaar is de tekst later dienovereenkomstig veranderd.

Digitized by Google

quinquaginta scuta antiqua similia, de quibus canonici capitulares habent $12^1/_2$ *scuta antiqua, prebendatus dormitorii* $1^1/_2$ *scutum antiquum, notarius medium scutum et chorales medium scutum antiquum, et fabrica reliquos* 35 *scuta antiqua* [1]).

VIII. De medio simpliciter.

1. *Generalis regula.* — Canonicus novus succedit semper ad medietatem sui predecessoris, tam defuncti quam etiam resignantis sive permutantis, *secundum Librum camere et antiquas divisiones* [2]).

2 [3]). Canonicus novus, *sive sit majorennis sive minorennis*, succedens pleno supplementato *defuncto*, erit semper quatuor primis annis, anno inchoante Remigii, medius simpliciter. Et habebit omni anno a preposito in denariis mensurnalibus 3 libras 14 solidos bonorum veterum, qualibet libra ad duos ducatos de Florentia computata. Et ab eodem in servitio 9 modios tritici cum dimidio scepel et $4^1/_2$ modios siliginis cum $2^1/_2$ dicis et 12 modios havene cum sexta parte modii. *Et dictis quatuor primis annis expletis erit dictus canonicus, sive tunc emancipatus sive adhuc minorennis is fuerit, plenus non supplementatus, quod est stipendium pueri.*

3 [4]). In bonis divisis *et cervisie* in primo suo anno, anno inchoante Remigii, erit medius in prima divisione principalis summe dumtaxat. Et anno immediate sequente erit similiter medius in prima divisione restantiarum, et sic deinceps participabit in bonis divisis *et cervisie* quousque compleverit quadriennium post diem admissionis ad prebendam [5]), *quo expleto erit*

---

1) De laatste drie woorden zijn nagenoeg onleesbaar en dus onzeker.

2) Nota. Si ecclesia nostra Trajectensis non putet se obligari ad faciendas divisiones omnium bonorum suorum inter 30 plenas prebendas equaliter et decem semiplenas, prout supra latius dictum est, sed sequi intendat modum, tam a multis annis indebite observatum, videlicet dividere eorum bona inter 40, tunc debent bona majoris et minoris camerarum dividere inter 35 plenas et equales prebendas, quia in eisdem cameris sunt tantum 30 plene prebende et decem medie, que simul constituunt ut supra 35 plenas et equales prebendas. Et non debet fieri hic divisio inter 40, licet habeant 40 corpora, putantes se in hoc sequi morem aliarum ecclesiarum, in quibus singulis fit divisio inter tot corpora, quot quelibet ecclesia habet prebendas; in quo falluntur, quia singule altere ecclesie equalia habent corpora sive equales prebendas, sed non ecclesia Trajectensis propter supplementa.

3) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Suprascriptis stipendiis* etc. (§ 3).

4) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Notandum* (§ 11).

5) Aanvankelijk volgde hier: „aut post diem emancipationis, prout ab anno 1535

Digitized by Google

plenus in utraque camera, sive tunc emancipatus sive minorennis adhuc fuerit.

4 [1]). In majori camera erit medius in primo suo anno, anno inchoante Remigii, in prima divisione summe principalis dumtaxat. Et anno immediate sequenti erit similiter medius in prima divisione restantiarum, et sic deinceps participabit in majori camera singulis annis, quousque fuerit capax supplementi.

5 [2]). In minori camera erit medius in presentiis a die admissionis sue ad prebendam; et manebit medius in presentiis, donec fuerit capax supplementi. *Et primo suo anno, anno inchoante Remigii, erit medius in excrescentiis in prima divisione, ut supra in majori camera.*

6 [3]). In bonis cervisie erit medius in primo anno suo, anno inchoante Remigii, in prima divisione, et manebit medius, donec [4]) *compleverit quadriennium ut supra, quo expleto erit plenus, ut supra.*

7. *Nota de bonis cervisie (prout nunc observant, sed admodum inique, prout alia plurima* [5])). — Item quilibet canonicus *tantum*

---

observatum est, ut supra." — Hierbij is in margine geschreven: „Minorennis sive canonicus non emancipatus semper est, tam in bonis divisis quam in bonis cervisie, post quadriennium a die admissionis sue ad prebendam plenus inter 40. Et in qualibet predicta camera semper primo suo anno, anno inchoante Remigii, est medius inter 40, et sic participat per totum primum quadriennium, quo circumducto est idem minorennis in bonis divisis et cervisie plenus inter 40, ut supra." In overeenstemming daarmede is de tekst van het volgende later veranderd.

1) Ut supra (nam. Lib. cam. LXXVIII § 11).

2) Ut supra (nam. Lib. cam. LXXVIII § 11).

3) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Notandum* (§ 11) et cap. *Et quamvis* (§ 19), similiter et testamentum domini Florentii de Jutfaes habe(n)t, quod hec bona cervisie dividi debent inter 40 equales portiones, quia omnes 40 canonici in havena prepositure sunt pleni, habentes singuli 24 modios cum tertia parte modii havene. Et ita observatum vidi in bonis cervisie usque ad annum 1440 inclusive. Anno 1441 cepit usus hodiernus, magistro Bernardo Wteneng existente pro primo illo anno camerario, videlicet quod omnes prebendati post triennium, etiam non emancipati, ibidem erant pleni participantes, tam defuncti quam prebenda defunctorum, quorum conresidentes infra triennium erant medii et postea pleni inter 40, tam minorennes quam majorennes. Capitulares tantum habebant portiones canonicorum non residentium: hoc est pleni supplementati plenam et pleni non supplementati mediam portionem. In reliquo, videlicet in prima divisione tam restantiarum quam principali, erant omnes 40 prebende plene.

4) Aanvankelijk volgde hier: „donec fuerit capax supplementi. Sed in primo suo anno, in quo resedit, non participabit in bonis cervisie. Ratio est, quia computantur ut restantie, et nullus participat de restantiis, quin prius anno precedente, Remigii inchoante, participavit in principali summa."

5) Hierbij de volgende noten: „Dominus Florentius de Jutfaes prepositus noster legavit hec bona 40 stipendiis ecclesie nostre, in supplementum eorum cervisie pre-

Digitized by Google

semel in qualibet qualitate prebende sue semper fructus primi anni sui, anno inchoante Remigii, quos in aliis cameris residendo fecit suos, in hac camera cervisie residendo relinquit sparingie, pro dominis capitularibus dividendos. Sic quartarius hic quinque annis manet quartarius. Medius simpliciter similiter quinque annis manet medius. Plenus supplementatus similiter caret quinque annis perceptione supplementi. Medius capitularis prius secundo suo anno hic ut capitularis participat. Plenus capitularis similiter prius secundo anno ut plenus participat.

8. Anno 1506 primo Martii conclusum capitulariter, quod sufficit, quod canonicus in qualibet qualitate sue prebende [1]) semel compleverit duas residentias plenas; licet postea se absentaverit, non tenetur de novo reiterare. Et sic fuit practicatum cum Crijs [2]). Sic Mommen anno 1505 pro majori parte anni non resedit, et tamen participavit de antiquis restantiis anni sexti. Ro. Campingh anno 1555 pro majore parte dicti anni non resedit, et tamen participavit de bonis cervisie anni 56, in quo anno resedit.

9. *Ruychweyda. — Bona de Ruychweyda proveniunt et deserviuntur in terminis subsequentibus, videlicet: computatio bonorum de Ruychweyda cum eorum attinentiis, facta de anno* 1564, *fuit de anno inchoante in festo sancti Jacobi anno* 64 *et terminante in festo Jacobi anno* 65, *videlicet de decimis anno* 64 *enatis et pactis cessis Martini, juxta literas antiquas, anno* 64, *qui terminus nunc est reductus ad Dominicam post festum sancti Jacobi anni* 65. *Hujus computationis recepta duo domini canonici prebendati solum promeruerunt, qui corporaliter in ecclesia Trajectensi in vigilia et missa animarum, quando memoria domini Henrici de Vianden quondam episcopi Trajectensis fuit ibidem anno* 65 *servata, fuerunt corporaliter presentes, aut qui notoria corporis infirmitate detenti, aut qui in ecclesie nostre vel communibus ecclesiarum Trajectensium negotiis fuerunt deputati, comparere nequive-*

---

bendalis; et quia omnes 40 stipendia in cervisia sunt equalia, sic hec bona cervisie inter 40 equalia stipendia dividi semper debant, prout bona divisa ut supra. — Hec bona cervisie juxta Librum camere et subsequutas consuetudines, adhuc anno 1417 et 18 ac 40 observatas, debent dividi inter 40 equales portiones, prout adhuc hodie bona divisa dividuntur. Anno 1442 pro primo mortui et prebenda defunctorum ab hac divisione seclusi sunt, et tunc cepta est fieri divisio prout hodierno fit tempore."

1) „In qualibet qualitate sue prebende" is doorgehaald.

2) Hierbij in margine: „Hoc statutum etiam *(etiam* is doorgehaald) facit pro antiquis restantiis; et sic ibi ponatur."

Digitized by Google

runt. Idque in ea qualitate prebende, qua eodem die reliquas distributiones quotidianas [1]) *chori promeruerunt, fueruntque supradicti anni* 64 *recepta per minorem nostrum camerarium suprascriptis dominis ulterius mense Augusto anno* 65 *soluta et distributa.*

Prelati aliarum ecclesiarum Trajectensium, in aliqua ipsarum residentes et canonici nostri prebendati [2]), *licet in grossis bonis apud nos pro residentibus reputentur et suas habent, juxta prebende eorum qualitatem, integras portiones, ab istorum bonorum perceptione sunt penitus exclusi; si autem apud nos resederint, participabunt prout nos.*

IX. De medio non supplementato, qui dicitur quartarius.

1 [3]). Canonicus novus, succedens canonico pleno non supplementato, erit quatuor primis annis medius non supplementatus, qui dicitur communiter quartarius et habebit singulis quatuor primis annis a preposito nostro in denariis mensurnalibus 2 libras 12 solidos $1^1/_2$ denarios bonorum veterum, adhuc ab eodem in servitio singulis annis $4^1/_2$ modios tritici et $2^1/_2$ dicas et $4^1/_2$ modios siliginis et $2^1/_2$ dicas et 12 modios havene cum sexta parte. *Et dicto primo quadriennio expleto, erit dictus canonicus plenus non supplementatus, sive tunc sit emancipatus sive non emancipatus, nisi habuisset supplementum quatuor annos post emancipationem, quo casu erit plenus supplementatus.*

2 [4]). In bonis divisis *et cervisie* erit medius in primo suo anno, inchoante Remigii, in prima divisione principali, et anno inmediate sequente erit medius similiter in prima divisione restantiarum; et sic participabit in bonis divisis *et cervisie*, quousque compleverit quadriennium ut supra, *quo expleto erit plenus in utraque camera.*

3 [5]). In majori camera erit quartarius in primo suo anno, Remigii inchoante, in prima divisione principali dumtaxat, et tunc anno immediate sequente erit similiter quartarius in prima divisione restantiarum; et sic singulis annis usque primam diem post quadriennium, quo erit medius.

---

1) In HS. is „quotidianas" doorgehaald.
2) „canonici nostri prebendati" is veranderd in: „apud nos prebendati."
3) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Suprascriptis stipendiis* (§ 3).
4) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Si vero iste canonicus* (§ 13).
5) Eodem titulo (Lib. cam. LXXVIII) cap. *Notandum* (§ 11).

Digitized by Google

4 [1]). In minori camera erit quartarius in presentiis *et in excrescentiis* quatuor primis annis, anno primo inchoante a die admissionis sue ad prebendam, et tunc prima die post quadriennium erit medius in presentiis *et excrescentiis*, quousque fuerit capax supplementi.

5 [2]). In bonis cervisie erit quartarius [3]) in primo suo anno, inchoante Remigii, in prima divisione; et sic participabit in bonis cervisie singulis annis, donec compleverit [4]) quinquennium; sed in primo anno suo, quo resedit, non participabit, quia dividuntur ut restantie ut supra.

X. De pleno non supplementato, sive non ferculato [5]).

1 [6]). Canonicus novus post quadriennium, post diem admissionis sue ad prebendam, et nunc etiam, ut dictum est supra, post diem emancipationis sue [7]) computando, dicitur plenus non supplementatus, quousque fuerit capax supplementi. Et habet a preposito in denariis mensurnalibus singulis annis 5 libras 4 solidos 3 denarios bonorum veterum; et in servitio ab eodem 9 modios tritici cum dimidio scepel, adhuc 9 modios siliginis cum dimidio scepel et 24 modios havene cum tertia parte modii havene.

---

1) Eodem tit. (Lib. cam. LXXVIII) cap. *Si summa minor* (§ 23b). — Bij deze alinea staat op een los blaadje het volgende:

„Extractum ex Libro albo ecclesie Trajectensis. Minor camera.

Item habemus redditus extraordinarios, ad minorem cameram spectantes.

In primis ad memoriam episcopi Guidonis, excepto capellano capelle sue, dantur et dividuntur inter presentes corporaliter in vigilia et in missa de omnibus ecclesiis IIII Kal. Junii . . . . . 187 libre 10 solidi bonorum.

Item bona *op des bisscops weyde*, valentes quantum vendi possint. Inde dividuntur ad memoriam Henrici de Vyanen 4ta die Junii. . . . . 32 libre."

2) Eodem tit. (Lib. cam. LXXVIII) cap. *Et quamvis olim* etc. (§ 19), ubi dicitur, quod bona cervisie dividuntur ut bona majoris camere, videlicet equaliter, videlicet quod omnes 40 canonici habent ibidem equalem havenam, ut supra latius *De medio simpliciter.*

3) „quartarius" is doorgehaald en vervangen door: „medius."

4) Het hier volgende („quinquennium — ut supra") is doorgehaald en vervangen door: „quadriennium ut supra."

5) „sive non ferculato" is later bijgeschreven.

6) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Suprascriptis stipendiis* (§ 3).

7) „et nunc — emancipationis sue" is doorgehaald en vervangen door: „sive is sit majorennis sive minorennis." — Daarbij in margine: „Canonicus minorennis semper post quadriennium a die admissionis sue ad prebendam, etiam si tunc adhuc existet minorennis, est in bonis prepositure plenus non supplementatus, et in bonis majoris et minoris camere medius, et in bonis divisis et cervisie plenus ut supra."

Digitized by Google

2 [1]). In bonis divisis *et bonis cervisie* erit plenus, in prima divisione principali dumtaxat, in primo anno suo post primum quadriennium, Remigii inchoante; et tunc anno sequenti erit similiter plenus in divisione restantiarum.

3 [2]). In majori camera erit tantum nisi medius ut supra, et manebit medius in utraque divisione, tam principali quam restantiarum, donec fuerit capax supplementi.

4 [3]). In minori camera, scilicet in presentiis *et excrescentiis*, erit medius post quadriennium, post diem admissionis sue ad prebendam computando; et manebit medius, donec fuerit capax supplementi.

5. In bonis cervisie erit plenus [4]) in prima divisione in primo anno post quadriennium [5]), anno inchoante Remigii, ut supra [6]); et manebit medius, donec fuerit capax *fructuum* supplementi per unum integrum annum, anno inchoante Remigii.

6 [7]). In antiquis restantiis erit medius in prima divisione post sex annos, anno inchoante Remigii, si ante completum sexennium per duos integros annos prebende sue deservierit (anno ut supra inchoante); alias, quamvis in absentia fuisset plenus etiam supplementatus per 10 vel 20 annos, non participabit de antiquis restantiis, nisi prius per duos annos integros, inchoantes Remigii, resederit; et tunc tertio anno suo, inchoante ut supra, prius participabit. Exempli gratia: anno 1449 14 Octobris Eg. Chorcellis fuit admissus ad prebendam, et venit primo ad residentiam ante Remigii anno 1454, et factus capitularis ultima Septembris 56, et 27 Augusti anno 57 admis(s)us ad supplementum. Sic idem in antiquis restantiis de anno 56 et 57 fuit medius non capitularis, et anno 58, 59, 60 et 61 medius capitularis, et anno 62 plenus capitularis.

---

1) Eodem titulo (Lib. cam. LXXVIII) cap. *Si vero iste canonicus* (§ 13).

2) Ut supra (nam. Lib. cam. LXXVIII § 13).

3) Eodem tit. (Lib. cam. LXXVIII) cap. *Si summa minor* (§ 23b).

4) „medius," later veranderd in: „plenus."

5) „quinquennium," later veranderd in: „quadriennium."

6) Het hierna volgende in deze § is doorgehaald. — Hierbij als noot: „Dividuntur ut supra bona divisa, ut supra latius *De medio simpliciter* dictum est."

7) Nota, quod omnes antique restantie et restantie semper (*semper* veranderd in: jam a multis annis) divise sunt et adhuc dividuntur inter 40, prout omnia alia bona. Sed anno 1395 et 1396 et 1397 etc. dicte restantie dividebantur inter omnes plenos equaliter et omnes medios equaliter, tam non capitulares quam capitulares; et hoc in majori et minori cameris, prout vidimus, et sic etiam in reliquis officiis.

Digitized by Google

Similiter Werdenb(erch), Hollandia et Ro. Proys etc. [1]). Ex omnibus predictis patet, quod canonicus, tam plenus supplementatus quam plenus non supplementatus, *tam capitularis quam non capitularis*, semel debet deservire prebende sue per tres annos in eadem qualitate, antequam unam recipiat de antiquis restantiis.

XI. De pleno supplementato sive ferculato [2]).

1 [3]). Nemo est capax perceptionis supplementi, quin habuit ipsum ad quadriennium post diem *emancipationis et* admissionis sue ad supplementum [4]), et tunc prima die post dictum quadriennium erit capax perceptionis supplementi, et non prius.

2 [5]). Talis plenus supplementatus recipit a preposito nostro in denariis mensurnalibus singulis annis 7 libras 8 solidos bonorum veterum, qualibet libra pro duobus ducatis de Florentia computata, quos salutiis equiparamus. Et in servitio ab eodem 18 modios tritici et unum scepel, adhuc 9 modios siliginis cum dimidio scepel, et adhuc 24 modios havene cum tertia parte modii.

3 [6]). In bonis divisis erit plenus in prima divisione principali et restantiarum ut supra. Et nihil participabit de secunda divisione, hoc est sparingia bonorum divisorum, nisi fuerit capitularis per annum illum integrum, *de quo fit divisio*, anno inchoante Remigii.

4 [7]). In majori camera erit simili modo plenus in prima divisione principali et restantiarum ut supra, et non participabit de secunda divisione, nisi fuerit capitularis per annum illum, de quo anno divisio fit.

---

1) Hierbij in margine: „Die 30 Augusti anno 1542 capitulariter fuit diffinitum et statutum, quod antique restantie dividi debeant inter omnes, tam mortuos et non capitulares quam capitulares, in omnibus cameris, preterquam in minori camera, cuilibet juxta qualitatem prebende sue."

2) „sive ferculato" is later bijgeschreven.

3) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Post triennium* (§ 12), et cap. *Anno Domini* (§ 14), et cap. *Et quamvis* (§ 19).

4) Vroeger stond hier nog: „et qui est emancipatus et in sacris constitutus ut supra," wat later doorgehaald is.

5) Eodem titulo (Lib. cam. LXXVIII) cap. *Suprascriptis stipendiis* (§ 3).

6) Eodem titulo (Lib. cam. LXXVIII) cap. *Si vero iste canonicus* (§ 13).

7) Eodem titulo (nam. Lib. cam. LXXVIII) cap. *Et quamvis* (§ 19).

Digitized by Google

5 [1]). In minori camera erit similiter plenus in *excrescentiis in prima divisione principali ut supra, sed in* presentiis prima die post quadriennium, computando post diem admissionis sue ad supplementum; *et non participabit de excrescentiis quoad sparingiam, nisi fuerit capitularis per annum illum, de quo anno divisio fit.*

6 [2]). In bonis cervisie erit plenus in prima divisione post quadriennium [3]) ut supra; et nihil habebit de secunda divisione, nisi fuerit capitularis per [4]) *illum annum, de quo divisio fit, anno inchoante Remigii* [5]).

7. In antiquis restantiis erit plenus in prima divisione post quadriennium, et *adhuc* post duas integras computationes, anno inchoante Remigii, qui sunt simul sex anni; et non participabit de secunda divisione, nisi fuerit capitularis per duos integros annos precedentes et resederit ut supra.

XII. De emolumentis capitularibus.

1 [6]). Canonici, recepti ad capitulum, non prius gaudent de emolumentis capitularibus, provenientibus ex computationibus officiorum, videlicet de subdivisione vel secunda divisione (que tantum cedit capitularibus), tam principalis quam restantiarum, bonorum divisorum, majoris camere, minoris camere et sparingie prepositure, nisi [7]) *capitulares fuerint ante festum Remigii et tunc deinceps residentiam fecerint por maiorem partem anni illius, de quo bona dividenda proveniunt.*

2. Sed a primo die admissionis ad capitularia inclusive gaudent et participant *secundum portionem, quam capiunt in prebendis*, de emolumentis capitularibus accidentalibus, provenien-

---

1) Eodem titulo (nam. Lib. cam. LXXVIII) cap. *Quod camerario minori* (§ 22) et cap. *Si summa minor* (§ 23b).

2) Hierbij in margine: „Dividuntur ut supra bona divisa, ut latius *De medio simpliciter* dictum est; ergo corrigatur hic textus, prout supra bona divisa."

3) „quinquennium", later veranderd in: „quadriennium."

4) Vroeger stond hier: „annum precedentem", later vervangen door hetgeen in den tekst volgt.

5) Vroeger stond hier nog: „hoc est de secundo anno," later doorgehaald.

6) Liber camere tit. De clericis non residentibus (LXXIX) cap. *Universis presentes* (§ 3). Colligitur hoc Libro camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Sparingia sic computatur* (§ 21).

7) Het slot dezer § luidde aanvankelijk aldus: „nisi fuerint capitulares per maiorem partem anni illius, de quo divisio fit, anno inchoante Remigii ut supra."

Digitized by Google

tibus aliunde, scilicet [1]) *de lytcopio* [2]), *ratione alicuius consensus capituli provenientis, videlicet omnes proventus, qui veniunt ex quorumcumque bonorum requisitione.*

3 [3]). Emolumenta capitularia dividuntur inter capitulares secundum portionem, quam capiunt in prebendis, quamvis suffragium vocis sit equale inter habentem prebendam plenam vel semiplenam, sive prebendam cum supplemento sive sine supplemento.

4. Sed si diceretur per concordiam: vos dabitis cuilibet domino capitulari unam vel duas quartas vini, vel dimidiam libram grossorum vel simile, tunc medii recipiunt tantum quantum pleni. Et ita fuit observatum et determinatum 13 Martii anno 1494 in divisione 13 florenorum aureorum Renensium, receptorum pro admissione questus sancte Trinitatis ad tres annos [4]).

5 [5]). *Singula emolumenta et proventus, tam corporum prebendarum quam etiam sparingie, excrescentiarum, vinalium et omnium accidentalium* [6]), *(quotidianis distributionibus et neglexit more*

---

1) Het slot van deze § luidde aanvankelijk aldus: „scilicet de caponibus, de denariis vini et aliis tractatibus, qui concluduntur ipsis presentibus in capitulo aut in civitate Trajectensi, que etiam emolumenta omnes capitulares pro capacitate prebendarum suarum habebunt, qui primam eorum in ecclesia nostra perfecerunt residentiam, tam resignantes videlicet prebendam, quam cum eadem (facta pro majori parte anni residentia) morientes."

2) Hierbij als noot: „Lytcopium, quasi lytcoop, est pecunia illa, que datur, quando aliqua venditio, contractus sive consensus etc. inter partes aliquas initi sunt."

3) Liber camere tit. De electione (V) cap. *Emolumenta capitularia* (§ 9). — De geheele § is doorgehaald.

4) Op een los blaadje staat het volgende, dat achter deze alinea schijnt te behooren: „Prelatus in aliqua ecclesiarum aliarum civitatis et diocesis Trajectensis, apud nos prebendatus, de prebenda sua participat sicut unus ex nobis non capitularis, prout Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) § *Post triennium iste canonicus* etc. (§ 12).

Item si capitularis canonicus ad prelaturam extra ecclesiam nostram admittatur, statim secluditur a capitularibus, prout sequitur:

1. Florentius a Jutfaes, ex capitulari factus prepositus Aldeselensis.
2. Ger. Foeck, ex capitulari factus decanus sancti Salvatoris.
3. E. Foeck junior, ex capitulari factus decanus sancti Salvatoris.
4. Ger. de Veno, ex capitulari factus prepositus Arnhemensis.
5. Henricus Schryver, ex capitulari factus prepositus Arnhemensis.
6. Will. de Renen, ex capitulari factus prepositus Embricensis.
7. Rod. Cock ab Ysenderen, ex capitulari factus prepositus sancti Petri.
8. Jacobus de Lichtenberch, ex capitulari factus anno 1410 prepositus sancti Petri.
9. Thiricus de Wassenaer, ex capitulari factus anno 1422 prepositus sancti Johannis.
10. Thiricus Uutermeer, ex capitulari factus decanus sancti Salvatoris 1475.
11. Albertus Pigius, ex capitulari factus anno 1535 prepositus sancti Johannis."

5) Ex statuto edito ultima Februarii 1522. — Anno 1525 statuerunt, quod accidentalia impactionum debeant dividi prout supra, etiam si tempore divisionis mortui fuerint.

6) Vroeger stond hier nog: „presentiis chori," later doorgehaald.

Digitized by Google

consueto dumtaxat exceptis) habebunt omnes capitulares pro capacitate prebendarum suarum, qui primam eorum in ecclesia Trajectensi perfecerunt residentiam et pro majori parte anni cujuslibet, a festo Remigii usque ad festum Remigii eomputando, residerunt [1]).

6. *De caponibus.* — Capones dividuntur *equa portione* inter solos capitulares, in vigilia Obitus sancti Martini [2]) *in ecclesia Trajectensi in vesperis presentes, hac tantum occasione suffragante: si quis forte absens in nostre aut communibus ecclesiarum Trajectensium negociis missus fuerit vel deputatus, aut infirmitate detentus fuerit, quo casu tedam suam ante reliquias sancti Martini poni faciet.*

7 [3]). *De prebenda domine Emme.* — Prebenda domine Emme sive presbyteralis dividitur inter solos sacerdotes capitulares plenos et medios. Habet a preposito 9 modios tritici et 5 panes; adhuc in denariis mensurnalibus 4 libras 7 solidos bonorum veterum; et a majore camerario nostro 8 stuferos, a minore camerario nostro 24 stuferos, a magistro fabrice nostre ecclesie 12 stuferos.

8 [4]). *De presentiis chori.* — *Pro quota parte quis grossos fructus prebende percipit, pro ea parte percipit distributiones quotidianas, que dantur in pecunia in festivitatibus et ad memorias defunctorum. Has distributiones percipiunt omnes* 40 *canonici prebendati,*

---

1) Aanvankelijk stond hier nog: „etiam si tempore divisionis mortui fuerint," later doorgehaald. — De geheele § is later doorgehaald.

Op een los blad staat, eveneens doorgehaald, het volgende: „Omnia emolumenta et proventus, tam corporum prebendarum quam etiam sparingie, excrescentiarum, vinálium *(vinalium* is doorgehaald) et omnium accidentalium (quotidianis distributionibus et neglexit more consueto dumtaxat exceptis, de quibus solum presentibus fiet administratio) habebunt omnes capitulares pro capacitate prebendarum suarum, qui primam eorum in ecclesia nostra perfecerunt residentiam et secundam, videlicet majoris partis anni, tam resignantes videlicet prebendam, quam cum eadem (facta hujusmodi pro majori parte anni residentia) morientes. (Ex statuto, edito ultima Februarii anno 1522, et renovatione ejusdem facta 29 Martii anno 1566.)"

Daarop volgt nog (niet doorgehaald) het volgende: „Omnes proventus, qui veniunt ex quorumcumque bonorum requisitione, accidentalia impactionum, statuta vinalia etc., debentur tantum his capitularibus, qui in hujusmodi requisitione, consensu et admissione etc., capitulo desuper semper indicto in domo capitulari, sunt presentes, vel qui in negociis ecclesie aut infirmitate detenti absentes fuerint; et sic fuit semper observatum."

2) Aanvankelijk volgde hier: „presentes, et omnes sunt pleni," wat later doorgehaald is en vervangen door het in den tekst volgende.

3) Habetur de hac prebenda Libro camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Stipendium vero* (§ 9).

4) Liber camere ante Statutum de pecunia matutinali (LXXVIII § 23). Ibidem sub titulo De stipendiis (LXXVIII) cap. *Notandum quod canonicus noster* (§ 11).

Digitized by Google

tam prelati quam etiam scholares sive nondum emancipati, toties quoties divinis officiis interfuerint; et sic semper observatum fuit.

XIII. De canonico scholari.

1. Canonicus scholaris postquam fuerit octodecim annorum, presentabitur capitulo nostro per scholasticum nostrum ad emancipandum. Et post emancipationem prestabit juramentum studere volentium, et tunc arripiet iter versus universitatem et fidem faciet capitulo de intitulatione illius universitatis, permanendo ibidem [1]) per biennium, secundum statutum novum, ab anno 1455 die 18 Decembris in studio domini Gerlaci van der Donck omnium primo observatum. Post hec de licentia capituli domum redibit, et faciet se ordinari in subdiaconum, et de licentia capituli et hebdomodarii faciet actum suum; quo facto iterum redibit ad universitatem, permanendo ibidem ad duos annos continue ad minus, et non redibit antequam fuerit graduatus, hoc est artium magister vel baccalaurius in altero jurium; deinde efficietur capitularis [2]).

2 [3]). Decanus et capitulum, perpendentes, quod per concilium Tridentinum sessione septima canone II sub Pio IV sit cautum, ut nullus in posterum ad subdiaconatus ordinem ante vigesimum secundum etatis sue annum promoveatur, cui decreto quum obedire teneantur, ordinarunt ac statuerunt, prout ordinant et statuunt pro futuris perpetuis temporibus, ut minorennes canonici, postquam emancipati fuerint, quatuor continuis annis maneant in studio necessario alicujus universitatis generalis, idemque studium mutare non possint de una in aliam universitatem, nisi de expresso capituli consensu; quibus quatuor annis necessarii studii elapsis, liberum ipsis erit, licentia tamen capituli primitus ad hoc obtenta, *ipsoque in magisterio artium vel baccalauriatu alterius jurium graduato*, redire, ordinemque subdiaconatus de licentia ejusdem capituli suscipere, eoque suscepto primum actum suum de licentia capituli et hebdomodarii pro tempore celebrare, istisque omnibus absolutis admitti petere ad capitulum et capitularia; *quod eisdem canonicis emancipatis non denegabitur, salvis in omnibus aliis juribus et priscis statutis ac consuetudinibus ejusdem ecclesie.*

---

1) Liber camere tit. De electione (V) cap. *In capitulo nostro* (§ 4).

2) Juxta antiquum statutum et Librum camere canonicus minorennis post suam emancipationem et post celebrationem actus sui expectabat duos annos, quibus duobus annis expletis, si tunc triennium a die admissionis sue ad prebendam transactum erat et vigesimum etatis sue annum attigerat, admittendus erat ad capitulum.

3) Statutum editum ultima Maji anno 1566.

Digitized by Google

XIV. De prima residentia [1]).

1 [2]). *Quando annus residentie incipiat. — Annus apud nos currere incipit et terminatur* [3]) *in Kalendis Octobribus, nam in eo novi camerarii suorum officiorum curam gerere incipiunt. Quicumque igitur canonicorum nostrorum prebendatorum per majorem anni partem, qui est ab uno festo Remigii usque ad aliud festum Remigii, videlicet per sex menses et unum diem, in ecclesia nostra facit residentiam personalem, is pro residente reputatur et corpus prebende sue accipit.*

2 [4]). Canonicus scholaris potest facere primam *annalem* residentiam suam sicut emancipatus, et hoc omni tempore anni quando ei placuerit, et tante apud nos est necessitatis, ut nulli canonico ea deferatur [5]) *neque in corpore ad perceptionem prebende computatur, sive is prelatus aliquarum collegiatarum ecclesiarum Trajectensium aut diocesis Trajectensis et apud nos prebendatus sive simplex canonicus fuerit, nisi primam suam residentiam ante festum Remigii (cum indictione capituli precedenti die cum expressione cause hujusmodi specialiter facta) coram dominis in capitulo capitulariter ad hoc congregatis acceptaverit, eamque ante subsequens exinde festum Remigii finierit. Nam si supradictus prelatus sive canonicus primam hujusmodi residentiam non acceptaverit ante festum Remigii, eam ante subsequens exinde festum Remigii finiendo, in cursu residentie prime talismodi dumtaxat dies toto anno habebit; sed peracta hujusmodi prima residentia, si a festo Remigii tunc proxime elapso usque ad aliud proximum insequens festum Remigii secundam residentiam pro majori parte illius anni peregerit, tunc in corpore prebende* [6]) *illo anno debet computari.*

---

1) Het hoofd: *De secunda residentia* is hier doorgehaald; het hoofd *De prima residentia* staat boven § 2.

2) Liber camere tit. De clericis non residentibus (LXXIX) cap. *Universis presentes* (§ 3). Ibidem De officio camerarii majoris (XXXIX § 1).

3) „et terminatur" is doorgehaald.

4) Liber camere tit. De prebenda foranea cap. *Si quis ab ecclesia nostra sola* etc. (LXXIX § 18, 19).

5) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Canonicus qui sine* (§ 15). — Aanvankelijk volgde hier: „neque cuique aliquid ex corpore prebende tribuatur, nisi ea completa et ab eadem capitulariter absolutus fuerit"; later doorgehaald en vervangen door het in den tekst volgende.

6) Aanvankelijk volgde hier: „secundum capacitatem sibi obtingentem debet extunc deinceps computari et capax reputari"; later doorgehaald en vervangen door: „illo anno debet computari."

Digitized by Google

3 [1]). Residens quoque in hujusmodi prime sue residentie anno, et illo durante, nullo modo potest extra civitatem Trajectensem pernoctare; itaque si currente anno hujusmodi per unam noctem extra civitatem predictam pernoctaverit, iterum a capite sicut prius incipiet residentiam supradictam; et quum dixerit se hujusmodi residentiam per unum integrum annum post diem acceptationis ejusdem fecisse, super hoc fidem faciet decano et capitulo proprio juramento [2]).

4. *De prima residentia canonicorum prelatorum. — Prelati collegiatarum ecclesiarum civitatis et diocesis Trajectensium, si canonicatus et prebendas ecclesie nostre Trajectensis adepti fuerint* [3]), per quindecim tantum dies facere tenentur *hanc primam residentiam* modo quo supra [4]).

5. *Prepositus et decanus nostri et* [5]) prebendatus dormitorii *et duo semiprebendati imperiales* ecclesie nostre ad hanc annalem residentiam faciendam non obligantur, sed sunt immunes; *et tenentur in suis beneficiis personaliter residere per majorem partem anni, instar canonicorum.*

6. *Canonicus in corpore ad perceptionem prebende non computatur, nisi primam suam residentiam ante festum Remigii (cum indictione capituli precedenti die, cum expressione cause hujusmodi specialiter facta) coram dominis in capitulo capitulariter ad hoc congregatis acceptaverit. Actum ultima Septembris* 1517 [6]).

XV. Canonici absentes in studio quid percipiant.

1. Si canonicus, qui primam residentiam complevit, se absentet causa studii, etiam scholaris, participat ex gratia capituli in prepositura, in majori camera, bonis divisis et cervisie inter 40, acsi nobiscum resideret, *demptis negligentiis et presentiis quotidianis.*

---

1) Liber camere tit. De clericis non residentibus (LXXIX) in statuto *Nos decanus et capitulum* etc. (§ 2).

2) Hier volgde aanvankelijk eene later doorgehaalde alinea: „Ad hanc primam residentiam annalem faciendam etiam duo semiprebendati imperiales ecclesie nostre tenentur, prout sepe."

3) Aanvankelijk luidde deze § aldus: „Hanc autem residentiam canonici prebendati ecclesie nostre, si prelati fuerint sive in nostra sive in aliqua Trajectensium ecclesiarum, per quindecim tantum dies facere tenentur modo quo supra."

4) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Canonicus qui sine* (§ 15), et in statuto sequente folio 64 (§ 16), et in cap. *Post triennium* (§ 12).

5) Aanvankelijk stond hier: „Solus," later doorgehaald.

6) Deze alinea is doorgehaald.

Digitized by Google

2 [1]). Est novum statutum, quod canonicus capitularis post completam primam residentiam et qui per majorem partem anni precedentis aut presentis quotidianis interfuit capitulis, qui de licentia capituli se ad studium transtulerit, gaudebit in tota prepositura, sparingia, in prima divisione et subdivisione singulorum officiorum et camerarum inter capitulares, acsi in capitulo nostro presens esset, accidentalibus capitularibus dumtaxat exceptis etc. Datum anno 1408 4ª Aprilis. Et sic observatum fuit pro Hoeve, Pot, Ram; quod tandem anno 1544 XI Januarii fuit revocatum per capitulum.

3. Anno 1550 ultima Julii decanus et capitulum concesserunt domino Johanni a Bruhesen, canonico capitulari, quod in absentia causa studii percipiet omnes fructus prebende sue in utraque divisione, videlicet majore camera, prepositura, bonis divisis et cervisie; de ceteris autem, videlicet minori camera, in collationibus beneficiorum, caponibus, excrescentiis et presentiis quotidianis, nihil percipiet. Idem similem obtinuit absentiam pro anno 51.

XVI [2]). Bastonium seu foranea.

1. Bastonium seu prebenda foranea habet a preposito nostro 9 modios siliginis cum dimidio scepel et 16 modios havene, et habet integram portionem, videlicet inter 40, in prima divisione in bonis divisis *et* 16 *modios havene a capitulo nostro, videlicet duas partes prebende ex bonis cerevisie*, et non plus, sive habeat

---

1) Hierbij als noot: „Idem vult statutum, editum anno 1303, insertum Libro camere (LXXIX § 7)."

2) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) § *Canonicus qui sine licentia* etc. (§ 15). — Liber camere tit. De prebenda foranea (LXXIX § 13), ubi habetur quod bastonarius habet etiam preter 16 modios havene a preposito adhuc 16 modios a capitulo, quando havena capituli sufficit. Et ita observatum vidimus anno 1417 et 18 in Johanne de Buren et Geo. de Pala absentibus, qui in absentia singuli habuerunt singulis annis duas partes, et sparingia pro capitularibus habuit tertiam partem. Et hoc de 40ma plena eorum portione, quia Buren tunc habebat, licet non habebat supplementum. Similiter anno 1421 habuit Dwergh, prepositus Daventriensis, pro foranea hic duas partes ex bonis cervisie, ut supra. — Op een los blaadje staat nog het volgende, dat ongetwijfeld hierbij behoort: „Bastonarii.

Johannes Militis habuit bastonium anno 1467.
Choriepiscopus de Bavaria anno 1477, 78, 79, 80.
Joannes Crijs anno 1500.
Heda anno 1519, 20.
Huysselman anno 1529."

Digitized by Google

stipendium domini sive pueri; et scribitur ad tabulam sicut presens. Et ista foranea subtrahetur prebende ejus intrantis sparingiam, *prout nunc fit.*

2. Si quis canonicorum nostrorum post quadriennium, qui primam complevit residentiam, voluerit de licentia decani se longo tempore absentare, talis habebit foraneam suam, et hoc si petat ante festum Remigii pro anno futuro. Et quilibet potest toties quoties renunciare foranee et intrare perceptionem plene prebende juxta tempus suum, si potuerit vel voluerit residere; modo dicta renunciatio fiat ante festum Remigii pro anno futuro, quia bastonarius bastonium post festum Remigii revocare non potest et venire illo anno ad residentiam, ita ut corpus prebende sue recipiat. Ita declaratum 27 Martii anno 1488.

XVII. Canonicus qui primam residentiam non fecit presens existens, quid percipere potest.

1 [1]). Canonicus *prebendatus*, qui primam non fecit residentiam, nihil omnino capit, nec persona ejus in portionibus computatur nec ad tabulam scribitur. Sed pro diebus, quibus fuerit in ecclesia [2]), *(etiam si talis in ecclesia nostra prelatus vel scholaris* [3]) *canonicus existat)* habet panes albos, siligineos, denarios mensurnales pro mensibus, quibus primo die mensis fuit presens, et grossos a majori camera *cum presentiis chori, etiam si talis adhuc nondum acceptaverit annalem primam suam residentiam* juxta sui stipendii qualitatem; et hoc est regulare, quod qui absens fructus tollit, ad tabulam scribitur. (Liber camere De annis expectantie cap. *Canonicus qui* etc. LXXVIII § 15.) Et ita adhuc hodie observatur.

XVIII. De secunda residentia [4]).

1 [5]). Quoad hoc vero, quod quis dicatur residens secundo, ut

---

1) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Canonicus qui sine licentia* (§ 15) circa finem.

2) Aanvankelijk werd hier nog tusschengevoegd: „prebendatus, tam prelatus quam non prelatus, tam majorennis quam minorennis", wat later werd doorgehaald.

3) „minorennis," later veranderd in: „scholaris."

4) Bij dit hoofd was aanvankelijk nog gevoegd: „et quando annus residentie incipiat et fructus prebende promerentur"; later doorgehaald.

5) Liber camere tit. De clericis non residentibus (LXXIX) cap. *Nos decanus et capitulum* (§ 2) et cap. *Universis presentes* (§ 3).

Digitized by Google

corpus prebende accipiat et primam residentiam compleverit, diffinimus illum residere, qui majori tempore anni [1]) (quod est sex menses et unus dies) in ecclesia nostra facit residentiam personalem.

2. *Canonicus vero prebendatus, tam prelatus quam non prelatus, qui (postquam ab annali sua residentia capitulariter absolutus fuerit) ita eam tunc fecisse reperiatur, quod illo anno prime sue residentie a festo Remigii usque ad primam diem Aprilis deinde subsequentem inclusive continue resederit, (quo casu [2]) illo anno in corpore ad perceptionem prebende computatur) hic non solum primam, sed et secundam apud nos censetur perfecisse residentias* [3]).

3 [4]). Canonicus ecclesie nostre prebendatus, sive sit prelatus sive non, qui anno proxime preterito non resedit, tenetur per se vel per procuratorem suum (in quantum ad residentiam venire voluerit) id capitulo, capitulo desuper indicto, intimare ante festum Remigii pro anno futuro, quo venire et residere intendit; alias ex corpore prebende sue nihil (preter dies) percipiet.

XIX. De eo, qui non resedit per majorem partem anni, sive primam suam residentiam fecerit sive non, quid residendo promeretur [5]).

1 [6]). Si quis canonicorum nostrorum non resederit per majo-

---

1) Aanvankelijk stond hier nog: „qui juxta nostre ecclesie consuetudinem currere incipit in Kalendis Octobris"; later doorgehaald.

2) „quumque propterea," veranderd in: „quo casu."

3) Deze alinea is doorgehaald.

4) Decretum capituli 17 Augusti anno 1565.

5) Bij dit hoofdstuk staat in margine het volgende: „De havena.

Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Suprascriptis stipendiis* etc. (§ 3). Prepositus noster dabit quotidie stipendiis dominorum et domine tres stopos cervisie, quorum 45 valent amam. Et stipendiis puerorum dabit quotidie etiam tres stopos cervisie. Et sic cervisia ministrata fuit per dies adhuc anno 1407 et 1421, 24.

Summam servitii pro pleno supplementato similiter et pro pleno non supplementato dividebant in duodecim menses, deinde in tot dies mensis, sive in 365 dies. Et secundum summam, cuilibet diei competentem, cujuslibet canonici stipendium accrescebat aut decrescebat ut infra.

Anno autem 1436 et deinceps in corpore computata fuit et pro capitularibus, ut omnia alia. Hodierno tempore (quia fit deductio per stopos, quorum 60 valent modium havene) habent singuli canonici, tam pleni supplementati quam non supplementati, quolibet die 4 stopos cervisie."

6) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Canonicus qui sine* (§ 15).

Digitized by Google

rem partem anni (que est sex menses et unus dies [1])), sive primam suam annalem fecerit residentiam sive non, saltem conjunctim vel divisim sed intersciscis diebus intraverit vel exiverit, tunc pro diebus et mensibus, quibus in nostra ecclesia fuit presens iuxta scedulam *Exivit et intravit*, subtrahentur pro eodem, secundum qualitatem stipendii sui, prebende ejus intrantis sparingiam vel prebende defunctorum.

2 [2]). *Dies pleni supplementati.* — Plenus supplementatus habet singulis diebus, quibus est presens, a preposito duos panes triticeos sive duas dicas, et unum panem siligineum sive unam dicam, quia quadraginta panes sive dice faciunt modium, *et* 4 *stopos cervisie, quorum* 60 *stopi faciunt modium havene, et in denariis mensurnalibus de mense Octobri et octo sequentibus mensibus, quolibet mense* 13 *solidos* 4 *denarios bonorum veterum, et quolibet residuorum trium mensium* 9 *solidos* 4 *denarios bonorum veterum, facit per totum annum* 7 *libras* 8 *solidos bonorum veterum* [3]); adhuc habet a capitulo ex majori camera singulis diebus, quibus presens est, unum grossum sive solidum.

3. *Dies medii simpliciter.* — Medius supplementatus habet singulis diebus, quibus est presens, unum panem triticium et medium panem siliginis, *et duos stopos cervisie ut supra, et in denariis mensurnalibus de mense Octobri et octo sequentibus mensibus, quolibet mense* 6 *solidos* 8 *denarios bonorum veterum, et quolibet trium ultimorum mensium* 4 *solidos* 8 *denarios bonorum veterum, facit per totum annum* 5 *libras* 4 *solidos* 3 *denarios bonorum veterum* a preposito, et medium grossum a capitulo nostro.

4. *Dies pleni non supplementati.* — Plenus post quadriennium non supplementatus habet quolibet die, quo presens est, unum panem tritici et unum panem siligineum, *et* 4 *stopos cervisie ut supra, et in denariis mensurnalibus de mense Octobri et octo sequentibus mensibus, quolibet mense* 9 *solidos* 3 *denarios bonorum veterum, et quolibet trium ultimorum mensium* 7 *solidos bono-*

---

1) Het tusschen haakjes geplaatste is doorgehaald.

2) Hec infrascripta omnia habentur titulis et capitibus suprascriptis (nam. Lib. cam. LXXVIII § 15).

3) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Stipendiis dominorum* (§ 4). — Denarii mensurnales sunt in Trajectensi moneta solvendi; sed episcopus A. de Hoorn in concordia, facta inter capitulum et prepositum Wterloo anno 1377, commutavit eos in monetam Turonensem.

Digitized by Google

rum veterum a preposito nostro, et a capitulo nostro medium grossum.

5. *Dies medii non supplementati.* — Medius non supplementatus sive quartarius habet singulis diebus, quibus presens est, medium panem triticeum et medium panem siligineum, *et duos stopos cervisie ut supra, et in denariis mensurnalibus de mense Octobri et octo sequentibus mensibus, quolibet mense* 4 *solidos* 7 *denarios bonorum veterum, et quolibet trium ultimorum mensium* 3 *solidos* 6 *denarios bonorum veterum* a preposito nostro, et 3 denarios a capitulo nostro.

6. *Dies quartarii simpliciter.* — Quartarius simpliciter, qui sunt tantum duo semiprebendati imperiales, *infra primum quadriennium et usque primum diem post quadriennium* habet, quolibet die quo presens est, medium panem triticeum et quartam partem panis siliginei, *et unum stopum cervisie ut supra, et in denariis mensurnalibus de mense Octobri et octo sequentibus mensibus quolibet mense* 3 *solidos* 4 *denarios, et quolibet trium ultimorum mensium* 2 *solidos* 4 *denarios bonorum veterum* a preposito nostro, et tres denarios a capitulo nostro.

7. *Hos suprascriptos denarios mensurnales quilibet canonicus potest promereri, quando prima die cujuslibet mensis est presens per tres dies et dixerit se velle residere per mensem, secundum Librum camere De annis gratie cap. Sperandum* [1]*; sed hodie sufficit, quod prima die cujuslibet mensis sit presens.*

XX. Prepositura tam in denariis mensurnalibus quam in servitio bladorum.

1 [2]). *Plenus supplementatus.* — Stipendium domini sive pleni supplementati habet a preposito nostro in denariis mensurnalibus de mense Octobri et octo sequentibus mensibus, quolibet mense 13 solidos 4 denarios bonorum veterum, et quolibet trium ultimorum mensium 9 solidos 4 denarios bonorum veterum, facit simul pro pleno in toto anno 7 libras 8 solidos bonorum veterum ut supra. Et in servitio *quolibet die duas dicas tritici, facit* 18 modios tritici et unum scepel, et *quolibet die unam dicam siliginis, facit* 9 modios siliginis cum dimidio scepel, et 24 modios

---

1) Dit citaat is in Wstinc's Rechtsboek niet te vinden.

2) Liber camere tit. De stipendiis (LXXVIII) cap. *Suprascriptis stipendiis* (§ 3) et cap. *Stipendiis dominorum* (§ 4).

Digitized by Google

havene cum tertia parte modii, *videlicet quolibet die tres stopos cervisie, quorum* 45 *stopi faciunt duos modios havene.*

2. *Medius simpliciter.* — Successor istius pleni, residens quatuor primis annis, dicitur et nominatur medius simpliciter, qui habet singulis primis novem mensibus 6 solidos 8 denarios bonorum veterum, et quolibet trium ultimorum mensium 4 solidos 8 denarios bonorum veterum, facit simul in toto anno pro medio simpliciter 3 libras 14 stuferos bonorum veterum; et in servitio *quolibet die unam dicam tritici, facit* 9 modios tritici et medium scepel, et *quolibet die medium panem siliginis, facit* $4^1/_2$ modios siliginis cum $2^1/_2$ dicis, et 12 modios havene cum sexta parte, vel quolibet die $1^1/_2$ stopos cervisie.

3. *Quartarius simpliciter.* — Successor istius medii simpliciter dicitur et nominatur quartarius simpliciter, qui sunt tantum duo semiprebendati imperiales usque primum diem post primum quadriennium completum, qui habet qualibet prima die cujuslibet novorum primorum mensium 3 solidos 4 denarios, et quolibet trium ultimorum mensium 2 solidos 4 denarios, facit in toto anno 37 solidos bonorum veterum; et in servitio quolibet die mediam dicam tritici, facit $4^1/_2$ modios $2^1/_2$ dicas et quartam partem dice siliginis, facit 2 modios 11 dicas cum 4ta parte, et sex modios havene cum 12a parte.

4. *Plenus non supplementatus.* — Stipendium pueri sive pleni non supplementati post quadriennium, computando post diem admissionis sue ad prebendam, habet a preposito in denariis mensurnalibus, singulis novem mensibus primis 9 solidos 3 denarios bonorum veterum, et quolibet ultimorum trium mensium 7 solidos bonorum veterum, facit in toto anno 5 libras 4 solidos 3 denarios bonorum veterum; et in servitio quolibet die unam dicam tritici, facit 9 modios cum dimidio scepel, et quolibet die unam dicam siliginis, facit 9 modios cum dimidio scepel, et in havena 24 modios cum tertia parte modii.

5. *Medius non supplementatus.* — Successor istius pleni non supplementati quatuor primis annis dicitur communiter medius non supplementatus sive quartarius, qui habet a preposito in denariis mensurnalibus primis novem mensibus, quolibet mense 4 solidos 7 denarios obolum bonorum veterum, et quolibet trium ultimorum mensium 3 solidos 6 denarios bonorum veterum, facit in toto anno 2 libras 12 solidos $1^1/_2$ denarium; et in servitio quatuor primis annis habet quolibet die mediam (dicam) tritici, facit $4^1/_2$ modios et $2^1/_2$ dicas, et quolibet die mediam dicam

Digitized by Google

siliginis, facit $4^1/_2$ modios et $2^1/_2$ dicas, et 12 modios havene cum sexta parte [1]).

XXI.

1. *Dies pleni non supplementati, quando fit capax supplementi.* — Quando aliquis plenus non supplementatus efficitur capax supplementi in aliquo mensium ante primam diem mensis, tunc ipse recipit quolibet novem primorum mensium, in quo prima die mensis fuit capax supplementi, plus quam solebat 4 solidos 1 denarium; et quolibet trium ultimorum mensium 2 solidos 4 denarios. Et in servitio quolibet die unum panem sive dicam tritici.

2. *Dies medii non supplementati, quando fit capax supplementi.* — Quando medius non supplementatus efficitur plenus supplementatus, habet quolibet novem primorum mensium plus quam ante solebat 8 solidos 8 denarios obolum; et quolibet trium ultimorum mensium 5 solidos 10 denarios. Et in servitio quolibet die $1^1/_2$ dicam tritici, et dimidiam dicam siliginis quolibet die, *et duos stopos cervisie, ut supra folio precedente.*

3. *Dies medii simpliciter, quando fit plenus non supplementatus.* — Quando medius simpliciter efficitur plenus non supplementatus, habet quolibet primorum novem mensium plus quam ante solebat 2 solidos 6 denarios; et quolibet trium ultimorum mensium 2 solidos 4 denarios. Et in servitio quolibet die mediam dicam siliginis, *et duos stopos cervisie, ut supra.*

4. *Dies medii non supplementati, quando fit plenus non supplementatus.* — Quando medius non supplementatus efficitur plenus non supplementatus, habet quolibet novem primorum mensium plus quam ante solebat 4 solidos 7 denarios obolum; et quolibet

---

1) Hierbij nog op een los blaadje: „Prepositura.

Bona preposture non veniunt in corpore prebende computande, ex eo quia omnia illa bona, tam in tritico, siligine, havena quam in denariis mensurnalibus, promerentur per dies tamquam presentie, ita quod nemo canonicorum, in residentia prebende morientium, post diem obitus quicquam ultra ex prepositura participabat, nisi ratione annorum gratie, qui incipiebant currere a die obitus exclusive, durantes per biennium usque eundem diem. — Exemplum. E. Foeck obiit 26 Martii anno 1418, qui ex prepositura ultra prescriptum diem obitus nihil participavit nisi annos gratie, qui duraverunt usque 26 Martii anni 1420, et tunc incepit annus fabrice currere. Et sic eo usque semper in(con)cusse observatum fuit, et hoc juxta Librum camere. Idem anno 1424 Remigii inchoante observatum fuit."

Digitized by Google

trium ultimorum mensium 3 solidos 6 denarios. Et in servitio quolibet die mediam dicam tritici, et quolibet die mediam dicam siliginis, *et duos stopos cervisie, ut supra.*

5. *Dies semiprebendatorum imperialium post quadriennium.* — Quando quartarius simpliciter efficitur medius simpliciter, prout sunt et manent duo imperiales, tunc habet quolibet novem primorum mensium plus quam antea habebat 3 solidos 4 denarios; et quolibet ultimorum mensium 2 solidos 4 denarios. Et in servitio quolibet die mediam dicam tritici, et quolibet die quartam partem unius dice siliginis, *et unum stopum cervisie, ut supra.*

XXII. De fructibus annorum gratie.

1 [1]). Mortuo *canonico prebendato, etiam prebendato dormitorii et duobus semiprebendatis imperialibus*, pro gratia fructus debentur duorum integrorum annorum, quorum primus inchoabitur in festo Remigii post ejus obitum immediate sequente, idque in ea qualitate prebende sue, quo moritur, et perinde acsi viveret et personaliter prebende sue deserviret (exceptis solis presentiis chori et portione de jure aut consuetudine corresidenti debita [2])). Item si moriens fuerit in vita capax perceptionis supplementi per unum diem, habebit annos gratie ut plenus supplementatus. Item si decedens in vita per unum diem plenus non supplementatus fuerit, habebit annos gratie in ea qualitate prebende sue, ut plenus non supplementatus [3]).

---

1) Statutum in Libro camere (LXXVIII § 30) *Petrus Dei gratia*, editum anno 1257. — Item aliud statutum, editum 28 Aprilis anno 1564.

2) Hier volgde aanvankelijk in den tekst het volgende: „*sub moderatione que sequitur, videlicet quod* si decedens tempore mortis sue *per unum diem in vita* plenus aut medius capitularis fuerit, etiam in annis gratie sue in ea qualitate prebende sue ut plenus aut medius capitularis cum viventibus participabit." Het is later doorgehaald. — Op een los blaadje staat nog het volgende, dat blijkens eene verwijzing hier ingevoegd moet worden: „Memoria de annis gratie. Exceptis excrescentiis minoris camere, bonis cerevisie et restantiis omnium officiorum cum presentiis chori et portione corresidenti debita, sub moderatione que sequitur, videlicet quod si decedens per unum diem in vita plenus aut medius capitularis fuerit, etiam etc. (Tot zoover is alles later weder doorgehaald.) Anno 1542 30 Augusti fuit statutum, quod omnes defuncti participabunt in antiquis omnibus restantiis, preterquam in minori camera."

3) Hierbij in margine: „Decidantur. — Decisum 7 Octobris anno 1575 juxta hunc textum, quia sic a majoribus observatum semper legitur, prout Potter anno 1453 et Visken anno 1478 et Regelinck anno 1492. — Statutum capituli sancti Salvatoris, desuper anno 1566 editum, habet, quod si supervixerit 12 horam primi diei Septembris, expletis annis expectantie, habebit annos gracie."

Digitized by Google

XXIII. Cui debeantur anni gratie.

1 [1]). Mortuus autem, cui premissa proveniunt, is intelligitur, qui priusquam moreretur complevit primam annalem suam residentiam et secundam, videlicet majoris partis anni tunc currentis vel proxime preteriti. Et [2]) qui *per unum diem existens in plena perceptione prebende in civitate Trajectensi vel extra eam, de* licentia tamen decani vel ex causis permissis de consuetudine et statutis ecclesie nostre, *etiam si scholaris emancipatus existat, absens decedat, non existens in possessione plene perceptionis prebende, vel scholaris non emancipatus, vel qui extra civitatem Trajectensem sine licentia decani vel ex causis non permissis decedat, defunctus nihil capit, sed prebenda defunctorum capit totum quadriennium* [3]).

2. Si quis obierit, postquam jam ab annali sua residentia capitulariter absolutus fuerit, tunc existens in possessione plene perceptionis prebende sue, licet secundam residentiam, videlicet majoris partis anni, jam inchoatam morte preventus complere non potuit, tamen habebit annos gratie [4]).

3. *Canonicus prebendatus, tam prelatus quam non prelatus, posteaquam jam ab annali sua residentia capitulariter absolutus fuerit, si eam tunc ita perfecisse reperiatur, quod corpus prebende sue illo anno prime sue residentie fecerit suum, tunc hic non solum primam, sed et secundam apud nos censetur fecisse residentias; ita quod, si talis canonicus (tunc in plena perceptione sue prebende per unum diem existens) sic decedat, habebit annos gratie in ea qualitate prebende sue, in qua decedit ut supra* [5]).

---

1) Liber camere tit. De officio collectoris prebendarum ad fabricam decedentium (XLII). Videlicet: si canonicus in plena perceptione prebende et supplementi est etc., idem si fuerit in perceptione prebende plene dumtaxat, hoc est plenus supplementatus *(supplementatus* doorgehaald) post quadriennium.

2) Aanvankelijk luidde de tekst van het verdere van dit artikel aldus: „Et qui non extra civitatem Trajectensem (sine licentia decani vel ex causis permissis de consuetudine et statutis ecclesie nostre se absentando) moritur; aut qui moritur existens in possessione plene perceptionis prebende sue, etiam si fuerit scholaris non emancipatus et similiter emancipatus, durante studio suo necessario decedat, annos gratie habere non possit."

3) Nunc, 7 Octobris 1575, sparingia capit totum quadriennium.

4) Dit artikel is doorgehaald.

5) Nota quod qui primam annalem residentiam inchoatam morte preventus complere non potuit, habuit annos gratie, prout dominus Ger(ardus) Zoudenb(alch) anno 1522. Hoc videtur equissimum, quoniam necessitati nature nemo culpam asscripserit.

Digitized by Google

XXIV. De fructibus fabrice nostre debitis [1]).

1 [2]). Fabrica nostra habet de singulis prebendis nostris, tam plenis supplementatis quam plenis non supplementatis, *etiam de prebenda dormitorii et de duabus semiprebendis imperialibus*, vacantibus per mortem (episcopali et sancti Martini prebendis exceptis) tertium et quartum annos (nam primum biennium habet defunctus) cum ea integritate, quam ille, qui eam tenuerat, hujusmodi fructus perciperet, si in eadem nostra ecclesia resideret nec capitulo nec divinis officiis interesset, exceptis *nunc* excrescentiis minoris camere et fructibus bonorum cervisie *et restantiis camere majoris et bonorum divisorum*, de quibus fabrica nihil habebit. Si autem dictus defunctus annos gratie non habuerit, habebit fabrica [3]) totum primum quadriennium modo predicto. Similiter si canonicus vivus quocumque modo prebende cesserit (nisi intrando religionem), habebit fabrica [3]) totum primum quadriennium, etiam in supplemento, modo predicto. Salva semper portione, de jure aut consuetudine corresidenti debita, que predictis plenis prebendis (venientibus ut supra ad fabricam sive *ad prebendam* defunctorum [4])) abstrahetur [5]).

2. *Item fabrice nostre debetur unus annus gratie de singulis officiis, tam thesaurarie et scholastrie quam prepositure Elstensis, vacantibus per mortem. Salvo tamen quod eadem onera sustinebit*

---

1) Nota quod quondam duo semiprebendati imperiales et prebendatus dormitorii habebant quilibet unum annnm gratie, quo expleto successor cujuslibet erat plenus.

2) Liber camere tit. De officio collectoris prebendarum ad fabricam decedentium (XLII). Ibidem in statuto, edito anno 1343 (LXXIX § 17). Ibidem tit. De supplenda negligentia (IX) cap. *Vacante prebenda* (§ 7).

3) Later bovengeschreven: „nunc sparingia."

4) Aanvankelijk stond hier: „que predictis plenis prebendis a prebenda fabrica sive defunctorum abstrahetur." Later is dit veranderd, en nog later bijgevoegd: „(defunctorum) vel ad sparingiam nunc."

5) Fabrica de omnibus prebendis, vacantibus per mortem, habet tertium et 4tum annos, quia defunctus capit duos primos annos ex gracia. Si defunctus non habuerit annos gratie, tunc fabrica semper habet 4 integros annos, salva conresidenti sua portione. Si dictus conresidens sive defuncti successor ante predictum quadriennium, a die vacationis prebende sibi assignate, obierit, eque bene fabrica tertium et quartum annos a die obitus primi capiet; et dehinc usque ad quadriennium a die obitus secundi decedentis capiet omnes fructus. Si vivus prebende cesserit, nisi intrando religionem, fabrica habet omnes quatuor primos annos. Et hoc ex bonis prepositure, ex majori camera, ex bonis divisis et cervisie, prout hoc habet Liber camere capitulis predictis et omnes antique divisiones.

Digitized by Google

et non sinet defectum aliquem contingere in hiis, que officia concernunt antedicta [1]).

3. *Prepositus noster, si admissus fuerit ad possessionem sue dignitatis ante Cantate Maji inchoatum, tunc habebit emolumenta archidiaconatus, post Cantate Maji subsequens inclusive currere incipientia, usque ad aliud Cantate Maji anno revoluto subsequens exclusive, et percipiet fructus prepositure, que in estate sequenti (videlicet post predictum Cantate) inclusive usque ad aliam estatem sequentem exclusive colligantur. Et hii omnes fructus simul servire habent pro anno, Remigii inchoando post admissionem. Quando prepositus admissus fuerit post Cantate Maji elapsum, tunc illo anno nihil habebit, sed tenebitur expectare Cantate Maji subsequens, et ab eo incipere et inchoare per officialem et socium per eundem constituendos perceptionem* [2]).

4 [3]). *Thesaurarius noster si decedat post festum Petri et antequam de novis fructibus aliquid attigerit, tunc ejus successor novos fructus accipiet universos, et defunctus recipiet omnes fructus et pensiones fructuum anni preteriti, et onera thesaurarie usque ad Octobrem sequentem illorum fructuum supportabit. Si vero ante festum sancti Martini vel Octobrem decesserit, fiet divisio inter defunctum thesaurarium et ejus successorem, videlicet omnia exponenda per thesaurarium per totum dictum annum reducentur ad unam summam pecunie, et universi fructus et proventus thesaurarie illius anni similiter estimabuntur ad aliam summam pecunie; posthec estimabitur quilibet mensis anni futuri, quantum quolibet mense thesaurarius habet exponere ad tertiam summam; deinde de totali summa universorum fructuum et proventuum thesaurarie illius anni cuilibet mensi sua assignabitur porcio. Si ergo thesaurarius Octobrem dumtaxat servierit et decesserit, habebit omnia, que (deducto illius mensis onere) de receptis illius mensis superexcreverint; et sic de singulis mensibus* [4]).

---

1) Op den kant: „Sic decretum 7 October 1575." — Het artikel is doorgehaald; op den kant staat: „Viso postea statuto, per capitulum die 21 Augusti anno 1562 edito, habens quod singuli predicti, ex eo quod annos currentie (sic!) non habent, solvent in eorum admissione centum scuta antiqua, prout canonici, pro vinalibus etc.; sic nemo eorum sustinet annos carentie, prout observatum fuit anno 1600 post obitum Duvenvoorde scholastici."

2) Cessat modo juxta transactionem, inter dominum prepositum et capitulum 13 Septembris anno 1580 initam. — Promeretur nunc dominus prepositus bona sue prepositure, prout dominus decanus, scholasticus et reliqui officia habentes.

3) Liber camere cap. De testamentis (XCIV) § *Si prepositus noster decesserit* etc. (§ 12).

4) Fructus thesaurarie, collectos in estate anno 83, habet thesaurarius, qui super-

Digitized by Google

5. *Preposito nostro* [1]), *decano, preposito Elstensi, scholastico et preposito montis Odilie decedentibus, cedent omnes fructus, pro terminis, quibus supervixerunt, competentes, videlicet:*

fructus decimarum computantur sive censentur recepti, quando de agro sunt deducti;

fructus agrorum, quos ipsimet annis singulis vel ad plures annos locaverunt, censentur sive computantur recepti, quando de terra sunt secti;

pensiones, census, pacta perpetua vel ad tempus, non ab ipsis decedentibus predictis sed a predecessoribus suis de consensu capituli concessa, non censentur recepta, nisi lapso tempore solutionis ipsorum; nam si tempore solutionis decesserint, non videntur per ipsos collecti.

Quicquid ergo predicti adhuc superstites receperunt vel recipere potuerunt de fructibus, secundum distinctionem decimarum et fructuum agrorum et pensionum predictorum, totum cedit defunctis; quod vero residuum est cedit successoribus in totum.

6. *Beneficia ruralia etc. — Simili modo etiam promerentur omnium et singulorum aliorum beneficiorum, per totam diocesim Trajectensem consistentium, fructus et bona, que possessores a bonis capitulorum tenent distincta, prout sunt omnia beneficia ruralia et alia omnia, que sub statutis collegiatarum aliquarum civitatis et diocesis Trajectensium ecclesiarum non comprehenduntur.*

Defuncto cedunt fructus, et tenetur ad onera pro ratione temporis, quo supervixit. Reliqui fructus et onus debentur successori

---

vivet festum sancti Petri 84; si vero ante dictum festum obierit, nihil de eis habet, sed ejus successor habet totum cum onere. Et sic observatum semper fuit, prout annos 1500, 1524, 1543, 1554, 1567, 1582, licet Moerkerken anno 43 fructus, anno 42 vivente Pigio collectos, gratiose dimiserit thesaurarie ad usus ornamentorum. Et anno 82 fructus intendunt dimittere thesaurario Bruhesen, defuncto die 16 Octobris anno 1582. — Op een los blaadje daarbij: „Thesauraria. — E(ngelbertus) B(ruhesen) thesaurarius obiit 16 Octobris 82. 81! Quia supervixit festum Petri 82, sic ei competunt fructus, collecti in estate anni 81, qui est annus ecclesie 81 inchoante Remigii. 82. Sed capitulum tunc intendebat fructus, collectos in estate 82, dimittere defuncto Bruhesen, qui est annus ecclesie 82. Strick post mortem Bruhesen mansit in perceptione fructuum usque ad annum 85, quo anno cessit ad usus filii Renesse. 83. Fructus anni 83 capitulum applicavit fabrice, juxta decretum ejus."

1) „Preposito nostro" is later bovengeschreven; daarbij als noot: „Anno 85 ultima Novembris statuerunt presentes capitulares, quod dominus prepositus noster habebit post obitum suum duos annos gratie in bonis sue prepositure, prout reliqui canonici in prebendis suis."

Digitized by Google

pro ratione temporis ut supra, anno semper inchoante in festo Petri ad Cathedram, prout latius in attestatione G. Boelen, H. Reyck et Joh. Spierinck anno 1533 24 *Aprilis in litera officialis archidiaconi in* 2° *formulare(?) Goch folio* 4to*; quod sic observatur in civitate Trajectensi et per totam provinciam Trajectensem, Hollandiam, Zelandiam et Frisiam, exceptis quinque collegiis Trajectensibus, quorum singula habent sua statuta* [1]).

XXV. De debitis post mortem provenientibus ecclesie.

1 [2]). Singuli canonici, in possessione prebende decedentes, et quibus proveniunt anni gratie, de quibus supra dictum est, tenentur fundare perpetuum anniversarium sive memoriam in ecclesia nostra unius scuti antiqui aurei Francie singulis annis, aut pro hiis emendis et in redditibus collocandis exolvere ecclesie semel viginti quinque scuta antiqua similia, quolibet ad 42 stuferos monete Brabantie computato [3]).

2. Et preterea sunt obligati ad dandum pallium tale, qualia in stationibus ecclesiarum pendent in choro nostro, aut pro illo exolvere fabrice nostre semel viginti scuta antiqua aurea, quolibet [4]) ad 42 *stuferos ut supra computato.*

3. *Prelati vero ecclesie nostre, videlicet* prepositus noster (sive canonicus prebendatus fuerit sive non) et similiter decanus noster

---

1) Ergo fructus totius anni, a festo Petri usque sequens Petri cessi, in unam massam redigentur et per menses seu hebdomadas dividentur; inde defunctus ejusque successor, quilibet pro ratione temporis quo supervixit et prefuit, suam portionem cum onere habebit.

2) Fabrica nostra semper habet post obitum subsequentium sigilla: Episcopi nostri, hoc est magnum sigillum, quod vocatur ad causas, cum contrasigillo. Item sigillum prepositi nostri et omnium aliorum archidiaconorum, apud nos in prebenda eorum residentium. Similiter decani nostri et omnium aliorum nostrorum canonicorum prebendatorum, exceptis solis prebendato dormitorii et duobus semiprebendatis sive vicariis imperialibus, de quibus tribus fabrica nunquam habuit sigilla.

3) Ex statuto. anno 1257 edito, tenebantur ad memoriam annuam unius libre denariorum Trajectensium, de fructibus duorum annorum gratie, tunc eis concessis, fundandam. (Rechtsboek van den Dom. LXXVIII § 30.) — Redditus memoriales et alios redditus, ecclesie legatos, tertio anno post obitum defuncti executores ecclesie assignare tenentur, sicut et alia ecclesie legata. (Liber camere cap. De testamentis (XCIV) folio 90, § 7.)

4) Aanvankelijk stond hier: „ad 1½ florenos Renenses aureos in auro monete electorum imperii computato, facientes triginta florenos Renenses aureos de pondere aut similem eorundem pro tempore exolutionis valorem." — Op den kant is later hierbij geschreven: „Solvunt nunc tantum pro pallio 20 scuta antiqua, quolibet ad 42 stuferos computato, facit 42 florenos, prout solvit dominus Johannes de Nyevelt, similiter Tulman et Hucker in fabrica 46."

Digitized by Google

(sive preter prebendam episcopalem adhuc aliam prebendam habuerit sive non) *ad hujusmodi tam memoriam quam pallium dupliciter exolvendum sunt obligati.* Ceteri vero omnes prelati [1]), quibus ratione prebende sue anni gratie proveniunt, tam ad hujusmodi memoriam *simpliciter* fundandam, quam etiam ad pallium simpliciter exolvendum, *cum ceteris simplicibus canonicis* obligati sunt.

4. Prebendatus dormitorii et duo semiprebendati imperiales (licet annos gratie habuerint) ad solutionem pallii non tenentur; sed [2]) *si annos gratie habuerint, tunc eorum quilibet* tenetur fundare annuam memoriam duarum librarum ecclesie nostre, aut pro eis ecclesie exolvere semel vigintiquinque florenos Brabanticos, quolibet ad 20 stuferos computato [3]).

Nota quod predicti prelati et canonici sub prescriptis legibus, similiter et prebendatus dormitorii cum duobus imperialibus, si pro suprascriptis legibus singuli unum scutum antiquum annuum, prout canonici, pro memoria fundaverint, in ecclesia nostra sepeliri poterunt, nec amplius quicquam ratione sepulture in dicta ecclesia, de qua infra, solvere tenentur.

5. Reliqui vicarii et officiati ad fundandam memoriam annuam nullatenus tenentur, *nisi in ecclesia nostra sepeliantur, quo casu memoriam annuam unius scuti antiqui, aut in ambitu, memoriam annalem unius libre ecclesie, ut infra, fundabunt.*

6. Ad hanc autem palliorum et anniversariorum solutionem canonici prebendati et semiprebendati supradicti non obligantur, qui annos gratie non habent, nisi prepositus et decanus ecclesie nostre, qui, quamquam ratione suarum dignitatum annos gratie non habeant, tamen ad supradicta obligantur, ut prefertur.

XXVI. De sepulturis [4]).

1. *Regula generalis.* — Quicumque in ecclesia nostra tra-

---

1) Aanvankelijk stond hier: „et ceteri omnes prelati."

2) Het volgende van dit artikel luidde aanvankelijk aldus: „sed prebendatus dormitorii tenetur fundare memoriam annuam unius scuti antiqui (later veranderd: duarum librarum), prout ceteri canonici; et quilibet semiprebendatus imperialis tenetur fundare annuam memoriam duarum librarum ecclesie nostre, aut pro eis ecclesie exolvere vigintiquinque florenos Brabanticos, quolibet ad 20 stuferos computato."

3) Prebendatus dormitorii, si in ecclesia nostra non fuerit sepultus, solvit tantum memoriam annuam duarum librarum, prout dominus Maerborch anno 1486 et L. Regelinck anno 1491; postea T. Malsus junior, anno 1558 extra ecclesiam sepultus, solvit unum scutum antiquum. Elias de Zijl imperialis, extra ecclesiam sepultus, solvit pro 2 libris annuis 25 florenos Hollandie.

4) Aanvankelijk luidde dit hoofd: De memoriis fundandis.

Digitized by Google

ditur sepulture, cujuscumque status aut conditionis is fuerit, *ratione sepulture in dicta ecclesia* tenetur fundare memoriam annuam unius scuti antiqui, prout supra. *Prelatus autem fundabit memoriam annuam duorum scutorum antiquorum* [1]).

2. Qui autem in ambitu ecclesie nostre sepeliuntur, quisquis is fuerit, obligantur singuli ad fundandam memoriam annuam unius libre ecclesie.

XXVII. De residentia prepositi nostri.

1. Prepositus noster ad personalem residentiam apud nos faciendam ratione sue dignitatis non tenetur de consuetudine, et absens tollit omnia etiam accidentalia *archidiaconatus* et prepositure.

Similiter faciunt thesaurarius, scholasticus, prepositus Elstensis et prepositus Leydensis, qui absentes fructus officiorum suorum tollunt, quamvis tunc fructus prebendarum cedant capitulo, ex eo quod apud ecclesiam Trajectensem residere non censentur.

XXVIII. De residentia vicariorum.

1. Omnes et singuli vicarii et chorisocii perpetui ecclesie nostre per novem menses singulis annis, anno inchoante Remigii, in beneficiis suis personaliter residere tenentur, *juxta statutum capituli, datum* 18 *Septembris anno* 1574 [2]).

2 [3]). Vicarius aut chorisocius, qui proxime precedentis anni residentiam, *que est novem mensium prout supra*, debite complevit [4]), et deinde, *per novem menses residendo ut supra completa residentia novem mensibus* [5]), ultra horam noctis duodecimam

---

1) „Prelatus — antiquorum" is weder doorgehaald.

2) Vicarius singulis annis per sex menses et tres septimanas ab ecclesia abesse poterat, ex statuto anni 1324, salvis ipsi fructibus. (Rechtsboek van den Dom. LXXIX § 3.) — Beneficiato ecclesie nostre decedente, omnes fructus, pro terminis quibus vixit competentes, sibi competunt, quamvis computati vel soluti non sint. (Liber camere folio 92, XCIV § 16.)

3) Juxta statutum capituli, datum 18 Septembris 1574.

4) Aanvankelijk volgde hier nog: „eamque a Calendis Octobribus tunc proxime precedentibus inchoavit, aut qui saltem ante dictas Calendas Octobres sui beneficii possessionem habuit"; later is dit doorgehaald.

5) „per novem — mensibus" is later doorgehaald.

Digitized by Google

Calendarum Octobrium proxime sequentium vitam protenderit, quotannis majores beneficii sui proventus, preterita estate collectos, et omnes reditus et pensiones beneficii sui, a proxime predictis Calendis sive prima die Octobris deinde usque ad primam diem Octobris anno revoluto exclusive cedendos, faciet suos [1]).

XXIX. Fructus vicariorum absentium debentur fabrice nostre.

1. Absentium autem et non residentium vicariorum fructus juxta antiquam ecclesie nostre consuetudinem debentur fabrice nostre, nisi de licentia capituli, causa studii, *peregrinationis causa orationum*, metus, infirmitatis corporalis, prosecutionis litis aut alia causa legittima absentes fuerint; quo casu integros fructus beneficii sui absentes percipient [2]).

---

1) Op een los blaadje hierbij: „Memoria de residentia vicariorum ab anno 1506. — Anno 1506 9 Junii mutata est antiqua consuetudo promerendi fructus vicariarum, juxta Librum camere et annotationes marginales hic annotatas ad ea tempora usque observatas; et fuit ordinatum per decanum de Veno et suos, quod, vacante vicaria aliqua, primus annus cederet fabrice, per quem actum compulerunt vicarios ad continuam residentiam 9 mensium per annum, prout canonici habent sex menses sive majorem partem anni, anno inchoante Remigii, qui sex menses pro canonico primo Aprilis et pro vicariis 9 menses in profesto Nativitatis Johannis circumducti censebantur. — Anno 1552 20 Junii obiit Westrenen vicarius noster, igitur ante festum Nativitatis Johannis anno 52, qui in vita receperat censum in Woudenb(erch), cessum Martini anno 51, quem ejus executores post ejus mortem tenebantur vigore predicti statuti capitulo restituere; sed noluerunt. Unde lites, in quibus capitulum succubuit, quia consuetudinem per omnes allegatam sufficienter probare nequibant. Tandem anno 1569 transactum inter partes, et quelibet pars suos solvit expensas, et renunciaverunt impetrationi hincinde. Et capitulum acquievit supradicte contra nos late sententie, et fructus percepti manserunt apud possessorem, et hoc juxta Librum camere et consuetudinem, ad annum 1506 usque observatam, et sententiam per dominum decanum sancti Petri 24 Novembris anno 1564 desuper latam."

2) Ex computu de fructibus vicariorum absentium 1416: „Item solvi domino Mathie Frederici de altari suo, videlicet sancti Johannis Baptiste, quia sibi competunt medii fructus, quia incepit residere ante festum Petri, facit 52 libras 15 solidos." Vicarius singulis annis per sex menses et tres septimanas salvis eorum fructibus abesse potest; ex statuto, dato anno 1324. (De laatste volzin is doorgehaald.) — Op een los blaadje: „De presentiis vicariorum. (Ex statuto de pecunia matutinali. Zie Rechtsboek van den Dom. LXXVIII 25.) Vicarius, qui non est in ordine quem suum beneficium requirit, non habet presentias neque fructus beneficii sui capit. Loquitur statutum de vicariis majorennibus, qui sunt ex numero 24 vicariorum presentiarum capacium; ergo minorennis non habet presentias."

Digitized by Google

XXX. Fructus vicariorum pro primo anno vacantium cedunt fabrice.

1 [1]). Fructus, redditus et proventus singularum vicariarum, in ecclesia nostra quocumque modo vacantium, semper pro primo anno cedunt fabrice nostre *ex ordinatione capituli, facta* 9 *Junii anno* 1506.

XXXI. De officiis ecclesie nostre.

1. Si in ecclesia nostra quodcumque infrascriptorum officiorum, videlicet duorum custodum in sacristia, duorum lectorum, evangelii *videlicet* et epistole, scriptoris dominorum absentium et quinque virgiferorum, per mortem seu alias qualitercumque et quocumque anni tempore vacaverit, tunc cedens *aut decedens* pro rato temporis, quo ei deservivit, tollet omnes fructus, et deinde ejus successor a die admissionis sue recipiet reliquum; fabrica autem aut ecclesia de hiis nihil habet. *Si autem non resederint et officio suo non deservierint, tunc fructus prescriptorum officiorum integraliter cedunt sparingie prepositure, inter dominos capitulares dividendi* [2]).

---

1) Hierbij als noot: „Liber camere tit. De electione (V) cap. *Si ad unam dignitatem* (§ 16) et tit. De institutionibus (LXXXI) cap. *Si duo in ecclesia* (§ 3). — Fructus beneficiorum, cedentium tempore quo nullus installatus (ob litem et discordiam) fuerit, cedent capitulo."

2) Hierbij in margine: „Consuetudo antiqua usque ad annum 1506. — Vicarius novus, veniens ad residentiam ante festum sancti Martini, levabat fructus illius termini Martini; et similiter quando idem veniebat ad residentiam ante festum Petri, habebat fructus illius termini Petri, ut latius habetur in computu de bonis vicariorum absentium de anno 1416 etc., nec ecclesia nostra ullum unquam emolumentum de bonis vicariorum ante annum 1506 habuit, preterquam de solis absentibus et apud ecclesiam non residentibus, quia defunctus habebat fructus beneficii sui de terminis, quibus supervixerat; et deinde successor ejus residens levabat reliquos, prout hec omnia latissime probantur ex computationibus predictis, usque annum 1506 desuper confectis." — En op een los blaadje: „De emphiteosibus vicariarum. — Item quando emphiteosis alicujus vicarie venditur vel alienatur, solvunt tunc possessori ejusdem vicarie (et non capitulo) quinquagesimum denarium, de precio venditionis provenientem, juxta decisionem capituli in causa vicarie magistri And. Waelkins in prothocollo ecclesie existentem, factam etc., cujus decisionis copiam, per secretarium Paulum subscriptam, habet ipse dominus Waelkins; cujus vigore idem dominus Waelkins jam diversis vicibus, et postremo nunc die 24 Septembris anno 91 a Franc(is)co Robart reddituario, domus Liesfeldiensis quinquagesimum denarium recepit. — Laudemium est quedam solutio quinquagesime partis vel extimationis rei, fienda domino ab eo, qui de novo acquirit emphitheosim, scilicet quando res emphitioteca transit ad alium emphiteotam."

Digitized by Google

XXXII. De servitio prelatorum et canonicorum ecclesie nostre in choro.

1. Omnes canonici prebendati ecclesie nostre, sive prelati fuerint sive non, facient per se vel per alium fideliter deserviri servitium prebende sue in eo gradu sacri ordinis, in quo sunt promoti sive consecrati; licet tamquam prelati habeant locum superiorem, tamen tamquam canonici habent locum suum in officio, sicut alii canonici non prelati.

Digitized by Google

Digitized by Google

IV. RAPPORT OVER DE VERANDERING VAN HET BEHEER DER KAPITTELGOEDEREN.

(1585/6.)

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEIDING.

Het hierachter uitgegevene stuk, dat beoogt eene verandering te brengen in het beheer van de goederen van het Domkapittel [1]), schijnt bij de eerste lezing niet zeer belangrijk. En bovendien ontvangt de lezer den indruk, dat dit rapport over het goederenbeheer, geschreven in onbeholpen Hollandsch, niet behoort in dezen bundel bij de in deftig Latijn gestelde tractaten over de rechten der kanunniken. Doch bij nader inzien wijzigt zich deze meening, en wordt het duidelijk, dat de in het rapport voorgestelde maatregelen niets minder beoogen dan eene omwenteling in het kapittel, dat zich zoodoende tracht aan te passen aan geheel nieuwe toestanden en zich daartoe inricht op geheel nieuwen voet. Ik ga dit, tot goed begrip van het rapport, betoogen.

Het Domkapittel had in zijn bestaan van bijna negen eeuwen allerlei lotwisselingen doorgemaakt. Maar daar het, als alle middeleeuwsche corporaties zeer conservatief met betrekking tot zijne levensvormen, het middel had weten te vinden, om met behoud dier oude vormen geheel van aard te veranderen, was zijne inrichting steeds meer gecompliceerd geworden. Immers voortdurend hadden zich nieuwe afdeelingen en organen naast de oude gevormd, en daar de laatste veelal geen reden van bestaan meer hadden, was de toestand allengs verward en onbegrijpelijk geworden. Ons rapport zegt dan ook in zijne barbaarsche taal niet te veel, wanneer het het financiëele beheer van het kapittel karak-

1) Het rapport is aanwezig in eene portefeuille met stukken betreffende deze verandering, bewaard in het archief van den Dom. Blijkbaar is het stuk een niet zeer nauwkeurig afschrift van de minuut. Maar toch stellig het aan het kapittel voorgelegde afschrift: immers de veranderingen, op 1 Juli 1588 daarin gebracht, zijn, overeenkomstig het toen (op 12 Juli) genomene besluit door den kapittelsecretaris in margine aangeteekend.

Digitized by Google

teriseert als „een laboryntes of eenen doelhoff, daer men noch eynt noch begin weet te vinden ende (dat) opt lest by eenen hoyberch geleken (sal) moeten worden". Wij, die zelfs bij den ervaren Wouter Brock de behoefte hebben waargenomen, om zich een gids te scheppen voor de praktijk, — die hebben kunnen constateeren, dat hij dezen gids nog telkens moest corrigeeren, — wij allerminst mogen ons over deze qualificatie verwonderen.

In dezen toestand verrastte het kapittel de Pacificatie van Gent (1576). Vele onder de kanunniken, wier hart verbitterd was door de voortdurende inbreuken, op de eeuwenoude privilegiën van het kapittel gemaakt door het in 1528 opgetreden Oostenrijksche bestuur, — die het hoofd vol hadden van de doleantiën en memoriën, waarmede het kapittel niet moede geworden was tegen deze inbreuken op zijne rechten te reageeren, — zullen niet ongaarne gezien hebben, dat zich nu eene kans scheen op te doen om eene periode te doen eindigen, waarin zij zich nooit recht hadden kunnen vinden. Gehoopt zullen zij hebben op het herstel van den ouden verwarden toestand, waarin de vijf Utrechtsche kapittelen, de vijf eerste leden der Statenvergadering, zooveel meer in te brengen hadden gehad dan onder het strenge en ordelijke bestuur der Oostenrijksche landsheeren. Doch hoe wreed werden deze schoone droomen verstoord! Een jaar later (1577) volgde het Satisfactieverdrag met den prins van Oranje, dat de hervormingspartij meesteres maakte in de stad. Toen bracht de Unie van Utrecht (1579) den schrik in de gelederen der Utrechtsche conservatieven. Het is waar, de thesaurier van Oudmunster Floris Heermale stond met den secretaris van het kapittel Floris Thin nog in het eerste gelid van hen, die de Unie bevorderd hadden; beiden bleven getrouw aan hare beginselen, wat ook verder daaruit volgen mocht. Maar vergeten mag het toch niet worden, dat het een lid van hetzelfde kapittel was, Jacob Cuynretorff, die het verzet tegen de Unie leidde en de ziel was eener samenzwering tegen haar. En verwonderen kan het ons niet, dat velen, die eenmaal de oppositie tegen het Oostenrijksche bestuur mede hadden aangevoerd, in hunne verwachtingen bedrogen, eerlang tot de bitterste vijanden van de nieuwe orde van zaken gingen behooren, en dat vooral het kapittel van St. Marie nog tot vèr in de 17e eeuw een toevlucht bleef voor de Roomschgezinden, een middelpunt van de reactie tegen de regeering der Staten.

Digitized by Google

De wending was natuurlijk. Want de jaren, die op 1579 volgden, brachten voor de kapittelen niets dan tegenspoed. Reeds den 18 Juni 1580 werd de openbare uitoefening van den Roomsch Katholieken godsdienst verboden en werden dus de kapittelkerken gesloten. De blijkbare nutteloosheid der reusachtige gebouwen werkte zeker krachtig mede, om het gevoelen aannemelijk te maken van hen, die oordeelden, dat, evenals de monniken, ook de nuttelooze kanunniken van hunne eigendommen ontzet en met een pensioen gepaaid behoorden te worden. Alleen de invloedrijke stelling der vijf kapittelen, die nog altijd het eerste lid vormden van de Statenvergadering, bewaarde hen ook na de afzwering van den koning van Spanje (1581) voor dit lot. Maar in den strijd moesten de kapittelen toch een kostbaar voorrecht prijsgeven: het lidmaatschap van de Statenvergadering. Ten slotte werd bij de uitspraak van den Landraad (4 April 1582) de questie geëindigd door een compromis: geëligeerden uit de kapittelen zouden voortaan den eersten staat vormen; maar aan de kapittelen zelven werd alle bemoeiing met staatszaken streng verboden. Treurig inderdaad! Reeds in de middeleeuwen, in den tijd van hunne hoogste glorie, toen zij den kerkdienst nog geregeld waarnamen, hadden de kanunniken het waarlijk niet volhandig gehad, — hadden de betere leden hunner college's den tijd weten te vinden, om allerlei andere bezigheden te verrichten en zelfs wereldlijke ambten te bekleeden. En thans, nu het verbod van den Katholieken eeredienst ook hunne geregelde samenkomsten in het kerkkoor tot het vieren der kanonieke uren onmogelijk had gemaakt, — nu zij dus volstrekt niets meer te doen hadden, werd hun nog de gelegenheid benomen, om eenige afleiding te zoeken voor de verveling van hun bestaan door bemoeiing met de politiek. Hunne ledige dagen moesten eindeloos schijnen: mijlpalen op hun even ledigen als nutteloozen levensweg! Eéne zorg bleef hun nu nog slechts over: die voor de uitgestrekte bezittingen, wier opbrengst in hun onderhoud moest voorzien. Als bitteren spot moet het hun in de ooren geklonken hebben, toen hunne medebroeders hun in het rapport de vraag stelden: „Ist nyet beeter enige exercitie te hebben als leech te gaen? Zoe doch lege luyden nae een olt spreeckwoordt des duvels oorcussens zijn, waeruut spruytende is alle quaet?" Maar ook de rapporteurs zelven hadden geene vergoeding te bieden: geene andere „exercitie" was er voor hen te vinden dan het beheer hunner landerijen. En daarvoor kunnen

Digitized by Google

toch alleen die kanunniken roeping gevoeld hebben, die van ouds in de praktijk werkzaam waren geweest. Voor de anderen had Utrecht, waar in weinige jaren zooveel veranderd was, zijne aantrekkelijkheid verloren; niets hield hen meer daar terug: zij wenschten te vertrekken.

De tijd was ernstig. Want de toestand der landerijen eischte alle aandacht van het kapittel: „aensiende die gelegentheyt des tegenwoordigen turbelenten tijts, daer sy Godt betert jegenwoordich inne waren", schudden de bedachtzaamste kanunniken bedenkelijk het hoofd; er moest iets gedaan worden.

Reeds in 1577 had het verloop der kapittelgoederen buitengewone maatregelen noodig gemaakt. Het statuut van 20 Augustus 1577 had geleid tot de aanstelling van twee bezoldigde rentmeesters („inmaenders ofte ontfangers") uit de burgerij, die de kameraars der verschillende kamers van beheer zouden terzijde staan. Een hunner zou de Domproosdij en de Groote kamer, de anderen de Kleine kamer en de kleinere kamers van beheer bedienen. Het was dus reeds toen gebleken, dat de kameraars niet meer als van ouds het werk alleen afkonden en krachtige hulp behoefden. *Wellicht* was het ook gebleken, dat de heeren, nu zij weder meer hunne eigene meesters waren, niet geneigd waren zich al te veel moeite te geven, zelfs ter wille van de zaken van hun eigen kapittel. Hoe het zij, ook de nieuwe regeling had alras aanleiding gegeven tot verschillende „abuysen int exerceren van de officiën" en niet minder tot groote onaangenaamheden in het kapittel zelf. De kanunnik Gerrit Ram en eenige zijner collega's waren tegen den Domdeken in verzet gekomen; een proces was gevolgd, dat ten nadeele van den deken was uitgeloopen. Hij was daarvan in appel gekomen, en terwijl dit hing, was 17 Juni 1579 tusschen de kanunniken een accoord getroffen, waarbij in hoofdzaak de oude toestanden weder hersteld waren. De kameraars, voor twee jaren uit de kanunniken gekozen, zouden weder zelven onder toezicht van den Domdeken het beheer voeren, bijgestaan door eene commissie uit het kapittel voor het inspecteeren der landerijen.

Maar natuurlijk bleek ook deze regeling onvoldoende; het ging met de goederen van den Dom ook thans niet naar wensch. De klachten van ons rapport over „dese quade jaren — bysonder quade papenjaren, rontuut geseyt," — mogen misschien wat al te luid geweest zijn; de opmerking, dat „het gelt nu ter tijt uut die huysluyden te halen is als honich uuten braem," moge

Digitized by Google

al te duidelijk de bedoeling verraden, om aan de voorgestelde maatregelen eene goede ontvangst te bereiden, uit de lucht gegrepen waren ze stellig niet. Reeds twee jaren na het „accoord" van 1579 moest men er dan ook alweder toe komen, nieuwe middelen te beramen, om het goederenbeheer op beteren voet te brengen. Ditmaal had men het oog op veel meer ingrijpende maatregelen.

„Die Lune 28 Augusti 1581, capittule geleyt zijnde op de divisie bonorum omnium camerarum, hebben mijn heeren gecommitteert mijn heeren Domscolaster, Wee, Bruhesen, Haeften, Treslong ende Cleeff, om een concept te maecken van de divisie der voorseyde goederen, mits dat één camer geraempt zall worden, die alle lasten dragen sall, mits doende den capittule rapport" [1]). Eene verdeeling van de goederen van alle kamers, en de vereeniging van alle uitgaven van het kapittel onder ééne kamer! Het waren werkelijk geene kleinigheden: het beduidde niets minder dan eene formeele revolutie van het kapittel.

Geen wonder dan ook, al was het gelukt de zaak commissoriaal te maken, dat ze daarmede nog niet beslist was. De commissie toog aanstonds aan het werk. Wij bezitten nog het dikke quatern, dat het voorloopige resultaat van hare beraadslagingen bevat. Het draagt den onverwachten titel: „Memorie van tgeen mijn heeren goetvynden, opt behagen van den capittule, dat men voortaen onbetaelt laten sall." Men overwoog, om alle prebendale kamers (de Fabriek bleef nog buiten aanmerking) tot drie samen te smelten, en om de omslachtige uitkeeringen van de eene kamer aan de andere te vervangen door het overbrengen van perceelen land van de eene naar de andere kamer. Zooveel mogelijk zouden bijeenbehoorende uitgaven onder dezelfde kamer gebracht, posten van denzelfden aard gecombineerd worden; tal van uitgaven, die in verband stonden met de uitoefening van den Katholieken eeredienst, zouden vervallen, voorzoover de fundatiën dit toelieten, en de emolumenten der ambtenaars zouden zooveel mogelijk door vaste tractementen vervangen worden. Het was een zwaar werk, en na een paar maanden arbeidens (in October) besloten de heeren elkaar te beloven, dagelijks een uur aan de verdrietige taak te wijden,

---

1) Tegelijk nam men het besluit, „dat men die thienden in de Groote ende Cleyne camers, mitsgaders in Bonis cerevisie, deylen ende onder den heeren divideren zall, elcx pro qualitate."

Digitized by Google

op boete. Maar het baatte niet: de vergaderingen werden slecht bezocht en ten slotte bleef het werk steken. Het werd Mei 1582 en de commissie liet nog altijd niets van zich hooren. Toen werden de leden van het kapittel ongeduldig.

Bij de benoeming der commissie was de toestand der kapittelgoederen reeds niet meer de oude; het kapittel was vooruitgeloopen op de voorstellen der commissie. Den 22 December 1580 was aan eene commissie (den Domscholaster Jan van Duvenvoorde en drie andere heeren) opgedragen, „om opt behagen van den capittule te concipieren die divisie van die goederen van de Groote camer voor dit jegenwoordige jaer van 80, ingaende Remigii, ende daervan doende rapport." Van dit rapport blijkt uit de resolutiën niets, zoodat het onzeker blijft, of die verdeeling toen reeds werkelijk haar beslag gekregen heeft. Maar terwijl in Augustus de ons reeds bekende commissie (waarin Jan van Duvenvoorde weder zitting had) benoemd was, om eene definitieve regeling voor te bereiden, had men, in afwachting van haar rapport, op 1 December 1581, alsof het de eenvoudigste zaak ter wereld gold, twee kanunniken gecommitteerd, „om die divisie van de pachten van dit jaer te maecken". Onderwijl was (zooals wij later zien zullen) ook de beschikking verkregen over de goederen der proosdij, en den 18 December had men dus besloten, „dat men eerstdaechs die pachten vant Sociaet van den jare 80 voorleden deylen zall, als van anderen cameren van den jaere 81 gedaen" was. Den 22 December daarna waren inderdaad „die pachten van den Grooten camer mitsgaders die camer Bonorum cervisie de anno 81 ende vant Sociaet anno 82 gedivideert ende geloot" [1]).

Feitelijk was dus de groote zaak, waarover het kapittel door onze commissie ingelicht wenschte te worden, reeds grootendeels tot stand gekomen. Maar desniettemin — wij zagen het — talmde de commissie met haar definitief voorstel. De zaak was zoo eenvoudig niet als zij scheen. En zeker ondervond het plan tegenwerking. Was het de tegenpartij der revolutionairen, die den 4^en^ Mei 1582 bij het kapittel inleverde „zeeckere concept, om voortaen te betaelen alle die lasten van de kercke, zoe ordinaris als extraordinaris, mitsgaders daernae voortaen die goederen van de kercke geadministreert zullen worden", — een concept

1) Zie hierna § 35.

Digitized by Google

dat van de bedenkelijke verdeeling der goederen blijkbaar geene melding maakte? Wij weten het niet: het stuk werd in handen gesteld van dezelfde commissie, aan wie het jaar te voren de opdracht gegeven was om zelf een plan te ontwerpen. En een paar weken later (25 Mei) werd besloten, dat men „procederen (zou) tot electie van nyeuwe cameraers op de gewoentelycke maniere als tot noch toe geobserveert is", maar onder eenige belangrijke bijvoegingen. Eene nieuwe instructie zou voor de kameraars worden vastgesteld; zij zouden voortaan een matig tractement ontvangen, doch geene emolumenten meer genieten. En wel om de volgende notabele reden: „alsoe die goederen van alle die camers gedivideert zullen worden, in manieren tvoerleden jaer gedaen is geweest, zulcx dat die cameraers geen last van uutmaenen zullen hebben, vorder dan van tgunt hen gereserveert zall worden tot betaelinge van hun respective lasten . . . . . Ende ingevalle in toecomende tyden die divisie van die goederen van alle die camers nyet goet bevonden en worde, zal men alsdan die gaige van de respective cameraers nae gelegentheyt van den tijt taxeren ende begroten". De zaak bleef dus nog altijd onbeslist; maar de hervormingspartij wist ten slotte door te drijven, dat voortgegaan zou worden in de eenmaal ingeslagene richting.

Met dat al heeft onze commissie, naar het schijnt, het toch niet aangedurfd, reeds thans, zóo kort na de afzwering van Zijne Katholieke Majesteit, de geheele oude inrichting van het kapittel op revolutionaire wijze voor goed en onherstelbaar te veranderen. Blijkbaar verzette de partij van het behoud zich hardnekkig tegen den maatregel en waagden de hervormingsgezinden het nog niet, de zaak definitief door te zetten. Het is niet moeielijk na te gaan, wie de leider was van de hervormingspartij; blijkbaar erkende zij als haar hoofd den Domscholaster Jan van Duvenvoorde (geb. 1530, ov. 1600), die een paar weken na de benoeming der commissie (25 September 1581) bevorderd was tot Domdeken [1]) in plaats van den bekenden Jan van Bruhesen, die later een tijd lang in naam bisschop was en die reeds thans bij den vijand resideerde. Zeker was het voor de vooruitstrevenden geen klein voordeel, dat zij aldus den Domdeken tot de

1) Jan van Duvenvoorde was in zijn tijd blijkbaar een zeer invloedrijk man: in 1585 was hij eerste lid der commissie, die te 's Gravenhage onderhandelde over het tractaat met koningin Elisabeth. (Zie haar rapport in het archief der Oud R. C. Clerezy.)

Digitized by Google

hunnen mochten rekenen. Maar toch, jaren verliepen, twee leden der commissie overleden, het plan scheen voor goed opgegeven. Eerst in 1585 gelukte het den Deken weder leven te brengen in de zaak: zeker was het niet zonder geheime voorbereiding, dat hij 8 October 1585 „zeeckere beraeminge" bij het kapittel ter tafel bracht, die de hoofdtrekken bevatte eener definitieve regeling. Immers dadelijk ging men toen over tot de aanvulling der oude commissie [1]) met de uitgesprokene bedoeling, „omme te effectueren ende voltrecken zeeckere acte van den capittule in date 1581 den 28en Augusti, beroerende zeeckere divisie te maecken onder den heeren van den capittule ten Dom van de goederen der kercke". Er kwam nu gang in de zaak: spoedig kwam bij het kapittel in „zeecker (door de commissie opgesteld) concept van staet van de goederen van de kercke ten Dom ende dadministratie van dezelve" [2]), en den 3en Juni 1586 kon daarover een eindbesluit genomen worden. „Nae voergaende secrete collectie van stemmen" werden twee kameraars gekozen, op de voorwaarden, in het rapport der commissie genoemd. De eerste kameraar zou „hebben den ontfanck van de goederen, die tot noch toe behoort hebben in die Groote camere, Prepositure, Bonorum divisorum, Cerevisie, Choralium, Succentorum, Vicariorum absentium et Fabrice, dwelcke voortaen genaempt sall worden die Groote cameraer; ende den anderen zall den ontfanck ende administratie hebben van de goederen, zoe die tot noch beheert ende geadministreert sijn in de Cleyne camer. Mits dat elcke capitulaer, hebbende plenam prebendam supplementatam, geassigneert zullen worden seeckere pachten, in elcke camere monterende tot 250 gulden, mediis elcke 125 gulden, achtervolgende tvoerseyde concept ende divisie daervan gemaect ende

---

1) In plaats van de overledene leden (Mr. Jan van Weede en Engelbert van Bruhesen) werden benoemd de kanunniken Van Grovesteyn, Muylert, Van den Berch, Schade, Van der Vecht en de kameraars van het kapittel. Een zeer talrijke commissie dus.

2) Dat werkelijk het hierachter afgedrukte rapport, uitgebracht (zooals aan het hoofd vermeld staat) naar aanleiding van eene resolutie van Augustus 1581, hetzelfde is, waarover bijna vijf jaren na dien datum een besluit genomen werd, blijkt duidelijk uit het feit, dat in het stuk (§ 18) vermeld wordt een kapittelbesluit van 8 Januari 1585, terwijl herhaaldelijk (Summatie art. V, VIII, § 11, 40) verwezen wordt naar de rekening over 1584, die niet vóor het jaar 1585 gereed kan zijn geweest, en eenmaal (§ 26) de rekening over 1584/5, blijkbaar als die van het loopende jaar, wordt aangehaald.

Digitized by Google

op huyden geloot" [1]). De Groote kameraar zou een vast tractement genieten van *f* 200.—, de kleine van *f* 150.—; de landpachten zouden na twee jaren op nieuw verdeeld worden. — Toen die twee jaren verstreken waren, den 1en Juli 1588, werden in de instructie der kameraars (van 1579) nog eenige veranderingen gebracht [2]) en den 12en Juli stelde het kapittel nog eenige „conditiën nopende die divisie ende subdivisie van lantpacht ende anders" vast [3]). Daarop werden de nieuwe kameraars aangesteld, nadat zij den eed op de instructie en op de bepalingen der divisie van de pachten hadden gedaan.

Zoo was de nieuwe maatregel voor goed in het kapittel ingeburgerd. Wij hebben thans na te gaan, waarin het belang gelegen was van de veranderingen, waarover het kapittel zoolang beraadslaagd had. Ten einde de zaak juist te beoordeelen, behooren wij ons te herinneren, dat het kapittel in een zeer onrustigen tijd behoorde te waken voor een nauwgezet beheer zijner landerijen, en zulks te meer, aangezien bij de kanunniken minder nog dan vroeger de lust kon bestaan, om zonder bepaalde aanleiding naar Utrecht te komen of daar te blijven wonen. Rekening houdende met beide feiten, werden thans volgens de voorstellen van het rapport twee zaken ingevoerd, die beiden reeds bij de aanstelling der commissie duidelijk op den voorgrond gesteld waren, beiden ingrijpend en revolutionair, maar geheel onafhankelijk van elkander en dus op zich zelf eene beschouwing waard: 1°. de vereeniging van alle kamers van beheer onder twee kameraars, 2°. de toewijzing van het genot van een bepaald deel der bezittingen van het kapittel aan elk zijner leden.

1°. Het rapport dringt de invoering van meer centralisatie in het goederenbeheer sterk aan (§ 38) door het openen van het vooruitzicht, dat daarna „mijn heeren claerlicken blycken sal ad oculum by één reeckeninge, één sommatie, één slot alle onze armoede ende rijckdom, alle onze lasten, schulden ende on-

---

1) De verdeeling der kapittelgoederen in 30 „deelen ofte cedullen" ligt bij het rapport in het archief van den Dom.

2) Zie deze veranderingen aangeteekend in margine van de instructie, opgenomen in het hierachter volgende rapport.

3) Zie deze „conditiën" afzonderlijk bij het rapport in het archief van den Dom. Zij toonen bijna allen de neiging, om nog verder te gaan in de door het rapport aangegevene richting, zooals te zijner plaatse hier en daar in bijzonderheden aangegeven zal worden.

Digitized by Google

schulden, incomen ende restanten, op éénen dach, als dselve geslooten zall worden, ende weeten waernae wy ons zullen hebben te reguleren." Volkomen juist! Het vooruitzicht, dat ééne kamer van beheer alleen alle lasten van het kapittel dragen zou (§ 19. Summ. art. V), was aanlokkelijk voor de heeren, die thans in den „laboryntes" van hunne eigene administratie nu en dan verdwaalden. En daarnaast noemt het rapport een ander voordeel van de combinatie: het verschaffen eener ruimere kas aan de kameraars, die nu bij onverwachte betalingen telkens geld moesten opnemen tegen hooge rente. Men hoopte dan (§ 38) „ontslagen te zijn van groote moeyten ende swaricheyden, den capittule dickwils gemoetende by den fabrijckmeester, bonorum divisorum-ontfanger, om te hebben subventie van penningen"; men hoopte middelen te hebben ter betaling „van allen anderen dagelixe voorvallende contributiën, daer men nimmermeer raet toe weet, ende deen op dander ziende genootsaeckt worden den anderen te leenen ofte op interest te zuecken." Zoo zou men zich kunnen redden uit een toestand, „dwelck ons (dus eindigen de heeren) brengen zall tot onderganck ende ruyne, tenzy daerinne verzien ende geremediëert wort." Uitnemend bedacht, praktisch gezien! roepen wij uit. En daarbij volkomen onschuldig!

Zoo schijnt het op het eerste gezicht. Want het rapport verzekert (§ 19) uitdrukkelijk, dat de gecombineerde Groote kamer wel is waar alle lasten van het kapittel alleen dragen zal, maar dat dit zal geschieden „sonder confusie"; de rekeningen der gecombineerde kamers zouden dus afzonderlijk blijven. En tot geruststelling wordt daarbij verwezen naar het voorbeëld der Staten van Utrecht, die enkele jaren geleden (1582) een dergelijken maatregel hadden ingevoerd. Ook de twee toen aangestelde Staten-ontvangers „deden van elcke cantoir apart reeckeninge, soe ieder cantoir zeeckere lasten toe gedestineert zijn, ende houden ieder cantoir apart; ende daerom kan het een cantoir den anderen lenen ende daernae weder restitueren." Volkomen duidelijk, niet waar? En de rapporteurs voegen er aanstonds bij (§ 4), dat de Staten door deze regeling in tijd van nood „zeer wel gerijft zijn."

Maar zoo onschuldig, als de zaak hier wordt voorgesteld, was zij toch eigenlijk niet bedoeld. Niet toevallig beroepen de rapporteurs zich ter aanprijzing van hun plan ook (§ 14—18) op verschillende besluiten van het kapittel, waarbij de zelfstandig-

Digitized by Google

heid der kamers herhaaldelijk was aangetast door het verleenen van subsidiën door de eene kamer aan de andere. Wanneer de heeren dan met een onschuldig gelaat beweren, dat er eigenlijk niets nieuws zou vastgesteld worden, maar dat alleen geregeld zou worden wat vroeger reeds feitelijk, althans voor een tijd, bestond, dan vergeten zij te veel, dat zij zelven eenmaal althans hunne ware bedoeling verraden, als zij (§ 10) in de warmte van hun betoog zich laten ontvallen, hoe zij wenschen, „in effecte te maken in dit punct van den uutgeven ende deburseren tot alle des Domkapittels lasten *één burse ende éénen cameraer*." Maar de kapittelsecretaris, die het rapport in eenige korte conclusiën resumeerde, toonde aanstonds het gewicht dezer verklaring duidelijk te vatten: hij nam ze letterlijk over in zijn résumé. Eéne kas dus, waaruit de kameraar naar welgevallen zou kunnen putten, zonder acht te slaan op de verschillende bestemming van de goederen der verschillende kamers.

Natuurlijk, dit was veel ernstiger dan het eenvoudig verschaffen van ruimte van kasgeld aan de kameraars! Ernstig vooral, omdat de splitsing van het beheer der kapittelgoederen in verschillende kamers grootendeels haren historischen grond had in de bepalingen der oude stichtingen, waaruit het vermogen van het kapittel allengs was gegroeid. Maar toch, ook met deze wetenschap blijven wij geneigd, den heeren hun revolutionair voorstel niet al te euvel te duiden.

Er bestond ten dezen een antecedent, dat wij reeds kennen; voor de rapporteurs van 1585 is het wel te betreuren, dat zij minder gelukkig geweest schijnen te zijn. Ik bedoel de oprichting der Groote kamer in of omstreeks 1341, waarover ik hiervoor (aan het slot der inleiding voor het Liber camerae) uitvoerig handelde. Wanneer men deze hervorming in het beheer goed overweegt, dan moet erkend worden, dat de invoering eener „similis collacio" in het beheer der goederen, waarop vroeger verschillende leden van het kapittel verschillende aanspraken konden doen gelden, geene kleinigheid was geweest in een lichaam, waar de rechten der heeren steeds aanleiding gegeven hadden tot eindeloos gekibbel. Terecht herinnerde Wstinc zich dan ook het op zijde zetten van de oude „intricata ministracio" nog met volkomene duidelijkheid; want het was een triomf geweest van het gezond verstand op de eigenbaat. Immers geen andere reden dan de kleingeestige inhaligheid van hen, die op de inkomsten

Digitized by Google

recht hadden, kon het kapittel vroeger teruggehouden hebben van eene combinatie van al deze kleine partijtjes land onder één welgeordend beheer. Welnu dan, wanneer wij de 14e eeuwsche kanunniken prijzen over het overwinnen hunner gewone zucht tot behoud van het oude, dan schijnt er te meer reden om hunne opvolgers van 1586 te loven, die in hunne voetstappen traden op een tijdstip, toen de invoering van den Hervormden eeredienst de toestanden van het kapittel geheel had veranderd en alle voorwendsels weggenomen had om vormen van beheer te behouden, die gepast hadden bij een voorbijgeganen toestand.

Maar, goed bezien, was hetgeen het kapittel in 1586 deed, iets geheel anders dan de hervorming, die in de 14e eeuw ingevoerd was. Wanneer de kanunniken thans waren samengekomen en na rijp beraad besloten hadden, alle prebendale goederen in éene massa te vereenigen, zonder (evenmin als in de 14e eeuw geschied was) juist te letten op de verschillende rechten, die elk hunner kon laten gelden op de uitdeelingen van elke kamer, wij zouden ook hen geprezen hebben over hun ruimen blik en hun praktischen zin: er ware dan werkelijk orde gekomen in den „laboryntes." Maar nu? Gaan wij eens na, hoe de goederen van het kapittel samengevoegd werden.

De Groote kamer, de Bona divisa, de Kleine kamer en wellicht ook de Bona cerevisie waren bestemd tot onderhoud der kanunniken. Wel is waar werden de inkomsten der Kleine kamer anders dan die der andere kamers verdeeld, in den vorm van presentiegelden; maar dit verschil mocht geacht worden vervallen te zijn, sedert door het staken der memoriediensten de beteekenis van het uitdeelen der presentiegelden vervallen was [1]). Tegen eene samenvoeging bestond dus geen bezwaar. Geschiedde dit dan ook? Allerminst: de Kleine kamer werd

---

1) Trouwens een paar maanden na het aannemen van de in het rapport gedane voorstellen (op 18, 25 November 1586) veranderde het kapittel ook de verdeeling der presentiegelden geheel. Door het verbod van uitoefening van den Katholieken godsdienst was het onmogelijk geworden, de presentiegelden op de oude wijze te verdienen door het bijwonen der memoriediensten; men besloot nu, dat de kapitulaire kanunniken, die te Utrecht resideerden, door het bijwonen der kapittelvergaderingen geacht zouden worden de presentiegelden verdiend te hebben. De niet te Utrecht resideerende kapittulairen en de niet-kapitulairen moesten echter eene schijnvertooning maken en den eersten Vrijdag van elke maand tusschen 9 en 11 uur in den Dom komen om zich aan den presentiemeester te vertoonen, tenzij zij ziek of in kapittelzaken afwezig waren. Tot dergelijke dwaasheden leidde de gehechtheid aan oude vormen ook de hervormingspartij!

Digitized by Google

afzonderlijk gehouden, blijkbaar omdat alleen de kapitulaire heeren daarin deelgerechtigd waren: men bleef hechten aan eene verdeeling der goederen „pro qualitate" der heeren (§ 37, 40). Daarentegen kwamen de saldo's der andere kamers, die wel met de Groote kamer vereenigd werden, geenszins aan de kanunniken toe. De Bona choralium waren geheel bestemd voor het onderhoud der choralen, — de Bona succentorum voor eenige door den Domdeken Ludolf van Veen ingestelde zangers; uit de Bona cerevisie werd geregeld het nadeelig saldo van de rekening der Bona choralium gedekt, — en uit de Bona vicariorum absentium werden in hoofdzaak voldaan eene dagelijksche uitkeering aan de Kleine kamer (wier beteekenis ons ontgaat) en eene maandelijksche aan den Succentor. De samenvoeging van *deze* rekeningen met die der Groote kamer had dus de beteekenis, dat de inkomsten, bestemd voor ambtenaren, die sedert het verbod van den Katholieken eeredienst vervallen moesten en wier bezoldiging daarom door de Staten zeer terecht opgeëischt werd voor andere piae causae, door de kanunniken genaast werden. De goederen der Fabriek waren daarentegen bestemd voor het onderhoud van het kerkgebouw, en al werden zij niet aan deze bestemming onttrokken, het moest bedenkelijk heeten, door de combinatie een conflict te provoceeren tusschen de belangen van het gebouw en die zijner beheerders, in geval er eens geld te kort kwam voor de uitdeelingen, waarop de heeren gerekend hadden. De goederen der Domproosdij eindelijk waren inderdaad bestemd voor de kanunniken en konden dus zonder bezwaar ingelijfd worden, sedert de heeren door het contract met den proost daarover de beschikking gekregen hadden. Alleen, de maatregel was bepaaldelijk revolutionair en verstoorde den geheelen inwendigen bouw van het kapittel: het was eene annexatie van goederen, die niet ter beschikking van het kapittel waren, maar alleen met de kapittelgoederen in zeker verband stonden. Bij de goederen der Domproosdij gelukte deze toeleg dadelijk; voor de goederen der in denzelfden toestand verkeerende kapittelvicarieën, die geheel niet ten behoeve der kanunniken gefundeerd waren, werd althans duidelijk uitgesproken (§ 34), dat ook daarover de thans goedgekeurde nieuwe regeling van het beheer zich zou uitstrekken; en wij zullen later zien, dat de heeren in de voorloopige mislukking van dit plan op den duur niet berustten.

In den vorm gelijk aan de hervorming van de 14de eeuw,

Digitized by Google

bedoelde de maatregel van 1586 dus feitelijk iets geheel anders. De rapporteurs zelven legden den vinger op het verschil tusschen beide hervormingen. In de 14de eeuw was het eene combinatie geweest van goederen *van dezelfde natuur;* ditmaal gold het eene samenvoeging van goederen, die men beweerde, dat „genouch van één natuere (waren) *ofte mochten ende behoorden te wesen.*" Het viel dus niet te ontkennen, dat de gecombineerde goederen van verschillenden aard waren; en het is niet in te zien, waarom zij dit niet „behoorden te wesen." Werd de aanleiding tot deze laatste bewering onderzocht, het zou allicht blijken, dat ook hier de wensch de moeder was geweest van de gedachte, om overeenkomst te vinden.

Doch de heeren hielden zich niet op met een onderzoek van de redeneering: zij voegden alles klakkeloos samen. En als men eene rekening van het kapittel uit de laatste dagen van zijn bestaan raadpleegt, dan bevindt men, dat de saldo's van *alle* rekeningen (ook die der Kleine kamer) ten slotte samengeteld en eenvoudig onder veertig participanten gelijkelijk verdeeld worden. Het doel der rapporteurs is dus bereikt: „in effecte" is er „één burse ende één cameraer" gekomen! Dat men op den duur, — op het voetspoor van de wenschen, door de commissie neergelegd in hare voorloopige „Memorie van tgeen mijn heeren goetvynden, dat men voortaen onbetaelt laeten sall", — zich ook vrij wat andere vereenvoudigingen in het beheer zal hebben veroorloofd door weglating van tal van onnoodig gewordene uitgaven voor de bezoldiging van personen, die vroeger den Katholieken eerdienst hielpen opluisteren, spreekt wel van zelf. Hoe zou het mogelijk zijn geweest, de inkomsten dier personen te naasten, als men ze niet eenvoudig had ontslagen?

2°. Bevreemdend mag het heeten, dat de kanunniken, die blijkbaar de vereeniging der verschillende goederen onder twee kamers van beheer lang en herhaaldelijk overwogen en daarover veel getwist hebben, daarentegen over de tweede zaak, die in het rapport aanbevolen wordt, de toewijzing van vele kapittellanderijen aan de kannunniken, zoover wij zien kunnen, niet ernstig beraadslaagd hebben; — meer nog, dat zij, het definitieve besluit niet kunnende afwachten, reeds vooraf eene proef met deze verdeeling hebben willen nemen. Toch was dit tweede besluit ongetwijfeld veel bedenkelijker dan het eerste.

Volgens het voorstel van de rapporteurs werd besloten, dat

Digitized by Google

de kameraars alleen belast zouden blijven met het innen van de inkomsten, noodig voor het dekken der lasten van het kapittel, die de kamers dragen moesten (§ 35). Feitelijk zouden er alleen tienden [1]) en renten te beheeren overblijven (§ 8) [2]); nagenoeg alle landerijen zouden verdeeld worden. Aan iederen kapitulairen gesupplementeerden [3]) kanunnik zou uit de landpachten der Groote kamer een bedrag van *f* 250.— en uit die der Kleine kamer eveneens een bedrag van *f* 250.— toegewezen worden; ieder van hen zou de hem toegewezene pachten zelf mogen en moeten innen. De assignatie der Groote kamer zou bestaan in eene hofstede, die aan ieder hunner „tot een uuthoff" [4]) zou worden toegewezen, „met die landen daertoe behorende ende daerontrent leggende" [5]); uit de Kleine kamer zouden daaraan toegevoegd worden „zeeckere parcelen, ontrent die hoffsteden hierboven verhaelt gelegen" [6]). Hoe belangrijk de maatregel was, blijkt wel uit de mededeeling, dat, terwijl de geassigneerde landpachten *f* 500.— 's jaars bedroegen, eene geheele prebende op slechts *f* 650.— begroot werd [7]).

De zaak was niet zonder voorbeeld. In Duitschland, waar de verwereldlijking der kapittelen in adellijke stiften vroeger was doorgedrongen dan ten onzent, kende men reeds sinds de middeleeuwen de instelling der zoogenaamde Obleyen, die geheel hetzelfde bedoelden als thans in het Domkapittel werd ingevoerd. En wat meer zegt, ook sommige van de Utrechtsche kapittelen zelven hadden reeds in de 13de eeuw geheel hetzelfde beproefd, als thans weder ondernomen stond te worden: het Domkapittel en dat van St. Pieter hadden hunne zoogenaamde Bona divisa gehad [8]).

---

1) Ook in het beheer der tienden werd eene vereenvoudiging voorgesteld (§ 39): men wenschte ze te verpachten voor eenige jaren te gelijk, en wel, voorzoover het tienden betrof uit landerijen van het kapittel zelf, aan de pachters dier landerijen. Bij het stellen der „conditiën" van Mei 1588 werd althans het eerste goedgekeurd.

2) In de „conditiën" van Mei 1588 werd ten overvloede voor de Kleine kamer nog eene tweede divisie der landpachten ingevoerd, voorzoover de opbrengst der tienden toereikend was voor de betaling der overige lasten der kamer.

3) De 10 „kynderproven" zouden geene assignatie ontvangen, maar eene uitkeering in geld (§ 22).

4) Een „uuthoff" is eene boerenplaats in eigen beheer, eene soort van buitenplaats.

5) § 21. Vgl. Summatie art. X.

6) Summatie, art. XII, XIII.

7) Summatie, art. XIII.

8) Uit Wstinc's Rechtsboek schijnt te blijken, dat het bezit van deze bona divisa

Digitized by Google

Ditmaal was het antecedent aan de rapporteurs niet onbekend. Maar zij waren met deze wetenschap niet bijzonder gebaat. Integendeel, want het Domkapittel had in 1341 den maatregel weder opgeheven, omdat „nonnulla bona assignata per oblivionem et incuriam deperdita, nonnulla eciam alienata, quedam in contractus et modos alios distracta" waren; als reden der verwaarloozing werd opgegeven, dat „quidam, se ab ecclesia longis temporibus absentantes, in amministracione bonorum minus provide se gerebant". Zoo waren (en dit scheen den kapittelheeren allicht het bedenkelijkste!) de prebenden allengs ongelijk geworden; „dampnum non modicum ecclesie et odium fraternum" waren daaruit gevolgd, en het stond te vreezen, dat „majora dampna et pericula" de kerk en het kapittel nog verder te wachten stonden. Na rijp beraad had men daarom besloten, de verdeeling op te heffen en de Bona divisa weder te zamen onder één rentmeester te stellen: de verdeeling der goederen behoorde tot de geschiedenis.

Maar de aanwezigheid van de rentambten der hereenigde Bona divisa in de vijf kapittelen beletten, dat de zaak in het vergeetboek geraakte, en het omineuse charter van 1341, dat zoo ongunstig oordeelde over de gevolgen der assignatie van hofsteden aan leden van het kapittel, stond natuurlijk voluit afgeschreven in het Rechtsboek van Wstinc, die de herroeping zelf beleefd had. En Wstinc's Rechtboek was in aller handen! Er hielp dus niets aan: het feit kon niet genegeerd worden. Onze rapporteurs beten dan ook moedig door den zuren appel heen en namen het compromittante stuk in extenso in hun rapport op. Maar wat leidden zij daaruit af? In de eerste plaats concludeerden zij (niet onhandig!), dat door hun voorstel „nyet nyeus geattenteert en wert"; integendeel, in voorleden tijden was dergelijke assignatie „over lange jaren in treyn ende geüseert geweest". De „cassatie" daarvan was gedaan „om zeer blauwen ende frivoilen argumenten ende allegatiën van abusen", „wellicht (zeiden de heeren met eene vriendelijke insinuatie) deur toedoen ende dreygen van iemanden, die administratie begeerden, gelijck men sulcke geesten vindt, die heur baet weeten te suecken"

---

in het Domkapittel oudtijds een voorrecht van adellijke kanunniken was geweest (LXXIX § 7, 17). Bij St. Pieter waren de Bona divisa verdeeld in 1227; het jaar van de verdeeling bij den Dom is onbekend, doch waarschijnlijk vroeger dan 1227. De verdeeling werd door St. Pieter in navolging van den Dom opgeheven in 1384.

Digitized by Google

(§ 32). Fraai, niet waar? Schaamden zich wellicht de heeren over deze door niets gerechtvaardigde verdachtmaking? Integendeel, zij waren met hunne vondst zóo ingenomen, dat zij er een paar bladzijden verder (§ 34) nog eens op terugkwamen. „Wy moegen vermoeden (luidt het daar), dat die *unus ex nobis* in den text ofte een ander die heeren daertoe geinduceert ofte gedragen heeft, om te hebben dadministratie, daer se wellicht baet ofte prouffijt mede geweeten hebben!" En ditmaal wordt ook eene reden gegeven, waarom de rapporteurs niet wenschen te gelooven aan de „schade ende periculen, die soe groot geëstimeert worden." Immers als die schade en dat gevaar inderdaad zoo groot geweest waren als beweerd werd, dan zouden niet alleen de aan de kanunniken geassigneerde landerijen in de gemeenschap teruggebracht zijn, maar ook die der vicarissen, die evenals de kanunniken „monachismum uutgetogen" hadden en toch nog op den dag van heden „heur assignatie hadden ende genoten". Eene fraaie redeneering inderdaad! De kanunniken hadden werkelijk „monachismum uutgetogen"; maar de heeren, die met zooveel gemak en zooveel zekerheid redeneerden over dit feit, dat reeds tot de oude geschiedenis behoorde, hadden wel behooren te weten, dat dit met de vicarissen geenszins het geval was geweest, en dat hunne voorvaderen in 1341 zich wijselijk ontzien hadden, om de goederen te naasten, die den vicarissen als loon voor hun dienstwerk waren toegewezen door den wil van de stichters zelven dezer diensten, die toch door het kapittel wel gerespecteerd behoorde te worden.

Het medegedeelde staaltje van de argumentatie der rapporteurs moet wel de overtuiging schenken, dat hunne zaak niet sterk was. En werkelijk was dit het geval; want wat de heeren verder aanvoeren vermag ons evenmin te overtuigen. De kanunnik, zoo verhaalden zij verder, heeft recht op het bezit der kapittelgoederen; immers „zijn prebende is hem tot zijnder alimentatie van zijn ouders in plaetse van patrimonieel goederen gegeven" (§ 2); zoo mag hij dus de hofsteden „tot zijnder alimentatie" gebruiken (§ 21). Natuurlijk! Het wanbegrip dier tijden bracht mede, dat ouders, „met veel kinderen beladen", prebenden kochten om de jongere aan den kost te helpen. Maar het gebruik bracht niet mede, dat het den prebendarissen vrijstond de goederen te verdeelen! — De prelaten van het kapittel, dus redeneerde men verder, de Domdeken, de Domscholaster, de Domthesaurier en de proost van Elst, hadden ook wel eigene

Digitized by Google

goederen: waarom zouden dan ook de kanunniken ze niet hebben (§ 36)? Gewis! maar men verzuimde op te merken, dat deze „digniteyten ende officiën" werkzaamheden medebrachten, waarvoor de daarmede belasten (evenals de vicarissen) uit de hun boven hunne prebenden toegewezene goederen eene belooning ontvingen; terwijl niemand ter wereld kon beweren, dat de drukke bezigheden der kanunniken eene dergelijke exceptioneele belooning rechtvaardigden! — De „voorgestelde assignatie", dus gingen de heeren voort (§ 36), was geene nieuwigheid; men stelde alleen voor, thans „in perpetuum et ad vitam" in te voeren, wat reeds tijdelijk tot aller genoegen was ingevoerd en bij de vicarissen sinds eeuwen goed voldaan had (§ 36). Inderdaad! zouden de heeren werkelijk gemeend hebben, dat de proef, dien zij zich veroorloofd hadden gedurende een paar jaren te nemen, opwoog tegen de ervaring, door hunne voorgangers in 1341 opgedaan? En zouden zij niet gevoeld hebben, dat het contract, met den Domproost pas in 1580 gesloten over de overneming van zijn beheer (een contract, dat zij zelven — en niet zonder ingenomenheid — vermeldden), een afdoend argument opleverde tegen de doelmatigheid der door hen aangeprezene assignatiën aan de prelaten van het kapittel?

Want ten slotte kwam het daarop, volgens het gevoelen der rapporteurs, aan. Niet moede worden zij te betoogen, dat de voorgestelde verdeeling *nuttig* zal zijn voor het kapittel, *doelmatig* in het belang der goederen zelven. Hoofddoel van den maatregel moet zijn de ontlasting der kameraars. Het is de plicht van alle leden van het kapittel, om mede te helpen bij het beheer: „een ieder moet laboreren, om die betalinge van de lantpachten tot zijn selffs alimentatie" (§ 9). De kanunniken, die „totten ontfanck ende assignatie sullen toegelaten zijn", moeten dus „in vuegen ende alle manieren den cameraer assisteren, zoeveel een ieder zijn geassigneerde goederen aengaet" (§ 23). Zij zullen voor deze goederen de gedeputeerden van het kapittel, die volgens de instructie van 1579 toezicht zouden houden op het beheer van de kameraars, vervangen (§ 23). En zeker zullen zij dit werk veel beter verrichten dan deze gedeputeerden, „diet soe niet ter harten zolde gaen als dese, diet sonder lesie van iemanden, mer tot vordeel van een ieder ende principaelick tot heur eygen prouffyte ende bate zal tenderen" (§ 32). Wat mocht men niet van hunne goede zorgen verwachten? Immers alleen ervarene leden van het kapittel, kapitulaire

Digitized by Google

kanunniken, zouden tot het voorrecht toegelaten worden; niet eens allen, alleen zij, die bij speciaal besluit van het kapittel daartoe waardig bevonden waren; en deze uitverkorenen zouden vooraf een plechtigen eed afleggen, dat zij in alles nauwgezet zouden handelen (§ 25), en wel „onder zeeckere pene" [1]). Ja de rapporteurs slagen er in, zich zóózeer op te schroeven, dat ten slotte de assignatie een gewichtig ambt met enkel lasten schijnt, en zij verlangen daarom dan ook, dat het „nyet en zal mogen geweygert worden dan om merckelicke ende pregnante reden" [2]).

Zeker, dit alles ziet er fraai genoeg uit. En de sluitsteen van het betoog levert de mededeeling, die het uitgangspunt van de redeneering der rapporteurs was, dat namelijk „gemeen goedt eerst ende meest (nae een warachtige dagelixe spreeckwoordt) verlooren gaet". Het spreekwoord had geen ongelijk, het zeide niets dan de waarheid. Maar niet de geheele waarheid; want het had er volledigheidshalve moeten bijvoegen, dat er éene wijze van handelen is, die goed *nog* spoediger doet verloren gaan, namelijk: het te doen beheeren door hen, die daarvan tijdelijk voordeel kunnen trekken, maar geen belang hebben bij het lange leven van de hen, die voor hen de gouden eieren legt! Maar dit bezwaar kan niet gelden tegen ons voorstel, zullen de rapporteurs gemeend hebben. Immers wij stellen het uitdrukkelijke beding, dat de heeren de geassigneerde goederen niet zelven zullen beheeren en dat de administratie zal blijven bij de kameraars volgens de instructie van 1579 (§ 21) [3]). Een fraai beding! mag ik hun antwoorden. Want enkele regels verder (§ 25) bepaalt gij zelf, dat, „ingevall iemant tot zynen schoonste ofte prouffyte ende lust zijn geassigneerde goederen

---

1) Merkwaardig is het, dat bij het bespreken van de verplichtingen der heeren duidelijk blijkt, dat de overoude zoogenaamde Dreifelderwirthschaft bij het kapittel nog altijd voor het ideaal gold van een goed beheer. Men zal (§ 25) „het boulant gebruycken nae boumansrecht, ende in goeder vagen onderhouden ende aen dreien leggen, te weeten: wyntercoorn, somercoorn ende somervaech, ten ware hetselve met graven ofte met messen gesuppleert worde ende alsoe in goeder vagen geholden worde." — Een ander overoud beginsel van landbeheer wordt ter loops in het rapport vermeld: de deelpacht. Het geval wordt toch voorzien, dat iemand „hoochlandt ten halven uutdede, twelcke die beste pacht is" (§ 25).

2) Het moet erkend worden, dat het concept der commissie (1581) melding maakt van een plan, om den kanunniken de bevoegdheid te geven de assignatie te weigeren, mits zij den kameraar eene belooning uitkeeren, in evenredigheid van zijn tractement.

3) Het rapport (§ 21) zegt, dat de kanunniken de hun geassigneerde landpachten

Digitized by Google

begeerden zelffs te gebruycken, (hy) zal preferentie hebben voor den huysman, zoeveel gevende als den huysman daervoor is biedende" [1]). De kanunnik zal niet nalaten van deze gelegenheid gebruik te maken: hij pacht het goed en int zelf de door hem verschuldigde pacht; hij is dus heer en meester op de hofstede, die hem als „uuthoff" is toegewezen. Men ziet, wat er zoodoende terecht komt van het beding, dat hij niet zelf administreeren zal!

Inderdaad, het is niet twijfelachtig, waarheen dit alles leiden zal. De rapporteurs zelven maken zich dan ook daarover blijkbaar geene illusiën. Zij erkennen volmondig, dat „de jonge heeren" de hun geassigneerde pachten in betaling zullen geven aan hunne huisbazen en hunne crediteuren, die zij „daermede van den hals quyt worden" zullen, aangezien dezen „die huysluyden liever manen zullen als die heeren zelfs." Wellicht zullen de heertjes zich, „zoe sy nu nyet ter metten, ter misse noch ter vesperen en gaen" en dus geheel vrij zijn in hunne bewegingen, rustig „op haer uuthoven" gaan vestigen; de rapporteurs troosten zich daarover gemakkelijk met het goedkoope voorwendsel, dat de jongelui zoodoende althans het slechte gezelschap zullen ontloopen, „die se (in de stad) altemet nyet ontgaen noch ontslegen kunnen worden"! Zoo zien wij dus de jonge kanunniken zich in de vacantie terugtrekken op hunne goederen, om (evenals hunne studeerende naneven) beter te kunnen werken (§ 42).

Maar het blijft daarbij niet; terwijl het aanvankelijk de bedoeling was, dat de assignatie slechts voor twee jaren zou geschieden, wenscht het rapport eene assignatie „zoelange alst mijn heeren believen sall, jae ad vitam" (§ 36, Summatie art. XIII [2])). De heeren zouden dus hunnen „uuthoff," als hij hun beviel,

---

„selffs zullen ontfangen, sonder te hebben eenige administratie van de goederen." De Summatie, door den kapittelsecretaris daaruit getrokken, neemt (§ XIII) deze woorden over wat betreft de geassigneerde landpachten der Kleine kamer („om die selffs te ontfangen"), doch voegt er, waar zij spreekt van de geassigneerde landerijen der Groote kamer, waaronder zich de „uuthoff" bevindt, aan toe (art. § X): „om die selffs te moegen ontfangen *ende gebruycken tot hoeren oirbaer ende prouffijt.*"

1) In de „conditiën" van Mei 1588 werd bepaald, dat de kanunniken de hun geassigneerde landerijen zelven zullen verhuren, doch in het kapittelhuis in tegenwoordigheid van den kapittelsecretaris en op approbatie van het kapittel; zij moeten een zuiveringseed afleggen van collusie met „haere toegeloote pachters." Biedt de pachter minder dan vroeger betaald was, dan mag de kanunnik het land voor den ouden prijs overnemen.

2) Door het kapittel werd herhaling van de verloting der landerijen om de twee

Digitized by Google

levenslang kunnen behouden, en, ouder geworden, zich daar voor goed vestigen en er eene eigene huishouding opzetten. Zeer gemakkelijk: immers „ons bedunckens sullen by deese assignatie die huysholdende heeren cunnen becommen alle hetgeene zy lijffneringshalven, uutgesondert zolt ende seep, in heur kuecken ofte huysholdinge te doen zullen hebben, alwaer die huysluyden veel liever affscheyden als van gelt, twelck al deur die vinger altemet all gedropen is, eer sy van de merckt te huys commen; ende twelck men overcrijcht (kan de „huysholdende heer") te merckt zeynden om gelt te maecken" (§ 41). Het is eene ware landelijke idylle: de patriarchale tijden van de vroege middeleeuwen schijnen teruggekeerd! Uit dezen paradijsachtigen toestand is het geld weder verdwenen; men schijnt teruggekeerd tot de oude Naturalwirthschaft! En waarom zou men het den heeren niet nòg wat gemakkelijker maken? Men zou hun b.v. (te beginnen van den oudsten af) de keus kunnen geven, welke „uuthoven" zij begeerden; „zoet iemant mochte begeren, dese assignatie in zijn vaderlant, als Gelderlant, Overyssel, Hollant ofte elders, daert eenen bequaem mochte zijn, te ontfangen ende nae uut te zien tot zynen vordel, twelck (immers) geschieden (can) zonder prejuditie van iemanden" (§ 28). Wel zeker, waarom niet? Waarom zou men zich een genoegen onthouden „zonder prejuditie van iemanden"? De kanunnik kon wonen op zijne villa, omringd door zijne pachters. Er was geen reden, waarom hij het zich ook niet wat gezellig zou maken door zich te vestigen te midden der zijnen!

Het was niet vriendelijk van het Domkapittel, dat het den wenk niet begreep en de voorkeur gaf aan eene verdeeling der goederen bij loting, zooals de rapporteurs als alternatief hadden voorgesteld [1]). Maar ook deze beperking baatte weinig. Immers reeds de rapporteurs zelven hadden in overweging gegeven (§ 29) te vergunnen, dat, wanneer een fraaie „uuthoff" door overlijden van een kanunnik vacant werd, een zijner medebroeders dien tegen den zijne kon ruilen. En zoo zullen dus de meeste

---

jaren voorgeschreven. Maar reeds in de „conditiën," die men in 1588 aan de instructie der kameraars toevoegde, werd besloten, de loting in beide kamers voor ditmaal niet te doen en den bestaanden toestand dus nog twee jaren te behouden.

1) Trouwens reeds in de „conditiën" van Mei 1588 werd bepaald, dat in de Kleine kamer 8 nieuwe loten zouden gemaakt worden voor de nieuwe leden. Dezen zouden niet moeten loten, maar mogen kiezen naar volgorde.

Digitized by Google

kanunniken van den Dom [1]) zich dus ten slotte allicht gevestigd hebben op een plekje, dat hun niet al te onaangenaam was [2]). Dat er van eene samenleving der kanunniken geen sprake meer was, spreekt wel van zelf: de kanunniken woonden al spoedig door het geheele land verspreid. Van een beheer der goederen op den in 1586 vastgestelden voet kon toen natuurlijk niets meer komen. Zoo er nog toevallig eenige heeren te Utrecht woonden, was het toch geheel onzeker, of dezen, wier hoofden en harten door tal van andere wereldsche zaken werden bezig-gehouden, de noodige bekwaamheid bezaten, om de kapittel-goederen behoorlijk te administreeren. Spoedig kwamen dan ook de bezoldigde rentmeesters, die in 1579 na eene tweejarige proef waren afgeschaft, weder op het tapijt. Zij verrichtten voortaan het eenige werk, wat nog in het kapittel te doen was, en de heeren, die op hunne „uuthoven" woonden, trokken daarvan de baten.

Zoo ging de hervormingspartij in het Domkapittel zich te buiten in 1586, onder de oogen van de heftige predikanten, die, gesteund door Leycester, hunne grieven in geenen deele staken onder stoelen en banken. Is het wonder, dat deze volksleiders, dus getart door de mannen, die zich aanstelden als de partij van hervorming, steeds heftiger optraden en met steeds grooteren nadruk de opheffing der kapittelen eischten? dat zij een paar maanden later (18/28 October 1586) het *Redressement op de geestelijke goederen* doordreven, dat, radicaler dan alle vroegere regelingen, bedoelde het regeeringstoezicht op de geestelijke goederen nu waarlijk in te voeren, met de bedoeling om ze te gebruiken tot nieuwe, nuttige doeleinden? Maar het plan is niet geslaagd: het *Redressement* is onuitgevoerd gebleven, de kapittelen hebben zich gehandhaafd. Hoewel Voetius en de zijnen nog eenmaal stormliepen tegen de oude vestingen van het conservatisme, de aanval werd nogmaals afgeslagen, en de kapittelen zijn blijven bestaan tot 1811, tot ergernis van alle weldenkenden en tot verbazing van het nageslacht.

Ten slotte wensch ik thans nog de aandacht te vestigen op

---

1) Evenals die van Oudmunster, die ten dezen spoedig het fraaie voorbeeld hunner broeders van den Dom gevolgd hebben.

2) Of de zaken zich werkelijk hebben ontwikkeld, zooals ik ze schetste, is moeielijk na te gaan. Ik gebruikte alleen de gegevens, door de rapporteurs zelven op den voorgrond gesteld, als de aannemelijkste ontwikkeling der door hunne voorstellen te scheppen toestanden.

Digitized by Google

twee voorstellen van het rapport, die ik nog slechts even heb aangeroerd. Twee voorstellen, met de hoofdzaken niet samenhangende en daarom in het rapport slechts zéer terloops vermeld, maar toch zeer belangrijk omdat zij niet minder ingrijpende omwentelingen in het kapittel bedoelden dan de reeds besprokene maatregelen. Ik heb reeds gezegd, dat er (behalve de onbeduidende goederen, verbonden aan enkele andere prelatuurschappen van het kapittel: de thesaurie, de scholasterie enz.) twee zéer belangrijke categorieën van goederen waren, die wel aan het kapittel verbonden waren, wellicht zelfs geacht konden worden daaraan te behooren, maar die toch niet door het kapittel zelf beheerd werden. Ik bedoel de goederen der Domproosdij en die der vicarieën van den Dom.

Men zou mogen verwachten, dat de rapporteurs van 1586, zich zóo bewust dat de krachten der kameraars van het kapittel te kort schoten voor het goed beheeren der kapittelgoederen, — zoo overtuigd ook, dat het „assigneeren" van goederen aan bepaalde verantwoordelijke en bij de opbrengst dier goederen geïnteresseerde personen, het ideaal was van een verstandig beheer, — dat deze rapporteurs het mogelijke zouden gedaan hebben, om althans de goederen, die nu eenmaal van oudsher in dezen idealen toestand verkeerden, ook op den duur daarin te laten. Tot onze verwondering zien wij evenwel (het pleit niet voor den ernst der rapporteurs!) juist het tegenovergestelde gebeuren. Blijkbaar verheugd, dat zij de beschikking hebben ook over de goederen der Domproosdij (§ 15), haasten de rapporteurs zich, die aan het beheer van den Grooten kameraar te annexeeren. En hoewel zij zich met betrekking tot de goederen der vicarieën minder zeker voelen, ontzien zij zich niet, om (§ 34) de questie der annexatie daarvan in allen ernst te stellen: „die vicarissen, die goederen possideren, sullen alle deze puncten mede subject zijn ende by manieren verhaelt by deesen camer geadministreert worden." Ik wensch de beteekenis dezer maatregelen met betrekking tot de beide soorten van goederen, aan de hand der twee door mij aan het rapport toegevoegde bijlagen, hier kortelijk te schetsen.

Wij weten uit het Rechtsboek van Wstinc, dat in 1342 de proost, het oude hoofd van het kapittel, geheel daarbuiten geraakt was en als een wereldlijk heer op het aan de Domproosdij behoorende huis te Doorn leefde aan het hoofd van de leenmannen der proosdij. De eenige band, die hem nog aan het

Digitized by Google

kapittel verbond, was zijne verplichting, om als van ouds uit de opbrengst van de goederen der proosdij maandelijks aan de kanunniken uit te keeren de hun toekomende vaste uitdeelingen, waarvan dezen vroeger uitsluitend geleefd hadden. Deze verplichting der proosten nu gaf, zooals te verwachten was, overal en altijd aanleiding tot hooggaande twisten. De kanunniken waren nooit tevreden, en naarmate het beheer der proosdijgoederen onder de opvolgende proosten achteruitging, beweerden ook dezen zelven, terecht of ten onrechte, dat zij door de op hen drukkende lasten te veel bezwaard waren. Van daar eindeloos gekibbel en eindelooze processen, nu en dan geëindigd door een nieuw contract over de uitkeeringen. Van daar echter ook bij alle kapittelen de neiging, om het beheer der aan het kapittel behoorende proosdijgoederen aan den proost te ontfutselen. In verschillende kapittelen is dit vraagstuk op verschillende wijzen opgelost; in het Domkapittel was het allengs eene vaste gewoonte geworden, die kracht van wet verkregen had [1]), dat de proost het beheer der proosdijgoederen overliet aan den zoogenaamden Socius prepositi en dat der aartsdiakonale rechtspraak aan den Officialis archidiaconi. In de bepaling, dat beide ambtenaren leden van het Domkapittel moesten zijn, meende men een waarborg te vinden, dat beiden niet tegen 's kapittels belang zouden handelen. Eeuwenlang was dit goed gegaan, maar ten slotte had toch de regeling weder tot moeielijkheden aanleiding gegeven. Ter beeindiging van een proces voor het Hof van Utrecht sloten de proost Anthonis van Bossu en het kapittel den 13^en^ September 1580 eene overeenkomst [2]) (door aartshertog Matthias en zijn luitenant den prins van Oranje uitdrukkelijk gesanctioneerd), waarbij het beheer der proosdijgoederen voor goed aan het kapittel werd overgedragen; zooals de proost vroeger daaruit aan de kanunniken hunne prebenden geministreerd had, zou thans omgekeerd het kapittel aan den

---

1) In 1532 trachtte de proost Slacheck deze gewoonte te breken; hij nam eenvoudig het beheer der goederen en de rechtspraak zelf ter hand. Doch het kapittel klaagde aanstonds bij het Hof, dat bij sententie van 22 December 1533 het kapittel handhaafde in zijn recht om te verlangen, dat de proost zich persoonlijk niet met het beheer inlaten en dat overlaten zou aan twee door hem aan te wijzen leden van het kapittel, als zijn socius en officialis. (Zie het vonnis in het register van stukken betreffende dit proces in het archief van den Dom.)

2) Het contract, aangehaald in het rapport (§ 15), volgt in zijn geheel onder de bijlagen.

Digitized by Google

proost eene som gelds (ter waarde van drie kanunnikspreben den) uitkeeren. Den proost werd verder gelaten het gebruik van zijnen hof te Doorn met eenige daarbij gelegene landerijen (evenals de kanunniken eenen „uuthoff" hadden); verder de aanstelling van de pastoors en de schouten, van wier ambten hem de collatie toekwam; dan alle rechten van het aartsdiakonaat, waartoe ook (dwaselijk!) alle leenen der proosdij gerekend werden, en eindelijk ook zijne prebende in het kapittel. Zoo waren dus de goederen der Domproosdij door het kapittel verslonden.

Anders ging het met de goederen der vicarieën van het kapittel. Het balletje, door de rapporteurs terloops opgeworpen, ging niet op: zeker heeft het kapittel ingezien, dat de vicarissen niet licht genoegen genomen zouden hebben met deze klakkelooze annexatie van de goederen hunner beneficiën [1]). Het duurde tot 11 Januari 1664, eer het kapittel op de zaak terugkwam: langs een omweg bereikte men toen het vroeger gestelde doel, en wel op veel meer afdoende wijze dan vroeger gehoopt had kunnen worden [2]). Ik wensch dezen maatregel nog even te verduidelijken.

De vicarieën in de kapittelkerken schijnen reeds in de middeleeuwen in een niet geheel normalen toestand verkeerd te hebben. Het kapittel beweerde eigenaar daarvan te zijn, waarschijnlijk ten onrechte. Het is waar, dat enkele bewaard gebleven stichtingsbrieven dezer vicarieën van eene schenking van het kapitaal der vicarie *aan het kapittel* gewagen. Maar deze zonderlinge handelwijze, om de eene stichting aan de andere *te schenken*, zal wel geen regel geweest zijn. Waarschijnlijker is het, dat de kapittelen in het collatierecht der vicarieën, dat geregeld bij hen (of althans bij een der prelaten van het kapittel) berustte, aanleiding hebben gevonden om zich, volgens de algemeene dwaling der middeleeuwsche collatoren, den eigendom toe te schrijven van de stichting, op wier beheer zij toezicht moesten houden.

Hoe het zij, eigenaars der goederen of niet, de kapittelen

---

1) Naar het schijnt, waren de zaken echter in 1581 reeds verder gevorderd dan het rapport zou doen vermoeden. Het concept-rapport der commissie (dd. 1581) zegt toch, dat reeds destijds „dagelicx" vicarieën van het kapittel „geïnconporeert ende eenige aen andere geannecteert ende geuni ert" werden. Juist dus, wat men in 1664 bepaalde. Het plan is in 1581 echter blijkbaar blijven steken.

2) Zie de resolutie in de bijlagen.

Digitized by Google

bezaten het collatierecht der vicarieën en oefenden dit uit. Natuurlijk vergaven zij ze, volgens het reeds in de middeleeuwsche kapittelen algemeene misbruik, op voordracht van een der kanunniken bij tourbeurten. Natuurlijk ook, volgens het in de middeleeuwen niet minder algemeene misbruik, niet om godswil, zooals het behoorde, maar tegen betaling van eene som gelds. En evenals onder de middeleeuwsche bedeeling de collator zijnen kandidaat voordroeg aan den aartsdiaken, die hem aanstelde, zoo werd na de hervorming de nieuwe vicaris gepresenteerd aan den souverein, aan de Staten van Utrecht, die hem aggreëerden.

Aan deze zonderlinge gebruiken, aan wier opheffing niemand in 1664 denken kon, knoopte zich de nieuwe maatregel vast. Het kapittel besloot eenvoudig, dat de vicarieën van den Dom voortaan niet meer door de tourbeurtenaars vergeven zouden worden, maar dat het kapittel zelf de inkomsten zou genieten. Dit besluit kon echter natuurlijk niet genomen worden, zonder een conflict uit te lokken met de Staten van Utrecht, die aan alle vicarieën in hun gebied eene doelmatige bestemming gegeven hadden, en die voornamelijk gewenscht hadden ze te doen dienen voor de studie van onvermogende jongelieden in de godgeleerdheid. Werd nu bij het vaceeren eener vicarie de aggreatie der Staten niet meer gevraagd, dan zouden dezen argwaan krijgen en zonder twijfel bezwaar maken. Om dit te voorkomen, besloot men dus, telkens een zoogenaamden „strooman" met de vaceerende vicarie te begiftigen en aan de Staten ter goedkeuring voor te dragen; bij zijn dood zou dit boerenbedrog geregeld herhaald worden. Men zou 's mans goedwilligheid beloonen door hem in het genot te laten van de jaarlijks door aanwezigheid op de vergaderingen der vicarissen te verdienen presentiegelden, wel zorg dragende, dat de verdere presentiegelden ten bate van het kapittel kwamen. Zóo ingenomen was het kapittel met deze vondst, dat het den dood der tegenwoordige vicarissen niet eens meende te moeten afwachten, maar besloot om te trachten hen uit te koopen.

Binnen korte jaren werden aldus de vicarieën van den Dom allen door het kapittel „geacquireert" [1]); de rekening der „ge-

1) Met de vicarieën waren natuurlijk door het kapittel te gelijk genaast de uitdeelingen, door de gezamenlijke vicarissen genoten uit de rekeningen der Gemeene vicarissen, der Vicarissen celebranten en andere dergelijke afzonderlijke administraties, die de vicarissen, op het voorbeeld der kanunniken, voor zich in den loop der eeuwen gevormd hadden.

Digitized by Google

acquireerde vicarieën" vormde sedert weder eene nieuwe kamer van beheer naast de twee in 1586 samengesmoltene oude kamers. Zoo zijn ten slotte de meeste Utrechtsche kapittelvicarieën te niet gegaan en met de kapittelgoederen in 1811 door het Domein verslonden.

Aan de Domheeren van 1664 kwam het ongetwijfeld voor, dat zij door hunne schijnvertooning slechts de lastige tusschenkomst der Staten afweerden, die gesteld schenen op het behoud van een hinderlijken vorm. Gewis meenden zij ook ditmaal, dat het hier weder gold eene wenschelijke verandering in het beheer der kapittelgoederen. En andere kapittelen, die den maatregel later overnamen [1]) en daarbij met zoo aandoenlijke nauwgezetheid den koopprijs der aangekochte vicarieën aan hunne leden uitkeerden, waren zeker ook overtuigd, dat het hier gold eene gewone financiëele operatie, eene veranderde wijze van geldbelegging: gewoonlijk kochten zij voor hunne vrijkomende gelden land, thans kochten zij eene vicarie. Dit lag zoo in de zeden van den tijd. En geen der heeren zal het zeker in de gedachten gekomen zijn, dat zij feitelijk zich verrijkten met de inkomsten van stichtingen, die aan hunne zorgen waren toevertrouwd, — of althans, op zijn gunstigst genomen, dat zij de voorwaarden verwaarloosden, waaronder aan hun kapittel niet onbelangrijke geldschenkingen waren gedaan. Het is waar, naar den letter waren deze voorwaarden onuitvoerbaar geworden, sedert de Staten van Utrecht in 1580 de uitoefening van den Katholieken eeredienst hadden verboden. Maar diezelfde Staten hadden tegelijk met loffelijke zorg eene andere pia causa verbonden aan de doelloos gewordene stichtingen. Was het verdedigbaar, dat de kanunniken dit doel weder verijdelden en dat zij dit deden uitsluitend ten eigen bate? Of velden de heeren hun eigen vonnis,

---

1) De kapittelen van Oudmunster en St. Pieter, die den maatregel eene eeuw later (14 December 1722 en 27 Mei 1762) overnamen, maakten het zelfs nog erger dan het Domkapittel gedaan had. De begeving der vicarieën bij tourbeurten schijnt bij deze kapittelen toen niet meer in gebruik geweest te zijn. Er werd dus bepaald, dat voor de vicarieën voortaan uit de kas van het kapittel eene koopsom zou betaald worden, die als gewoonlijk onder de kanunniken zou worden verdeeld. Eerst werd dus tusschen de heeren de koopsom verdeeld, en verder jaarlijks de inkomsten der vicarie. Eene voordeelige geldbelegging! Het kapittel van St. Pieter bepaalde nog, dat de vicarieën nooit weder van het kapittel gescheiden zouden worden; geschiedde dit echter onverhoopt toch, dan zou de opbrengst van den verkoop weder ten name van het kapittel belegd worden, opdat het kapitaal intact bleef.

Digitized by Google

toen zij in hun rapport klaagden, „quod rara in terris sit avis, die een ander voor zijn zelven besorcht"? Inderdaad de handelwijze der kanunniken leverde de treffendste illustratie van hunne cynische bewering, dat de meeste menschen handelden „non propter Christum, sed propter sanctum Denarium, scilicet proprium commodum."

Digitized by Google

STAET DER DOMKERCKEN GOEDEREN ENDE LANTPACHTEN, ENDE VAN DE ADMINISTRATIE ENDE ONTFANCK VAN DIEN.

Summatie [1]). — I. *In den eersten, dat men eligere nyet meer als twee cameraers, nae ouder gewoente: eenen Grooten cameraer, gaende inter quadraginta, eenen Cleynen cameraer, gaende inter capitulares.*

II. *Item dat men den Grooten cameraer laet[en sal] by dadministratie van alle die goederen, [lant]pachten, erffpachten, thiensen, thienden, ren[then] ende allen anderen incomen, zoe van de Groote camer, Prepositure, Bonorum divisorum, Bonorum cervisie, Choralium, Succentorum et Fabrice, nae olden heercomen, stellende yeder apart onder den cameraer voerseyt in een manuaell, doende van yeder apart allegader reeckeninge, soe dieselffde genochsaem van eender natuer zijn ofte moegen wesen, veell goederen gemeen hebben ende alle lasten subject zijn, in voegen als die Staten van Utrecht gedaen hebben met haere ontfangers.*

III. *Item dat men dselffde cameraer laete den ontfanck van de thienden, erffpachten, renthen ende allen anderen zeeckere ordinaris ende extraordinaris, als van die Fabrijck, Isselsteyn ende anderssins, mitsgaders die subdivisie, ut infra latius.*

IV. *Item dat men dselffde cameraer uuten ontfanck ordinere te betaelen allen ordinaris, extraordinaris ende dagelicxe voorvallende lasten, allen schulden ende renthen, reparatie van de*

---

1) Dit eerste cursief gedrukte gedeelte, een kort overzicht van het rapport, is geheel geschreven met de hand van den secretaris van het kapittel Pauwels Joosten.

Digitized by Google

Domkercke ende allen anderen contributiën, hoedanich die zouden moegen wesen, maeckende in effecte één burse van allen onsen uutgheven ende daertoe éenen cameraer, achtervolgende die resolutie van date den 28 *Augusti anno* 1581 *ende onse commissie.*

V. *Item dat men noch uut desen ontfanck administrere* [1]) *op gewoenlicke termynen, zoe desen ontfanck well monteren sall ter somme van ontrent* 13648 *gulden* 7 *albi (?), nae de calculatie de anno* 84, *by Pauwels Joosten gelevert, salvo justiori calculo.*

VI. *Item dat men int manuaell van den cameraer voerseyt stelle alle ordinaris ende extraordinaris lasten, schulden, renthen ende allen den uutgheven ofte exposita van alle des Domkercke ende capittels saecken, waervan hier summarien staet gestelt wordt:*

In den eersten belopen die ordinaris ende extraordinaris lasten ende renthen ontrent 6450 *gulden.*

Extraordinaria ende dagelicxe voorvallende lasten ende oncosten van alle die respective camers [2]).

VII. *Item dese cameraer alle jaer op eenen zeeckere prefixen tijt doende zijn reeckenschap van alle zynen ontfanck ende uutgheven, sall mijn heeren alle jaer by slot van reeckening claerlicken ad oculum blycken die staet der kercken goederen, den ontfanck ende incomen ende uutgeven van de lasten ende schulden, ende dese daegelicxe voervallende zwaricheyden getolleert worden, soe men nymmermeer weet, waer men die penningen vynden sall; ende datter blijft inter participantes pro qualitate gedivideert worden.*

VIII. *Item dat men uut die lantpachten als geadministreert aenteyckent int ministratieboeck des cameraers dsomme van* 250 *gulden voer yder heer, tot* 30 *volle provens, imperii et dormitorii daerinne gereeckent, alsoe dese lantpachten well belopen ter somme van ontrent* 8650 *gulden anno* 84, *ende die thien kynderprovens pro qualitate in expositis ordinariis stelien, mitsgaders derde paert, plenis non supplementatis in de Domproestie competerende.*

IX. *Item dat men dselffde* 250 *gulden, by slot van reecke-*

1) Nam. ministratiën of uitdeelingen doe aan de kanunniken.

2) Hier volgde in het HS. eene lijst van de verschillende uitgaven, die echter is doorgehaald; op den kant staat daarbij: „Dese parthien volgen in een quoyer hiernae, by maenden gestelt."

Digitized by Google

ninge ex subdivisione gemaect zijnde nae die gewoentelicke maniere, inter capitulares equael houden sall, in manieren als volcht.

X. *Item dat men capitularibus assignere yeder een hoffstede tot eenen uuthoff, met die landen daer toe beho[rende] ende daerontrent leggende, geldende ofte verp[acht] zijnde ter somme van* 250 *gulden jaerlicx, tot dertich volle provens als voorseyt, om die selffs te moegen ontfangen ende gebruycken tot hoeren oirbaer ende prouffijt, om oorsaecke van quade betaelinge, moeyten van maenen doer desen turbulenten tijt.*

XI. *Item dat men die Cleyne camer oick dividere by twee divisiën, deerste tot* 30 *volle provens, die tweede pro qualitate participantium, soeveell die lantpachten aengaet.*

XII. *Item dat die Cleyne camer(aer) uut die lantpachten in zijn ministratieboeck aenteyckent als geministreert die somme van* 250 *gulden, tot die dertich volle provens voorseyt, voer yeder capitulaer, alsoe dselffde lantpachten jaerlicx well geldende zijn dsomme van ontrent* 7866 *gulden, maeckende daervan subdivisie ut supra.*

XIII. *Item dat men hiertoe assignatie doe van zeeckere parcelen, ontrent die hoffsteden hierboven verhaelt gelegen, om die zelffs tontfangen, om oersaecken ende in manieren als hiervooren geseyt is. Ende sall by dese maniere van divisiën die assignatie moegen gecontinueert worden, zoelange alst mijn heeren believen sall, jae ad vitam, alsoe die somme voerseyt altijt ende alle jaer by slot van reeckeninge egael zall gehouden worden, onder zeeckere conditiën, hiernae breder int naevolgende concept angetogen ende noch an te trecken; ende altijt onder den cameraers prebenden ende assignatiën van gelijcke somme voer die aencomende heeren pro qualitate sullen openstaen. Ende dese assignatie by dese twee cameraers aldus gedaen zijnde, zullen tsamen belopen, open oorloge ende open wade uutgesondert, jaerlicx ter somme van vijffhondert gulden; die presentiën, waervan hier geseyt zall worden, ontrent tachtentich gulden; die administratie uut die Groote camer, hiervooren verhaelt,* 80 *gulden; maect te samen, behalven tslot van reeckeninge, dsomme van zes hondert ende vijftich gulden.*

XIV. *Item dese Cleyne camer zall hebben dadministratie van alle die respective goederen, onder die camer behoorende, als van*

Digitized by Google

lantpachten, erffpachten, thienden, thiensen, renthen etc., nae voorgaende costume ende usantie des Domcapittels.

XV. *Item zall hebben die Cleyne cameraer voerseyt den ontfanck van alle die erffpachten, thienden, zeeckere renthen ende incomen, ende die subdivisie van lantpachten.*

XVI. *Item sall die cameraer uut desen ontfanck [voerseyt] administreren die presentiën dominorum et vicariorum op gewoentelicke termynen, alsoe dselffde well is monterende ter somme van ontrent* 6676 *gulden* 10 *mit die subdivisie uuten lantpachten, die tot behoeff vant supplement bij den cameraer ontfangen ende gereserveert zall worden, ende nae slot van reeckeninge het superplus, zoe van desen als danderen ontfanck, pro qualitate residentium et participantium gedivideert zall worden.*

Ende dit zijn ons bedunckens die bequaemste middelen tot den beraemden staet van onse goederen, om tot betaelinge onser incomen ende alimentatie te geraecken, oeck mede tot voldoeninge ende betaelinge onser lasten ende schulden sonder eenige confusie etc. Ende all op behaegen.

Alzoe [1]) mijn heeren goetgevonden hebben, te doen maecken een staet ende concept van divisie ende te ramen een camer om alle die lasten des Domkercke ende capittule te dragen, ende belieft heeft, ons onderschreven [2]) daertoe te committeren by zeeckere resolutie van date van 28 Augusti anno 1581, hiervoor in capite geinsereert [3]), sullen vooreerst mijn heeren int

---

1) Dit geheele rapport is geschreven met eene hand, die in dien tijd vele stukken van het kapittel schreef, en o.a. in de (door den secretaris Pauwels Joosten geschrevene) resolutiën van het kapittel van 29 December 1581 een afschrift eener akte invoegde, denkelijk dus van een klerk op de secretarie van het kapittel.

2) Het stuk is niet onderteekend. Toch schijnt het het origineele rapport, daar de secretaris Pauwels Joosten zelf daarin bij de instructie der kameraars van 1579 de op 1 Juli 1588 gemaakte wijzigingen aanteekende, zooals 12 Juli 1588 door het kapittel besloten was („mits dat dselve cameraers sullen beloven by eede te achtervolgen alsulcke accordt, als in den jare 1579 gemaect is, mitsgaders alsulcke augmentatie ofte additie als opten 1 Julij lestleden geaccordeert *ende opt selve accordt gestelt zijn*").

3) De bedoelde resolutie, die werkelijk aan het hoofd van het stuk geschreven is, is hier weggelaten, daar zij in de inleiding reeds is opgenomen.

Digitized by Google

cort ende in genere remonstreren die redenen, die oock veel zijn, int particulier hier te lang te verhalen, die ons moveren om dselve staet tot effect te brengen ende ons grootelicks van noide te zijn dese commissie te voltrecken.

1. In den eersten moet men considereren ende aensien die gelegentheyt des tegenwoordigen turbelenten tijts, daer wy Godt betert jegenwoordich inne zijn, ende overzulcx ons bedunckens nyet mogelick en is voor eenen man ofte twe, hoewel hy die neerstichste waere die men solde mogen vinden, oock die bequaempste, omme alle onse goederen incomen te vorderen, uut te manen ende te innen, om oorsaecken zoe het gelt nu ter tijt uut die huysluyden als honich uuten braem, nae een gemeen spreeckwoerdt, te halen is, gelijck als men dagelix by experientie bevindt, die huysluden overmits dese quade jaren — bysonder quade papenjaren, rontuut geseyt — mit onse officieren int manen schempende, seer qualick spreeckende, veel ongelden ende contributiën allegerende (om) niet te willen betalen, presupponerende die gemeente — alias dcapittule — geen haest ofte gebreck te hebben, oock mede met weynich voor die landen in huere te loven ende niet te geven ofte yet te betalen voor dese tijt wel (te) mogen volstaen ende voldoen, in der vuegen dat geen gelt van heurluyden met gemack ofte goetwillicheyt enichsins te becommen is dan meeste met rigeur van justicie ende executie, oversulcx geroepen ende geciteert moeten worden voor den Hove Provintiael om te hebben acte van condemnatie, ende die al hebbende, tzy met gewillige gepasseerde acte van condemnatie ofte andersins, ende die in handen van de panders gelevert zijnde — wellicht, als men kan vermoeden, nyet propter Christum, sed sanctum Denarium, proprium scilicet commodum, cum rara in terris sit avis, die een ander voor zijn zelven besorcht ende zijn officie berecht [1]) alst behoort — jaer ende dach onder hem houdende zijn, niettegenstaende alle diligentie ende neerstich vervolch unde alle stryckten der Staten-ordonnantiën daerop gemaeckt [2]), soedat lichtelicke te considere(re)n staet, dese ende diergelijcke oorzaecken, lange vertrecken, retardimenten ende groote excessive moe(i)ten te causeren zeer schadelicke restanten ende groote verloop, zoe doch gemeen goedt eerst ende meest ende eerst

1) Het HS. heeft: *te recht.*

2) Zie het bedoelde plakkaat van 7 Juli 1578 (laatstelijk vernieuwd 29 Juli 1581) gedrukt bij: Van de Water, Placaatboeck. I p. 678.

Digitized by Google

— nae een warachtige dagelixe spreeckwoordt — verlooren gaet, ende daerom nootsaeckelick merckelicke vele groote ende quade restanten in reeckeningen commen ende gestelt moeten werden, die anno 77 ende 78 wel monteerden omtrent ter somme van omtrent 50 duysent gulden, welcke reeckeningen in voorleden tyden tempore pacis sonder restanten gedaen mosten werden ende oock lichtelick te doen was, overmits die goede betalinge, soe het gelt den cameraers thuys gebracht worde, daer ment nu moet halen, als boven verhaelt is.

2. Ende om dese moe(i)ten, verloop ende quade betalinge te voorcomen, te beteren ende goeder ordre te stellen, souden wy goetvinden te maecken een zeeckere staet, waerdeur men bequamelicker ende beter solde cunnen ende mogen geraecken tot betalinge van onse landtpachten ende andere jaerlixe incommen der prebenden-vruchten, om daermede alle onze lasten, schulden, zoe ordinaris als extraordinaris, te betalen, oock mede te hebben beeter middel tot onderhout, soe sulcx grootelick van noide zal zijn te diligenteren ende te effectueren, te meer overmits die Staten van de lande van Utrecht die capittulen mit veele contributiën, als den 7^en^ penning van de thienden [1]), ende oock die capittularen mit peerden [2]) ende seminarium [3]) dencken unde geresolveert zijn te beswaren, insgelijcx die magistraet ende borgerhopluyden met logijsgelt [4]), capitael-impositiën, tromslachgelt [5]) ende anderssins dagelix belastende zijn, boven alle die groote lasten ende schulden, die wy selffs hebben; ende doch sonder dat in deesen conju(n)cturen, benauden ende dueren tijt wel van noede is ende oock behoorlick, dat een ieder diligentere met alle vliet hem eenichsins mogelick is ende trachte nae tgeen hem van Goodts unde van rechtswegen toecompt ende uut zijn prebende, hem tot zijnder alimentatie van zijn ouders in plaetse van patrimonieel goederen gegeven zijnde, is competerende ofte solde mogen competeren ende toecommen.

---

1) Zie deze ordonnantiën d.d. 15 April, 18 Mei 1583, 28 September 1584, 3 Februari, 18 September 1585, gedrukt bij: V. d. Water, Placaatboeck. II p. 624, 625.

2) Blijkbaar eene contributie tot onderhoud der ruiterlj.

3) Het Seminarium Paulinum, tot welks oprichting de Staten 5/7 October 1586 besloten. Van de kapittelen werd daartoe gevraagd afgifte van de voor de choralen bestemde goederen.

4) Eene belasting tot afkoop van inkwartiering, waarover juist in 1585 vele besluiten door den raad genomen werden.

5) Eene quotisatie, van de conventen en de rijke weduwen geëischt tot betaling van de pijpers en tromslagers van de wacht.

Digitized by Google

3. Vooreerst om dese staet dan te maecken ende met reden te funderen, onder correctie van een beter gevoelen, daer wy ons willens toe vuegen indien wy beter reden hooren, die de ons(e) kunnen overwinnen ende dooden, soe soude(n) wy geraden ende voor geraetsaem goedtvinden, om reden hierboven geposeert ende genoch meer te lang te verhalen, dat men nae older gewoonte eligere die camerairs, dan nyet meer als twe: éenen Grooten camerair, onder hem stellende alle die ander camers, genouch van eenen natuere zijnde ofte wel behoorden te zijn, gaende inter quadraginta, die divisie ende administratie belangende, ende éen totte Cleyne camer, gaende inter capitulares solos, in manieren als die Staten van Utrecht met heuren ontfangers gedaen hebben anno 1582 [1]), als hiernae volcht:

„Die Gedeputeerden van de Staten van de landen van Utrecht, „verstaen hebbende die gebreecken ende desordere, die men „heeft bevonden, nyet alleen int doen van de reeckeninge, mer „oock int hooren van deselve geprocedeert, zoe deur die men- „nichte van den ontfangers als deur jaerlixe veranderinge van „dyen, soedattet getall van dien dient gemindert op drie gequa- „lificeerde persoonen, om by middel van dien goede regule ende „beter ordre te mogen houden int verleenen van der ordonnan- „tiën op heuren ontfangers, ende van heur eygen penningen „bequamelicker gedient te worden dan tot noch toe wel gedaen „is geweest, ende oock ordentelick ter auditie van de reecke- „ninge te mogen werden geprocedeert. Hebben die voorge- „noemde Gedeputeerden ten dienste van de lande, omme te „voorcommen alle retardementen ende onnutte costen, die men [2]), „zoe tot verlichtinge van de Staten als van de huysluyden ende „anderen ten platte (lande) geseten — onder correctie van de Staten „van de landen — geconcipiëert de navolgende instructie:

„Ende eerst dat uut die twe Staten genomen zullen worden „twe gequalificeerde persoonen, hem dies verstaende, tot ontfan- „gers, te weeten uut elcke staet éen, ende uut die derde staet „een tresorier, die genen ontfanck toegelaten en wert, maer „heeft alleen die dispositie ende opsicht op allen cantoiren, zoe

---

1) Het belangrijke stuk, waarvan hier de aanhef wordt medegedeeld, schijnt verloren. Doch in de resolutiën der Staten staat op 26 April 1582 aangeteekend, dat de Staten, nadat zij de hun schriftelijk gedane voorstellen „gecorrigeert" hadden, den thesaurier en de beide ontvangers benoemd hebben.

2) Hier schijnt iets uitgevallen, tenzij men lezen wil: *dienende.*

Digitized by Google

„hiernae breder opt officie van den tresorier geseyt wordt. Daer-„van die een hebben zall den ontfanck van de outschiltgelden, „enckel ende dobbelt, consumptiegelt, bisschopsthienden van „den gestichte van Utrecht, die uutgeset zullen worden. Die „twede sal hebben den ontfanck van de middelen generael, „Staten-imposten, den impost opte ontgrondinge van den turff „gestelt, ende die repartitie van de duysent gulden op die steden „verdeylt".

4. Twelck alsoe een tijt lanck gearresteert ende geüseert zijnde, bevinden die Staten dselve ordinantie zeer goet, ende doen die ontfangers van elcke cantoir apart reeckeninge, soe ieder cantoir zeeckere lasten toe gedestineert zijn, ende ieder cantoir apart houden, ende daerom het een cantoir den anderen leenen can ende daernae weder restitueren, dat deur sulcx die Staten zeer wel gerijft zijn by tyden van noit.

Soe ist, dat wy in der vuegen oock solden zeer geraden vinden, als boven, die electie van twe cameraers ende geen meer, doen totte Groote camer, gaende inter 40, dander totte Cleyne camer, gaende inter capittulares; die Domdeecken in der tijt als superintendent zal hebben die dispositie ende toesicht neffens die camerairs tot alle die goederen, als van den tresorier geseyt; ende alles opt behagen van den capittule.

5. Sullen dese cameraers geëligeert worden op conditiën hiernae volgende, gelijck als geresolveert ende eendrachtelicken geaccordeert is den seventhienden Junij anno negen ende tseventich [1]).

I.

In den eersten dat alle cameraers, van nu voortsaen te stellen, zullen moeten hebben binnen dimmuniteyt van den

1) Deze instructie der twee kameraars heet verder in het rapport steeds „het accoord." Terecht, want in de resolutiën van het Domkapittel draagt zij als opschrift een „contractus concordie inter dominos capitulares" (en verder: „approbatie van het concept van accordt tusschen mijn heeren Vice-Domdeken ende capittel beroerende d'electie van de cameraers" enz.). Uit den inhoud der resolutie blijkt, dat er een proces in appel aanhangig was tusschen den Vice-Domdeken en zijne consorten tegen heer Gerrit Ram en de andere kapitularen, en dat het accoord bestemd was om aan dat proces (waarvan het kapittel de kosten dragen zou) een einde te maken. Het zou tevens strekken om de „abuysen int exerceren van de officiën" weg te nemen en voor het vervolg te voorkomen. — De tekst van de instructie is hier opgenomen volgens het afschrift in het resolutieboek van het Domkapittel, dat juister is dan het in het rapport opgenomene.

Digitized by Google

Domkercke domum claustralem, welcke huysinge sy voor denselven ontfanck specialicken sullen moeten verbinden, volgende doude statuyten van deselve kercke, alleer zy in eenige ontfanck sullen moegen treden; oft zullen die cameraers ten minsten een ander canonick, gheen cameraer wesende, ofte zoeverre hy cameraer geweest es daervan reeckeninge [bewijs] ende reliqua gedaen zall hebben — ten waere tcapittule die reeckeninge van den cameraer uut saecke ophielde, alsoe dat by de cameraer nyet en stont dat die reeckeninge up zijn behoerlicke tijt gedaen worde — ende een huysinge in de emuniteyt hebbende, verwilligen, dat hy zyne huysinge voor den ontfanck van dengheenen, die cameraer worden sall, mettetghene daervan dependeert, will obligeren. Welverstaende dat dieghenen, die hem alsoe verobligeert zall hebben, zelffs geen cameraer en sall moegen worden, ter tijt toe dengheenen, daervoor hy zijn huysinge verobligeert heeft, van dezelve administratie ende ontfanck reeckeninge ende reliqua gedaen zall hebben, ten waere tcapittule die reeckeninge van de cameraer uuyt saecken ophielden, alsoe dat by die cameraer nyet en stont, dat die reeckeninge op zijn behoerlicken tijt gedaen worde, alsoe dat zyne huysinge van de voorseyde hypothecque oft verbant gevrijt zall zijn [1]).

II.

Item dat alle die cameraers, die gestelt zijn geweest ofte noch gestelt sullen moegen worden, gehouden sullen wesen teynden jaers, ten daege als men van outs gewoonlick es den cameraer te setten, hem te verdragen van hun officie van cameraerschap ende tselve te stellen in handen van den capittule, hetwelcke dan eenen anderen in zijn plaetse sall moegen stellen sonder eenige wederseggen. Sall oick dengheenen, die hem alsoe verdragen heeft, int officie moegen continueren; welverstaende dat nyemant, wie hy oeck zy, langer int officie gecontinueert [zall] moegen worden dan den tijt van twee jaren aen den anderen, teynden welcke twee jaren hy verlaeten sall worden ofte ipso facto verlaeten

1) Het HS heeft: „dat die reeckeninge op zijn behoorlicke tijt nyet en geschiede ofte gedaen worden, alzo dat zijn huysinge van de voorseyde ypoteecque gevrijt ware ende vant verbant ontslegen zal zijn".

Digitized by Google

blyven; ende sal men alsdan den eersten Vrydach in de Mey op de electie van de cameraers capittule doen leggen ende de novo eligeren naer ouder gewoenten, zonder dat men ter contrarie van desen in eeniger wyse ofte maniere zall moegen dispenseren, uut wat saecke dattet oeck zoude moegen wesen, op peyne dattetgheene ter contrarie gedaen sall wesen null egeen ende van onweerden zall zijn; mits dat, zoeverre eenige heeren acht daegen te vooren buyten die stadt geweest ende op eenen dach te becommen zijn, dat men dselve by missive van de electie van de cameraers zall adverteren, ten eynde zyluyden haer votum moegen overseynden, ende dat men op den dach van de electie die vota sall doen colligeren door den secretaris, secretelick ende hooft voor hooft, van dengheenen die binnen die stadt zijn, opdat dselve electie nae behoren mach geschieden.

III.

Item dat die cameraer in der tijt geduerende zijn administratie continuelick in de stadt zall moeten resideren, ende nyet langer uuter stadt absenteren dan den tijt van een maent achtereenvolgende, ten waere dat hem anders by tcapittule geconsenteert waere. Ende dat die cameraer zijn camer zelffs zall moeten bedienen, ende nyet by anderen laeten bedienen, nyet wesende de gremio capituli.

IV.

Item diegheene, die alsoe van haer camers verlaeten zullen wesen, en zullen tot gheenen anderen eynde gecosen moegen worden, voor ende alleer zyluyden van haer voorgaende administratie gedaen zullen hebben reeckeninge bewijs ende reliqua, ende totdat zulcx gedaen zall zijn incapabel wesen omme eenige camers te moegen bedienen, ten waere tcapittule die reeckeninge van de cameraer uuyt zaecke ophielde, alsoe dat by den cameraer nyet en stont dat die reeckeninge op zijn behoorlicken tijt gedaen worde.

V.

Item den voorseyden cameraer alsoe gestelt zijnde, sall by den secretaris vant capittule int ontfangen van hun officie gelevert worden zeeckere blaffart ofte manuael van de kercke

Digitized by Google

goederen, alse van de landen, erffpachten, renten, thynsen, thienden ende andere goederen, totten ontfanck behoerende, welcke manualen zullen moeten corresponderen mitte hueren van elcken camer in elcke jaer gemaect. Dat hy oeck in capite stellen zall dese jegenwoerdige ordonnantie; ende sall die manualen, alsoe gemaect zijnde, moeten overleveren in handen van de cameraers voor date van de vercopinge van de grove thienden.

VI.

Item zullen die voorseyde cameraers gehouden wesen, haer neerstichèyt ende uuterste debvoir te doen int inmanen van de goederen, tot hun respective camer behoirende. Ende in de voorseyde manuael ofte blaffart pertinente ende getrouwe aenteyckeninge te doen, zoe van dach jaer als maent, dat zy die penningen van de pachters ontfangen zullen hebben, mitsgaders oick die namen van de pachters, uuyt wiens naem zy die penningen ontfangen hebben, met oeck die naem van den persone, die die penningen van wegen die pachters gelevert zall hebben; alsoe dat die kercke ende die heeren van den Dom aen deen zyde ende die pachters ende anderen, die die penningen gegeven ende betaelt zullen hebben, op dander zyde well bewaert moegen zijn.

VII.

Item zullen diezelve cameraers gehouden wesen alle maent, te weeten den eersten Vrydach in yder maent, die heeren van den capittule, by de boode eerst daertoe specialicken geintimeert zijnde, hun manualen ende ministratieboek te presenteren in den capittule ten Dom, oeck sonder daertoe anders vermaent te zijn, opdat een yder van den capittule daervan visie ende lectuer mach hebben ende weten, hoeveel penningen daervan ontfangen ende een yder geministreert zijn, op peyne dat diegheene, die hiervan in gebreecke sall wesen, verbueren sall telcke reyse twee pondt Vlaems ten behoeve van den fabrycke, ende dat hy evenwell schuldich zall zijn tot vermaninge van den capittule die voorseyde exhibitie te doen [1]).

1) In margine later daarbij: „Den 1en Julij 1588 is geresolveert, dat die cameraers

Digitized by Google

VII.

Ende tot dien eynde wordt belast den secretaris van den capittule den eersten Vrydach in elcke maent, als die cameraers gehouden worden volgende tvoorseyde articule heur manualen ende ministratieboecken aen tcapittule over te leveren, uuyt dselve manualen ende ministratieboecken pertinentelick te extraheren den ontfanck van de voorgaende maent, mitsgaders die staet van den ministratieboecken, ende van gelycken den extraordinaris ontfanck, die daerinne gevallen es, om tselve gedaen zijnde die penningen, die alsdan bevonden worden ontfangen te zijn, gedistribueert te worden nae behoeren.

IX.

Sullen oick dvoorseyde cameraers by de exhibitie van de voorseyde manualen gehouden wesen, zoeverre hy des by den capittule oft yemant van hemluyden versocht wordt, by eede te verclaren, dat zy geen meer penningen ontfangen hebben dan op hun manualen aengeteyckent staet; dat zy oeck nyet en weeten, dat yemant anders van hoeren wegen meer penningen ontfangen ofte onderheeft.

X.

Item dat die cameraers gehouden zijn, binnen een halff jaer naedattet jaer van heuren ontfanck, twelck begint ende eyndt in festo Remigii, prima videlicet Octobris, geexpireert zall zijn, te doen reeckeninge van haerluyder administratie ende ontfanck, ten ware tcapittule die reeckeninge uuyt saecke ophielde, alsoe dat by den cameraer nyet en stont dat die reeckeninge op zijn behoirlicken tijt gedaen worde. Welverstaende dat zy zullen moegen reeckenen met restan-

---

voortaen hun manualen, ministratieboecken ende rentheboecken sonder voorgaende intimatie exhiberen sullen op pene als in desen, ende daerenboven te verbueren die presentie, die zy in deselve maent zouden moegen verdienen, tot behoeff van de andere presenten, ten eynde men mach weeten, wat ontfangen ende van maent tot maent, zoe van de ministratiën als aen de crediteuren van den capittele, betaelt mach zijn."

Digitized by Google

ten [1]), mits by deselve restanten overleverende behoerlicke acte van condemnatie, executorialen van den Hove ende relatie van de panders, daeruuyt men verstaen mach dat zy in behoerlicke diligentie geweest zijn, mits dat die cameraers in margine van de restanten annoteren sullen die staet van de schult ende schuldenaers.

XI.

Item en zullen die voorseyde cameraers nyemant eenich dach ofte uuytstellinge moegen gheven om haere betaelinge te doen, vorder dan van een maendt ten langsten, sonder consent van den capittule.

XII.

Dat zy oeck geen ransoen, schenckaigie ofte andere oncosten van de huysluyden zullen moegen eysschen ofte ontfangen, vorder dan die gewoenlicke leges van de cameraer, secretaris ende schout, ende die oncosten, gedaen ten tyde van de maecke van de huyre ende besichtinge van de landen, op peyne van tdubbel tot behoeff van de fabrijck [2]).

XIII.

Item dat die cameraer den eenen heere van den capittule nyet meer en zall moegen ministreren dan den anderen, op peyne dat, indien hy bevonden wordt sulcx gedaen te hebben, dat hy gehouden sall wesen, den anderen heeren van den capittule zoeveele te ministreren als tmeest, dat hy yemanden geministreert zall hebben, bedraegen zall, al waert oeck dat zynen ontfanck tot sulcken somme hem nyet en mochte extenderen; zoe hy in zulcken gevalle gehouden zall zijn, tgene daeraen gebreect van den zynen daerby te leggen, op peyne dat men zulcx realicken aen zyne goederen sall moegen executeren.

---

1) D. w. z. de oninvorderbare posten opgeven, opdat die verder zoo mogelijk geïnd worden niet op hunne eigene risico, maar op die van het kapittel.

2) In margine later hierbij: „Den 1en Julij 88 is overcomen, dat men voortaen van de pachters int maecken van de nyeuwe huyre stipuleren sall een rasoen vant vierendeell van een jaer pacht, die onder den capittularen gedeylt zullen worden, als men van outs gewoenlick is te doen."

Digitized by Google

XIV.

Item tot wes tyde dat eenige landen uyter huyre sullen zijn, tzelve den capittule aen te gheven, ofte zullen zulcx tot zeeckere tyde van den jaere stellen in zeeckere cedulle, die zy in den capittule hangen zullen, opdat een yeder van de heeren daervan kennisse hebben mach ende omme dvoorseyde landen by den cameraers ende dengheenen, die den capittule daertoe ordonneren sall, besichticht te worden, omme haer rapport gehoort op de verhuyringe van de landen gedisponeert te worden, soe tcapittule bevinden sall tot haerluyder meeste prouffijt te dienen. Ende sal men tot dien eynde alle jaer twee heeren deputeren, een uute outsten ende een uute jongsten, opdat een yegelick kennisse mach crygen van de kercke goederen.

XV.

Welcke verhueringe die voorseyde cameraers nyet en zullen moegen doen dan int bywesen van degheenen, die den capittule daertoe gedeputeert zall hebben, mitsgaders van de schout ende secretaris van den capittule, die gehouden sall wesen van dezelve verhuyringe pertinente annotatie te doen ende notule te maecken, op peyne dat, indien dvoorseyde schout ende secretaris, des in tijts by den cameraer versocht zijnde, nyet en compareren, verbueren zullen boven haer leges een pont groot tot behoeff van de fabrijck, ende dat die cameraers in zulcken gevalle een ander notaris ende adjunct in plaetse van de secretaris ende schout zullen moegen nemen, op de leges daertoe staende [1]).

XVI.

Ende die huere alsoe gemaect zijnde, zullen die cameraers gehouden wesen dieselve, achtervolgende die notule daervan gemaect, den capittule aen te gheven, mits hebbende

---

1) In margine later hierbij: „Den 1en Julij 88 is goetgevonden, dat men voortaen die huyren int capittule maecken zall op alsulcken dach, als op den eersten Vrydach van elcke maent beraempt sall worden, ten welcken tyde die hueren, die men sall moeten maecken, op zeeckere cedulle geseth sullen worden."

Digitized by Google

alvooren tcapittule daerop gedaen leggen met expressie van saecken, omme daerop gedisponeert te worden sulcx tcapittule bevinden zall dienlick te wesen, op peyne dat die huer null ende van onweerden sall zijn ende dat die cameraer die costen daeromme gedaen zelffs betalen ende draegen sall.

XVII.

Item en sall voortsaen geen huyre gemaect noch eenige cortinge gedaen werden, dan mits stellende goede ende suffisante cautie.

XVIII.

Item die huere gemaect zijnde, sullen die cameraers gehouden wesen den schout te belasten ende oeck aen dezelve te vervorderen, dat hy den huerluyden ende haeren borgen voer den Hove van Utrecht — ofte voer dengheenen daert den capittule ordonneren sall — doet passeren op de huercedullen ende die acte van borchtochten behoirlicke acte van condemnatie, op peyne dat, zoeverre die schout hiervan in gebreecke blijft, dat men die schade ter cause van dien op hem verhalen sall.

XIX.

Item zullen die cameraers ende gedeputeerden gehouden wesen, hem door den schout ende anderen well neerstelick te informeren op den staet ende conditie, zoe van de pachters als haerluyder borgen, ende daervan den capittule goede ende getrouwe rapport doen.

XX.

Item zullen die cameraers die thienden nyet moegen vercopen dan op alsulcke vorwaerden ende conditiën, als hem ter goeder tijt by die van den capittule doer haerluyder secretaris geteyckent gelevert zullen worden, merckelicke omme te weeten, off zy die om gereet gelt int geheel ofte deell ende op wat termijn int heymelick oft int openbaer zullen vercopen, op peyne, indien die secretaris in gebreecke bleeff, van 12 gulden, die men daernae aen zijn gaige zall

Digitized by Google

corten, ende dat voor deerste reyse, ende voor die anderde reyse gelijcke 12 gulden, ende anderssins arbitralick nae gelegentheyt van de saecke.

XXI.

Ende tzelve concept alsoe by den capittule gelevert zijnde, zoe zullen die cameraers diezelve thienden alsnoch nyet moegen vercopen, dan alvooren daerop gedaen leggen hebbende specialick capittule met expressie van zaecken, om hem alsdan eenige by den capittule bygevoucht te worden, ter presentie van dewelcken zy die thienden zullen vercopen; ende wes zy anders doen zall van onweerden zijn, ende verbueren een peen van 12 gulden tot behoeff van de fabrijck.

XXII.

Ende opdat hierinne geen faulte en geschiede, zullen die cameraers gehouden wesen den capittule tytelick te adverteren, emmer 14 daegen te vooren, van den tijt dat hemluyden dunct dat die thienden dienen vercoft te worden, omme alsoe rypelick op de voorseyde conditiën ende commissarisen gedisponeert te worden.

XXIII.

Item zullen dvoorseyde cameraers egeen processen van importantie aennemen noch sustineren, dan met voorweeten, advijs ende consent van den capittule, ende in cleyne saecken met advijs van den advocaet ende procureur van den capittule, waervan zy, doende reeckeninge van de costen daerop gevallen, gehouden zullen wesen notule ende attestatie van den advocaet ende procureur respectivelick over te leggen, op peyne dat hem die costen op hun reeckeninge geroyeert zullen worden ende dat, in gevalle hy verlieser wordt, hy oeck gehouden sall wesen die boeten te betaelen.

XXIV.

Item zullen die commissiën van de cameraers int begin van de manualen, hemluyden te leveren, gestelt ende geregistreert worden.

Digitized by Google

XXV.

Item dat alle cameraers int aenveerden van hun officiën beloven zullen, alle die voorseyde articulen ende een yder van dien bysonder by eede te onderhouden, nae te gaen ende tachtervolgen, voer zoeveel alst hem eenichsins moegelick is.

XXVI.

Ende zullen voortaen die cameraers gecosen worden nae ouder gewoente by de meeste stemmen van den capittule.

Geaccordeert tusschen de heeren den 17^en^ Junij 1579 [1]).

6. Dese cameraers aldus gecoisen ende geëligeert zijnde, tot twe cameraers ende niet meer, als Groote ende Cleyne cameraer, sal men den Groote cameraer ende het manuael van de Groote camer byvuegen dmanualen van de Domproestye, Bonorum servisie, Bonorum divisorum ende die Fabrijck, zoe dzelve genouch van een natuere zijn ofte mogen ende behooren te wesen, gaende ende geadministreert wordende inter 40 prebendas, alle lasten subject zijnde ende oock die meeste goederen gemeen hebbende, stellende alle dese manualen (in) ordine byeen ende daervan maeckende één manuael, geschreven elcx bysonder naer ouder gewoonte, sonder daerinne te doen eenige veranderinge, correct als in het vijfthiendèn artyckel geseyt wordt, hierboven verhaelt [2]).

---

1) In margine later hierbij: „tStatuyt van den 20en Augusti 1577 op de electie ende administratie van de cameraers mitsgaders van de werltlicke ontfangers gederogeert." Bij dit statuut van 1577 was besloten twee „weerlicke inmaenders ofte ontfangers" aan te stellen, die onder de aanblijvende (en om de twee jaar wisselende) „cameraers" der verschillende kamers van beheer dienen, tot wederopzeggens aangesteld worden en vaste tractementen genieten zouden. De een zou de Domproosdij en de Groote kamer, de ander de Kleine kamer, de Bona divisa, de Bona cerevisiae, de Bona choralium enz. beheeren; daarentegen zouden de afzonderlijke rentmeesters van de goederen te Buren en elders vervallen. De kantteekening herinnert aan een in het handschrift weggelaten artikel van dit accoord, ingelascht na art. 25: „Item alle die voorseyde poincten ende articulen geaccordeert zijnde, sall tstatuyt van den 20en Augusti anno 1577 op de electie van de administratie van de cameraers ende aennemen van de weerlicke ontfangers mit all tgunt daeruuyt ende nae gevolcht es, gecasseert doot ende te nyet zijn ende blyven, in maniere off tzelve noyt geweest ware".

2) Zie het 5e artikel der hiervoor afgedrukte instructie. (De artikels der instructie zijn in het HS. doorloopend genummerd met de artikels van het rapport.)

Digitized by Google

7. Dese cameraer zall hebben dadministratie van alle de goederen, thienden, erffpachten, zoe vant verhueren, vant vercopen van thienden etc., als breder hiervoor int accoordt articulo 24 tot 33 geseyt [1]), ende sulcx, als tselffde vermeldende is, van alle die respective manualen ende camers, onder hem resorterende ende gestelt, mit assistentie als hiernae breder, sonder ontfanck van guederen, ut infra latius.

8. Dan zal dselve cameraer alleen hebben den ontfanck van de thienden, thynsen, erffpachten, renthen etc., onder alle dese respective gecombineerde camers behoorende; noch de lantpachten, heercommende ex 2ª divisione vel subdivisione pro qualitate; noch die accidentalia uut die Fabrijck, als pulsationem campanarum, vinalia, supplementum, prebenden (ende) vicariën defunctorum, prebenden ende vicariën absentium etc., als incorporatiën van eenige officiën (ende) vicariën; oock allen anderen extraordinaris ontfanck, als Iselsteyn etc.

9. Ende zoe desen ontfanck is van de seeckerste incommen, sal dese cameraer voorseyt van desen ontfanck uutgeven ende betalen alle ordinaris lasten, schulden, renten etc., die oock seeckerlick moeten betaelt zijn; ofte zolde anders onse goederen daervoor gesubhasteert worden (ende) die ministratie van die cameraers te nyete gaen, twelck wy overlange voorsien hebbe(n), ende solde oock naerder geschiet zijn geweest, ten ware ons Iselsteyn gesuccureert ende bygestaen hadde [2]); ist nodich oversulcx bysonder dat failierende te neerstiger te diligenteren, ende laboreren een ieder tot zijn zelffs alimentatie om die betalinge van onze lantpachten, in der vuegen als hiernae breder gedistingueert ende verclaert zal worden.

10. Ende sal oock dese cameraer betalen allen extraordinaris

---

1) Zie de 14e—23e artikelen der hiervoor afgedrukte instructie.

2) Blijkbaar wordt hier gezinspeeld op het contract van 11 October 1565, waarbij de prins van Oranje (namens de ingezetenen van de baronnie van IJsselstein) met het Domkapittel overeenkwam, dat, ter beëindiging van de geschillen over den eigendom van tal van landerijen in de baronnie, waarvan het kapittel den eisch had gesteld als eigenaar erkend te worden, deze landerijen voor een bepaalden erfpachtscanon aan die van IJsselstein in erfpacht gegeven zouden worden. Daarmede was de zaak echter nog niet in orde: in 1571 volgde nog een proces voor den Grooten Raad van Mechelen van het kapittel tegen den heer van Barlaymont, als momber van Philips Willem van Oranje, heer van Buren en IJsselstein. En de IJsselsteiners bleven nalatig met de betaling. Eerst in 1582 werd de rekening van den rentmeester van het kapittel over de achterstallige erfpachten afgelegd. Toen het rapport gesteld werd, lag deze zaak dus nog versch in het geheugen der stellers.

Digitized by Google

lasten dagelicx voervallende, waerop dat men eenige regardt behoort te nemen ende eenige te remedieren; noch allen contributiën, reparatie van de Domkercke unde diergelijcke saecken, in effect maken(de) in dit punct van den uutgeven ende deburseren tot alle des Domcapittels lasten, één burse ende éenen cameraer; doch nyet éenen gulden extraordinarie uutgeven sonder voorgaende ordonnantie des capittels, op pene van zelffs te betalen; zoe is die man gevonden, zoe haest iet extraordinarie geordonneert te betalen mach worden ende ordinarie te betalen is ofte betaelt moet werden, die tselve furneren ende betalen zall, belastende den secretarius van dese ordinantiën te maecken een register om (in) ordine dselve daerinne te stellen.

11. Ende sal noch dese cameraer uut zynen ontfanck hiervoor verhaelt mogen ministreren, ons bedunckens, nae calculatie, ons by Paulus Joosten [1]) gelevert, de anno 84 gedaen, bedragende omtrent ter somme van 9500 gulden, ieder heer op gewoontelicke termynen, daerby stellende absenten, ende extraordinaris ofte accidentalia van de Fabrijck by dese voorgaende somme van 9500 nyet gereeckent, twelck nu wel monteren zal ter somme van 13000 gulden.

12. Ende sal noch die cameraer voorseyt ministreren ieder heer 250 gulden, tot 30 provens, in prima divisione uut die lantpachten, in vuegen ende manieren als hiernae volgen zall.

13. Dan sullen mijn heeren alhier eerst verthoonen, dese voorseyde camers, hiervoor onder die Groote camelaer gestelt ende geannexeert, oock mede die Groote camer selffs, by voorgaende resolutiën alle bovengenuemde lasten ende schulden subject te zijn, zoe altijt die Cleyne camer alleen als pupilla oculi vrygehouden is [2]); ende zal mijn heeren daerdeur claerlicken blycken, hier nyet nyeuws geattenteert te werden.

14. In den eersten is resolutie van die Groote camer van date den 16[en] [3]) Septembris anno 1572, ut sequitur [4]): „Anno 1572 „die sexta Septembris domini vicedecanus et capitulum, capitulo „cum denario indicto, considerantes et attendentes, cameram Bo„norum divisorum usque adeo gravatam, ut vix ordinaria onera

1) Nam. den secretaris van het kapittel.

2) Geen wonder! want de goederen der Kleine kamer waren allen gefundeerd en bestemd tot het doen van bepaalde memoriediensten.

3) Lees: 6en.

4) De tekst van deze en de volgende resolutiën is weder volgens het resolutieboek gecorrigeerd.

Digitized by Google

„ferre queat, decreverunt et ordinarunt, cassandam fore et esse „talem qualem ordinationem sive decretum, alias super augmen- „tandis presentiis latum, videlicet quod Maior camerarius istos „mille florenos, quos pro augmentatione presentiarum Minori „camerario annumerare solebat, amplius non exolvet, sed quod „omnes canonici juxta consuetudinem antiquitus observatam ante „augmentationem presentiarum hujusmodi chorum visitabunt et „tantummodo solitis et antehac consuetis presentiis gaudebunt, „quodque iidem domini imposterum tribus mensibus, occasione „augmentationis presentiarum concessis, non gaudebunt; et ex „predictis mille florenis, ad sublevandum et exonerandum non- „nihil antedictam Bonorum divisorum cameram, Maior camera- „rius onera extraordinaria ecclesie supportare posthac et exolvere „tenebitur".

15. Ende dat men die Domproestye hier mede onder begripen mach, — die duysterheyt ende diverse listige ons bedunckens bedriechelicke practycken, in die divisie van deselve in fraudem ende tot circumventie van de jonge heeren gemaect ende geordonneert zijnde, alst schijnt, ende rechtevoirt noch olde noch jongen verstaende, ende oock nae ons gevoelen by niemants om tottet verstandt te commen ondersocht zall worden, overmits die groote excessive moyeten daerinne gelegen, ten ware hem selffs sueckende ende om merckelicke prouffijt, casserende; ende omtrent het derde paert, plenis non supplementatis in die Domproestye competerende, in expositis ordinariis brengende, oock met die officianten op zeeckere pensioenen, als alrede met ettelicke gedaen es, ende dselve pensionen oock in expositis ordinariis stellende by tslot van reeckening, achtervolgende zeeckere resolutie, — zal blijcken by het accoort, met den jegenwoordige Domproest ende capittele aengegaen, daerbeneffens by hartoch Mathias ende den prince van Oraengiën geapprobeert, by welcke expresselick geconditioneert is, dat men mitter Domproestye goederen zal mogen handelen, disponeren, divideren nae ons believen, in manieren hiernae volgende, wesende van date . . . . . [1]): „Zall insgelijcx dvoorseyde Doomproost „hebben ende genyeten drye portiën uut de Domproostye, elcke „portie zoe groot ende cleyn als die inter plenos supplementatos

1) Het contract van het kapittel met den Domproost Ant. van Bossu is van 13 September 1580. Het werd volgens het contract zelf door den Domproost ter approbatie opgezonden, zooals behoorde; de datum der approbatie door den Aartshertog,

Digitized by Google

„non capitulares gedivideert ende gedeel(t) zall worden, dwelcke „ingaen zullen Remigii anno tachtentich toecomende, mit expresse „voorwaerden dat, indyen tot enyger tijt by mijn E. heeren van „den capittule enyge andere middelen van divisie bevonden ofte „gemaect mochte worden, dat mijn heer de Doomproost alsulcke „ordonnantie, by den capittule alsdan gemaect, gehouden zall „wesen tachtervolgen, zonder enyge contradictie ofte oppositie „daertegens te doen, ende dit voor hem ende zyne successeuren".

16. Van de camer Bonorum cervisie is resolutie van date den 18en Junij anno 74, als hier volcht: „Anno 1574 Veneris „18 Junij, capitulo pridie cum expressione cause et cum duplici „denario per juramentum indicto, reverendi ac venerabiles domini „decanus et capitulum, considerantes magnum dispendium et „diversa oriri inconvenientia ex eo, quod officia magistri fabrice „et magistri choralium cum cameris ei annexis per diversos „dominos regantur et administrentur, decreverunt unanimi con- „sensu, ut predicta officia imposterum unita per unum ex cano- „nicis capitularibus, ad id idoneum et habilem, administrentur, „quatenus emolumenta, que ex superfluo camere Succentorum „et proventibus Vicariarum absentium quotannis proveniunt, ino- „piam et tenuitatem reddittuum Fabrice in tempore juvare et suble- „vare possint, ne singulis annis necesse sit, prout jam sepius „factitatum fuisse dinoscitur cum ingenti ecclesie jactura, ad juvan- „dos pro tempore Fabrice magistros, capitulo ad sublevandum „sub onere pendendorum reddituum pecuniam imposterum am- „plius recurrere. Et hoc presens statutum incipiet et sortietur „primitus effectum, ubi novi camerarii et magistri fabrice rursum „deputabuntur".

17. Insgelijcx is oock resolutie van de camer Bonorum divi- sorum, ut sequitur: „Die 4a Januarii anno 1572 domini vice- „decanus et capitulum, revocantes decretum nuper latum, videlicet „quod quilibet camerarius sustinebit onera camere sue, decreverunt „et ordinarunt, quod exinde camerarius Bonorum divisorum, prout „consuevit, omnia onera ecclesie sustinebit et imposterum exolvet."

18. Dat die Fabrijck lasten dragen moet, is notoir ende

---

die 7 Januari 1581 vertrok, blijkt niet. Bij dit contract nam het kapittel het beheer van de goederen der Domproosdij over, terwijl de Domproost recht kreeg op eene uitkeering, zoo groot als die van drie kanunniken, en verder het huis te Doorn e.a. goederen met de rechten van het aartsdiakonaat enz. behield. (Zie het contract in de bijlagen.)

Digitized by Google

genoch bekent, ende is mede geresolveert, dat men die reparatie ende diergelijcke oncosten van arbeytsloon van de Domkercke bestaden zall voor een jaerlixe pensie, om te weeten waernae wy ons hebben te reguleren, ende den fabrijckmeester daertoe gelast, ende is van date den 8 Januarij anno 1585: „Hebben „mijn E. heeren Domdeecken ende capittule ten Dom tUtrecht, „capitulariter vergadert wesende, geapprobeert die aenbesta- „dinge van zeekere reparatie vant dack aen de kerck ende toorn „mitte leveringe van de nagelen daertoe nodich zijnde, voer de „somme van 60 gulden, ordinerende den fabrijckmeester, ter- „stont als dese reparatie opgenomen is, te procederen tot aen- „bestadinge van de onderhoudinge vant geheele dack van de „kerck ende toorn ten Dom voor zeeckere jaeren."

19. Hiermede mijn heeren genouchzaem blijckt, alle dese camers de lasten te moeten supporteren, ende daerom dese camer ende cameraer te mogen zijn dengheenen, daer onse commissie van vermeldende is, ende die lasten bequamelick alleen sonder confusie dragen, achtervolgende die resolutie voorseyt.

20. Ende voorts procederende tot die lantpachten, sal oock dese cameraer uut alle zijn onderhebbende respective camers lantpachten, monterende te samen ter somme van 7343 [1]) salvo justiori calculo, ieder heer in prima divisione inter 40 ministreren, ofte in zijn ministratieboeck als geministreert aenteyckenen, die somme van 250 gulden, wezende een zeeckere somme, die men by slot van reeckeninge equael zal maecken ende houden tot een seeckere tijt ofte zoelang als men wil ofte den capittule believen zall, sonder prejuditie van iemanden; ende van de lantpachten assignatie doen tot een seecker getall van 30 provens, ende daeromme dese tijt ad vitam solde kunnen gedienen ende gecontinueert worden, alsoe in der vuegen by die cameraers deur faulte van het volle getal voor den aencommende capitularen altijt eenige assignatie ondergehouden zullen worden.

21. Als te weeten: dat men eenen ieder voor dese somme van 250 gulden assignere [2]) zeeckere lantpachten, oock met een hoffstede tot een uuthoff, om die selffs te ontfangen ende tot zijnder alimentatie van die huysluyden (te) bueren ende heffen alleleen, sonder te hebben eenige administratie van de goederen; dan zall dselve blyven in vuegen ende alle manieren,

1) Op den kant: 8650.
2) Het HS. heeft: *assignerende.*

Digitized by Google

als dadministratie int accoordt articulo 24 tot 33 supra geseyt wordt [1]), daerby vuegende zeeckere restrictie ende distinctie, in manieren als volcht.

22. Ende dese 250 gulden gerepartieert sijnde, tot 40 provens in prima divisione ut supra, waervan tot 30 assignatie hebben van de lantpachten, sal men de reste, te weeten die thien kynderprovens, ministratie doen van gelt uut den voorgaenden ontfanck van den cameraer.

23. Sullen dese 30, ofte zoeveel als daer resideren ofte totten ontfanck ende assignatie sullen toegelaten zijn, in vuegen ende alle manieren den cameraer assisteren, zoeveel een ieder zijn geassigneerde goederen aengaet, als van die twe gedeputeerden, die elcke camer bygeadjungeert zolde worden, int accoordt articulo vier ende twintich ende 25 [2]) geseyt wordt, om ten meesten orbaer ende zijn eygen prouffyte geadministreert te mogen worden.

24. Welverstaende dat nyemants dese ontfanck ofte assignatie genieten zall, dan capitulares pro qualitate; dwelck oock nyet ipso facto capitulares zijnde, dan by consent van den capittule, eerst capittule per juramentum cum expressione cause daerop geleyt zijnde, hem toegelaten worden (zall) den ontfanck van zijn assignatie, onder solemnele eedt van geen collusie, alienatie, maleversatie etc., onder zeeckere pene; dan en zal nyet mogen geweygert worden dan om merckelicke ende pregnante reden.

25. Ende ingevall iemant tot zynen schoonste ofte prouffyte ende lust zijn geassigneerde goederen begeerden zelffs te gebruycken, zal preferentie hebben voor den huysman, zoeveel gevende als den huysman daervoor is biedende, ende dat by voorgaende capittule ende onder solemnele eedt als boven; daerby vuegende, dat dieselffde het boulant zall gebruycken nae boumansrecht ende in goeder vagen onderhouden ende aen dryen leggen, te weeten: wyntercoorn, somercoorn ende somervaech, ten ware hetselve met graven ofte met messen gesuppleert worde ende alsoe in goeder vagen geholden worde; ende het weylant nyet mogen breecken sonder weeten ende consent van den cameraer ende capittule, soe tselffde mochte bekent worden te zijn tot orbaer ende prouffyte van de landen, als wezende onnut van ruychte, biesen ende diergelycke; ende all onder den eedt

1) Zie de artt. 14—23 van de hiervoor afgedrukte instructie.

2) Zie de artt. 14 en 15 van de hiervoor afgedrukte instructie.

Digitized by Google

voorseyt, sonder (daer)aen te behouden eenige beterschap, ten ware van merckelicke plantaige ofte timmeraigiën; (ende) sal men daerinne doen, als men met die huysluyden gewoontelick is te doen, tot seggen van goede mannen, welcke verbeteringe verstoert zal worden by dengeenen, die de affgestorven proven, merckelick verbetert zijnde, aenveerden zall. Ende ingevalle yemant eenige parcelen van hoochlandt van zijn assignatie ten halven uutdede met kennisse van den cameraer, twelcke die beste pacht is, zall all tselve well eernstelick bedingen ende uutdrucken in de huyrcedullen.

26. Oft gebuerde, dat iemant deur open oorloch ende open wade, in zijn geassigneerde quartier meest vallende, ofte deur armoede van eenige pachters ofte andersins, den cameraer ende capittule deuchdelick blijckende, die voorseyde somme van zijn pachten nyet en coste ontfangen voor Martini des jaers daeran volgende, gelijck die pachten verschinende Martini 84 behooren betaelt te worden voor Martini 85, zal daerom dassignatie hebbende den cameraer voor dien dach die faulten gehouden zijn aen te dienen, ten eynde hy daernae uutsien, inquireren ende hem daerop informeren mach tegens den prefixen dach van reeckeninge, als die complanatie ende liquidatie geschieden zal, zoe men negligentiam nyet en sal suppleren; ende zal alsdan door notoir ende merckelicke gebreck van zulcx, den cameraer hetselve by slot van reeckeninge suppleren ende met anderen equael maecken, zoelange deese assignatie gedueren zall, opdat een ieder dselve gelijckelick geniete ende geen discensie ofte discoort ende twedracht daeruut en verryse; ende dat uut zynen ontfanck, daertoe den cameraer onder hem oock behouden ende ontfangen zal secundam divisionem ofte subdivisie pro qualitate participantium et residentium, tensy hierop, als capittularibus accresserende, tot een somme gemaect zijnde, anders gedisponeert zall worden nae der gelegentheyt, alsoe daer nummermeer gebueren en zall, dat 30 provens capittulares voll ofte pleni zijn ofte commen zullen; sullen daerom oock altijts eenige geassigneerde provens openstaen voor diegeenen, die capitulares worden zullen, ende middelretijt by den cameraer ontfangen worden.

27. Ende zoe men beducht is, dat men door invasie van de viant ende malecontenten, dese jare int Sticht geschiet zijnde, in sommige quartieren niet ofte niet zoeveel als in andere quartieren zolde cunnen ontfangen worden, waerover diegeene, die in zulcke quartieren gevallen zijnde, te cort soude commen

Digitized by Google

ende een geheel jaer wachten nae die complanatie ende slot van reeckeninge, sal men dselve mogen dresseren nae gelegentheyt des tijts tot onze vier gewoontelicke termynen, als namentelick Remigii, Korsmis, Paesschen ende Magdalenen, in manieren als int 17, 18 en 19 artyckel vant accoort [1]) geposeert wort. Welverstaende dat een ieder, sulcx gebuerende ende aen sulcke assignatie gevallen zijnde, gehouden zal zijn 14 dagen voor elcke termijn den cameraer hetselffde aen te dienen, om hem daerop te informeren ende capittule te doen leggen, denwelcke duechdelicke met volle kennisse van den cameraer-scholtesen daervan blijckende, als te weeten dat hy op die ofte dander termynen geen pacht aldaer van dat jaer ontfangen zal mogen, sal oversulcx den cameraer by den capittule geordonneert mogen worden, hem te ministreren nae gelegentheyt ex subdivisione ofte anderen ontfanck, indient die nyet dragen mach. Ende ingevall door foute van doorloge ofte open wade die complanatie by slot van reeckeninge nyet en coste geschieden, can se noch in sulcken gevall gedaen ende volbracht worden int navolgende jaer.

28. Dese assignatie zall mogen geschieden by lootinge deur chypheren ofte A B, ofte van den outsten aff totten jonxten gecoisen worden om der gelegentheyt, zoet iemant mochte begeren dese assignatie in zijn vaderlant, als Gelderlant, Overijssel, Hollant ofte elders, daert eenen bequaem mochte zijn te ontfangen ende nae uut te zien tot synen vordel, twelck geschieden zonder prejuditie van iemanden, alsoe dselve assignatie equael sall gehouden worden ut supra [2]).

29. Ende sal weder, ingeval iemant quame te overliden, beeter ofte verbeeterde assignatie ofte gelegentheyt hebbende, sal men van den ousten af (in) ordine, naedat sy acht dagen heur beraet gehadt sullen hebben, die verbeterde assignatie van den overleden mogen aennemen, gevende de zyne in plaetse in handen van den capittule; ende all sonder prejuditie, soe se in de somme ende prima divisione equael zal gehouden worden, ut supra.

30. Ende ingevall iemant dese voorseyde punten, by solemnele eede alsoe aengegaen ende beswooren, int minste ofte enigerwijs contrarierede ofte te buyten ginck ofte verbraecke, zal ipso

1) Zie de artt. 7—9 van de hiervoor gedrukte instructie.

2) In margine later bijgevoegd: „Fiat by lootinge."

Digitized by Google

facto van zijn ontfanck ende assignatie vervallen zijn, ende daerenboven voor meyneedich geholden worden, infaem ende onbequaem, omme [1]) in den capittule propter infamiam eenige officie ofte cameraerschap ten ewigen dagen (te) mogen bedienen; ende daerenboven by zeeckere pecunieele peene, den fabrijck te appliceren, ende arbitralick gemulcteert ende gestraft worden, eenen ander tot exempel, ende gepriveert worden van een jaer vruchten ende collatie van zijn proven ende vicariën, in zijn turn vacerende.

31. Ende sullen dese assignatie niemants genieten dan capittulares, als boven geseyt es, uutgesondert alleen prebenda imperatoris, dormitorii, dwelck geen capittulares worden mogen, zoe wy bevinden in Libro camere dselve geassigneerde goederen eertijts gehadt te hebben [2]); nae doode van dese jegenwoordige imperialen, overmits het accoert, met den capittule by hemluden aengegaen; dwelcke [3]) daerom met gelt, nae luyt des accoerts, zonder assignatie zoelange zy leven geministreert ende by slot van reeckeninge in expositis ordinariis gestelt, ende daernae onder die 30 provens in dese camer alleen gestelt (sullen) worden.

32. Ende om mijn heeren te onderrichten, dat alhier oock by dese assignatie, tot assistentie van den cameraer in plaetse van de gedeputeerde adjuncten, diet soe niet ter harten zolde gaen als dese, diet sonder lesie van iemanden mer tot vordeel van een ieder ende principalick tot heur eygen prouffyte ende bate zal tenderen, nyet nyeus geattenteert en wert, dan in voorleden tyden over lange jaren — ut in Libro camere [4]) — in treyn ende geüseert geweest te zijn, ende om zeer blauwen ende frivoilen argumenten ende allegatiën van abusen gecasseert geworden, wellicht deur toedoen ende dreygen van iemanden, die dadministratie begeerden, gelijck men sulcke geesten vindt, die heur baet weeten te suecken, twelck niet en behoorden, dan behoorden alleen die abusen getolleert ende geremediëert te worden; ende is nu corts dese assignatie weder om ettelicke

---

1) Het HS. heeft: *ende.*

2) Denkelijk heeft het rapport het oog alleen op de plaats in het begin van het hierna (in § 33) afgedrukte statuut van 1341. Wstinc's Rechtsboek V 22 en XXV, XXXI, waar over de bedoelde prebendaten gehandeld wordt, onderstelt blijkbaar, dat zij evenals de andere kanunniken stipendia ontvangen.

3) Het HS. heeft: *ende.*

4) Zie de oorkonde van 1341, waarop hier gezinspeeld wordt, hierna § 33.

Digitized by Google

jaren vernyeuwt, als wy mijn heeren doen blijcken zullen by diversche resolutiën, daerop genomen.

33. Ende in den eersten, dat over lange jaren prebenda episcopi, imperii, dormitorii zeeckere geassigneerde goederen hebben gehadt, blijckt op diversche plaetsen in Libro camere [1]); oeck mede de ander heeren dselve gehadt te hebben, blijckt bij die rubrijck *De officio collectoris bonorum divisorum* [2]), ut sequitur [3]): „Ad perpetuam rei memoriam. Pateat universis, quod „nos Henricus de Jutfaes, Dei gratia decanus et capitulum „ecclesie Traiectensis, advertentes, quod a longis retroactis tem- „poribus antecessores nostri, decanus et capitulum ecclesie nostre „presentis, certis et rationabilibus ex causis tunc urgentibus et „ipsos ad hoc inducentibus, quedam predia, allodia, terras, „areas, census, pensiones et bona alia eiusdem ecclesie nostre certis „prebendis nostrorum concanonicorum, necnon vicariis imperii et „custodi dormitorii divisim assignarant, quas et que singuli con- „canonici nostri et persone predicte pro tempore divisim, prout „prebendis ipsorum assignate et assignata fuerant, usque ad hec „tempora pro suo libito suis temporibus amministrarunt. Quia „tamen dictas causas cessare et ex divisione et divisa singulari „amministratione predictis, ex eo presertim quod quidam ante- „cessorum nostrorum predictorum, se ab ecclesia nostra longis „temporibus absentantes et in amministracione dictorum bonorum „minus provide se gerentes, nonnulla bona sic assignata per „oblivionem et incuriam deperdita, nonnulla eciam alienata, quedam „in contractus et modos alios distracta noscuntur, ac preben- „darum nostrarum inequalis porcionum quantitas est secuta, dicte „ecclesie nostre dampnum non modicum, odii fraterni fomitem „ex inequalitate huiusmodi evenisse cognovimus et maiora dampna „et pericula nobis et ecclesie nostre futura verisimiliter formida- „mus, dampna reformare et periculis hujusmodi occurrere via qua „possumus cupientes, deliberati super hoc ad plenum et sepius „in communi, unanimiter divisionem et assignationem hujusmodi „hoc presenti statuto penitus revocamus, statuentes et ordinan- „tes, ut unus ex nobis, ad hoc per capitulum sicut alii officiati

---

1) Zie vor. blz. Noot 2. Over de prebenda episcopi zie: Wstinc, Rechtsboek. XVIII 2, waar duidelijk alleen gesproken wordt van een stipendium.

2) Wstinc's Rechtsboek. XLI 1.

3) Ook de tekst van dit statuut is gecorrigeerd naar de origineele oorkonde in het archief van het Domkapittel.

Digitized by Google

„nostri capituli deputatus, dicta bona, prius ut premissum est „divisa, et fructus proventus et obvenciones eorundem singulis „annis colligat, et collecta in communi capitulo reddat, necnon „computum et rationem ut moris est faciat de eisdem; et eidem „collectori in primis pro labore quatuor libris bonorum redditibus „salvis et manentibus, et in 40 porciones divisis inter concano- „nicos nostros, vicarios imperii et custodem dormitorii predictos „juxta quantitatem stipendii cujuslibet equaliter dividantur, et por- „ciones non recipiencium easdem inter capitulares nostros, sicut „hactenus factum fuisse dinoscitur, manente Sparingia, minis- „trentur, salvo eo eciam quod concanonici nostri porcionem suam „quadragesimam accipient, eciamsi residentes non fuerint, sicut „hactenus illa bona et prebendam foraneam accipere consue- „verunt. In quorum testimonium sigillum ecclesie nostre pre- „sentibus est appensum. Datum anno Domini millesimo trecen- „tesimo quadragesimo primo secunda die mensis Marcij".

34. Worden ons alhier eenige abusen voorgestroyet, dwelck men lichtelick had cunnen remedieren, damna hierinne verhaelt reformeren, periculis occurreren, in vuegen manieren off diergelijcken, als hiervoor int breedt verhaelt is, waermede genouchsaem onder correctie alle deese abusen, damna, schaeden ende periculen getolleert, gecaveert ende geopureert worden. Ende ingeval dese nyet bastant zijn, mach men anderen scherpen strickten ordonnantiën daerby vuegen ende onderhouden, zoe geen ordonnantiën noch statuten baten ofte helpen mogen, als men nyet en observeert ende int wilt wil laten lopen; compt alsdan die schade, abuse, pericule zoewel van deen als van dander, doch en behoort men zoe lichtelick ofte haestich niet te revoceren; dan het schijnt ons van allen heercommen aengedreet ende nyet aengewaeyt te zijn, huyden te statueren, morgen te revoceren ofte te negligeren, als wy dagelix Godt betert doende zijn, sed male. Wy moegen vermoeden, dat die „unus ex nobis" in den text ofte een ander die heeren daertoe geïnduceert ofte gedragen heeft, om te hebben dadministratie, daer se wellicht baet ofte prouffijt mede geweeten hebben, uut oorsaecke dat dese schade (ende) periculen, (die) zoe groot geëstimeert worden, alleen inter canonicos ende nyet generalicken gerevoceert worde, zoewel de(r) vicarissen haer geassigneerde goederen als der heeren, alsoe mijn heeren van den capittule zoewel die dispositie hebben van die vicaryen ende haer geassigneerde goederen, in turno dominorum vallende, als van de capittule-

Digitized by Google

ofte kercke-goederen, gelijck bijt Camerboeck genouchzaem blijcken zall. Ende canonici zoewel monachismum uutgetogen hebben als die vicaryen, die noch huyden op den dach heur assignatie hebben ende genieten, dwelcken monachi, als wezende mortui mundo, deur den procurator, brueder Johan ofte prior heur goederen mosten laten regieren ende geregeert worden. Ist nyet beeter enige exercitie te hebben als leech te gaen, zoe doch lege luyden nae een olt spreeckwoordt des duvels oorcussens zijn, waeruut spruytende is alle quaet? Ende alsoe die heeren van den capittule hebben die dispositie over die vicaryen ende haer goederen, sullen die vicarissen, die goederen possideren, alle dese puncten voorseyt mede subject zijn ende by manieren verhaelt by deesen camer geadministreert worden, oeck mede doende den solemnele(n) boven gementioneerden eedt alls die heeren.

35. Ende wort noch deese assignatie weeder vernyeut met die resolutiën, eendrachtelick daerop genomen den 22en Decembris anno 1580: „Capitulo cum expressione cause indicto hebben mijn „heeren Vice-Domdeecken ende capittule ten Dom tUtrecht ge„committeert heeren Johan van Duvenvoorde Domscolaster, Derck „Muylert, Mr. Johan van Schade ende Willem van Cleeff, om „opt behagen van den capittule te concipieren die divisie van de „pachten van de Groote camere voer dit jegenwoordige jaer van „80, ingaende Remigii, mits daervan doende rapport". Ende den eersten Decembris anno 1581: „Hebben mijn heeren Dom„deecken ende capittule gecommitteert heeren ende Mr. Johan „van den Berch ende Willem van Cleeff, om die divisie van de „pachten van dit jaer te maecken." Den 28 [1]) Decembris: „Heb„ben mijn heeren goetgevonden, dat men eerstdaechs die pachten „vant Sociaet van den jaere 80 voerleden deylen sall, als van „andere cameren gedaen is van den jaere 81." Den 22en Decembris [2]): „Hebben mijn heeren die pachten van de Groote camer „mitsgaders die camer Bonorum cervisie de anno 81 ende vant „Sociaet anno 82 gedivideert ende geloot." Ende den 25en Maji 82 Vrydach: „Capittule geleyt zijnde per juramentum, om te „eligeren nyeuwe cameraers van de kercke voer dit toecomende „jaer van 82, ingaende Remigii, sijn mijn E. heeren Vice-Dom„deecken ende capittule ten Dom tUtrecht nae voorgaende com-

1) Lees: 18 December 1581.

2) Deze resolutie is in het resolutieboek niet te vinden.

Digitized by Google

„municatie ende rype deliberatie eendrachtelick geresolveert, dat „men procederen zall tot electie van de cameraers voerseyt op „de gewoentelicke maniere, als tot noch toe geobserveert is, op „conditiën dat dselve cameraers nyet en zullen genyeten die „rasoenen, procederende van de vercopinge van de thienden, die „de cameraers tot noch toe genoten hebben; maer dat dselve „tsamen ende all gedeylt zullen worden onder die capittularen, „uutgesondert die rasoenen, die de cameraers gewoenlick zijn in „reeckeninge te brengen, dwelcke belast wordt dselve alsnoch in „reeckeninge te brengen. Ende alsoe die goederen van alle die „camers gedivideert zullen worden in manieren tvoerleden jaer „gedaen is geweest, zulcx dat die cameraers geen last van uut- „maenen zullen hebben vorder dan van tgunt hem gereserveert „zall worden tot betaelinge van hun respective lasten, sijn mede „geresolveert, dat men in regard van den ontfanck van de „respective cameraers dselve cameraers zeeckere jaerlicxe gaige „zall toeseggen, sonder meer accidentalia, uutgesondert die rasoe- „nen van de verhueringe van de landen, gelijck zy tot noch toe „genoten hebben, ende dat dselve cameraers voerts zullen dienen „op alsulcke vorder instructie, ordonnantie ende manuale, als „men naemaels maecken ende hemluyden leveren zall. Ende „ingevalle die voerseyde toecomende cameraers dieselve ordon- „nantie nyet en zouden willen accepteren, zullen dselve van hun „officie ontslagen ende ander in hun plaetse gesurrogeert worden. „Ordonnerende voorts aengaende divisie van die rasoenen voer- „seyt, dat dselve divisie van nu voortsaen geobserveert zall wor- „den. Ende ingevalle in toecomende tyden die divisie van de „goederen van alle die camers nyet goetbevonden en worde, zal „men alsdan die gaige van de respective cameraers nae gelegent- „heyt van de tijt taxeren ende begroten."

36. Ende en wordt alhier by deese geconcipieerde ministratie ende assignatie nyet verandert, dan alleen die continuatie ende die maniere van dien, diewelcke sonder prejuditie geschieden mach, ende van dander nyet, soe die in alle gevalle bijt incommen van eenige heeren in den capittule ofte veranderinge van qualiteyt moste verandert worden, daer dese kan geschieden in perpetuum et ad vitam, op die voet van die vicaryen ende andere digniteyten ende officien, als proestye van Elst, Domscholasterye, tresourie ende anderen proestyen ende decanyen.

37. Ende sal voorts deese cameraer, genaempt den Groote cameraer, van alle zyne respective geannexeerde camers een

Digitized by Google

jaer lang in manieren verhaelt ministratie [1]) gedaen ende dadministratie gehadt hebbende, gehouden zijn op zeeckere zware peene, daerop te stellen ende by eede te affirmeren ende te onderhouden daervan zynen ontfanck reeckeninge bewijs ende reliqua, achtervolgende het twintichste artyckel int accoordt hiervoor gestelt [2]), ende op zijn zeeckere gesetten tijt selffs zonder vermaninge capittule op zijn reeckeninge doen leggen, ofte den tijt overstreecken zijnde ipso facto gepriveert, voor meenedich gehouden (worden) ende inhabel ten ewigen dage eenige camer meer te bedienen, ende een tijt lang gesuspendeert van de vruchten van zijn proven, tappliceren die fabrijck, opdat die reeckeninge, gedaen zijnde nae de ordinantie int accoordt articulo vicesimo, met restanten ende distinctie van goet ende quaet ende die ganse gelegentheyt van dien, deur tvertreck geen quade restanten en worden, dwelck die cameraer gehouden zall zijn terstont nae gedaene reeckeninge (te) divideren inter participantes pro qualitate, opt verbueren van die schade op hem te verhalen, zoe van thienden, lantpachten ende anderen, geen uutgesondert, stellende die goede byeen ende die quade byeen, maeckende van elcx bysonder een divisie, als by mennichfuldige resolutie van den capittule is voor goet gevonden ende een tijt lanck geobserveert, als te weeten anno 1582 den 7 Augusti: „Hebben mijn „E. heeren Domdeecken ende capittule ten Dom tUtrecht, „capittule geleyt zijnde, geordonneert, dat die cameraers van de „kercke onder den heeren ministreren zullen alle die penningen, „die dselve van de vercopinge van de thienden ontfangen ende „onder hem hebben, mits onder hem behoudende die penningen „van de heeren, die geen jaren van gratie en hebben, totdat „Remigii overstreken zall zijn. Ende omme te divideren die „resterende onbetaelde thienden, hebben mijn heeren voornoemt „gecommitteert mijn heeren Ausonium van Galama proest tot „Noorthuysen, Mr. Johan van Wee ende Engelbert van Bruhesen „thesaurier mit die respective cameraers. Ende sullen dselve „divisie beginnen op den 10en Augusti toecomende. Welcke ge„deputeerden mede zullen divideren die restanten, die alsnoch nyet „ontfangen en zijn in Prepositura van voorgaende jaeren, be„rustende onder heer Otte van Treslong." Ende noch van date

1) In het HS. staat nog hierbij: *assignatie.*

2) Zie art. 10 van de hiervoor gedrukte instructie. Op den kant is later bijgevoegd: „Het Xe article vant accordt, ende tselve hier te stellen."

Digitized by Google

den 9^en^ Februarij anno 82, welcke resolutie van de divisie van de restanten mijn heeren genouch notoir zy ende daerom alhier nodeloes meer te verhaelen.

38. Ende deese Groote cameraer aldus op zijn behoorlicke tijt ende nae behooren, achtervolgende voorgaende ordinantie ende accoordt, zoe van betaling van lasten, assignatie, liquidatie, restanten ende andersins van alle zyne respective onderhebbende ende geannexeerde camers gedaen hebbende zijn reeckeninge alle jaer, sal mijn heeren claerlicken blijcken ende ad oculum by één reeckeninge, één sommatie, één slot alle onze armoede ende rijckdom, alle onze lasten, schulden ende onschulden, incomen ende restanten op éénen dach, als dselve geslooten zall worden, ende weeten waernae wy ons zullen hebben te reguleren, ende ontslegen zijn van groote moeyten ende zwaricheyden, den capittule dickwils gemoetende by den Fabrijckmeester (ende) Bonorum divisorum-ontfanger, om te hebben subventie van penningen, ende noch van allen anderen dagelixe voorvallende contributiën, daer men nimmermeer raet toe weet, ende deen op dander ziende genootdruckt worden den anderen te leenen ofte op interest te zuecken, twelck nu een laboryntes is, eenen doelhoff, daer men noch eynt noch begin weet te vinden, dwelck ons brengen zall tot onderganck ende ruyne, ten zy daerinne verzien ende geremediëert wort, ende zal op tlest by een hoyberch geleken moeten worden.

39. Ende soude onder correctie, om zeeckere ende naerder te weeten waernae ons te reguleren, ende om te schouwen ende remedieren groote excessive oncosten, jaerlix op die vercopinge van de thienden vallende, daer men bynae den 7^en^ penning tot behoeff van de Staten [1]) mede betalen zall, ons bedunckens nyet ongeraden zijn, alle onze thienden, zoe binnen als buyten Sticht, te verhueren tot zeeckere jaren, nemende burge int sticht van Utrecht geseten, twelck wy op dese tijt veel zien practizeren by sommige, diet oock lauderen. Ende voorts die thienden, uut onze eygen landen gaende, dselve huysluyden onze landen gebruyckende, ende de huyren nae estimatie van de thienden verhoegen, destimatie doende met die rantzoenen, oncosten etc., daer dus nyet veel van compt, tzy by openbaer opslach ofte anders nae den besten orbaer, gevende die cameraer zeecker

---

1) Zie hiervoor p. 192 noot 1.

Digitized by Google

gaige nae gelegentheyt tot contentement, achtervolgende resolutie van date den 25en Maji anno 1582.

40. Ende die Cleyne cameraer, waerinne die lantpachten monterende zijn ter somme van 7630 [1]), zal insgelijcx repartitie maecken van 250 gulden, tot 30 volle provens aen twederley divisiën, in alle manieren als van de Groote cameraer hiervooren geseyt is, ende waertoe assignatie gedaen zall worden van de lantpachten ut supra, ende int ministratieboeck gestelt worden als geministreert. Ende secundum divisionem ofte subdivisie pro qualitate participantium onder hem behouden, met die thienden (ende) erffpachten, monterende anno 84 ter somme 3845 behalven die subdivisie, zeeckere renthen ende anderen incommen, tot behoeff van de ministratie op zijn behoorlicke tyden van presentie dominorum et vicariorum, ende mede liquidatie ende complanatie vant slot van reeckening, in allen manieren hem dragende in dadministratie, reeckeninge, assignatie, als voorheen by het accoerdt ende dit concept den Groote cameraer geordonneert wordt; insgelijcx die heeren dassignatie genietende alhyer, in der vuegen als dander in de Groote camer onder solemnele eedt aen alle zyde belast wordt.

41. Ende sullen ons bedunckens by deese assignatie die huysholdende heeren cunnen becommen alle hetgeene zy lijffneringshalven, uutgesondert zolt ende seep, in heur kuecken ofte huysholdinge te doen zullen hebben, alwaer die huysluyden veel liever affscheyden als van gelt, twelck al deur die vinger altemet all gedropen is eer zy van de merckt te huys commen; ende twelck men overcrijcht te merckt zeynden om gelt te maecken.

42. Die jonge heeren (mogen) heur weerden, daer zy te cost gaen, ende andere crediteuren aen dese huysluyden aenwysing doen, zoe se die liever manen zullen als die heeren zelffs, ende heur daermede van den hals quytworden; ende zoe tselve zoeveel streckt als gelt, sall in alle gevalle der volle betalinge beter te becommen zijn als dus. Ende sullen hiermede, zoe sy nu nyet ter metten, ter misse noch ter vesperen en gaen, eenige exercitie hebben ende vertreck op hoer uuthoven van geselschap, die se altemet nyet ontgaen noch ontslegen kunnen worden.

Dit zijn, nae ons uuterste gevoelen, die orbaerlixste bequaemste middelen, onder correctie, die wy by onsen gedaene eedt,

---

1) Op den kant hierbij: 7836.

Digitized by Google

daer wy den capittule mede verplicht zijn, om te maecken den staet van de Domkercke, die divisie ofte assignatie van lantpachten ende den camer, om alle die lasten des Domkerck ofte capittel te dragen, achtervolgende onze commissie, zolde cunnen ofte weeten voort te stellen, om ons in der beste vuegen te onderholden ende nyet te geraecken tot uuterste ruyne ende onderganck, waertoe wy voorsien te commen, tenzy by deese middelen ofte diergelycke daerinne voorzien werde, hetwelck men best zal wijs werden, als de penningen van Iselsteyn zijn faillierende.

Digitized by Google

BIJLAGE I.

CONTRACT VAN DEN PROOST MET HET KAPITTEL OVER HET BEHEER DER PROOSDIJGOEDEREN. 1580 SEPTEMBER 13.

Alzoe zeeckere questie voor Coninckliijcke Majesteyts Raden in den Hove van Utrecht verresen was geweest, tusschen den E. ende Waelgeboren heeren heere Anthonis van Boussu Doomproost ter eenre ende die E. heeren Vice-Doomdeken ende capittele der kercken ten Doom tUtrecht ter andere zyden, belangende die goederen van de voorseyde Doomproostie, die van outs genaempt zijn geweest die Doomproostye-goederen, ende geschapen waren meer questiën daeruut te zullen mogen verrysen. Soe ist dat dvoorseyde partyen, om tselve te moegen verhueden ende precaveren, voor haer ende haeren nacomelingen mit malcanderen diesangaende int vruntlick overcomen ende veraccordeert zijn in manyeren hiernae volgende, als:

1. In den eersten dat de voorseyde heere Doomproost hebben ende genyeten zall zijn leven lanck geduyrende die habitatie van die huysinge tot Doorn, mit die koeweyde, boomgaerden ende weyde van denzelven boomgaert, mitsgaders die weyde van tbossche, mit noch het knootbaer hout in plaetse van brant op de voorseyde huysinge, zonder dat Zijn E. nochtans enyge opgaende hout buyten consent vant capittele voorseyt zall mogen reppen ofte hem onderwynden anders dan thayr van tvoorseyde opgaende hout alleene, ende dit zoelange alst voorseyde bosch duyren ofte in esse wesen zall; mit welcke bosch dvoorseyde heeren Vice-Doomdeken ende capittele voorseyt tallen tyden heuren oirbaer zullen mogen doen. Mits dat nochtans dvoorseyde heer Domproost dvoorseyde huysinge tot Doorn in goeden raecke ende daecke onderhouden zall nae lijftochtsrecht, op peyne dat

Digitized by Google

anders ende by gebreke van dien, die van den capittele voorseyt tot costen van den voorseyden Doomproost tselve zullen mogen doen doen, tot welcken eynde tvoorseyde capittele deur heuren gedeputeerden alle jaer tvoorseyde huys zall mogen doen bezoecken ende visiteren. Des zall dvoorseyde heere Doomproost gehouden wesen, alle jaer tot vijff naestcomende jaren toe om de voorseyde huysinge ende tlant te Doorn te doen stellen ende pooten vierhondert opgaende planten, tsy van eycken essen oft ypen, daermede thuys voorseyt jegens de wynt beschut ende beschermt zall mogen wesen, ende dselve planten wasschende houden; ende dit in plaetsche van de boomen, by Zijn E. in de voorleden zomer buyten consent van den capittele omgehouden ende vercocht, all op peyne dat, zoeverre dvoorseyde heere Domproost daervan in gebreke bevonden wort, tcapittele tselve tot zyne costen zullen mogen doen doen. Welverstaende oock, dat, zoe wanneer als deur beveel van den capittele tvoorseyde bosch omgehouden zall worden, tselve capittel gehouden zall wesen zekere boomen om dvoorseyde huysinge te laten staen, all ten eynden daermede tvoorseyde huys becleet oft tegens den wynt bewapent, ende die muelen aldaer gerepareert ende onderhouden zall mogen worden; zonder dat de voorseyde heere de Doomproost enyge boomen aldaer zall mogen doen omhouden dan mit consent als voorens. Mit conditiën oock, dat, zoeverre die Doomproost indertijt ende zyne successeuren tvoorseyde huys nyet en bewoonden, noch binnen Utrecht maer buyten tSticht van Utrecht resideerden, dat in sulcken gevalle tvoorseyde huys, volgende doude statuyten van de kercke, by den heeren van den capittele ofte uut haeren naeme bewoont zall mogen worden.

2. Noch zall dvoorseyde mijn heere de Doomproost hebben ende genyeten zijn leven lanck geduyrende het Hoefftyentgen tot Doorn.

Noch die wynt- ofte rosmuelen tot Doorn, mits die onderhoudende als voorens. Welverstaende dat, soeveer de voorseyde heere Doomproest tot onderhoudenisse van dezelve muelens enich hout van doen zoude mogen hebben, all tselve zall mogen haelen ofte doen haelen uut tvoorseyde bosch, mit consent nochtans van de voorseyde heeren van den capittele.

Noch zall hy hebben als voorens vijff mergen lants, gelegen tot Doorn, dwelck nu ter tijt gebruyct worden by Cornelis Adriaenss. jaerlicx om acht mudden roggen.

Noch vier mergen lants, oock aldaer gelegen, die weleer ge-

Digitized by Google

bruyct sijn geweest by Frederick de Beer, jaerlicx geldende zeven mudden roggen.

Noch twee hoeven lants, oock tot Doorn gelegen, die weleer gebruyct sijn geweest by Cornelis Hendrickss. Blanckesteyn, geldende jaerlicks een ende dertich mudden roggen.

Noch een stuck goets van thien mergen lants, dat gebruyct wort by Jan Brantssen, geldende jaerlicks achtien mudden roggen.

3. Van gelijcke zall de voorseyde Domproost hebben ende behouden alle presentatiën van de schoutampten ende pastoryen, die van ouden tyden tot collatie van den Doomproost indertijt gestaen hebben; uutgezondert ende welverstaende dat allen officianten van der kercke, als cappellaenen, roydragers ende anderen, geen uutgesondert, gemaect ende gestelt zullen worden by die van den capittele voorseyt. Welverstaende nochtans, dat dvoorseyde Doomproost gehouden zall wesen den capittele te presenteren tot dvoorseyde schoutampten ende pastoryen personen, daertoe bequaem ende den capittele aengenaem. Welcke pastoiren, daervan die collatie Zijn E. es competerende, hy ende zijn successeuren gehouden zullen wesen tot haeren costen te gaigeren ende tonderhouden ende dvoorseyde heeren vant capittele te vryen, indemneren, costeloos ende schadeloos te houden.

4. Zall insgelijcks dvoorseyde Doomproost hebben ende genyeten drye portiën uut de Domproostye, elcke portie zoe groot ende cleyn als die inter plenos supplementatos non capitulares gedivideert ende gedeel(t) zall worden, dwelcke ingaen zullen Remigii anno tachtentich toecomende. Mit expresse voorwaerden dat, indyen tot enyger tijt by mijn E. heeren van den capittele enyge andere middelen van divisie bevonden ofte gemaect mochte worden, dat mijn heer de Doomproost alsulcke ordonnantie, by den capittele alsdan gemaect, gehouden zall wesen tachtervolgen, zonder enyge contradictie ofte oppositie daertegens te doen; ende dit voor hem ende zyne successeuren.

5. Allen welcken voorseyden parcelen van goederen ende landen by den voorseyden capittele de voorseyde heer de Doomproest toegeleyt worden uut het sociaetschap uut speciael ende zonderling gratie ende om vruntschappe te mogen behouden, zonder dat die E. heeren van den capittele enichsins daertoe gehouden zijn. Des zall dvoorseyde Doomproost egeen van de voorseyde parcelen van goederen ende landen mogen verhuyren, dan mit bywesen van den cameraer indertijt ende twee gedeputeerden van den capittele, diewelcke van de voorseyde verhuyringe telcke

Digitized by Google

reyse tcapittele daervan rapport zullen doen, om alzoe by den capittele voorseyt geapprobeert ende besegelt te mogen worden, all op peyne dat by gebreke van dien die huyre, die by mijn E. heere de Doomproost anders dan voorseyt staet gemaect zall worden, nul, crachteloos ende van onweerden zall wesen.

6. Sall hierbeneffens de voorseyde Doomproost aen hem behouden alle jura archidiaconalia. Daeronder begrepen zijn allen heergewaeden van thynssen ende leengoederen, tot welcken eynde men zijn E. officiael leveren zall partinente registre van de voorseyde archidiaconie. Des zall de voorseyde mijn heere de Doomproost gehouden wesen, alle jaer tot zynen costen den capittele te presenteren een officiael, wesende canonick capitulaer der voorseyde kercke. Ende zall die secretaris van den voorseyden capittele gehouden wesen registre te houden van allen thynssen ende leenen, als tot noch toe geschiet is, oock ingaende als voorens. Sall daerenboven mijn heer Doomproost voorseyt die restanten van dezelve archidiaconie ofte officiaelaetschap, dwelcke by rekeninge by voorgaende jaeren aengerekent zijn, hebben ende behouden.

7. Des zall dvoorseyde heere Doomproost indertijt zijn zegel ad causas nyet mogen gebruycken dan in zaecken, daer zijn E. den capittele eerst die presentatie gedaen, ende den officiael op den stert van den brieff by zijn eygen hant getekent zall hebben *Sigilletur*, oock all op peyne van nullite.

8. Van gelijcke zall mijn heer Doomproost behouden de vruchten van zyne prebende als andere canonicken, nyet wesende capitularen, ende nae qualite dat de Doomproosten indertijt dselve plaegen te genyeten, oock ingaende als voorens.

9. Jegens alle twelcken voorseyt staet zullen die voorseyde heeren van den capittele allen dvoorseyden Doomproosten-goederen, pachten ende toepachten aenveerden, administreren, genyeten ende behouden egeen uutgesondert, zulcx ende alsoe zy ten meesten oirber van tselve capittele zullen bevynden te behooren. Ende dit all zoewel voor desen tegenwoordigen als anderen toecomende Doomproosten, tot welcken eynden dvoorseyde mijn heer den Doomproost gehouden zall wesen, dvoorseyde heeren tot zynen coste te leveren behoorlicke brieven van approbatie ende confirmatie daer ende alzoe dat behooren zall.

10. Ende tot meerder versekertheyt van de voorseyde heeren van den capittele zall dvoorseyde mijn heere den Doomproost renuncieren, gelijck hy renuncierende es mits desen, van alle

Digitized by Google

recht ende toeseggen, hy eenichsins hebbende es ofte tot desen dage toe gepretendeert heeft te hebben jegens dvoorseyde heeren, soewel van de voorgaende als toecomende jaeren, zoe aen de vruchten van de prepositure oft sociaetschap als van die verschenen incommen ofte vruchten van zijn prebende, nyet mit allen uutgesondert, ende dit all tot prouffijt ende behouff van de voorseyde heeren. Belovende voor hem ende zynen nacomelingen, Domproosten indertijt, desen contract ende accoorde nae te gaen ende tachtervolgen. Ende dit all onder protestatie ende welverstaende, dat, zoeverre dese accorde nyet en wort achtervolcht, naegegaen ende onderhouden in manyeren als voorseyt staet, dat de voorseyde heeren van den capittele in zulcken gevalle zullen blyven in haer geheel ende by haer oude vercregen recht, zoe uut crachte van haer voorgaende sententiën als voorgaende tractaten ende compilatiën, indien ende zoeverre nochtans dvoorseyde heeren zulcx willen aennemen ende anders nyet, sonder dselve mits desen enichsins te gedencken tinnoveren int groot oft int cleyn. Alle dinck sonder arch ende list.

Des toorconde zijn hiervan gemaect twee cedullen, by mijn heer Doomproost ende Vice-Doomdeken uuten naem ende van wegen tvoorseyde capittele onderteyckent ende mit des voorseyden heere Doomproost ende capittels respective zegelen, die zy in gelijcke zaecken gewoontlick zijn te gebruycken, besegelt.

Gegeven int jaer ons Heeren duysent vijffhondert tachtentich den dertienden dach Septembris.

ANTHONE DE BOUSSU.
AUSONIUS VAN GALAMA,
Vicedecanus Traiectensis.

Digitized by Google

BIJLAGE II.

BESLUIT VAN HET KAPITTEL OVER HET ACQUIREEREN DER KAPITTELVICARIEËN. 1664 JANUARI 11.

De vicarien in turno voort capittule totte extraordinaris lasten, ende ordere op verdienen der presentiën. — Die Ed. heeren Vice-Domdeecken ende capittule ten Dom tUtrecht, capitulariter naer voorgaende beschryvinge van de absente heeren ende indictie van den capittule met expressie van saecken des daechs te vooren gedaen vergadert, hebben naer gehoude communicatie met rype deliberatie van rade goetgevonden ende mitsdien geresolveert, tot verlichtinge van de groote ende excessive costen, waermede haer Ed. van tijt tot tijt sijn belast geworden:

1. Dat de corpora van de vicariën, die sullen comen te vaceeren — nae expiratie van de lopende tabula, die wesen sall den 6^{en} Augusti 1664 — op een van de touren van de heeren capitularen, niet sall werden by den turnaris geconfereert, maer sall blyven ten behoeve van den capittule. Uytgesondert dat den turnaris sall mogen vergeven de cleyne presentiën, soo dieselve de eerste ses jaeren by de vicarisen worden verdient, tsyner discretie op een persoon, conform Haer Ed. Mo. resolutiën van aggreatie gequalificeert; welverstaende dat de presentiën van soodanige vicariën, op den tour vervallende, met verloop van de voorseyde ses jaeren vermeerderende, hetselve superplus sall worden gebracht ten proffite van den capittule ende gestelt opt register, daervan te maecken als hiernaer volcht.

2. Dat het incomen van soodanige vicariën naer expiratie vant jaer van carentie sall werden gebracht in een post ofte register, daervan te maecken, om gedeelt te worden inter plenos et medios egaliter.

Digitized by Google

3. Dat men sall van nu voortaen soecken te acquireeren voor den capittule, uyt de middelen ofte goederen van de Cleyne camer, de vicariën, waervan de possesseurs genegen sijn te resigneeren, met presentatie van te laten aen den resignant sijn leven lanck de presentiën, tot de vicarie specterende. Welcke vicaryën, soo geacquireert, gebracht sullen werden in de Cleyne camer, om de vruchten daervan te werden gedeylt inter plenos et medios, sulcx in de pachten van die camer wort geobserveert.

4. Ende in cas dat een vicaris aen den capittule de vicarie met de presentiën van deselve vicarie compt te resigneeren, soo sullen soodanige presentiën van de vicarie, als vooren geseydt, werden geconfereert by lootinge onder de heeren capitularen, soo absenten als tegenwoerdigen, op een persoon als vooren. Welcke presentiën by verloop van de tijt van ses jaeren vermeerderende, sall het overige by den capittule worden geprofiteert ende gebracht op het register vant incomen van soodanige vicariën, tot deylinge van de Cleyne camer specteerende, hiervoor int derde articule vermelt. Welverstaende dat de vicariën, staende ter collatie van den heer deecken als Domdeecken, sijn Ed. leven geduerende hier niet in begrepen sijn.

Digitized by Google

INHOUD.

		Bldz.
VOORREDE		1
I.	LIBER CAMERAE (omstreeks 1200).	
	Inleiding	3
	Tekst	23
	Bijlage. Aanteekeningen van Wouter Brock over de geschiedenis van het beheer der kapittelgoederen.	51
II.	DE TALMUD VAN GERLACH VAN DER DONCK (omstreeks 1460).	
	Inleiding	61
	Tekst	75
III.	DE TALMUD VAN WOUTER BROCK (omstreeks 1575).	
	Inleiding	103
	Tekst	115
IV.	RAPPORT OVER DE VERANDERING VAN HET BEHEER DER KAPITTELGOEDEREN (1585/6).	
	Inleiding	159
	Tekst	187
	Bijlage I. Contract van den proost met het kapittel over het beheer der proosdijgoederen. 1580 September 13	221
	Bijlage II. Besluit van het kapittel over het acquireeren der kapittelvicarieën. 1664 Januari 11	226

Digitized by Google

Digitized by Google

WERKEN DER VEREENIGING TOT UITGAAF DER BRONNEN VAN HET OUDE VADERLANDSCHE RECHT.

Eerste Reeks.

I. **Jan Matthijssen, Het rechtsboek van Den Briel,** op nieuw uitgegeven door Mr. J. A. Fruin en Mr. M. S. Pols . . *f* 4.75

II. **Rechtsbronnen der stad Zutphen** van het begin der 14de tot de tweede helft der 16de eeuw, uitgeg. door Mr. C. Pijnacker Hordijk. *f* 3.50

III. **De middeleeuwsche rechtsbronnen der stad Utrecht,** uitgegeven met Inleiding en Glossarium door Mr. S. Muller Fz. 4 deelen. *f* 24.50
Inleiding is afzonderlijk in den handel onder den titel:
Recht en rechtspraak te Utrecht in de middeleeuwen . *f* 7.50

IV. **De oudste rechten der stad Dordrecht en van het baljuwschap van Zuidholland,** uitgegeven door Mr. J. A. Fruin. 2 deelen. *f* 12.50

V. **De Friesche stadrechten**, uitgegeven door Mr. A. Telting. *f* 5.—

VI. **Leidsche rechtsbronnen uit de middeleeuwen,** uitgegeven door Dr. P. J. Blok . . . . . *f* 6.75

VII. **Westfriesche stadrechten,** uitgegeven door Mr. M. S. Pols. 2 deelen . . . . . *f* 15.60

VIII. **Rechtsbronnen der stad Harderwijk,** uitgegeven door Mr. J. L. Berns . . . . . *f* 3.25

IX. **Stadboek van Groningen**, uitgegeven door Mr. A. Telting. *f* 2.—

X. **De Saksenspiegel in Nederland,** uitgegeven door Mr. B. J. L. De Geer van Jutphaas. 2 stukken . . . . . *f* 7.25

XI. **Stadrechten van Nijmegen,** uitgegeven door Mr. C. C. N. Krom en Mr. M. S. Pols . . . . . *f* 10.50

XII. **Limburgsche wijsdommen, dorpscostumen en gewoonten,** uitgegeven door J. Habets. . . . . *f* 7.25

XIII. **De middeleeuwsche rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht van Utrecht,** uitgegeven door Mr. R. Fruin Th. Az. 3 deelen . . . . . *f* 17.75

XIV. **Oude rechtsbronnen der stad Breda,** uitgegeven door Mr. W. Bezemer. . . . . *f* 2.50

XV. **Rechtsbronnen der stad Aardenburg,** uitgegeven door G. A. Vorsterman van Oyen . . . . . *f* 5.50

XVI. **Ordelen van den etstoel van Drenthe,** uitgegeven door Mr. J. G. C. Joosting. . . . . *f* 6.25

XVII. **Drentsche rechtsbronnen,** uitgegeven door Mr. S. Gratama. *f* 2.25

XVIII. **Hugo Wstinc, Het rechtsboek van den Dom van Utrecht,** uitgegeven door Mr. S. Muller Fz. . . . . *f* 7.—

XIX. **De gilden van Utrecht tot 1528.** Verzameling van rechtsbronnen, uitgegeven door Mr. J. C. Overvoorde en Mr. J. G. C Joosting. 2 deelen . . . . . *f* 15.50

XX. **Oude rechten van Steenbergen,** uitgegeven door Mr. W. Bezemer . . . . . *f* 2.75

Tweede Reeks.

I. **Philippus de Leyden, De cura reipublicae et sorte principantis,** op nieuw uitgegeven door Dr. R. Fruin en Dr. P. C. Molhuysen *f* 9.25

II. **De middeleeuwsche keuren der stad Brielle,** uitgegeven door H. de Jager . . . . . *f* 7.50

III. **Rechtsbronnen der stad Tiel,** uitgegeven door Dr. J. S. van Veen . . . . . *f* 2.75

IV. **Rechtsbronnen der stad Amsterdam,** uitgegeven door Dr. J. C. Breen . . . . . *f* 11.50

Verslagen en mededeelingen. Eerste deel. . . . . *f* 8.60
idem. Tweede deel. . . . . *f* 10.50
idem. Derde deel . . . . . *f* 9.—
idem. Vierde deel. I—V . . . . *f* 9.05

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410

Digitized by Google